

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Редакційна колегія

О. С. Онищенко, акад. НАН України, д-р філос. наук (голова)

Г. В. Боряк, д-р іст. наук

А. Г. Бровкін, канд. іст. наук

В. М. Горовий, д-р іст. наук

О. Г. Додонов, д-р техн. наук

Л. А. Дубровіна, чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук (заст. голови)

Г. І. Ковальчук, д-р іст. наук

О. Е. Литвиненко, д-р техн. наук

М. К. Насенко, д-р філол. наук

В. Ю. Омельчук, д-р іст. наук

В. В. Петров, чл.-кор. НАН України, д-р техн. наук

В. Я. Рубан, д-р техн. наук

М. С. Тимошик, д-р філол. наук

П. Т. Тронько, акад. НАН України, д-р іст. наук

А. О. Чекмарьов, канд. техн. наук

Л. І. Шевченко, д-р філол. наук

В. А. Широков, чл.-кор. НАН України, д-р техн. наук

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
АСОЦІАЦІЯ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Збірник засновано в 1998 р.

Випуск 23

Київ 2009

УДК 02(477)(06)
ББК Ч73я54(4Укр)
НЗ4

Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.
Вип. 23 / НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Асоц. б-к України. – К., –
2009. – 344 с.
ISBN 978-966-02-5371-1

До збірника наукових праць включено матеріали, присвячені актуальним питанням функціонування бібліотек та їх інформаційно-аналітичних структур в умовах розвитку електронних технологій, посилення соціального значення діяльності бібліотечних установ у процесі суспільних перетворень, впровадження і вдосконалення дистантної форми обслуговування користувачів.

Видання призначене широкому колу бібліотечних фахівців і насамперед тій їх частині, що спеціалізується на формуванні електронних ресурсів бібліотек, структуризації та аналітичній обробці інформації для потреб управлінських структур, наукових установ, громадських організацій.

Рецензенти

О. В. Воскобойнікова-Гузєва, канд. іст. наук, старш. наук. співроб.
М. Б. Кушнарєва, канд. філос. наук, заст. проректора Міжнародного
науково-технічного університету імені Ю. Бугая

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ISBN 978-966-02-2853-8 (серія)
ISBN 978-966-02-5371-1 (Вип. 23)

© Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського, 2009

Розділ I

**Посилення суспільної ролі
наукових
бібліотек як центрів зберігання,
виробництва і поширення
якісної наукової інформації**

Валерій ГОРОВИЙ,

д-р іст. наук,

заступник генерального директора НБУВ

Соціальні інформаційні комунікації і розвиток бібліотечної діяльності

Стаття присвячена висвітленню процесу еволюції соціальних інформаційних комунікацій та уявлень про них, аналізу чинників впливу на цей процес та умов його розгортання.

Нинішня цивілізація, пройшовши певний шлях у своєму історичному розвитку, являє собою складну систему людських співтовариств, що в процесі своєї еволюції набуває дедалі більше характерних рис цілісного соціального організму. Внутрішня єдність цього організму забезпечується розвитком системи відповідних соціальних комунікацій, що постійно вдосконалюються відповідно до зростаючих соціальних потреб на базі розвитку науково-технічного процесу, стимульованого, у свою чергу, суспільно корисною працею. Сьогодні цей процес інтенсивного вдосконалення системи розвивається насамперед у двох основних напрямках: підвищення якості та інтенсивності циркуляції інформації у вже діючих каналах, а також у зв'язку з постійним ускладненням структури суспільства, множенням, удосконаленням наявних каналів у процесі організації доступу до інформації користувачів, для обслуговування нових соціальних структур, що створюються в ході суспільної еволюції.

Паралельно в суспільній свідомості відбувається осмислення процесу розвитку соціальних комунікацій, їх ролі й значення в еволюції суспільства. Таке осмислення як тема для самостійного на-

укового пошуку набуло актуальності лише тоді, коли в суспільстві виникла необхідність:

- стійких інформаційних обмінів між соціальними структурами, у тому числі територіально розділених значними відстанями, а пізніше – і в загальноцивілізаційному масштабі, що, власне, і стало основою формування глобального інформаційного простору;

- зростаючої суспільної важливості достовірної передачі інформації без суттєвих втрат, негативного впливу технологічних шумів, що спотворюють інформацію;

- задоволення суспільних потреб у постійному розширенні доступу до наявних значущих обсягів інформації, пов'язаних з розвитком, ускладненням соціальної структури в процесі її постійного розвитку.

Тісно пов'язаною з даними питаннями є проблема ефективного використання нагромаджених у ході історичного розвитку людства знань, інформаційних ресурсів, що зберігаються на різних, у тому числі складних для використання в системі сучасних комунікацій, носіях. У той же час введення в суспільний обіг цієї інформації в обсягах, співзмірних з обсягами виробництва нової інформації, є принципово важливим для суспільства, оскільки має забезпечувати відповідний орієнтир, спадкоємність наукових, моральних, у широкому значенні культурних традицій розвитку суспільства. Розв'язання даної проблеми сьогодні неможливе без переосмислення ролі системи бібліотечних установ у сучасних умовах, введення як важливих складових цих установ до системи сучасних інформаційних комунікацій.

Слід зазначити, що уявлення про соціальні комунікації до постановки даної проблеми як такої певними фрагментами входили до предмета аналізу в складі цілого ряду наук, пов'язаних з науковим осмисленням соціальної проблематики.

Варто також наголосити на тому, що частиною авторів було заплутано поняття соціальних комунікацій у зв'язку зі змішуванням уявлень про функціональне значення цих каналів внутрісуспіль-

ного спілкування зі змістом інформації, що поширюється з їх допомогою. Характерним прикладом такого підходу до проблеми є позиція А. Соколова, який, здійснюючи історичний екскурс у минуле, доходить висновку про «обожнювання Слова» і на базі цього стверджує, що «обожнювання Слова означало обожнювання Комунікації»¹.

Однак перше твердження не є підставою для другого, хоча дослідник, для надання вагомості своєму висновку, посилається на вірш М. Гумільова «Слово»:

«В иной миг, когда над миром новым
Бог склонял лицо свое, тогда
Солнце останавливали словом,
Словом разрушали города...»²

У даному випадку, проте, під Словом розуміється не звукове оформлення знання, здобутого на базі практичного людського досвіду. У цьому випадку поет, очевидно, має на увазі сакральне значення даного поняття на рівні біблейського «ібо три свідетельствуют на небе: Отец, Слово и Святой Дух и ему три суть едины» (1.Иоан С. 5–7). Власне, ця думка підтверджується далі в продовженні вірша. Слово виступає там саме в розумінні найвищого релігійного символу дійсності, що практично не співвідноситься з поняттями, пов'язаними з відображенням земних соціальних комунікацій.

Очевидно, більш вдалі приклади уявлення попередніх поколінь людей про значення соціальних комунікацій можна знайти в красномовних давніх пам'ятках народної мудрості, народної творчості. Зокрема, скажімо, можна звернутися до давньокитайських пам'яток народної пісенної творчості «Ші Цзин»:

«Доблестью духа был наш Чжун Шань-фу одарен,

¹ Соколов А. В. Материя социальной коммуникации. – СПб. : Изд-во Рос. нац. б-ки, 2001. – С. 6 (352).

² Гумилев Н. С. Слово // Шестое чувство. – СПб. : Изд-во «Азбука классика», 2006. – С. 260–261.

Мягок, прекрасен, всегда почитал он закон,
Видом достойный и всем выраженьем лица,
Был осторожен, внимательным был до конца.
Древних реченья, как правила жизни любил»³

Як бачимо, відпрацьована у віках традиція використання народної пісенної творчості як соціальної комунікації між поколіннями, донесення її до свідомості якомога більшої кількості представників нових поколінь, значення для успішного функціонування суспільства усвідомлювалось його лідерами (в даному випадку царським наставником) вже в період від XI до VII ст. до н. е. І це зрозуміло, адже через традицію давньої народної пісні передавались відпрацьовані у віках уявлення про певні норми поведінки, своєрідний етичний закон, що сприяв соціальній згуртованості і керуванню внутрішньосуспільними процесами, що й обумовлювало цінність даного виду соціальних комунікацій. Про це ж, зокрема, ідеться і в бесіді з Конфуцієм (VI–V ст. до н. е.) одного з його найближчих учнів Ю Жо (Ю-цзи):

«Ю-цзи сказав: “Использование ритуала ценно потому, что оно приводит людей к согласию. Путь древних правителей был прекрасен. Свои большие и малые дела они совершали с ритуалом. Совершают то, что нельзя делать, и при этом в интересах согласия стремятся к нему, не прибегая к ритуалу для ограничения этого поступка – так поступать нельзя”»⁴.

Таким чином, протягом тривалого періоду дописемної історії людства наявність і розвиток системи соціальних комунікацій сприймалась як невіддільна складова відповідної традиції, пов'язаної з передаванням духовних цінностей між носіями закону співжиття людей, визнаними ними і підготовленими для такої місії людьми насамперед у вертикальному вимірі. У процесі чи-

³ Ши Цзин // Древнекитайская философия. Собрания текстов в 2-х т. – М. : Мысль, 1972. – Т. 1. – С. 96 (383).

⁴ Лунь Юй // Там само. – С. 142.

сельного збільшення людських співтовариств і зростання у зв'язку з цим потреби в ефективній соціальній координації, передача системи духовних цінностей, а також найбільш загальної інформації, пов'язаної із трудовою діяльністю, боротьбою з небезпеками зовнішнього світу, стала поширюватися по лінії горизонтальних міжособистісних зв'язків, також освячених традицією, досвідом попередніх поколінь. Водночас досвід у сфері праці, трудові навички передавалися людьми на рівні вдосконалення точності рухонаслідування, що відображало дедалі більш складні трудові процеси.

Поступово зміни в навколишньому середовищі, відповідне ускладнення суспільного життя обумовили необхідність оперування такими обсягами суспільно значущої інформації, які ставало дедалі важче, а потім і неможливо утримувати в активній пам'яті окремих людей. Це обумовило розвиток писемної традиції фіксації інформації, пізніше – у систематизації найдостовірніших, необхідних знань. Цей період і є часом формування спеціальних сховищ суспільно значущої інформації, що стали називатися бібліотеками. Зі зростанням обсягів інформаційних ресурсів відбувся поділ цих центрів збереження інформації на універсальні та зосереджені навколо певних напрямів використання в трудовій і пізнавальній діяльності, в інтересах певних наук, певних соціальних груп, у структурі суспільства. У кожній з них розроблялася своя комунікаційна специфіка, образно кажучи – мова, як засіб донесення інформації адресату. У літературі – це мова художнього слова, у математиці – мова цифр, у хімії – мова формул, у балеті – мова танцю тощо. Крім мови різноманітних наук, мови мистецтва ми сьогодні спостерігаємо особливості спілкування, пов'язані з використанням професійної термінології, умовних скорочень, переосмислення значення нових слів, виразів у професійному середовищі, не завжди зрозумілих непосвяченому.

Розвиток цього процесу насамперед виконує функцію, пов'язану з удосконаленням комунікаційних можливостей усередині певних

соціальних груп населення, і водночас сприяє забезпеченню вдосконалення системи обмінів інформацією в загальносуспільному вимірі.

Що ж стосується теоретичної розробки питань, пов'язаних з осмисленням явища соціальної комунікації, то протягом тривалого часу в історії людства вони не набували самостійного значення. Можна погодитися з тими авторами, які стверджують, що частково цього питання торкалися мислителі античності, звертаючи увагу на мову – логос. Пізніше комунікаційні можливості ув'язувалися з здобутками логіки, лінгвістики, мовознавства, соціології, спеціальної психології ХХ ст., документалістики, історичних наук та мистецтвознавства.

І хоча здобутки всіх цих наук і збагачували уявлення про соціальні комунікації, вони були підпорядковані реалізації завдань власних досліджень. Крім того, фактично, до середини ХХ ст. не сформовувався відповідний суспільний запит, що міг би підштовхнути дослідницьку роботу в даному напрямі. До цього рубежу в суспільному обігу не перебувало таких обсягів інформації, і не відчувалась необхідність у підвищенні відповідних якісних параметрів, потрібних для усвідомлення як дуже важливих проблем, пов'язаних саме з технологіями інформаційного обігу і, відповідно, із аналізом ефективності системи соціальних комунікацій.

Прискорене і дедалі менш контрольоване суспільними інститутами виробництво інформації, наростання кризи керування інформаційними ресурсами і лише часткове її вирішення на шляхах комп'ютеризації інформаційних процесів привернуло особливу увагу саме до проблеми вдосконалення каналів інформування, організації ефективної циркуляції інформації в сучасному суспільстві.

Другим важливим фактором зростання значення соціальних комунікацій у суспільній свідомості стали зростаюча однотипність, а далі й спільність завдань, що поставали перед людьми, часто на

значних відстанях між ними. Це обґрунтовувало раціональність, і дедалі частіше – доцільність інформаційних обмінів для вирішення актуальних суспільних проблем. Обмінів на тривалих відстанях, або в масштабі всієї цивілізації (яскравими прикладами цьому служить досвід спільної більш-менш успішної боротьби з інфекційними хворобами сучасності, засухами, паводками катастрофічних масштабів, негативний вплив яких часто перевищує масштаби країни, регіону, і на які дедалі частіше змушене реагувати людство як єдине ціле).

На базі досвіду колективної ліквідації проблеми, що постає перед міжнародним співтовариством, розвиваються загальноцивілізаційні інформаційні мережі, системи соціальних комунікацій, з допомогою яких відповідні наднаціональні інститути намагаються реагувати на суспільно значущі події, починаючи від погодних катаклізмів до питань колективної безпеки, глобальних аспектів економічного й соціального розвитку. Розвиток системи загальноцивілізаційних соціальних комунікацій у процесі глобальної еволюції при цьому набуває зростаючого значення. Відповідно зростаюче значення для суспільства має усвідомлення їх змісту, характеристик і потенційних можливостей.

Ускладнення структури суспільства обумовлює стрімкий розвиток різноманітних за матеріальним вираженням та змістовним наповненням соціальних комунікацій, що у своїй сукупності являють собою дедалі складнішу, багаторівневу систему. Ця система сприяє зміцненню соціальної єдності суспільства, і є важливим фактором розвитку можливостей його подальшого розвитку. Особливо активно цей процес спостерігається протягом кількох останніх десятиріч. У цей час удосконалення соціальної структури суспільства тісно ув'язується з динамічним розвитком демократичних процесів, активним розвитком політичних структур більшості країн світу. Під впливом науково-технічного прогресу, швидкоплинних перетворень у сфері ринкової економіки відбува-

ється вдосконалення структури у сфері трудової діяльності, науки, культури, дозвілля та ін.

Характерне для нашого часу технологічне ускладнення всіх аспектів людської діяльності обумовлює необхідність постійного вдосконалення кваліфікації дедалі значнішої частини працездатного населення, удосконалення системи навчання і професійної перепідготовки. У зв'язку з цим у структурі соціальних комунікацій відбувається постійне вдосконалення тієї її частини, що забезпечує навчальний процес, доступ до знань для дедалі більшої кількості користувачів. Саме в цій сфері найбільш успішно активізуються сучасні бібліотеки.

Зростаюче значення соціальних комунікацій у житті сучасного суспільства набуло вже того рівня, коли подальша еволюція такого інструменту соціальної організації більше не може відбуватися стихійно, потребує серйозної суспільної уваги, наукових підходів до вивчення змісту цього явища, його особливостей, аналізу наявного досвіду і вироблення необхідних прогностичних орієнтирів. Природно, що дослідники останнім часом дедалі більше уваги приділяють вивченню різних аспектів цієї проблеми як самостійного предмету вивчення.

Хоча вважається, що вивчення комунікативних процесів у суспільстві розпочалося ще за часів Платона, однак відповідні дослідження, що стали базою для сучасного наукового осмислення таких процесів, фактично були розпочаті під впливом суспільних запитів періоду Першої світової війни. Фундаментальні роботи в цьому напрямі наукових досліджень з'являються в середині ХХ ст. У цей час загострювалася потреба в інтенсифікації інформаційних обмінів. Такий суспільний запит обумовив відповідний розвиток нових комунікаційних систем і технологій на базі розвитку кібернетичної теорії.

У вітчизняній науці уявлення про соціальні комунікації почали особливо активно розвиватися в другій половині ХХ ст. з інтенсифікацією інформаційних обмінів в усіх сферах суспільного

життя на базі активного впровадження здобутків науково-технічного прогресу. У цей час відбувається розрізнення понять, пов'язаних зі змістом того, що передається, і уявленнями про організацію функціонування передавального механізму як такого.

«Энциклопедический словарь» 1954 р. видання тлумачить поняття комунікації у двох вимірах: «як шляхи сполучення, засоби зв'язку» та як мовознавчого терміну «як повідомлення, словесна передача думок»⁵. Автори словника ще не вводять в обіг поняття соціальних комунікацій. Однак, згідно зі словником, військові комунікації – це шляхи сполучення (залізничні, шосейні, ґрунтові, повітряні), що зв'язують діючі війська з їх базами, тобто забезпечують життєздатність військ. Говорячи про морські комунікації, автори вказують на те, що вони є «лініями (напрямами) усталеного судноплавства, обмеженого пунктами відправлення і прибуття суден»⁶.

Таким чином, на даному етапі уявлення про комунікації були пов'язані з відповідною суспільною потребою, двома або ж більше учасниками, усталеними напрямами, з певним матеріально-технічним забезпеченням. На цьому етапі розгляду проблеми інформаційні обміни були виділені в спеціальний сегмент комунікацій, віднесений до мовознавства.

У процесі прискорення суспільного розвитку другої половини ХХ ст. у нашій країні зростає інформаційне насичення, інформаційний супровід здійснюваних перетворень, що пізніше одержав назву інформатизації суспільства. У зв'язку з цим важливість інформаційних комунікацій у системі механізмів суспільних обмінів зростає, і їм приділяється дедалі більша увага дослідників. Поступово формується точка зору про такі комунікації як механізм спілкування, «передача інформації від людини до людини – специфічна форма взаємодії людей у процесі їх пізнавально-трудової діяльності, що здійснюється

⁵ Энциклопедический словарь / гл. ред. Б. А. Введенский . – М. : Гос. науч. изд-во «Большая Советская Энциклопедия», 1954. – Т. 2. – С. 117.

⁶ Там само.

головним чином з допомогою мови»⁷. При цьому зростає розуміння значення «інших знакових систем» у структурі комунікацій.

У структурі поняття комунікації розмежовуються складові, пов'язані з відображенням форм зв'язку (наприклад, телеграф, радіо, телефон)», самого «акту спілкування як зв'язку між двома чи більше індивідами, заснованому на взаєморозумінні»⁸. Введення даної тези говорить про зростаючу важливість якісних параметрів комунікаційних процесів для їх учасників. Самостійного значення набуває поняття масової комунікації як процесу повідомлення інформації з допомогою технічних засобів – засобів масової комунікації (з використанням друку, радіо, кіно, телебачення) чисельно значним, розсосередженим аудиторіям⁹.

Розвиток технічного прогресу призводить навіть до надмірної його ідеалізації в понятійному апараті. І тому в обіг вводиться думка про комунікацію (масову) як процес виключного «поширення інформації за допомогою технічних засобів»¹⁰.

Соціологічні уявлення про комунікативні дії збагачуються розумінням того, що вони узгоджують «життєвий світ» людини, створюють умови для надання йому людського сенсу, слугують інструментом його недеформованого збереження й оновлення, через осмислення життєвих ситуацій поновлюють запас соціокультурних зразків, що сприяють удосконаленню людських контактів і здатні формувати фундамент для раціональної соціальної інтеграції.¹¹ Характерно, що друга половина 90-х років минулого століття стала періодом удосконалення інформаційної інфраструктури нової української держави, і тому в нашій науці із зростаючими

⁷ Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. – 4-е изд. – М. : Советская энциклопедия, 1986. – С. 610.

⁸ Словарь иностранных слов. – 18-е изд., стер. – М. : Рус. яз., 1989. – С. 46.

⁹ Там само.

¹⁰ Словник іншомовних слів / Уклад. Л. О. Пустовіт та ін. – К. : Довіра, 2000. – С. 543.

¹¹ Соціологія: короткий енциклопедичний словник / під заг. редакцією В. І. Воловича. – К. : Укр. центр духовн. культури, 1998. – С. 242–243.

суспільними запитами в теоретичному плані поглиблюються уявлення про практику організації сучасних ділових комунікацій. При цьому відбувається усвідомлення того, що від ефективності відповідних соціальних комунікацій можливість реалізації цілей взаємодії зростає, якщо правильно організувати її проведення і досягти при цьому атмосфери взаєморозуміння, довіри та співробітництва»¹².

У процесі демократизації суспільного життя, розвитку технічної бази засобів масової інформації зростає їх вплив у суспільстві і, відповідно, поглиблюється осмислення змісту масових комунікацій як інструменту соціокультурної взаємодії в масштабах суспільства, одного з фундаментальних чинників його розвитку. «Через циркуляцію в соціумі знань, цінностей, норм, соціальних сенсів, вирішених у знаковій формі, ними символічно охоплюється складна структура соціального простору, доступного для сприймання масовою, нормативною, індивідуальною свідомістю»¹³.

Розвиток соціальних інформаційних комунікацій у другій половині ХХ ст. у різних сферах інформаційної діяльності обумовлює формування специфічних особливостей їх функціонування. Ці особливості проявляються в специфіці підготовки відповідних інформаційних ресурсів (н. п., спеціальні і для широкого використання), в організації згідно з поставленою метою каналів передачі інформації (н. п., друковані видання книжково-журнальної форми, поширення інформації з допомогою технічних можливостей ЗМІ тощо), організації механізмів зворотного зв'язку, оцінки ефективності соціальних комунікацій (н. п., прямі контакти з замовником, матеріали соціологічних досліджень, аналіз поведінки, діяльності користувачів у сфері, що стосується відповідного інформаційного забезпечення та ін.). Така спеціалізація набуває дедалі більш сталого характеру, диференціюючись, у свою чергу, в основному в

¹² Там само. – С. 243.

¹³ Там само. – С. 244.

тих, що вже набули певних специфічних самостійних рис, напрямках. На сьогодні вже набули відносної самостійності соціальні комунікації управлінської сфери, наукові комунікації, політичні, що певною мірою, але не повністю накладаються на систему засобів масової комунікації.

Така спеціалізація, наявність досить чітко сформованого соціального запиту на інформацію стало важливим чинником перебудови також і бібліотечної роботи, розвитком, зокрема, її інформаційно-аналітичного аспекту, що сприяє активному розкриттю фондів перед користувачами, ефективному використанню інформаційних ресурсів.

У другій половині 90-х років минулого століття, коли в Україні розпочався період певного економічного поживлення, що дало поштовх активізації всіх напрямів суспільного розвитку, набули додаткової актуальності суспільні запити на необхідні для цього інформаційні ресурси. Особливо це стало характерним для управлінських, а також економічних, вітчизняних і зарубіжних, структур. У зв'язку з цим інформаційна сфера, у тому числі і бібліотечна, одержала певне фінансування, що стало матеріальною базою для її оновлення, для впровадження сучасних електронних інформаційних технологій, технологій, що зробили значний вплив на розвиток системи соціальних комунікацій.

У цей час ситуація в нашій країні дуже подібна із ситуацією в багатьох інших пострадянських державах. Як справедливо зауважують дослідники Н. і Е. Мариничеви, «предметом спеціального вивчення явище комунікацій стає лише в сучасну епоху, очевидно, лише із 60-х років нашого (минулого. – В. Г.) століття. Очевидно, що ця обставина обумовлена відповідними передумовами. Розвиток виробництва, що супроводжувався розподілом праці, розвиток засобів транспорту і зв'язку, різноманітних технічних засобів для передачі інформації стало матеріально-виробничими і технічними передумовами для виділення комунікацій у спеціальний вид діяльності і її спеціального вивчення.

Диференціація і дедалі зростаюча різноманітність матеріальних та ідеологічних суспільних відносин, що зумовили колосальне зростання контактів і видів спілкування, стали соціальною передумовою для розгляду до комунікації як спеціального виду діяльності. Зрештою, розвиток науки й наукового знання, що породив так званий “інформаційний вибух”, обумовив наукову постановку проблеми комунікації»¹⁴.

З погляду сьогодення наведене твердження потребує лише певних уточнень. Кардинальна перебудова суспільства на території нинішнього СНД у руслі реалізації проектів демократизації західного типу, перебудова економічної діяльності з орієнтацією на ринкові форми господарювання, відсутність помітного впливу домінуючої раніше ідеології – все це обумовило прискорення процесів глибокого структурування суспільства. Воно відбувається значно швидше відповідних усталених змін у структурі суспільства країн Заходу і обумовлює більшу гостроту суспільних запитів у сфері комунікаційної діяльності.

Водночас разом з розвитком науки і наукового знання, що, як справедливо зазначають дослідники, породило «інформаційний вибух», його причиною стала реалізація певних можливостей сучасного технічного прогресу. Особливо з розвитком електронних інформаційних технологій. Під їх впливом постійно розширюється не лише доступ до наявних інформаційних ресурсів для дедалі більшої кількості членів суспільства, але й створюються можливості для продукування ними власної нової інформації і введення її в систему соціальних комунікацій. У зв'язку з цим виникають нові, досить відчутні і несподівані проблеми. На сьогодні саме некваліфікована частина виробників інформації, заповнюючи систему соціальних комунікацій низькоякісною інформацією, створює проблему інформаційних шумів тепер уже змістовного

¹⁴ *Мариничева Н. А., Мариничев Э. А.* Коммуникация и социальная информация // Проблемы интеграции социально-коммуникационных наук в социалистическом обществе: сб. науч. тр. – Л., 1986. – С. 71–72.

характеру, що ускладнює пошук потрібних даних учасникам ділового спілкування.

У сукупності своїй напрацювання сучасних дослідників сьогодні вже дають можливість окреслити характерні особливості соціальних комунікацій, що дають змогу відмежувати їх від інших процесів взаємодії між суб'єктами, «опосередкованої певним об'єктом»¹⁵. Для уявлення про соціальні інформаційні комунікації саме зміст даного об'єкта має принципове значення. А. Соколов, справедливо загострюючи увагу на об'єкті, що передається в результаті комунікативних дій, однак продовжує свою думку, далі впадаючи в необґрунтований ідеалізм. Зокрема, він говорить про те, що даний об'єкт «може мати матеріальну форму (книга, мова, лист, милостиня, подарунок тощо) або ж не мати її. Наприклад, комунікант може неусвідомлено впливати на реципієнта, викликаючи в нього довіру, симпатію, антипатію, любов. Виражена форма комунікації – спілкування людини самої із собою (внутрішня мова, роздуми, спогади тощо)»¹⁶.

Із твердження А. Соколова можна зробити висновок про можливість поширення якогось абстрактного «довір'я, симпатії, антипатії, любові» як фактора універсального впливу на всіх учасників спілкування, тоді як насправді такі почуття виникають на базі оцінки змісту одержаної реципієнтом інформації, і ця оцінка завжди індивідуальна. Вона може повністю або ж частково збігатися з оцінками інших людей, або ж і зовсім відрізнятись від них.

Стосовно ж спілкування людини «самої із собою», то, враховуючи твердження даного автора про те, що «учасниками комунікації виступають два суб'єкти»¹⁷, необхідне для цього роздвоєння

¹⁵ Соколов А. В. Метатеория социальной коммуникации. – СПб. : Из-во Рос. нац. б-ки, 2001. – С. 16 (352).

¹⁶ Там само.

¹⁷ Там само.

особи може бути предметом вивчення в психіатрії і не може сприяти з'ясуванню особливостей комунікації, як такої.

Принципово важливе питання про матеріальність об'єкта комунікацій значною мірою пояснює Г. Швецова-Водка, зауважуючи, що головними елементами інформаційно-комунікаційної системи є «джерело інформації, яке виробляє “сиру” інформацію, або повідомлення, що має бути переданим», «передавач, який кодує чи модулює цю інформацію», «канал, яким закодована інформація або “сигнал” передається в пункт одержання інформації», та одержувач, який декодує або перемодулює одержуваний сигнал»¹⁸. До головних елементів системи дослідник вводить і «призначення або кінцеву мету інформації»¹⁹, що стосується насправді не структурних параметрів системи, а змістовного, цілевизначального виміру даного процесу.

Однак у даному випадку важливим є те, що Г. Швецова-Водка в уявленнях про канал солідарна з поглядами дослідників, які розуміють під каналами в системі соціальних комунікацій «будь-який пристрій для передачі інформації; сукупність пристроїв, об'єднаних лінією зв'язку (провідною радіо, радіорелейною та ін.) для передачі інформації»²⁰.

Свої аргументи на предмет «матеріалізації» предметів, що несуть інформацію, наводять дослідники Мариничеви: «На найпростіших рівнях людської діяльності, – пишуть вони, – комунікативним предметом, тобто предметом, що несе інформацію, може бути як саме предметно-знаряддева діяльність, так і її продукт. Розвиток форми комунікації здійснюється з допомогою цілої системи “комунікативних предметів, вироблюваних суспільством”. Однак мовне спілкування і відповідно природна мова

¹⁸ Швецова-Водка Г. М. Документознавство : навч. посіб. – К. : Знання, 2007. – С. 44.

¹⁹ Там само.

²⁰ Словарь иностранных слов. – 18-е изд. стер. – М. : Рус. яз., 1989. – С. 215.

є основною формою діяльності в процесі комунікації»²¹.

Матеріальність інформаційних обмінів у процесі соціальних комунікацій відзначають радянські дослідники В. Афанасьєв та А. Урсул, підкреслюючи, що «об'єктом соціально-інформаційних процесів є будь-який фрагмент дійсності, що перебуває у взаємодії із суб'єктом і є для нього джерелом інформації. У цьому плані як об'єкти інформації виступають предмети і явища, відносини і процеси, властиві соціальній формі руху матерії, а також іншим формам, оскільки вони втягнуті в орбіту соціального життя, пізнаються, перетворюються і використовуються людиною, суспільством»²². І далі: «Звичайно розрізняють п'ять груп технічних засобів: засоби для одержання і відтворення інформації; засоби фіксації інформації; засоби дублювання інформації; засоби передачі інформації; засоби переробки інформації»²³.

Варто зауважити, що дане твердження сьогодні абсолютно відповідає і тим процесам, що пов'язані з оновленням бібліотечної діяльності. З розвитком електронних інформаційних технологій у бібліотечних установах відкрилися додаткові можливості для якісного комплектування інформаційними ресурсами необхідними користувачам, у тому числі й корпоративним. У них з'явилися можливості оперативно і якісно керувати наявними ресурсами, продукувати інформацію про ці ресурси і поширювати її в системі соціальних інформаційних комунікацій, цим самим сприяючи її ефективному використанню. І, нарешті, у бібліотечних установах сьогодні з'явилася можливість обслуговувати систему дистантних користувачів інформацією, тематично підбраною і спеціально організованю для оптимального використання.

²¹ *Мариничева Н. А., Мариничев Э. А.* Коммуникация и социальная информация. – С. 87.

²² *Афанасьев В. Г., Урсул А. Д.* Социальная информация // *Вопр. философии.* – 1974. – № 10. – С. 71.

²³ Там само.

Теоретичне визнання об'єкта комунікацій як матеріального предмета досліджень, як засобу зв'язку будь-яких об'єктів матеріального світу, як процес спрямованого зв'язку між людьми, в основі якого лежать виробничі відносини,²⁴ має суттєве науково-практичне значення. Воно має бути чітко окресленою основою для сучасних науково-методичних розробок у сфері вдосконалення інформаційних обмінів у суспільстві, ефективності використання наявних інформаційних ресурсів.

Варіант ідеального об'єкта комунікацій, окреслений з позицій суб'єктивного ідеалізму, де ідеальне ототожнюється з колом переживань окремої людини, не знаходить на сьогодні механізмів стійкої, повторюваної реалізації в соціальній практиці. І при цьому «будь-яка комунікація – спілкування, але не будь-яке спілкування – комунікація, тобто можливе існування ряду ситуацій, коли спілкування індивідів протікає без комунікативних зв'язків. Тоді процес являє собою просто психічну діяльність, спрямовану на саму себе»²⁵.

У цілому ж, узагальнюючи сучасні уявлення про інформаційні комунікації, можна констатувати, що:

– вони базуються на виробничих відносинах і залежать як від їхнього рівня розвитку, так і від розвитку відповідних продуктивних сил;

– метою їх функціонування є об'єднання необхідних для існування суспільства видів діяльності, координація в його інтересах цілеспрямованої діяльності наявних соціальних інститутів, окремих членів суспільства, забезпечення необхідного внутрішньосуспільного обміну результатами матеріального та духовного виробництва;

– універсальна схема соціальних інформаційних комунікацій включає в себе, крім об'єкта, що передається, двох або більше

²⁴ Родіонов Б. А. Коммуникация как социальное явление. – Ростов : Изд-во Рост. ун-та, 1984. – С. 7.

²⁵ Там само. – С. 56.

суб'єктів, кожен з яких може у свою чергу включати в себе окрему людину, групу людей аж до суспільства в цілому. У соціальних інформаційних комунікаціях об'єктом є соціальна інформація – та інформація, що функціонує в суспільстві;

– засобами передачі соціальної інформації в комунікаціях можуть бути будь-які з відомих на сьогодні матеріальних носіїв до носіїв електронної інформації включно, а також технічні та інші пристрої, що забезпечують доставку інформації на тих чи інших носіях;

– формами передачі інформації є всі вироблені практикою соціального інформування жанри електронної інформації, друкованого слова, мови, науки, всіх видів мистецтв символіки, народної творчості і т. ін.

Слід підкреслити, що з розвитком засобів вираження змісту інформаційних ресурсів, форм передачі соціально значущої інформації зростає їх діалектична єдність із специфікою розвитку відповідних каналів системи соціальних комунікацій.

Якщо, скажімо, століття тому при розгляді комунікацій як таких будівництво доріг розглядалося кожною державою як об'єкт багатofункціонального призначення: для переміщення вантажів, транспортного сполучення, забезпечення швидкого поштового зв'язку як вагомий фактор військового значення тощо – то сучасні інформаційні комунікації – це спеціалізовані канали передачі інформації, інформаційних обмінів, конструктивно призначені лише для цієї своєї функції, у своєму вдосконаленні залежать лише від неї і не виконують ніяких інших функцій. У свою чергу відповідно сформована інформація може бути передана користувачам лише з допомогою спеціальних інформаційних комунікацій і без них також не може бути ефективно використана.

Під соціальними інформаційними комунікаціями, таким чином, розуміється комплекс матеріальних засобів, що передає інформацію в соціальній структурі суспільства, організований у відповід-

ності з запитами даної структури, необхідними для її існування та розвитку.

Варто зауважити також наступне: протягом останніх двох-трьох десятиріч у суспільстві різко зростають обсяги нагромаджених інформаційних ресурсів. Вони, як правило, структуруються в тематичні бази, що пов'язані із соціальними інформаційними комунікаціями, хоча й не є їх складовим елементом. У зв'язку з цим можна прогнозувати, що, розвиваючи активні форми обслуговування користувачів, у тому числі дистантні, у систему сучасного соціального інформування, на рівні електронних інформаційних технологій дедалі більш активно будуть входити бібліотечні, архівні установи, різні за призначенням інформаційно-аналітичні центри. За допомогою Інтернету на соціальні інформаційні комунікації в суспільстві дедалі більшою мірою буде здійснювати вплив глобальний інформаційний простір. У зв'язку з цим можна чекати, що в найближчі роки вітчизняна структура соціальних інформаційних комунікацій відповідно до глобальних закономірностей зазнає серйозних впливів і згідно із структурною перебудовою суспільства – значних змін.

Сергій ХОПЕРСЬКИЙ,

перший заст. директора Українського центру сприяння іноземному інвестуванню Національного агентства з інвестицій та інновацій

Бібліотечні фонди як специфічний засіб зміни рівня управлінської культури, підвищення конкурентоспроможності сучасного бізнесу і суспільства в цілому

У статті розглядається роль і місце бібліотечних фондів у системі взаємодії суспільства, держави і бізнесу у сфері отримання й поширення знань, функціонування ринку інформаційно-аналітичних послуг.

Бізнес (у розумінні організованих структур матеріального відтворення) у процесі свого розвитку пройшов різні стадії інтелектуального насичення. У тому числі, як суто продуктивні, так і – інформаційні, дедалі більшою мірою пов'язані із соціальними технологіями. Сучасні інформаційні технології, які є основою сучасного бізнесу, можна одночасно розглядати і як технології соціальні, і як виробничі, і як окремий самостійний вид бізнесу. Менеджмент або управління бізнесом – вийшов на рівень необхідності включення в поняття управління бізнесом (виробництвом і всіма видами продуктивних і фінансових сервісів) як складового елементу – **управління знаннями – більш високою формою інтелектуальної діяльності порівняно зі всіма раніше відомими.**

Бібліотечні фонди і бібліотечна справа в класичному її розумінні і вигляді є найбільш розвинутою і освоєною технологією накопичення й систематизації знань, накопичених людством у цілому, конкретним суспільством (формацією), нацією (як носієм певної мови, культури й устрою життя), наукою (як видом усвідомленої людської діяльності та вищою формою колективного пізнання).

Якщо розглядати **бібліотечні фонди** і систему оперування ними як **елемент керування продуктивними силами і засобами виробництва**, якими вони самі і є при розумінні сучасного управління як управління ресурсами, інформацією, повноваженнями, технологіями і знаннями (як вищим елементом інформації й інтелектуальних ресурсів), – **слід відзначити систему вимог** до бібліотечних фондів і їхньої організації. Орієнтація на такі вимоги з погляду **потреб макросуб'єктів управління** (наприклад, бізнесу) дає змогу визначитися в засобах досягнення результатів, удосконалювання управлінських функцій у виробництві.

Систему вимог можна умовно розкласти на декілька груп:

- вимоги універсальності доступу і включення в управлінські процеси, соціальні і виробничі технології (ці вимоги належать і до вдосконалювання наукової діяльності, доступу до актуальних інформаційних ресурсів, їх ефективного використання у сфері науки і наукового інформаційного суспільства);

- вимоги соціально-технологічного характеру (узгодженості організації діяльності Б/Ф із соціальними технологіями);

- вимоги організаційно-технічного характеру (до оптимальної конфігурації, структури продуктів, орієнтованих на сучасного замовника насиченості процесу співробітництва технічними і технологічними засобами);

- вимоги економічного характеру (входження в систему ринкових відносин – підхід і співвідношення/стикування із соціальною і виробничою сферою).

Якщо спиратися на стандартні соціальні функції, то вимоги бізнесу до обслуговування бібліотечними фондами потрібно розбивати на:

- нормативно-правові;
- організаційно-технологічні;
- економічні.

При цьому до соціальних характеристик **включеності/доступу** бібліотечних фондів в економічну діяльність суспільства можна віднести роль бібліотечної справи в освітніх (пізнавальних) процесах у сус-

пільстві, ролі в ньому (конкретної його формації) науки і наукового підходу до соціального (у тому числі промислового) відтворення й управління.

Виробничо-технологічні характеристики бібліотечної справи, як матеріально-технічної складової знань залежать від:

– кваліфікації персоналу, при цьому знання і система їх поповнення, обміну ними, є елементом технології бібліотечної діяльності, керування нею, позиціонування в загальноекономічному і соціальному середовищі, конкуренції в ній;

– технологічного (наукомісткого) забезпечення процесу виробництва інтелектуальної його насиченості і організації виробництва і системи управління;

– соціально-психологічної бази технології організації бібліотечного виробництва, організації виробничо значущих, діяльнісних мотивацій, стимулювання і формування виробничих (управлінських) мікро- і макроколективів;

– методів, місій і стратегій розвитку конкретного (і груп) бізнесу на фоні глобального соціального та економічного прогресу.

Розуміння взаємозв'язку цих аспектів дає змогу зрозуміти природу сучасного управління бібліотечною діяльністю – як управління знаннями. При цьому система бібліотечних фондів і їх організація органічно впишеться в систему засобів виробництва.

У 1996 р. Американська рада продуктивності і якості віднесла до управління знаннями такі види діяльності:

- 1) вироблення загальної стратегії бізнесу;
- 2) поширення передового досвіду;
- 3) навчання персоналу;
- 4) отримання знань про клієнтів;
- 5) управління інтелектуальними ресурсами;
- 6) інновації.

Якщо брати за вихідне це визначення місця знань у діяльності сучасного менеджменту, то його можна трансформувати в роль і місце бібліотечних фондів у розвитку сучасного менеджменту,

природно з поправкою на ступінь залучення Б\Ф до сучасних інформаційних технологій і соціальних технологій.

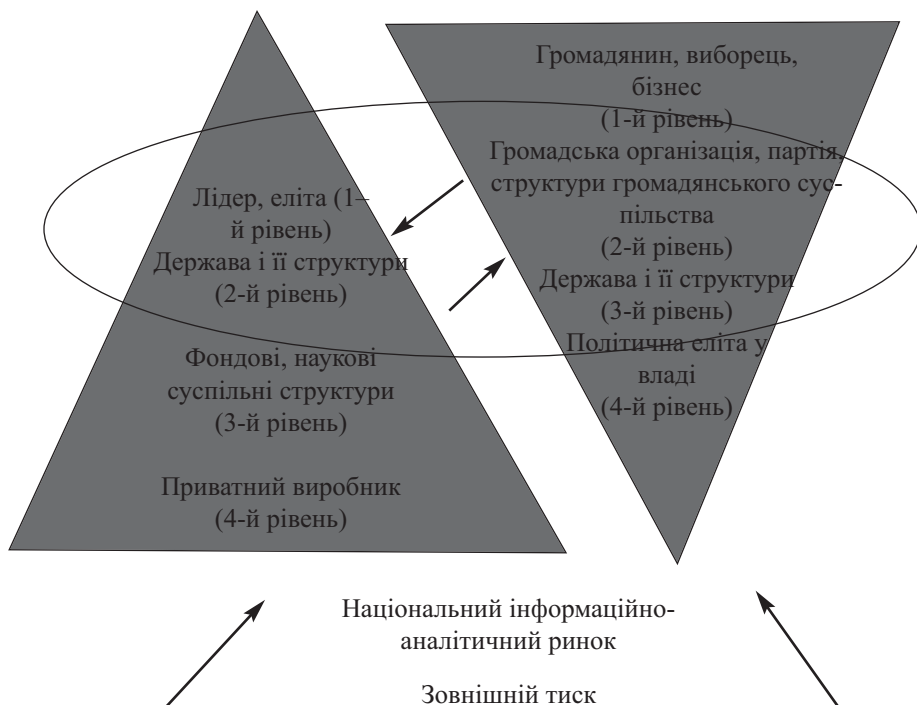
Як видно з останнього зауваження, найскладнішою і обов'язковою вимогою бізнесу до Б\Ф є:

- максимальний ступінь насичення Б\Ф сучасними інформаційними технологіями;
- максимальний ступінь насичення Б\Ф сучасними соціальними технологіями.

Дві ці вимоги дуже легко піддаються деталізації, якщо дійти до єдиного розуміння взаємодії суспільства, держави і бізнесу у сфері отримання і поширення знань.

Цим самим визначається роль бібліотечних фондів в еволюції сучасної управлінської культури.

Схема функціонування ринку інформаційно-аналітичних послуг

УДК 01: 001. 814 (477)

Тетяна ДОБКО,

завідділу НБУВ, канд. іст. наук, старш. наук. співроб.,

Надія МОІСЄНКО,

наук. співроб.

Бібліографічні ресурси як джерела розкриття процесів демократичних перетворень в українському суспільстві

Стаття присвячена висвітленню механізму відображення питань демократичних перетворень у поточних державних бібліографічних покажчиках та електронних ресурсах, відповідного формування довідково-бібліографічного фонду, підготовки бібліографічних продуктів, які розкривають його сучасні складові, здійснення навігації користувачів у бібліотечно-бібліографічних ресурсах.

*«Демократія найкраще спрацьовує тоді,
коли народ має доступ до всієї інформації,
якщо це не йде всупереч інтересам безпеки держави»*

Ліндон Б. Джонсон

Незважаючи на політичні кризи, які останнім часом виявляють системний характер, в Україні дійсно відбуваються демократичні перетворення, і міжнародне співтовариство визнало Україну демократичною державою з ринковою економікою.

«Найважливішими гарантами, умовно та одночасно наслідком демократії став процес формування громадянського суспільства і правової держави в різних країнах демократичного світу. У цьому розумінні демократія – не ізольоване від інших суспільних процесів явище, а складова цілісної зміни: економічного зростання, прогресу знання і продуктивних сил, формування громадянського суспільства, правової держави та еволюції культури, сполучення

індивідуального і колективного розвитку людини і суспільства» [3, с. 144].

На думку російського бібліотекознавця В. Фокеева, як особливий рівень інформаційної інфраструктури громадянського суспільства є бібліографічний простір – сфера генезису, середовище генерування і трансляції соціального бібліографічного знання (інформації), що забезпечує розвиток громадянського суспільства [5].

Накопичення інформації, інтенсивний розвиток традиційних друкованих видань та електронних інформаційних ресурсів призводить до інформаційного перевантаження. Ускладнення пошуку необхідної інформації посилює значення науки їх використання та роль діяльності довідково-бібліографічних служб в інформаційному забезпеченні користувачів.

Бібліографія в згорнутому вигляді відображає суспільні зміни, стан демократичних перетворень, відбитих у документному потоці.

У своїй діяльності бібліографічні служби користуються законодавчими нормами права громадян на інформацію, принципом свободи виробництва, розповсюдження й використання бібліографічних ресурсів.

Відділ довідково-бібліографічного обслуговування (ВДБО) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) у структурі Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) останніми роками працює над науковою темою **«Розвиток інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек у процесі демократичних перетворень українського суспільства»**. У цьому напрямі аналізується відображення питань демократичних перетворень у поточних державних бібліографічних показниках та електронних ресурсах, спрямовуються зусилля на відповідне формування довідково-бібліографічного фонду, готуються бібліографічні продукти, які розкривають його сучасні складові, здійснюється навігація користувачів у бібліотечно-бібліографічних ресурсах.

Задоволення запитів користувачів щодо процесів демократизації суспільства здійснюється шляхом:

- пошуку наявних бібліографічних покажчиків серед доступних електронних ресурсів, їх архівування;
- створення бібліографічних списків актуальної тематики у ви-переджувальному режимі;
- підготовки тематичних бібліографічних довідок на замовлення організацій, установ, фізичних осіб;
- консультування й надання усних бібліографічних довідок користувачам в оперативному режимі.

Важливим є моніторинг електронного середовища, пошук вже підготовлених і доступних баз даних і бібліографічних покажчиків, оскільки сучасний користувач надає перевагу використанню електронних бібліографічних ресурсів і пошукових систем.

Реальним є доступність інформації для громадськості щодо діяльності офіційних державних органів, використання сайтів Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, інших урядових структур. У НБУВ надається користувачам доступ до правових баз даних (БД) «Ліга: Закон» інформаційно-аналітичного центру «Ліга», де представлено законодавчі та нормативні документи, як найвищих органів державної влади, так і відомчі документи. Важливим є наявність у БД посилання на офіційне друковане джерело інформації.

Найоперативніше бібліографічну інформацію користувач може знайти в електронних каталогах найбільших бібліотек України.

Інформація про публікації у періодичних виданнях, наукових збірниках найбільш повно представлена в загальнодержавній реферативній БД «Україніка наукова» (1998 –); реферативно-бібліографічних БД Книжкової палати України: «Економіка. Економічні науки» (2002–2006); «Політика. Політичні науки» (2002–2006) та бібліографічних БД Національної парламентської бібліотеки України (НПБУ) «Політика і політики у дзеркалі періодичних видань» і «Політематична БД статей з періодичних ви-

дань», «Статті з наукових збірників», БД публікацій з періодичних видань Кіровоградської ОУНБ, Дніпропетровської ОУНБ та ін. На сучасному етапі бібліотеки формують власні проблемно-орієнтовані БД, які дають можливість швидко задовольняти тематичні запити на своїй документній базі.

Серед зарубіжних електронних бібліографічних ресурсів користувачі надають перевагу БД Інституту наукової інформації з питань суспільних наук Російської академії наук (ІНІСН), які відображають окремі видання (монографії, щорічники, збірники статей, матеріали конференцій, бібліографічні покажчики тощо), статті з журналів та збірників, депоновані рукописи, автореферати дисертацій тощо та Російській електронній бібліотеці, яка містить реферативну інформацію ІНІСН.

Розширює інформаційну базу дослідження використання передплачених НБУВ найавторитетніших онлайн-науково-інформаційних ресурсів, доступ до яких надається в локальній комп'ютерній мережі бібліотеки та наукових установах НАНУ (наукова електронна бібліотека інформаційних продуктів найбільшого у світі видавництва наукової літератури Elsevier на платформі ScienceDirect; інформаційні продукти на платформі EBSCOhost).

Згідно з нашим аналізом, на сайтах наукових бібліотек України розміщуються бібліографічні покажчики та рекомендаційні списки літератури, а також веббіографічна інформація з найактуальнішої тематики сучасних економічних, правових, політичних процесів, які відбуваються в суспільстві, та їх демократичних перетворень. Крім того, на сайтах державних установ, наукових бібліотек України представлено бібліографічну інформацію з питань демократичних перетворень у суспільстві. У відділі довідково-бібліографічного обслуговування НБУВ ведеться робота з формування електронного фонду бібліографічних покажчиків, які є у вільному доступі на сайтах бібліотек України.

На сайті Верховної Ради України представлено ряд бібліографічних покажчиків до книжкових виставок з актуальних проблем законотворчості (1997–2008 рр.), підготовлених відділом інформаційно-бібліотечного забезпечення Інформаційного управління Апарату Верховної Ради України разом із НПБУ. Інформація подана за тематичними розділами, у тому числі «Конституційне державне право» та ін. Наприклад, Україна – здобутки і перспективи (до 15-ї річниці Дня Незалежності України) : бібліогр. покажч. – К., 2006.– Режим доступу: <http://www.lib.rada.gov.ua/static/about/nezalechshn.html>.

Бібліографічний покажчик відображає монографії, матеріали науково-практичних конференцій, навчальні посібники, статті зі збірників наукових праць, журналів та газет за 1990–2006 рр. Інформація структурована за розділами: офіційні матеріали, історія становлення парламентаризму в Україні, Верховна Рада незалежної України, конституційні засади формування українського парламенту.

Бібліографічні матеріали покажчиків до законопроектів, підготовлених до розгляду на пленарних засіданнях другої сесії Верховної Ради України шостого скликання, розташовані за тематичними розділами, у тому числі «Державне будівництво». Даний розділ містить бібліографічні списки: **«Вибори народних депутатів України (щодо прохідного бар'єра)»**, **«Всеукраїнський референдум»**, **«Доброчесна поведінка осіб, уповноважених на виконання функцій держави, органів місцевого самоврядування»**, **«Кабінет Міністрів України»**, **«Концепція соціальної держави України»**, **«Місьцеве самоврядування в Україні (щодо взаємовідносин між місцевими державними адміністраціями та районними і обласними радами)»**, **«Місьцевий референдум»**, **«Місьцеві державні адміністрації (щодо питань організації, повноважень та порядку діяльності місцевих державних адміністрацій)»** тощо. Режим доступу: <http://www/lib.rada.gov.ua/static/about/monitoring.html>.

Становлять інтерес електронні бібліографічні покажчики:

Всеукраїнський референдум [2000–2008 pp.] : бібліогр. покажч. – К., 2008. – 72 назви.

Місцевий референдум [1996–2008 pp.] : бібліогр. покажч. – К., 2008. – 107 назв.

Місцеві державні адміністрації (щодо питань організації, повноважень та порядку діяльності місцевих державних адміністрацій) [1999–2008 pp.] : бібліогр. покажч. – К., 2008. – 65 назв. Режим доступу : http://www.rada.gov.ua/LIBRARY/bibliogr/08_misz_administratz.html.

Матеріал у покажчиках розташовано за розділами: видання нормативного характеру та книги, брошури, статті. Важливим є зазначення дати підготовки інформації.

Значний вклад у систематизацію національних інформаційних ресурсів здійснюють обласні універсальні наукові бібліотеки (ОУНБ). Так, Закарпатська обласна універсальна наукова бібліотека підготувала покажчики:

Державне управління й місцеве самоврядування / уклад.: Т. Г. Балаж, Г. П. Зенченко. – Ужгород, 2004. – 8 с. Режим доступу : <http://www.biblioteka.uz.ua/public/public.htm>.

Відображено статті з періодичних видань відомих науковців, практичних працівників, їхні роздуми щодо подальшого розвитку місцевого самоврядування, а також аналітичні матеріали, інші документи за 2002–2004 pp. Матеріал подано за розділами: історія держави і права, конституційне право, професійна підготовка та підвищення кваліфікації. Покажчик частково анотований.

Державність, вимріяна поколіннями : прес-дайджест / уклад.: О. А. Канюка, М. Ю. Сверлович. – Ужгород, 2006. – 6 с. Режим доступу : <http://www.biblioteka.uz.ua/public/public.htm>.

Дайджест підготовлено інформаційно-бібліографічним відділом з нагоди 15-ї річниці незалежності України. Матеріал подано за тематичними розділами. Перший – «24 серпня – День Незалежності України» становлять офіційні джерела з анотаціями. Другий розділ «Є така держава Україна» присвячено 15-річчю проголо-

шення незалежності Української держави. Третій розділ «Хай буде вільна Україна на всі віки, на всі часи!» містить матеріали на допомогу організаторам свят до Дня Незалежності України. У межах розділів монографії, статті зі збірників, журналів, газет за 1990–2006 рр. розташовано за алфавітом.

Ряд бібліографічних покажчиків пропонує віддаленим користувачам Тернопільська обласна універсальна наукова бібліотека:

Віртуальний світ права : вебліогр. покажч. Вип. 1. / уклад. О. Проців. – Т., 2005. Режим доступу : <http://www.library.te.ua/about/vidannya/webliograf/vsp5/>.

Вебліографічний покажчик рекомендує користувачам віртуальні ресурси з різних блоків інформації, які значно полегшать пошук у мережі Інтернет та доповнять масив отриманої в бібліотеці інформації з конкретної теми. Покажчик складається з таких розділів: органи державної влади, законодавство, засоби масової інформації, правові організації, асоціації юристів та юридичні фірми, бібліотеки, навчальні заклади, спеціалізовані тематичні сайти тощо. Інформацію про права людини вміщено в розділі «Спеціалізовані тематичні сайти» в підрозділі «Українські правові сайти». Користувачів адресують до сайтів: Uapravo (права людини) (www.uapravo.org) та Юрист ХХІ (права людини) (www.u21.org.ua) тощо.

Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека ім. О. Гончара підготувала покажчик:

Конституція незалежної України: шляхи реалізації та реформування : (реком. бібліогр. покажч.) / уклад. Т. С. Федько. – Херсон, 2007. – 16 с. – 28 назв. Режим доступу : <http://www.lib.kherson.ua/ukr-konst.htm>.

Посібник містить публікації з книг та періодичних видань українською та російською мовами за 2005–2007 рр. Матеріал у покажчику систематизовано за розділами: Конституція суверенної України та її розвиток; Основи суспільного та державного ладу; Основні права та свободи людини; Виборча система; Органи за-

конодавчої влади в Україні; Конституційна реформа в Україні. У кожному розділі на першому місці розміщено законодавчі й нормативні документи, книги, інші публікації – за абеткою. Допоміжний апарат представлений іменним покажчиком.

Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. М. Островського підготувала покажчик:

Від Конституції Пилипа Орлика – до Конституції незалежної України : реком. бібліогр. покажч. / уклад. Л. Марцонь. – Хмельницький, 2006. – 28 с. – 141 назв. Режим доступу : <http://ounb.km.ua/rec/vidanya/pr8.doc>.

Відображено літературу про історію конституційного процесу в Україні від XVIII ст. до сьогодення, наявну у фондах Хмельницької ОУНБ ім. М. Островського. Стислу історичну довідку з даної теми вміщує передмова. Покажчик містить відомості про монографії, словники, довідники, навчальні посібники, статті зі збірників, енциклопедій, журналів та газет за 1963–2006 рр. Матеріал розташовано за розділами: Історія конституційних процесів в Україні, Конституція Пилипа Орлика 1710 року, Конституція УНР 1918 року, Конституція ЗУНР 1918–1919 років, Конституція УРСР 1919 року, Конституція УРСР 1929 року, Конституція УРСР 1937 року, Конституція УРСР 1978 року, Конституція України 1996 року, Конституційне право України. Для зручності пошуку додається «Алфавітний покажчик авторів і назв матеріалів». У розділі «Рекомендована література» подано видання, відсутні в бібліотеці.

Також можна відзначити «Вебліографічний список по євроінтеграції» Європейського центру інформації Хмельницької ОУНБ ім. М. Островського. Режим доступу : http://www.ppngo.org/cei/evrosub_page.php?menu=14&id=16&pid=14.

Бібліотека Запорізької державної інженерної академії представляє покажчики:

Вибори. Референдуми. Плебісцити. Виборчі кампанії : реком. список л-ри / упоряд.: Г. Л. Журибіда. – Запоріжжя, 2006. – 6 с. –

36 назв. Режим доступу : <http://www.library.zgia.zp.ua/ukr/index.php?text=Reklist&id=49>.

Рекомендаційний список подає офіційні документи, монографії, статті зі збірників, журналів, газет, розташованих за розділами: Виборчі системи зарубіжних країн; Технології виборчих кампаній; Вибори в Україні. Список складений на основі книжкового фонду бібліотеки за період з 2000 р. до 16 лютого 2006 р.

Гражданское общество : [библиогр. список лит.] / сост. Г. Л. Журибида. – Запорожье, 2008. – 6 с. – 71 назв. Режим доступу : <http://www.library.zgia.zp.ua/ukr/index.php?text=Reklist&id=49>.

Список літератури з фондів бібліотеки подає статті зі збірників, журналів, газет за 2001–2007 рр.

Місцеве самоврядування : реком. список л-ри / уклад.: Т. В. Ємчицька. – Запоріжжя, 2005. – 10 с. Режим доступу: <http://www.library.zgia.zp.ua/ukr/index.php?text=Reklist&id=49>.

Список літератури, адресований викладачам та студентам, відображає нормативні та законодавчі матеріали, книги, журнальні та газетні статті за 1997–2005 рр. Матеріал розташовано за розділами: Законодавство України про місцеве самоврядування; Конституційно-правові засади місцевого самоврядування; Державне будівництво і місцеве самоврядування; Система, органи та функції місцевого самоврядування; Місцеве самоврядування в зарубіжних країнах.

Як показує аналіз, наявне деяке дублювання в підготовці бібліографічних посібників, що певно зумовлене необхідністю обласних наукових бібліотек задовольняти читацькі запити, передусім на своїй документній базі. Отже, існує суспільна потреба в структурованій бібліографічній інформації.

Для повноти пошуку залишається актуальним і важливим формування традиційного довідково-бібліографічного фонду, використання поточних державних бібліографічних покажчиків України: «Літопис книг», «Літопис авторефератів дисертацій», «Літопис журнальних статей», що готує Книжкова палата України.

Питання демократизації суспільства висвітлено також у друкованих працях викладачів вищих навчальних закладів (ВНЗ). Позитивним є те, що зазвичай вони представлені також на сайтах ВНЗ. До прикладу:

Праці викладачів та професорів Національного університету «Києво-Могилянська академія» 1992–2002 рр. : бібліогр. покажч. / Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», наук. б-ка ; наук. ред.: М. Брик, Т. Ярошенко ; уклад. Н. Казакова. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська акад.», 2005. – 523 с.

Бібліографічний покажчик праць викладачів Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника. 1992–2006 : [у 3 т.] / Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника. Наук. б-ка ; редкол.: І. Ф. Миронюк, О. М. Білоус ; уклад.: І. Ю. Шимків ; передм.: Б. К. Остафійчук. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2007. – Т. 1. – 558 с.; Т. 2. – 545 с.

Бібліографічний покажчик праць наукових співробітників та аспірантів Науково-дослідного інституту українознавства (2000–2006 рр.) / упоряд. О. Б. Ярошинський ; М-во освіти і науки України, Наук.-дослід. ін-т українознавства. – К., 2007. – 234 с.

Розділ «Бібліотека» сайту Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса (Режим доступу : <http://www.ipi-end.gov.ua/?mid=8>) містить:

- електронний каталог наукової бібліотеки інституту (постійно оновлюється);
- монографії співробітників інституту (повні бібліографічні описи, анотації, обкладинки, електронні версії тощо) ;
- вибрані статті співробітників інституту в електронному вигляді ;
- вибрані автореферати дисертацій співробітників інституту чи захищених у спеціалізованій ученій раді;
- наукові записки інституту (повні бібліографічні описи, зміст, анотації, електронні версії – з 2006 р.);
- посилання на корисні інтернет-ресурси.

У розділі «Монографії» представлено й електронні версії біобібліографічних покажчиків відомих учених-правознавців, що вишли в серії «Біобібліографія вчених України»: «І. Ф. Курас. Біобібліографія» (К., 2005), «В. Ф. Солдатенко: Біобібліографія» (К., 2008).

Традиційні друковані видання залишаються важливим інформаційним ресурсом.

Правові питання процесів державотворення відображено в покажчиках до відповідних періодичних видань:

Систематизований покажчик статей з юридичних наук, опублікованих у Віснику Львівського інституту внутрішніх справ та у Наукових вісниках Львівського юридичного інституту МВС України і Львівського державного університету внутрішніх справ за 1995–2006 рр. / Львів. держ. ун-т внутр. справ ; уклад. В. К. Гришук. – Л., 2007. – 128 с. – (Довідкова література; Вип. 13).

Наукові дослідження з даної тематики представлено в щорічному виданні Академії правових наук України, яке виходить з 1995 р., «Перелік тем дисертаційних досліджень з проблем держави і права». У фонді Відділу ДБО НБУВ є видання за 1995–2007 рр. Останнє з них:

Перелік тем дисертаційних досліджень з проблем держави і права (2007 р.). Розглянуті та схвалені відділеннями Академії правових наук України / Акад. правових наук України ; упоряд.: Д. В. Лук'янов, І. Й. Пучковська. – Х. : Право, 2008. – 164 с.

Серед зарубіжних бібліографічних покажчиків у фондах ВДБО назвемо:

Democracy – Toward an American Understanding: a Selected Reading List of Books / Harold C. Relyea ; Congressional Research Service Library of Congress, American National Government, Government Division. – [S. l.], 1992. – 18 p.

Демократія – як її розуміють американці: список вибраних книг за 1880–1991 рр. (близько 200 назв), розташованих за розділами: світова класика, американська класика, американські дер-

жавні діячі, американські біографії, історія та давня думка, сучасна теорія, соціальні умови, відомі організації, популярна інформація, суспільна діяльність, влада, демократія, кризи і демократія, наука та техніка, прогресивний розвиток, поезія, драми, новели.

Отже, ми бачимо, що інформація з названої теми розпорошена по різних бібліографічних джерелах і її пошук потребує значних зусиль. Це й змушує користувачів звертатися до бібліотек з індивідуальними запитами, у яких конкретизуються тематика, обумовлюються види, мови та хронологічні межі документів.

За індивідуальними запитами користувачів у ВДБО останніми роками підготовлено тематичні списки літератури за темами, що висвітлюють досвід зарубіжної демократії, організацію виборчого процесу, питання контролю влади за громадськістю тощо. До прикладу: «Законодавство зарубіжних країн про партії та громадські об'єднання» (1979–1997 рр.), «Легітимність та легальність влади» (1994–2002 рр.), «Інформаційне забезпечення процесом реформування суспільства» (1994–2002 рр.), «Сприяння науки реформуванню та розвитку суспільства» (1994–2003 рр.), «Структурні реформи та адміністративні перетворення» (1996–2004 рр.), «Громадянське суспільство» (1999–2006 рр.), «Виборчі системи» (1991–2005 рр.), «Відкритість та прозорість влади» (1997–2005 рр.), «Громадський контроль. Громадська експертиза» (1995–2006 рр.), «Виборчі системи» (1991–2005 рр.) тощо.

Ще один напрям популяризації бібліографічної та реферативної інформації – систематичне, з 2005 р., розміщення її на сторінках інформаційно-аналітичного журналу «Україна: події, факти, коментарі». Фахівцями ВДБО добираються нові надходження до НБУВ книг, які висвітлюють сучасну суспільно-політичну ситуацію, законодавчу базу, питання розвитку демократичних перетворень в Україні, містять дослідження й прогнозування суспільно-політичних та економічних процесів; висвітлюють участь громадян у суспільно-політичному житті країни, сприяють вихованню соціально-правової культури громадян, національної

свідомості, формуванню сучасного світогляду на засадах духовності, пріоритету моральних цінностей, поширенню ідей гуманізму, демократії, законоповаги тощо.

Таким чином, з вищевикладеного можна зробити висновок, що широкий спектр демократичних перетворень відбивається в різноманітних бібліографічних джерелах. Надання користувачеві релевантної запити інформації потребує значних зусиль щодо її пошуку, систематизації, надання доступу. Для забезпечення повноти інформації з теми користувачеві доводиться здійснювати послідовний пошук у різних джерелах, визначаючи пріоритетність їх використання, аналізуючи актуальність, достовірність, релевантність.

Постає необхідність розгортання міжвідомчої координації діяльності бібліотек України в створенні й використанні інформаційно-бібліографічних ресурсів, що сприяло б більш ефективному та оперативному задоволенню запитів користувачів, а разом з тим і раціональному використанню матеріальних, трудових ресурсів бібліотек та інших науково-інформаційних установ і організацій. Є потреба й у систематичній підготовці путівників по базах даних та електронних ресурсах.

Важливим у задоволенні інформаційних запитів користувачів нам вбачається розширення міжбібліотечної взаємодії з метою узгодженого формування єдиного інформаційно-бібліотечного простору країни, реєстрації і каталогізації електронних бібліографічних ресурсів.

Список використаної літератури

1. *Головаха, Е. И.*, Демократизация общества и развитие личности: от тоталитаризма к демократии [Текст] / Е. И. Головаха, И. Э. Бекешкина, В. С. Небоженко. – К., 1992. – 126 с.

2. *Горовий, В. М.* Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства [Текст] / В. М. Горо-

вий ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; наук. ред. О. С. Онищенко. – К. : НБУВ, 2005. – 297 с.

3. *Обушний, М. І.* Політологія [Текст]: довідник, навч. посіб. / М. І. Обушний, А. А. Коваленко, О. І. Ткач ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : Довіра, 2004. – 599 с.

4. Україна: прогрес на шляху сталого розвитку [Текст] : Інф.-аналіт. огляд виконання «Порядку денного на ХХІ століття» / НАН України, Рада по вивч. продуктив. сил України / наук. кер. Б. М. Данилишин. – К. : ЗАТ «НІЧЛАВА», 2002. – 224 с.

5. *Фокеев, В. А.* Библиографическое пространство гражданского общества [Текст] / В. А. Фокеев // Библиография. – 2000. – № 2. – С. 3–11.

*Тетяна ДУБАС,
завіддiлу НБУВ*

Роль бібліотечних закладів у реалізації програми інформатизації українського суспільства

У статті розглядається роль і місце бібліотек у системі взаємодії суспільства, держави. Висвітлюються перспективи розвитку бібліотечної справи в Україні. Наголошується на необхідності впровадження й розвитку в бібліотечних закладах нових електронних технологій обробки зберігання та пошуку інформації.

Незалежність України, соціально-економічні та політичні зміни привели до перегляду сутності й завдань бібліотеки як соціального інституту. Бібліотека перетворилася на культурну, інформаційну, освітню та наукову інституцію, що сприяє розбудові демократичного громадянського суспільства на основі зростаючої його інформатизації, підвищення загальнокультурного рівня та самосвідомості. Бібліотека інформаційного етапу розвитку суспільства – це важливий елемент інфраструктури не лише сучасного, але й майбутнього суспільства. Сьогодні бібліотечний світ України представлений широкою мережею різнопрофільних закладів з безцінними колекціями, досвідченими фахівцями бібліотечної справи, із широким спектром бібліотечно-інформаційних послуг та інших видів обслуговування. Поступово здійснюється перехід бібліотек на новітні інформаційні технології, що значно розширює їх можливості в умовах глобалізації суспільства.

Державна політика в галузі бібліотечної справи в Україні, як і в кожній країні світу, формується як складова частина соціально-економічної політики в цілому. Оновлення всіх сфер суспільства, його духовний розвиток, економічна, політична розбудова держави

обумовлює зростаючу потребу в ефективному використанні зростаючих обсягів необхідної інформації. Активізації процесу інформатизації суспільства та створення інформаційно-технологічного середовища сприяв Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про невідкладні заходи щодо впровадження системи здійснення державної інформаційної політики та удосконалення державного регулювання інформаційних відносин» і Закон України від 04.02.1998 р. № 74/98-ВР «Про Національну програму інформатизації», що визначає загальні принципи державної політики у сфері інформатизації суспільства, а також пріоритети розвитку галузей економіки, соціальної сфери, науки, освіти, культури. Законом покладається на державу регулювання процесів інформатизації суспільства, забезпечення системності, комплексності і узгодженості їх розвитку в країні. Національна програма інформатизації передбачає розв'язання проблемних питань, що виникли в процесі використання інформаційних ресурсів, зменшення розриву між зростаючими потребами в інформації і рівнем її використання, досягнення Україною рівня інформатизації розвинутих країн світу. Вона містить комплекс взаємопов'язаних завдань (проектів) інформатизації, спрямованих на реалізацію державної політики, координацію діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, створення загальнодержавної мережі інформаційного забезпечення різних галузей виробничої і соціальної сфери. Розв'язання проблеми доступності національних і світових інформаційних ресурсів для широкого кола користувачів, і що особливо важливо в нинішній час – корпоративних, має відбуватися за рахунок створення в першу чергу ефективної бібліотечної інформаційно-телекомунікативної мережі, що може бути умовою для формування Національного комп'ютерного банку баз даних правової, науково-технічної, рекламної та іншої суспільно значущої інформації – важливого фактора самоідентифікації нашого суспільства в умовах розвитку глобалізації.

З метою забезпечення ефективного розвитку бібліотечної справи та раціонального керування цією багатогранною діяльністю необхідно вдосконалювати інформаційну базу, яка б відображала як ретроспективні зміни, так і прогностичні напрями її подальшого вдосконалення. Слід зазначити, що зміна місії бібліотеки продиктована істотним посиленням значення знань як каталізатора суспільного розвитку – роль ведучого в подальшому соціальному прогресі відіграє інформаційна сфера. Технічно інтегрована в інформаційний простір суспільства бібліотека має стати в перспективі однією з умов соціального прогресу, забезпечення зростання різноманітності використовуваних у суспільстві знань. Еволюція ролі бібліотеки повинна знаходити відображення при обґрунтуванні напрямів удосконалення управління, планування, вибору пріоритетів у ресурсозабезпеченні й технічному переоснащенні бібліотек, вироблення критеріїв оцінки результативності їхньої роботи.

Визначення бібліотеки як інформаційної інтелектуально-виробничої системи базується на розумінні підвищення її ролі і значення як важливого чинника суспільного розвитку, елементу соціально-економічного механізму накопичення, зберігання, створення й розповсюдження бібліотечно-інформаційних продуктів та послуг для забезпечення сучасних інформаційно-інтелектуальних і споживчих потреб користувачів.

Важливо підкреслити: макросередовище активно впливає на бібліотечну сферу та зумовлює її основні перетворення: соціально-економічні, що змушують вдосконалювати всі види діяльності й організаційно-управлінські технології; нормативно-правові, які надають нові можливості для функціонування як суб'єкта ринкових взаємодій та унормовують економічні питання розвитку даної категорії установ; інформаційно-технологічні, котрі зумовлюють широке впровадження нових способів виробництва, зберігання і донесення користувачам необхідної інформації, створення нових бібліотечно-інформаційних продуктів і послуг; регіональні, які ві-

дображають специфіку оновлення бібліотечної діяльності системи місцевих бібліотечних закладів.

Тенденції змін у суспільному житті, відповідні запити на інформаційні послуги зумовлюють сучасну еволюцію бібліотек, основні напрями якої – входження у сферу ринкових відносин, упровадження нових інформаційних технологій, накопичення інформаційного потенціалу, розширення спектра необхідних сучасному користувачеві продуктів і послуг для задоволення його інформаційних, інтелектуальних потреб, що в цілому сприяє становленню й утвердженню бібліотеки як суспільно важливої інформаційної інтелектуально-виробничої системи.

Радикальні соціально-економічні та політичні реформи в Україні, стрімке поширення нових інформаційних технологій істотно змінюють місію бібліотек у суспільстві, розширюють та ускладнюють завдання, що постають перед ними. Відбувається еволюція соціальної ролі бібліотек. До традиційних функцій освітнього характеру, збереження та примноження культурного надбання суспільства додаються функції інформаційних центрів, які не лише надають доступ до національних і світових інформаційних мереж, але й обробляють інформацію відповідно до запитів користувачів, створюють нові інформаційні ресурси в режимі «інформація на базі інформації». У зв'язку з цим набувають нових характерних рис бібліотечні технології, форми й методи обслуговування населення, характер взаємодії бібліотек у своїх системах, з органами влади, різними організаціями, установами та соціальними групами.

Світовий досвід провідних зарубіжних країн свідчить про посилення ролі бібліотечних закладів у розвитку демократії та управлінської діяльності, активізації соціальної сфери, формування глобального інформаційного простору. Інформаційні ресурси набувають значення стратегічних і визначають рівень соціально-економічного розвитку країни.

При цьому варто зазначити, що забезпечення рівних прав на оперативне одержання інформації всіма громадянами України незалежно від місця проживання, громадянського стану і сфери діяльності, можливе лише за умови впровадження й розвитку в загальнодоступних бібліотеках нових електронних технологій обробки, зберігання та пошуку інформації, використання сучасних надійних каналів зв'язку. Нині це один з найважливіших факторів розвитку освіти, науки і культури в Україні, її соціально-економічної, політичної стабільності та прогресу.

Розвиваючись і упроваджуючи сучасні технології, бібліотечні заклади мають відігравати «функцію джерела якісної, важливої для всієї соціальної структури суспільства інформації, функцію банківських установ нового типу, у яких будуть акумулюватись і перебувати в обігу цінності, несумірно більші за номіналом, значніші від будь-яких відомих в історії грошових знаків та інших еквівалентів людської праці»¹.

На нинішньому етапі розвитку інформатизації в Україні бібліотечні інформаційні бази слабо включені в систему циркуляції інформації внаслідок зберігання основної маси інформаційних ресурсів на складних у використанні доелектронних носіях. Тому вони малодоступні застосуванню комп'ютерних технологій керування інформацією, основних інформаційних технологій на даному етапі суспільного розвитку. У зв'язку з цим одним з найактуальніших завдань сьогодення є формування електронних ресурсів бібліотечних закладів двома шляхами: наданням наявній у бібліотечних базах (фондах) інформації на всіх носіях електронної форми і систематичним наповненням цих баз новою електронною інформацією.

Стрімке зростання ефективності бібліотечних інформаційних баз може бути досягнуте через розвиток кооперативних зв'язків

¹ *Горовий В. М.* Перспективи насичення інформаційного ринку в Україні у контексті науково-технічного прогресу // *Мультиверсум. Філософський альманах.* – К. : Центр духовної культури, 2006. – № 53. – С. 12.

між бібліотеками з допомогою електронних ліній зв'язку. Цим самим досягаються спеціалізація комплектування бібліотечних закладів, доступ до будь-яких масивів інформації, сумірних із загальним обсягом всієї інформації в бібліотечних закладах України, забезпечення глибинного, вузькотематичного інформаційного пошуку. Усе це дає змогу забезпечити не лише дієвіше, порівняно з нинішнім, забезпечення інформаційних потреб усіх категорій користувачів, а й достойніше представлення України в глобальному інформаційному просторі.

Слід підкреслити, що діюча система бібліотечних закладів в Україні, сучасне книговидання та книгорозповсюдження роблять і сьогодні книгу важливим джерелом інформації. Зважаючи на економічні проблеми минулого десятиріччя, що серйозно позначилися на книговиданні та книгорозповсюдженні, в Україні набрала гостроти проблема збільшення загальної кількості тиражів та розширення тематичного репертуару книговидання.

Дослідницька робота у сфері книговидання і поширення інформації з допомогою книжкових потоків є актуальною насамперед в умовах розвитку інформаційного ринку, у напрямі визначення реального і затребуваного в суспільній практиці місця книжкової інформації в загальному процесі інформування суспільства саме в нинішніх умовах, урахування фактора поширення електронних відповідників книжкової продукції, взаємовпливу та взаємодії книги. Це особливо важливо в освітній, науковій та культурологічній сферах, в утвердженні й розвитку духовних цінностей суспільства. В умовах ринкових перетворень набувають актуальності дослідження, пов'язані з визначенням сучасного адресата для книги як повноправного продукту інформаційного ринку, відповідно – організація законотворчої роботи, обстоювання інтересів національного виробника книжкової продукції.

Ускладнення індустріального виробництва, соціального, економічного й політичного життя, еволюція процесів у всіх сферах діяльності людини зумовили, з одного боку, зростання потреб у

знаннях, з іншого – створення нових засобів і способів задоволення цих потреб. Це істотно змінює місію бібліотек у суспільстві, розширює й ускладнює завдання, що постали перед ними. Бібліотеки як істотна складова входять у нову інформаційну інфраструктуру, що формується. У зв'язку з цим змінюються традиційні внутрішньобібліотечні процеси й операції, у бібліотеках дедалі ширше використовуються досягнення в галузі інформаційних технологій і телекомунікацій, змінюється характер взаємодії бібліотек з різними соціальними групами, органами влади.

Інформаційна революція висуває на перший план нову галузь – інформаційну індустрію, пов'язану з виробництвом технічних засобів, методів і технологій для генерації нових знань. Найважливішими складовими інформаційної індустрії стають усі види інформаційних технологій, особливо телекомунікація – дистанційна передача даних за допомогою комп'ютерних мереж і сучасних технічних засобів зв'язку. Глобальна інформатизація суспільства в процесі інформаційної революції зумовлює необхідність якісної реконструкції бібліотечних технологій, зрощування її з новими інформаційними технологіями та, як не дивно, збільшення кількості бібліотек на новому інформаційному й документально-технологічному рівні². В умовах використання електронних носіїв інформації бібліотеки змінюють свою політику та орієнтуються не тільки на збільшення власних фондів, але й на забезпечення доступу до конкретної інформації на базі кооперативних зв'язків з іншими джерелами інформаційних ресурсів.

Слід зазначити, що автоматизація та впровадження нових інформаційних технологій дали змогу бібліотекам розширити сферу послуг. Разом із традиційними бібліотечними послугами бібліо-

² Библиотечное дело и проблемы информатизации общества: тезисы докл. междунар. науч. конф. (Москва 27–28 апр. 1999 г.). – Ч. 1. – М. : Моск. гос. ун-т культуры, 1999. – С. 36–38.

теки мають можливість надавати сервісні послуги: відправлення або приймання повідомлень електронною поштою; користування послугами Інтернет; пошук інформації у всесвітній електронній мережі на замовлення; запис інформації на дискету; друк на принтері; комп'ютерний переклад тексту; сканування; копіювання. Насамперед це дало бібліотекам можливість розширити доступ фахівцям до науково-технічної інформації, використовуючи сторонні ресурси. У цілому, використання сучасних технологій в обслуговуванні користувачів не тільки підвищує ефективність використання ресурсів бібліотек і полегшує шлях користувача до інформації, надає престиж, привабливість бібліотеці. Автоматизація бібліотечних процесів потребує змін не тільки в технології, але й у змістовних аспектах бібліотечної роботи. Змінюються позиція бібліотеки і її активність у взаєминах з читачами, переглядаються вимоги до бібліотечного сервісу, індивідуальним формам інформаційного забезпечення і, як наслідок, показникам якості професійної роботи. Бібліотеки нині стали важливим ресурсним центром інформації. Водночас із розвитком комп'ютерних і телекомунікаційних технологій інформаційний простір бібліотеки буде розширюватися до міжбібліотечного, міжрегіонального, а з часом його межі стануть ще ширшими³.

На сучасному етапі трансформаційних перетворень актуальним завданням є забезпечення для всіх категорій користувачів бібліотек вільного доступу до вітчизняних і світових інформаційно-бібліотечних ресурсів з метою набуття якісної освіти, проведення наукових досліджень, забезпечення ефективного виробництва, організації культурного відпочинку й дозвілля відповідно до демократичних цінностей, засад ринкової економіки та сучасних науково-технічних досягнень.

³Бабич В. Роль бібліотек в інформатизації суспільства і підвищенні інформаційної культури // Бібл. планета. – 1998. – № 1. – С. 17–20.

Глобальний процес інформаційного оновлення, перехід до постіндустріального інформаційного суспільства ХХІ ст., утвердження пріоритетів сталого розвитку, інші властиві сучасній цивілізації ознаки зумовлюють потребу в радикальній модернізації бібліотечних закладів, висувають перед державою і суспільством завдання забезпечити пріоритетність розвитку бібліотечної справи, першочерговість розв'язання її невідкладних проблем.

Юлія ПОЛОВИНЧАК,

канд. іст. наук, старш. наук. співроб.

Бібліотечні ресурси як фактор зміцнення національної самосвідомості суспільства

У статті розглядається роль бібліотечних та інших установ, що зберігають інформацію і організують доступ до неї, у справі зміцнення національної самосвідомості суспільства.

Важливою тенденцією сучасного розвитку є зумовлена глобалізацією всесвітня уніфікація, що проявляється в інтернаціоналізації, поширенні масової культури, послабленні національних впливів у внутрідержавних сферах. Глобалізаційні процеси априорно спрямовані на нівеляцію особливостей історичного підґрунтя суспільного розвитку через створення техноінфопростору. У зв'язку з цим важливим завданням науковців стало визначення шляхів збереження національної культурної ідентичності в умовах мультикультуралізму.

Проблеми глобального світу стали об'єктом наукового інтересу соціологів, філософів, істориків, економістів, антропологів, культурологів. Наукове осмислення питання національної самосвідомості широко представлено як в історії філософської думки, так і в сучасній науковій літературі. Особливості національної самосвідомості українського народу досліджуються в руслі української національної ідеї (В. Борисенко, О. Забужко, Р. Кісь); ролі самосвідомості в онтогенезі і націогенезі (Ю. Бромлей, Я. Грицак, В. Євтух, А. Єрмоленко, В. Козлов, М. Крюков, Ф. Медвідь, О. Нельга, І. Онищенко, М. Степико, Н. Шульга та ін.); частина досліджень присвячена особливостям формування національної самосвідомості в умовах поліетнічного суспільства (В. Наулко,

О. Майборода, В. Малахов, В. Козлов, А. Скворцов, О. Мильников).

Ряд авторів присвятили дослідження аналізу тенденцій функціонування національної самосвідомості в сучасному глобальному світі. Так, зокрема в працях Т. Лильо досліджується вплив глобалізації комунікаційного простору на процеси національної ідентифікації в посткомуністичному світі, аналізується ідеологічна природа глобалізації, сучасна геоінформаційна ситуація та специфіка інформаційної мобільності нації в посткомуністичних умовах. Учений наголошує: конструктивність глобалізації залежатиме від того, чи визнають її ідеологи, що де-факто кожна національна культура уможливує поступ людства, а права людини неможливо реалізувати без реалізації національного права [1]. У свою чергу С. Мофа, розглядаючи концепції про сучасний занепад традиційних елементів національної держави, аргументує життєздатність націй, національної самосвідомості та національного державотворення [2].

Водночас, відзначаючи значні досягнення в розробці наукової проблеми інформаційно-комунікаційної революції як чинника глобальних трансформацій, не можна не вказати, що питання впливу глобалізації на розвиток національного, поєднання глобальної динаміки та етнічного поступу, використання національним вигод і переваг глобалізації, все ще чекає більш глибокого наукового осмислення.

Значення національної самосвідомості зростає в умовах глобалізації й жорсткої конкуренції держав, їхніх економік і соціальних систем. Адже національна ідентичність сприяє усвідомленню громадянином і суспільством національних інтересів, довірі до держави та її інституцій, солідарності з іншими членами спільноти і, відповідно, спроможності взаємодіяти з ними для досягнення суспільно значущих цілей. Приклади країн Центральної та Східної Європи переконує: розвинена національна ідентичність є вагомим конкурентним перевагом в сучасному глобалізованому світі.

Характерна для інформаційного суспільства тенденція розвитку технократичної парадигми в суспільній свідомості і пошуки альтернативи цьому негативному процесу вимагають нового погляду на роль бібліотечних та інших аналогічних установ, що зберігають інформацію і організують доступ до неї, у справі гуманізації національної ідеї і зміцнення національної самосвідомості суспільства.

Відзначимо окремо особливу роль бібліотек, що визначена їх традиційно значним впливом у справі масового інформування населення, здатністю забезпечити доступ до сучасних інформаційних ресурсів практично всім верствам населення; наявністю серйозної організаційної структури та матеріальної бази; залученням інформаційно-аналітичних центрів бібліотек до надання допомоги різним соціальним та державним інститутам у високопродуктивному використанні інформації [3, 148–149].

Крім того, важливими конкурентними перевагами бібліотек є: системність, фундаментальність та науковість, що визначає авторитетність бібліотечних установ, які гарантують користувачу якість свого інформаційного продукту. Інша важлива риса, якою характеризується діяльність бібліотечних установ, – їх незалежність, внаслідок чого сучасна бібліотека може претендувати на експертний статус.

Наразі бібліотеки поступово стають системоутворюючим компонентом соціально-культурної інфраструктури, формуючи навколо себе особливе культурне і інформаційно-комунікативне середовище, і, таким чином, перетворюючись із книгозбірень на центри формування громадської думки, сприяючи, зокрема, зміцненню національної самосвідомості суспільства.

На думку фахівців, засобом, здатним забезпечити збереження культурних традицій, їх врахування при формуванні системи освіти, науки, інформаційно-мовного простору та інших елементів духовно-інтелектуального потенціалу як у національному, так і в євроінтеграційному контекстах, може стати підвищення духовної

інформаційної мобільності нації. Цей механізм реалізується у вертикальній (передача знань з покоління у покоління) та горизонтальній (творення соціально нових знань, досвіду) формах [4, 48–54].

Вертикальна форма репродукування (передачі) традиційних знань і набутого досвіду конкретизується через сім'ю, національну освіту, культуру, ЗМІ, громадську думку тощо. Завдяки виробленню виховного ідеалу і ціннісних орієнтацій, норм поведінки формуються історична пам'ять, духовність, національна свідомість, менталітет народу, створюється базовий (ресурсний) рівень культури, знань і досвіду. Передача інформації з покоління в покоління сприяє вертикальній ідентифікації людини на основі одержаних від навколишнього середовища знань, засвоєння традицій, звичаїв тощо. Тобто діють вертикальні генно-етно-середовищні механізми впливу – ті внутрішні та зовнішні інформаційні чинники, які творять пізнавальне духовно-інтелектуальне національне середовище і відповідне інформаційне поле впливу (навчання, виховання, наслідування тощо). У цьому контексті привертають увагу висновки російських учених С. Арутюнова і М. Чебоксарова, які розглядали проблеми розвитку етносів з позицій теорії комунікації. Науковці підкреслюють особливе значення міжпоколінної трансляції інформації – вертикальної форми репродукування традиційних знань – що забезпечує наступність і стабільність етнічної системи в часі [5, 8–31].

Горизонтальну форму продукування (творення) нових знань і модерної практики (на рівні одного покоління чи особи) реалізують системи вітчизняної науки, різні структури національних інноваційних центрів, творчо-інтелектуальні організації, пошукові групи.

Не важко помітити, що саме бібліотеки наразі здатні забезпечити обидва рівні підвищення духовної інформаційної мобільності нації. Нове звучання у зв'язку з реалізацією вертикальної форми передачі традиційних знань набуває одна з базових функцій біб-

ліотек – меморіальна, пов'язана зі збором і зберіганням інформації на документальних носіях. Навіть найменша бібліотека виступає до певної міри локальним хранителем колективної пам'яті людства, і цим визначається її роль у загальнокультурному процесі.

Бібліотека також активно бере участь у процесах ретрансляції культури, тобто передачі колективній пам'яті від людини до людини, від покоління до покоління, що багато в чому зближує її зі сферою освіти. Меморіальна і ретранслююча (освітня) функції бібліотек найповніше реалізуються в краєзнавчій роботі, у контексті процесу музеєфікації [6, 17–32] бібліотек, а також формування системи інформаційної підтримки освіти. Наразі здійснення меморіальної функції бібліотек передбачає і створення електронних документів шляхом переведення в електронний формат джерел, що вже існують на різних носіях, насамперед, паперових.

Горизонтальна ж форма продукування забезпечується розширенням спектру інформаційних послуг і продуктів, пропонованих бібліотеками населенню. На зміну традиційному бібліотечному, або бібліографічному обслуговуванню, тобто видачі документів або бібліографічних відомостей про них, приходять нові форми передачі інформації, здатні замінити першоджерела і заощадити час користувача. Дедалі більше уваги приділяється створенню фактографічних баз даних із соціальних, правових, економічних питань, щодо підприємницької діяльності чи культурного життя. Освоюються аналітичні методи переробки інформації, що зберігають смислові фрагменти документів (інформаційні дайджести, аналітичні добірки). Електронні технології дають змогу реалізувати комплексний підхід до розв'язання інформаційних завдань, у результаті чого споживач може отримати повний комплект різноманітних інформаційних матеріалів, включаючи мережеві та інтернет-ресурси з питання, що його цікавить.

Таким чином, базова інформаційна функція бібліотек пов'язана не лише з забезпеченням універсального доступу до інформацій-

них ресурсів суспільства, але набуває ресурсно-оцінного і ресурсно-орієнтуючого характеру. Орієнтація в інформаційних ресурсах – оцінка інформаційних ресурсів – доступ до інформаційних ресурсів – творення інформаційних ресурсів – така формула реалізації інформаційної функції бібліотек у сучасних умовах. Це, у свою чергу, лежить в основі тих інноваційних перетворень у змісті, організації, технології, формах і методах інформаційної діяльності бібліотек, які ми спостерігаємо сьогодні, і головне – в її кінцевих соціально значущих результатах.

Отже, беручи участь у процесах збору, зберігання, виробництва, розповсюдження і використання загальнодоступної суспільно значущої інформації, бібліотеки об'єктивно сприяють перетворенню її на цінний суспільний продукт, національний ресурс, від якого залежить стійкий розвиток нації. Причому роль бібліотек у зберіганні національних інформаційних ресурсів і забезпеченні суспільного доступу до них, з урахуванням використання інтернет-технологій, на думку експертів, неухильно зростатиме.

Список використаної літератури

1. *Лильо, Т.* Глобалізація і посткомунізм [Текст] / Т. Лильо // Актуальні проблеми журналістики: зб. наук. пр. – Ужгород, 2001. – С. 130–143; його ж. Глобалізація комунікаційного простору та національна ідентичність посткомуністичних суспільств: проблема узгодження // Українська періодика: історія і сучасність: Доп. та повідом. шостої Всеукраїнської наук.-теорет. конф. 11–13 трав. 2000 р. – Львів, 2000. – С. 324–327.

2. *Мофа, С. О.* Еволюція національної самосвідомості та її роль в умовах глобалізації [Текст] / С. О. Мофа // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії / голов. ред. В. Г. Воронкова. – Запоріжжя: ЗДІА, 2003. – Вип. № 14. – С. 118–127; його ж. Національний суверенітет і державотворення в умовах глобалізації // Інтелект. Особистість. Цивілізація : тем. зб. наук. пр. із

соціально-філософ. пробл. / голов. ред. О. О. Шубін. – Донецьк: ДонДУЕТ, 2003. – Вип.1, т. 2. – С. 243–253.

3. *Горовий, В.* Еволюція інформаційного виробництва в процесі глобальних суспільних трансформацій [Текст] / В. Горовий // Україна в глобалізованому світі : зб. наук. пр. – К., 2007.

4. *Вовканич, С.* «ДІМ» нації і глобалізаційні тенденції. Соціогуманістична компонента стратегії розвитку України [Текст] / С. Вовканич // Вісн. НАН України. – 2003. – № 4. – С. 48–54.

5. *Арутюнов, С. А., Чебоксаров, Н. Н.* Передача информации как механизм существования этносоциальных и биологических групп человечества [Текст] / С. А. Арутюнов, Н. Н. Чебоксаров // Расы и народы. Вып. 2. – М. : Наука, 1972. – С. 8–31.

6. *Brown, R., Davis-Brown, B.* The Making of Memory : the Politik of Archives, Libraries and Museums in the Construction of National Consciousness [Text] / R. Brown, B. Davis-Brown // History of the Human Sciences. – 98. – № 4.– P.17–32 (Браун Р., Девіс-Браун Б. Створення пам'яті: діяльність архівів, бібліотек і музеїв у формуванні національної свідомості).

*Наталія ЗАХАРОВА,
наук. співроб. НБУВ*

Роль виставкової роботи у виконанні Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського інформаційно-культурологічної функції в 1918–1964 рр.

Розглядається діяльність Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського щодо організації виставкової роботи в період становлення й розвитку – 1918–1964 рр. та трансформація цієї діяльності залежно від змін її структури та статусу установи.

Першим спеціалізованим відділом Всенародної бібліотеки України (далі – Бібліотека), на який було покладено функції виставкової роботи, став кабінет бібліотекознавства. У 1923 р., коли Бібліотека постійно уточнювала свою структуру, провадила активне вивчення зарубіжного та вітчизняного досвіду національних бібліотек світу з організації бібліотечної справи, створення такого відділу підтверджувало роль та значення розвитку бібліотекознавства як окремого напрямку історичної науки, який вивчає історію та теорію бібліотеки як частки історії національної культури. Створення кабінету бібліотекознавства – консультаційно-виставкового підвідділу, що мав своїм завданням освітню та бібліографічну роботу, переслідувало, крім суто практичних завдань, ще й вивчення засад виставкової діяльності бібліотеки як форми культурологічної роботи Національної бібліотеки. У 1924 р., у розвиток інформаційно-культурологічної діяльності, підвідділ перетворюється в консультаційно-виставковий відділ, який розширив функції з бібліотекознавчої тематики на усі напрями діяльності ВБУ та розпочав роботу з розробки методичних засад цього напрямку.

Пошвавлення культурно-масової роботи, як виду інформаційно-культурологічної діяльності ВБУ, пов'язано з діяльністю видатного українського книгознавця та бібліографа Д. А. Балики¹, який з 1926 до 1928 рр. очолив консультаційно-виставковий відділ. З 1928 р. цей відділ очолив Л. О. Бондаренко. Тоді й були розроблені основні засади та принципи консультаційно-виставкової роботи, які пов'язувалися з проведенням різнопланової за методами науково-популяризаційної та просвітницької роботи Бібліотеки, її інформаційної діяльності під час безпосередньої роботи з читачами та користувачами фондів. Відділ почав розширювати спектр видів інформаційно-масової роботи: він не лише організовував виставки книг, а й проводив лекційну роботу, семінари, наради, зустрічі з читачами.

Важливе значення для обговорення кола завдань наукових бібліотек, координації їх діяльності набула організована на базі ВБУ 28–31 грудня 1925 р. спеціальна нарада академічних та наукових бібліотек, куди були запрошені найкращі бібліотечні сили з усієї України, а також колеги з Москви, Ленінграда, Мінська.

З цією нарадою пов'язано й обговорення методів та форм діяльності наукової бібліотеки відповідно до завдань, що поставлені перед бібліотеками радянською владою. Тут уперше пролунала думка про підпорядкування всієї діяльності наукових бібліотек завданням соціалістичного будівництва та марксистської ідеології – у доповідях В. В. Дубровського та С. П. Постернака.

Слід спеціально зупинитися на доповіді Д. А. Балики, прочитаної на цій нараді академічних бібліотек, присвяченої активізації роботи наукових бібліотек. У ній вперше висовувалися основні три напрями діяльності національної наукової бібліотеки в галузі культурологічної роботи, що відрізнялися від культурно-масової роботи публічних та масових бібліотек:

- 1) науково-культурологічний, як центру науки та культури;

¹ Балика Д. Библиотека в свете современной педагогики. – Л., 1926. – С. 2.

2) суспільно-політичний – як установи, що має брати активну участь у політико-економічному житті держави;

3) краєзнавчий напрям діяльності як «українознавчу» роботу.

Цілком зрозуміло, що була віддана данина й розгортанню радянських принципів соціально-політичного спрямування, вводиться поняття роботи з масовим читачем, намічені основні культурологічні функції національної наукової бібліотеки, що є головним бібліотечним центром країни.

Науково-культурологічна функція стала реалізовуватися через наукову діяльність Бібліотеки щодо дослідження та розкриття для науки фондів Бібліотеки, з'явилися форми співпраці бібліотечних працівників та вчених з метою пропаганди наукової книги.

Так, наближення Бібліотеки до розвитку науки виявилось, зокрема, у підготовці спеціальних виставок та бібліографічних покажиків і каталогів до них, а також проведення спеціальних спільних конференцій. У зв'язку з затвердженими планами розвитку продуктивних сил України спеціальним І Всеукраїнським з'їздом для дослідження продуктивних сил і народного господарства в січні 1925 р. консультаційно-виставковий відділ працював у тісному контакті з членами комісії, зокрема з академіками К. Г. Воблим та Є. П. Вотчалом. Його співробітники підготували книжкову виставку «Продукційні сили та народне господарство України» (понад 4 тис. книг) для з'їзду в Харкові у 1925 р. [1].

У цей час відбувається становлення тематичних комплексних виставок книг, періодики, рукописів та стародруків, музичної літератури та інших видів видань, що могли б репрезентувати явище, якому присвячувалася виставка всебічно та наочно, не лише як форму образного впливу на свідомість людини, а й як базові знання про явище. Найбільшою серед них, понад 5 тис. книг, була підготовлена в 1928 р. виставка «Наука на Україні за 10 років революції». У 1926 р. Бібліотека брала активну участь у святкуванні сорокарічного ювілею наукової та громадської діяльності М. С. Грушевського, організувала виставку його наукових праць

[2]. ВБУ розширює й міжнародні контакти – у 1928 р. Бібліотека репрезентувала свої фонди на міжнародній виставці друку в Кельні, де були представлені деякі раритети з фондів стародруків.

У середині 20-х років у бібліотечній справі України почала відчуватися цілеспрямована переорієнтація діяльності на масового читача, політосвітню роботу, завдання соціалістичного будівництва та ідейне виховання мас у дусі нової ідеології. У цей період у професійних часописах з'являються методичні роботи бібліотекознавців щодо організації та проведення виставок, зокрема Н. Фридьєвої², яка розкрила історію виставкової діяльності та засади її організації в масових бібліотеках, на допомогу передусім масовим бібліотекам в організації книжкової виставки. Знайшли поширення й видання, присвячені методичним питанням організації виставок, орієнтованих на залучення читачів до книги, технічним особливостям підготовки експозиції та її оформлення, впровадження пересувних виставок, а також специфіці організації виставок у наукових бібліотеках³.

Починаючи з середини 20-х років Всенародна бібліотека, як і інші заклади науки і культури, стала втягуватися у ідеологічний арсенал радянської влади. Ним відводиться відводилася одна з найважливіших ролей в «ідеологічному вихованні мас» і «політичній пропаганді». І саме масова робота виконувала основну роль в цій діяльності. Після X з'їзду РКП(б) (березень 1921 р.) та Третьої Всеукраїнської наради з питань народної освіти (червень 1921 р.), коли вся культурно-просвітницька діяльність була підпорядкована Головополітосвіті, діяльність бібліотек почала розвиватися

² Фридьєва Н. Библиотечная выставка // Красный библиотекарь, № 7, 1925. – С. 39–52.

³ Мединский Е. Н. Книжные выставки как метод привлечения читателей // Сб. статей по библиотечной работе. Вып. 2. – М.: Кр. новь, 1923. – С. 52–63; Григорьев Ю. В. Выставочная работа в библиотеках (Методика и техника). – М.; Л., 1931. – 64 с.; Ермолаев В. Передвижная выставка // Книгоноша. – 1925. – № 19. – С. 7; Пигулевская Н. В. О выставках в научных библиотеках // Библиотечное обозрение. 1925. Кн. 2. – Л., 1926. – С. 121–129.

під гаслом пріоритетів політико-просвітницької, агітаційно-пропагандистської та культурно-масової роботи [3]. Почалася послідовна ідеологізація суспільних процесів, всього життя.

Отже, впродовж 20-х років, пізніше ніж у публічних та масових бібліотеках, культурно-просвітницьку функцію наукових бібліотек також було зведено до виконання суто політичного завдання підтримки ідеологічних засад та політичних завдань радянської влади.

З 1929 р. діяльність ВБУ докорінно змінюється. Почалися фронтальне зміцнення партійно-радянської влади у всіх сферах життя та побудова масової інтернаціональної радянської культури. Важливого значення набула пропаганда політично спрямованих видань. Було здійснено перебудову наукових бібліотек та перетворення їх на загальнодоступні наукові та культурно-просвітницькі центри, активно впроваджувалися масові форми роботи з читачем, книгою, пропаганда літератури та здійснення допомоги в освіті мас.

Відбулися докорінні зміни в змісті та напрямках діяльності ВБУ. X з'їзд КП(б)У (листопад 1927 р.) та XI Всеукраїнський з'їзд Рад (травень 1929 р.) проголосили залучення новітніх культурних надбань у пролетарські та селянські маси та орієнтували видавництва на радянську масову книжку, підручники, дитячу літературу, шкільну, для професійної освіти та науково-популярну, а культуру орієнтували на залучення цих книжок до широких робітничих та селянських мас [4].

Цей процес, одночасно з позитивними рисами просвітництва широких кіл неписьменного населення, мав тяжкі наслідки для розвитку наукових бібліотек. У листопаді 1928 р. було розглянуто проект реорганізації ВБУ. Вималювалася нова структура основних відділів. Змінюються й напрями консультативної та виставкової роботи, яка була переведена до відділу книгокористування.

Бібліотека, за репрезентацією її керівництва, відповідала тому іміджу, що мав бути їй притаманний як науковій та національній

бібліотеці нового типу, що поєднувала в собі бібліотеку і науково-дослідну установу, розгорнула широку активну роботу з читачем. ВБУ було дозволено святкувати 10-річний ювілей та приурочити його до відкриття нового будинку книгозбірні, було затверджено план святкування, рекомендувалося підготувати серії виставок: «Освіта Радянської України», «Культура Радянської України», «Київ та Київщина», «Будівництво Радянської України», «Революція на Україні», «Шляхи індустріалізації на Радянській Україні» [5].

На початок 1930 р. знову в структурі ВБУ працював консультативно-виставковий відділ, однак тепер він повністю обслуговував ідеологічні завдання радянської влади.

З 15 грудня 1930 р. ВБУ стала працювати безперервно протягом робочого тижня, і частина професійних співробітників спеціалізованих підрозділів змушена була перейти до відділу книгокористування для обслуговування читачів та посилення масової роботи серед них.

1931–1934 рр. були зламними в житті ВБУ. Завдання Бібліотеки були переглянуті відповідно до завдань радянської держави. На базі відділу «Україніки» з його бібліографічними підвідділами та консультативно-виставкового відділу був утворений єдиний консультативно-бібліографічний відділ, до функцій якого належала також організація тематичних виставок, що все разом звело нанівець роботу з українськими фондами. Тематика консультаційної, виставкової та бібліографічної роботи спрямовувалася в першу чергу на потреби соціалістичного будівництва. Консультаційно-бібліографічний відділ спільно з відділом книгокористування організовували читацькі конференції і тематичні виставки.

До 1932 р. інформаційно-масова та науково-культурна робота проводилася в різних підрозділах Бібліотеки. Тепер інформаційно-масова робота виводиться з їх підпорядкування, оскільки утворений у травні 1932 р. при консультаційно-бібліографічному відділі виставковий сектор активно включився в пропаганду нової ідеології та масових знань. Тільки протягом 1932 р. його співробіт-

ники організували 36 тематичних та 153 виставки поточної літератури з різних відділів ВБУ [6].

Діяльність ВБУ була спрямована на пропаганду радянського способу життя, матеріалів керівних органів, популяризацію фондів, які відображали розвиток партійно-радянського керівництва, проголошені радянською владою пріоритети. Тематика виставок відповідала цим завданням: «До дня колективізації», «Економічне становище України на ХП річницю Жовтня», «Антирелігійна література», «Ленін», «Весняна засівна кампанія», «Міжнародний жіночий день».

У 1931–1932 рр. виставкова робота відображала процес реконструкції промисловості та сільського господарства відповідно до основних гасел п'ятирічок. Бібліотека брала участь у грандіозній за розмахом Першій Київській оборонній виставці в 1931 р. [7]. Розпочалася пропаганда матеріалів з'їздів та конференцій партії і радянських органів, а також класиків української й російської літератури, дозволених радянською владою (Т. Г. Шевченка, І. Я. Франка, Лесі Українки, Максима Горького, В. В. Маяковського та ін.); пропаганда класиків марксизму-ленінізму, що стали частиною політосвітньої діяльності Бібліотеки [8].

1933 р. проходив під гаслом відзначення 50-ї річниці від дня смерті Карла Маркса та підготовки комплексної виставки до цієї дати.

З 1934 р. відбуваються докорінні зміни в системі Академії наук, вона переживає реорганізацію, що супроводжується політичними респресіями та повною переорієнтацією діяльності. Відбулися зміни й у діяльності Бібліотеки, яка отримала назву Бібліотека Академії наук УРСР. Бібліотека, як і всі заклади науки і культури того часу, перетворилася в радянську ідеологічну устанovu.

Період 1935–1941 рр. в історії бібліотечної справи в Україні є поворотним для визначення основних принципів та положень діяльності бібліотек. Так, у березні 1935 р. начальник Бібліотечної управи НКО Кобленц розіслав для всіх обласних відділів народної

освіти, директорів державних наукових та обласних бібліотек директивний лист щодо довідково-бібліографічної роботи та підготовки книжкових виставок.

Наради директорів наукових бібліотек у 1934 та 1936 рр. у Москві (а за наслідками цих нарад й республіканська бібліотечна нарада 1938 р. у Києві), постанови 1934 р. уряду СРСР про бібліотечну справу і уряду УСРР про роботу масових бібліотек вводили повний державний контроль з боку НКО за бібліотеками усіх типів та провадили лінію на централізацію та уніфікацію діяльності бібліотек, орієнтування на масову роботу та роботу з обслуговування читача набувають упродовж 1935–1936 рр. важливого значення для діяльності Бібліотеки Академії наук УСРР. Під контроль керівних органів підпадає напрям бібліографічного обслуговування науки та культури і різних напрямів соціально-економічного розвитку радянського суспільства, інформаційно-масова робота з читачем з метою виховання в душі комуністичної ідеології. В ідеологічному змісті поняття «обслуговування», по-перше, поєднується з поняттям «виховання» в плані керівництва читанням для широких кіл населення та, по-друге, – з допомогою розвитку радянської науки на базі марксистсько-ленінської методології⁴.

Відділ книгокористування звертає особливу увагу на «розгортання масової політосвітньої роботи, а саме, видаючи рекомендаційні списки, готуючи виставки, довідки та інші форми зв'язку з читачем, ставить за мету: досягти найвищого відсотка читачів від верстату та колгоспників, найвищого відсотка обслуговування аспірантури та науковця-фахівця, найвищого відсотка обслуговування академробітника»⁵.

Спеціалізовані відділи спрямовують свою діяльність на опис та використання фондів, проведення заходів культурно-масового характеру з політико-пропагандистською метою, передусім, у підго-

⁴ Дубровіна Л. А., Опищенко О. С. – Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1918–1941. – К., 1998. – С. 247–248.

⁵ Архів НБУВ, оп.1, спр. 440, арк.1–17.

товці серії актуальних виставок з питань матеріалістичної філософії, історії техніки, до ювілейних дат; організують постійну антирелігійну виставку, виокремлюють з фондів матеріалістичну та атеїстичну літературу, матеріали із соціальної утопії, з історії техніки до 1800 р., з історії класової боротьби на Заході, в Україні та Росії.

Спираючись на відомості про те, що під час проведення виставок до списків рекомендованої літератури потрапляли «політично шкідливі» та «застарілі» книги, вимагалось загострити більшовицьку пильність та ідейну якість довідково-бібліографічної і виставкової роботи, спираючись виключно на видання Критико-бібліографічного інституту, часопис «Книга і Пролетарська революція», бібліографічні покажчики Книжкової палати УСРР, бібліографічні відділи центральних газет та журналів. Найголовнішими підрозділами Бібліотеки стали створені в грудні 1934 р. сектори наукової бібліографії та систематичного каталогу, групи зведених каталогів, сектор масової роботи, який провадив виставкову роботу. Великого значення в цей період набули бібліографічна та масова робота. Сектор масової роботи включив до своїх функцій не лише виставкову роботу, а й роботу кабінету бібліотекознавства і книгознавства, підготовку кадрів, проведення екскурсій, лекційну роботу. Інформаційно-культурологічна робота відділів із пропаганди знань залишилася у функціях спеціалізованих підрозділів.

З 1935 р. у практику масової роботи були запроваджені нові методи роботи з читачами: очні та заочні конференції з читачами з приводу обслуговування книжкою, виставкової та консультаційної діяльності Бібліотеки [9]. Основне завдання такої роботи – активізація культурної функції бібліотеки.

Упродовж 1936–1940 рр. виставкова робота як основний вид інформаційно-масової роботи набула надзвичайного розмаху: виставки формувалися до кожної визначної дати, що рекомендувалася офіційно надрукованими календарями пам'ятних дат: це були ювілеї класиків світової, вітчизняної літератури та лідерів комуністичного руху, свят-

кові календарні дати політичного характеру, а також революційні дати, дати партійних конференцій, з'їздів, урядових рішень [10]. Виставкова та популяризаційна діяльність розгортається з орієнтуванням на завдання соціалістичного будівництва: «Огляд мап першої п'ятирічки» (В. О. Кордт); «Фонд антирелігійної музичної літератури» (О. Т. Дзбанівський); «Матеріалістична філософія XVII-XVIII ст.» (Б. І. Зданевич) ⁶.

У 1936 р. приймається новий Статут Бібліотеки, починається розробка науково-методичної та нормативно-інструктивної бази БАН УРСР. Основна увага приділялася завданням бібліографічної роботи, де спеціально наголошувалося й на необхідності її використання в інформаційно-культурній діяльності: «організувати довідково-бібліографічну роботу так, щоб вона допомагала читачам в оволодінні більшовизмом, технікою, наукою, соціалістичною культурою; задовольняти запити читачів, що виникають у процесі їх самостійної роботи над книгою, партійною високоякісною і швидкою довідкою і консультацією; активно і систематично обслуговувати читачів (науковців, радянську інтелігенцію, стажерів, майстрів соціалістичного господарства) бібліографічною консультацією та довідкою» ⁷.

Отже, за період 1918–1940 рр. інформаційно-культурологічна діяльність Національної бібліотеки пройшла період становлення. Під час створення Бібліотеки інформаційно-культурологічна функція, за практичним визначенням Г. П. Житецького, була означена дуже широко, вона ґрунтувалася на необхідності залучення до соціокультурного простору знання про бібліотеку та її фонди, про книжкову спадщину як фактору розвитку культури та мови українського народу та народів світу, а для цього формувалися фонди «Україніки» та інших спеціалізованих фондів – рукописного, стародруків, музичного, образотворчого, народів світу тощо.

Крім того, передбачалося залучити й наукове знання до впливу

⁶ Арх. НБУВ, оп. 1, спр. 398, арк. 1–4.

⁷ Арх. НБУВ, оп. 1, спр. 512, арк. 8.

на культурні процеси в суспільстві, оскільки знання, що міститься в книзі, є підґрунтям не лише для соціально-економічного, а й духовного становлення української держави та її укріплення. Бібліотека як осередок «розумової культури» розглядалася головним елементом культури суспільства. Відповідно й форми інформаційно-масової роботи на етапі становлення були сконцентровані на пропаганді фондів шляхом публікації інформації у пресі та часописах, а з отриманням приміщень почалася й виставкова діяльність.

У 1941–1943 рр. Бібліотека одночасно працювала в евакуації і в окупації. Першочерговим завданням стає збереження фондів, проте обслуговування читачів також не припиняється. БАН працює перш за все на науку і творчі спілки, які також були евакуйовані до Уфи. Бібліотека активно допомагає вченим у розробці наукових завдань, що їх поставила перед ними війна. Інститути природничо-технічного профілю працювали на оборонну промисловість. Продовжують роботу фахіці гуманітарних наукових установ. Філологи та етнографи в цей час готують до друку «Украинско-русский словарь» та «Русско-украинский словарь», монографію «История украинской литературы» та ін. У цей період практикується організація тематичних книжкових та газетно-журнальних виставок про події на фронтах Великої Вітчизняної війни, до річниць історичних подій, до відкриття наукових сесій, конференцій, загальних зборів АН УРСР, до ювілейних вечорів, присвячених видатним представникам української науки та культури, зокрема Т. Г. Шевченкові, І. Я. Франкові, М. М. Коцюбинському, М. В. Лисенкові, М. Т. Рильському, П. Г. Тичині, І. А. Кочерзі, К. А. Тімірязєву, В. І. Вернадському та ін. [11].

З травня 1944 р. починається поступова нормалізація діяльності Бібліотеки, відновлюється її внутрішня структура. Повільно відроджується культурно-масова робота.

Протягом 1944–1945 рр. Бібліотека організувала книжкові виставки: «Річниця звільнення Києва від німецько-фашистських за-

гарбників», «Комсомол та молодь у Великій Вітчизняній війні», «День Великої перемоги», які відвідали сотні екскурсій⁸. У цей час Бібліотека готує низку великих виставок, зокрема, спільно з Комітетом у справах мистецтва РНК та Державним музеєм театрального мистецтва – до 100-річчя з дня народження І. К. Тобілевича (Карпенка-Карого); з Державним історичним архівом УРСР – «Київ у революції 1905 р.»; з Інститутом літератури АН УРСР – до 60-річчя з дня народження академіка О. І. Білецького. Восени 1944 р. експонувалася широкомасштабна виставка, присвячена 25-річчю АН УРСР. На виставці демонструвалися статути, плани, звіти, досягнення окремих інститутів, фото тощо⁹.

Цілком зрозуміло, що активної інформаційно-масової роботи, крім виставкової, розгорнуто не було, оскільки Бібліотека після війни проводила надзвичайно важку роботу з впорядкування власних фондів та розподілу тих фондів, що опинилися в її приміщенні під час війни, між іншими бібліотеками, проводила інвентаризацію фондів тощо.

Певне пожвавлення в діяльності БАН відбулося в період директорства Ю. О. Меженка, який спробував відновити роботу з репертуаром української книги та українікою, яку було розпочато в 1946 р. і згодом припинено.

У післявоєнний період знову проводиться переважно виставкова робота. Протягом 1945–1946 рр. експонувалося 52 виставки різної тематики. Традиційно готувалися виставки до ювілеїв та пам'ятних дат класиків української літератури (у т. ч. 75-річчя від дня народження Лесі Українки, Василя Стефаника, 85-річчя від дня смерті Тараса Шевченка та ін.).

У 1948 р. проводяться Всеросійська й Республіканська наради бібліотечних працівників, які визначили головним завданням бібліотек пропаганду планів розвитку народного господарства, під-

⁸ История Центральной научной библиотеки Академии наук Украинской ССР. – К., 1979. – С. 110.

⁹ Архів НБУВ, оп. 1, спр. 646, арк. 9–10.

вищення ідейно-політичного рівня діяльності бібліотек, поліпшення якості обслуговування читачів, сприяння політичній та виробничій активності, спрямованій на успішне виконання народногосподарських планів [12]. Одночасно розпочинається перегляд функцій культурних закладів. Особлива увага до питань ідеологічної роботи, зокрема до завдань розвитку науки й культури, знову поставила діяльність бібліотек у центр політичного й культурного життя СРСР.

7 серпня 1948 р. ЦК КП України і РМ УРСР прийняли постанову про реорганізацію Бібліотеки АН УРСР у Державну публічну бібліотеку УРСР загальнодержавного значення з функціями академічної бібліотеки [13].

Тепер, коли статус наукової бібліотеки був змінений на публічний, масовій роботі приділяється значна увага. Діяльність самостійного масового відділу зорієнтована, перш за все, на допомогу розвитку народного господарства та політичного виховання мас. УВ цей період виставкова діяльність набула подальшого політичного спрямування, а тематика виставок мала виключно суспільно-політичний характер: «30 років УРСР», «100 років “Маніфесту Комуністичної партії”», «Техніка в післявоєнній Сталінській п’ятирічці», «СРСР у боротьбі за мир», «50 років I з’їзду РСДРП», «24 роки з дня смерті В. І. Леніна», «Вище прапор передової Мічурінської біологічної станції», «10-річчя історії ВКП(б)», «10 років з дня виходу “Короткого курсу історії ВКП(б)”», «Пам’яті Данова», «30 років ВЛКСМ» та ін. [14].

Бурхливе зростання виставкової діяльності за 1949–1951 рр. внаслідок перетворення Бібліотеки на Державну публічну спостерігається за статистикою масової роботи Бібліотеки. Лише протягом 1949 р. співробітниками відділу масової роботи підготовлено 10 виставок на актуальні для того часу теми, а вже в 1950 р. ця цифра значно зростає: експонувалось 182 виставки.

Найзначнішою в масовій роботі 1950 р. була участь Бібліотеки в загальноакадемічних та загальнодержавних культурних заходах.

Так, разом з Комітетом у справах мистецтв при РМ УРСР ДПБ провела велику роботу з організації та проведення виставки, присвяченої видатній актрисі, діячеві української культури М. К. Заньковецькій. Експонувалися друковані афіші 1863–1917 рр. [15].

Методична допомога в галузі виставкової діяльності знайшла відображення в підготовці бібліографічних матеріалів для виставок за темою «До виборів у Верховну Раду УРСР: Матеріали до книжкових виставок» (К., 1950).

Оскільки на масовий відділ було покладено завдання проводити масово-пропагандистську роботу і встановлювати контакти з установами культури, активізувалася робота з підготовки книжкових виставок, а їх зміст був орієнтований на обслуговування загально-республіканських та академічних заходів до політичних, культурних та наукових подій. Деякі з них демонструвалися поза межами Бібліотеки. Зокрема, виставки «Комплексне використання бурого вугілля», «За мічурінську передову науку», «Творча співдружність російського та українського народів: до 300-річчя возз'єднання України з Росією» експонувалися на сесіях АН УРСР; «За бойову українську літературу» – у залі засідань Верховної Ради УРСР, де проходив III з'їзд письменників України. Виставка «Творча співдружність української науки і техніки» вивозилася у Дніпропетровськ на урочисту об'єднану сесію Відділу технічних наук АН СРСР і Відділу технічних наук УРСР [16]. Тематичні виставки проводилися і в межах окремих відділів та кабінетів.

Було укладено посібник для масових бібліотек «Книжкові виставки». У зв'язку з подальшим розвитком рекомендаційної бібліографії, яка стала основним видом бібліографічної діяльності в цей період, виставкова робота, починаючи від 1952 р., повністю підпорядкована завданням рекомендаційної бібліографії, висвітлюючи видатні історичні події, явища світової культури, ювілейні дати [17].

У 1955 р. відділ масової роботи зазнав реорганізації. Від цього року він знову і на тривалий час став сектором, завданням якого

була організація книжкових, зокрема, пересувних виставок, виставок у відділах та кабінетах. За рік ним було організовано 31 загальну і 9 пересувних виставок, 87 виставок у відділах та кабінетах. Книжкові виставки широко популяризувалися в центральних, республіканських, обласних та міських газетах [18–19].

Одним з поширених засобів пропаганди книги та знань стали виїзні виставки літератури. Так, у жовтні 1956 р. ДПБ АН УРСР організовує загальнодоступну виставку вітчизняних наукових журналів та видань з питань науково-технічної інформації, а також проводить республіканський семінар для бібліотечних працівників про досвід роботи Бібліотеки з іноземною літературою. Завідуюча сектором масової роботи Н. А. Іванова спільно з працівниками Науково-методичного кабінету готують книжкову виставку «Видання Інституту наукової інформації АН УРСР і Держтехніки» [20].

Бібліотека за своїм призначенням брала активну участь в усіх урочистих святкуваннях ювілеїв наукових, культурних та політичних діячів, що проводилися різними державними інституціями, передусім шляхом підготовки виставок літератури та забезпечення доповідачів необхідною інформацією.

У липні 1956 р. ДПБ брала участь у підготовці до святкування ювілеїв видатних діячів світової культури. Так, 16 липня 1956 р., згідно з рішенням Всесвітньої Ради Миру, Президія АН УРСР разом з Українським товариством культурних зв'язків із закордонном урочисто відзначила 350-річчя від дня народження великого голландського художника Рембранта. З цього приводу була організована книжкова виставка та підготовлена спеціальна картотека [21]. 25 липня 1956 р., відповідно до рішення Всесвітньої Ради Миру, Президія АН УРСР разом зі Спілкою письменників УРСР провела урочисте святкування 100-річчя від дня народження англійського письменника і драматурга Бернарда Шоу. Була організована виставка літератури та проведені екскурсії в рукописному відділі з демонстрацією автографів ювіляра, у пресі опубліковані

статті з оглядом документів і матеріалів драматурга [22]. 17–18 грудня 1956 р. відбулася наукова сесія Відділу суспільних наук АН УРСР, Інституту історії партії та Вищої партійної школи при ЦК КПУ, присвячена 100-річчю від дня народження Г. В. Плеханова, а в приміщенні музею В. І. Леніна була підготовлена виставка праць видатного вченого і громадського діяча [23].

Найфундаментальнішими були виставки до 40-річчя Жовтня. Перша з них була безпосередньо присвячена висвітленню революційних подій 1917 р., а друга – досягненням АН УРСР за 40 років радянської влади. Виставки були виїзними і демонструвалися в приміщенні Президії під час ювілейної сесії, а також у різних установах Києва [24].

ДПБ брала активну участь у міжнародних подіях, пов'язаних з виставковою діяльністю. Так, від 15 червня до 1 липня 1957 р. у приміщенні Бібліотеки експонувалася виставка американської книги, привезеної з Москви [25]. У 1958 р. у зв'язку з підготовкою X сесії Конференції ООН з питань науки, культури й освіти АН УРСР та бібліотеки науково-дослідних установ під керівництвом ДПБ виконували завдання з підготовки матеріалів з різних галузей знань, зокрема, для участі в проекті Схід – Захід. Крім того, ДПБ готувала матеріали до IV Міжнародного з'їзду славістів у Москві, святкування 90-річного ювілею О. Г. Шліхтера, а також до всіх значних громадських подій, зокрема виставки, що працювала під час XX з'їзду КП України [26].

Після позачергового XXI з'їзду КПКРС, що проходив у Москві з 27 січня до 5 лютого 1959 р., 22 вересня 1959 р. було прийнято спеціальну Постанову ЦК КПКРС «Про стан і заходи з вдосконалення бібліотечної справи в країні», в якій діяльність бібліотек піддавалася критиці за недостатню участь у культурно-виховному процесі, особлива увага приділялася пропаганді бібліотечно-бібліографічних знань. Хоча ця постанова й була спрямована передусім на масові бібліотеки, вона вплинула й на діяльність наукових. Одним з наслідків стало проведення комплексу заходів

щодо організації бібліотечного та бібліографічного обслуговування читачів з позицій нових вимог.

Розглядаючи науку як частину виробництва, науково-дослідні установи АН УРСР збільшили прикладні дослідження, а результати цих досліджень демонструвалися на виставках передового досвіду. Починаючи з 1959 р., АН УРСР – постійний учасник Виставки передового досвіду УРСР. ДПБ брала безпосередню участь не лише в підготовці власної експозиції, що складалася з бібліографічних видань, а й допомагала інститутам у підборі відповідної літератури з обмінного фонду АН УРСР, бібліографічному консультуванні. На виставці було широко представлено науково-бібліографічну та науково-дослідну діяльність Бібліотеки. Найважливішою серед експозицій 1959–1960 рр. була виставка технічної літератури, виданої в капіталістичних країнах, підготовлена за пропозицією ВІНІТІ, де була представлена література останніх п'яти років, а також бібліографічні покажчики. Опрацювання фондів картографічної літератури дало змогу підготувати в листопаді 1959 р. ґрунтовну виставку географічних та картографічних видань, яка демонструвалася на III Всесоюзному з'їзді Географічного товариства Союзу РСР. У зв'язку з тим, що Бібліотека набула статусу депозитарію ООН, у жовтні 1959 р. з нагоди Дня Об'єднаних Націй була проведена перша в Україні виставка друкованих видань цієї організації. У березні 1960 р. виставкою «М. Т. Рильський» було урочисто відсвятковано 50-річний ювілей творчої діяльності поета-академіка [27–30].

Тривала підготовка ювілейних виставок, присвячених класикам літератури та мистецтва. Серед них: виставка видань до 100-річчя від дня народження великого російського письменника А. П. Чехова; до 150-річчя М. В. Гоголя у відділі рукописів, де експонувалися рукописні оригінали «Мертвых душ», «Тараса Бульби», «Портрета» та інших творів письменника з його автографами. Відділ рідкісної та цінної книги організував виставку «Українські альманахи першої половини ХІХ ст.» [31–32].

Відлига в суспільстві знайшла свій прояв і в популяризаційній діяльності Бібліотеки. Значно розширюється коло тематичних виставок, з'являються нові форми діяльності.

На початку 60-х років у практику роботи Бібліотеки впроваджено виставки нових надходжень, оперативні тематичні виставки, присвячені актуальним питанням, важливим датам, які організовувалися безпосередньо в читальних залах. У 1962 р. на сесії Відділу суспільних наук було прийнято рішення про підготовку відзначення 150-річчя вітчизняної війни 1812 р.; ювілеїв видатних діячів науки, зокрема, 100-річчя з дня народження В. І. Вернадського. У 1961 р., відповідно до рішення Президії про святкування 250-річчя з дня народження М. В. Ломоносова, у Жовтневому палаці культури підготовлено велику книжкову виставку «Сучасна поетична творчість народів СРСР» – до Всесоюзного з'їзду фольклористів, а також книжкову виставку до V Міжнародного з'їзду славистів, яка стала традиційною¹⁰.

Центральною подією 1962 р. були Шевченківські читання та інші заходи, приурочені до 100-річчя з дня смерті поета, зокрема, книжкові виставки та екскурсії в спеціалізованих підрозділах.

У 1961–1963 рр. кабінети образотворчих мистецтв і музичної літератури брали участь у республіканській виставці «Радянська Україна», допомагаючи оформлювати виставку, яка стала звітом митців республіки XXII з'їзду КПРС. Іншою новою формою культурно-масової роботи стала лекційно-виставкова участь у роботі університетів культури. Зокрема, Бібліотека брала участь у роботі Народного університету культури Радянського району м. Київ. До кожного заняття (за темами: наука і життя, міжнародні відносини, художня література, кіно тощо) підбиралася література і експонувалися відкриті виставки літератури.

У 60-ті роки активно використовувалася така форма роботи, як пересувні книжкові виставки. Лише в 1963 р. організовано дев'ять

¹⁰ Архів НБУВ, оп. 1, спр. 1188, арк. 146–150

пересувних виставок літератури. Загалом пересувні виставки протягом 1963 р. експонувались: на Загальних зборах АН УРСР – фундаментальна виставка «Наукові видання АН УРСР за 1962–1963 рр.»; на науковій сесії Відділу суспільних наук АН УРСР – «100 років польського повстання»; на урочистих зборах Відділу суспільних наук АН УРСР та Республіканської медичної бібліотеки – «90 років з дня народження С. В. Руданського»; у Спілці письменників України – «100 років з дня народження О. Ю. Кобилянської» тощо [33–34].

Сектор масової роботи традиційно організовував виставки, присвячені ювілейним датам у житті й діяльності визначних політичних діячів, видатних учених, письменників-класиків, а саме: С. М. Кірова, В. Я. Чубаря, С. І. Вавілова, В. Г. Белінського, Р. Тагора та ін. У 1963 р. урочисто відзначено 50-річчя М. Ф. Ахундова, засновника нової азербайджанської літератури; у 1964 р. – 100-річчя з дня народження М. М. Коцюбинського та П. А. Грабовського [35–36].

З 1964 р., використовуючи досвід великих бібліотек (ДБЛ, БАН СРСР), виставки нових надходжень експонуються не лише для керівного складу, а й для всіх читачів [37].

У 1960–1964 рр. вже відчутно проявилася необхідність відмовитися від функцій публічної бібліотеки, тимчасово покладених на неї після війни. Період існування Бібліотеки в умовах зруйнованої бібліотечної системи, коли на неї було покладено важкі обов'язки без зміцнення відповідної матеріальної бази, виконувати функції як наукової, так і публічної установи, задовольняти потреби масового читача і, разом з тим, сприяти розвитку науки, закінчився. На цей час були відкриті Республіканська публічна бібліотека ім. КПРС, Медична бібліотека, відновили фонди і почали працювати масові бібліотеки. У республіканських масштабах здійснився розподіл бібліографічної діяльності в галузі забезпечення розвитку науки і техніки, народного господарства, освіти і культури.

Бібліотека за своїм загальним значенням, функціями та завдан-

нями залишалася універсальним загальнодержавним закладом, який обслуговує науку, а до того ж виконував загальнополітичні та ідеологічні функції в державі. Зокрема, за ідейно-політичну спрямованість та якість рекомендаційних списків і книжкових виставок відповідальність покладалась персонально на директора Бібліотеки. Особлива увага приділялась роботі сектора масової роботи, який організовував книжкові виставки і ніс відповідальність за їх тематику і добір літератури. До кожної визначної дати, що рекомендувалася офіційно надрукованими календарями, формувалися книжкові виставки. Для виставкової роботи саме ця практика була притаманною майже до середини 80-х років ХХ ст.

У післявоєнний період, з 1948 до 1964 рр., виконуючи функції публічної бібліотеки, ДПБ поєднувала їх з функціями наукової бібліотеки. Перенасичення культурно-інформаційної діяльності в бік масового читача проявилось в домінуванні суспільно-політичної проблематики у виставковій роботі, яка набула значення основної форми культурно-масової діяльності. Крім інших завдань, було також передбачено організацію «керівництва читанням», що означало впливати на масового читача щодо напрямів та кола читання, впровадження диференційованого обслуговування, зокрема виокремлення масового читача, з одного боку, вчених та спеціалістів – з іншого. Подвійна практика обслуговування не могла не вплинути на її якість.

Відлига зіграла позитивну роль у тематичних планах виставок, у підготовці інформаційних видань, зокрема бібліографічних покажчиків у галузі культури, розширила форми культурно-інформаційної діяльності – лекції в народних університетах, бібліографічні покажчики культурологічного змісту, читацькі конференції, які увійшли до арсеналу культурно-інформаційної роботи. З початку 60-х років у практику Бібліотеки впроваджені виставки нових надходжень, оперативні тематичні виставки, присвячені актуальним питанням розвитку культури і науки, важливим датам, організовувалися безпосередньо в читальних залах.

Цілком закономірно, що найбільша кількість загальних виставок у цей період була присвячена ідеологічній тематиці: рішенням партії та уряду, ювілейним датам діячів партапарату та розвитку соціалізму в країні тощо. Водночас збільшується й проблематика української історії, літератури, мистецтва.

У цей період було впроваджено послідовну систему управління формуванням соціалістичної свідомості через бібліотечну методологію нав'язування керівництва читанням, проблематики виставкової та масової роботи, період, коли були майже знівельовані специфічні національні аспекти розвитку бібліотечної справи в Україні.

На масовий відділ було покладено завдання проведення масово-пропагандистської роботи. Ця робота координується з іншими установами культури. Поєднання обслуговування масового читача та науки було тимчасовим і вимагало від колективу Бібліотеки значних додаткових зусиль. Проте цей досвід мав і позитивне значення, оскільки впливав на вдосконалення форм і методів бібліотечно-бібліографічної роботи і культурно-просвітницької діяльності зокрема. ДПБ розглядалась як академічна установа, що забезпечує не лише розвиток природничих і технічних наук, а й суспільних наук і відіграє важливу роль у пропаганді суспільно-політичного знання.

З середини 50-х років і до другої половини 80-х років відділ масової роботи знову був реорганізований у сектор. На початку 60-х років простежується тенденція активного розвитку науки, вдосконалення диференційованого обслуговування і поступового переходу на пріоритетне обслуговування науковців і наукових установ.

Список використаної літератури

1. Ін-т рукопису Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського, ф. 52, № 2, арк. 5.; Арх. НБУВ, оп. 1, спр. 72, арк. 40.
2. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 2, спр. 1162, арк. 128.
3. Арх. НБУВ, оп. 1, спр. 55, арк. 3.
4. Арх. НБУВ, оп. 1, од. 1, арк. 242 зв. та 247 зв.
5. Арх. НБУВ, оп. 1, спр. 1, арк. 4 зв.

6. Арх. НБУВ, оп. 1, спр. 1, арк. 4, 242 зв., 247 зв.
7. Звіт старшого бібліотекаря, завідуючого відділом рукописів Гната Павловича Житецького про його працю у Всенародній Бібліотеці за перше півріччя (1 січня – 1 липня) 1921 р. – ІР НБУВ, архів.
8. Арх. НБУВ, оп. 1, спр. 62, арк. 67–68.
9. Арх. НБУВ, оп.1, спр. 140, арк. 22.
10. Там само, арк. 55–57, 63 зв.
11. Архів НБУВ, оп. 1, спр. 360, арк. 7, 102; ІА НБУВ, ф. 210, оп. 2, спр.13, арк. 24, 41, 46, 72, 81, 88–90, 101, 102, 107, 133, 134, 140, 144, 147, 152–154.
12. Культурно-освітня робота. – 1948. – № 12. – С. 15.
13. Про Державну публічну бібліотеку Української РСР // Культурне будівництво в Українській РСР. – К., 1961. – Т. 2. – С. 181, 182.
14. Архів НБУВ, оп. 1, спр.701, арк. 24.
15. Там само, спр.737, арк. 15.
16. Державна публічна бібліотека АН УРСР у 1954 р. – К., 1955. – С. 77, 78.
- 17–37. Архів НБУВ, оп. 1, спр. 797, арк. 99–115;. Там само, спр. 864, арк. 87 ; арк. 89 ; спр. 1021, арк. 37–39, 41; спр. 1022, арк. 15; спр. 1061, арк. 22, 32, 33, 35, 45–45 зв., 65, 66; спр. 887, арк. 49; арк. 48; арк. 65; спр. 935, арк. 48, 49; спр. 935, арк. 29; спр. 978, арк. 5, 6, 24, 25, 35; спр. 1021, арк. 21; арк. 47; спр. 1061, арк. 52; арк. 16; спр. 1030; арк. 22–25; арк. 29; спр. 1188, арк. 2; спр. 1152, арк. 5; спр. 1146, арк. 19; спр. 1181, арк. 80; спр. 1152, арк. 14.

Ліна ЧЕРНЯВСЬКА,

мол. наук. співроб.

Використання електронних інформаційних ресурсів у забезпеченні інформаційно-аналітичного супроводу демократичних перетворень

Стаття присвячена аналізу можливостей використання інформаційних ресурсів мережі Інтернет інформаційно-аналітичними підрозділами бібліотек, зокрема, для створення інформаційно-аналітичного продукту, здатного сприяти формуванню громадянської культури, поглибленню демократичних перетворень.

Входження України в інформаційне суспільство супроводжується зростанням соціальної ваги бібліотек, підвищенням їх статусу як інформаційного й суспільного інституту. Внесок бібліотек у розвиток освіти та науки постійно зростає. Зокрема, через поширення нових, дискантних, технологій. З розвитком інформатизації електронні ресурси впродовж короткого часу стали важливою альтернативою інформаційних джерел на традиційних носіях передусім через зручність доступу до них, зберігання, копіювання та використання.

Електронні інформаційні ресурси відіграють значну роль у забезпеченні інформаційних потреб користувачів (абонентів) бібліотек. Різні аспекти цього питання висвітлено в працях О. Ворошилова, В. Горового, Л. Чуприни, С. Басова, А. Антопольського, Ю. Столярова, Я. Шрайберга, Д. Ніколаса та інших вітчизняних та зарубіжних дослідників. Розвиток суспільства, становлення ринкової економіки, побудова демократичної правової держави передбачає інтенсифікацію процесу інформатизації України. Широке використання сучасних комп'ютерних технологій, методів обробки інформації, засобів телекомунікацій надасть пересічному громадянину можливість вільного доступу до потріб-

ної інформації суспільно-політичного, правового, соціального характеру незалежно від місця перебування користувача, його віддаленості від місця збереження необхідних даних. Використання дистантних технологій сьогодні набуває дедалі більшого поширення в Україні.

Унікальність Інтернету полягає в інтерактивності – користувач мережі може як знайти інформацію, що його цікавить, так і запропонувати свою інформацію. Фактично кожен користувач у будь-якій точці земної кулі, де є доступ до мережі, може відкрити власну сторінку чи сайт будь-якої тематики й вигляду.

Використання потенціалу електронної інформації переводить інформаційно-аналітичну й управлінську діяльність на рівень, який відповідає вимогам сьогодення. Адже за своїм змістом, обсягами, спрямуванням, структурою електронна інформація є досить розмаїтою, електронні ЗМІ користуються довірою населення, і сьогодні спостерігається помітне збільшення їх впливу на суспільну свідомість. До того ж інтернет-видання дуже вигідно відрізняються від друкованих видань та телебачення можливістю моментального оновлення, тобто вони здатні більш оперативно інформувати суспільство про події. Це створює необхідні умови для підготовки на базі останньої інформаційного підґрунтя для найоптимальніших управлінських рішень.

Аналіз структури вітчизняного інформаційного онлайн-середовища показує, що 47 % інформації в українській частині Інтернету є інформацією про діяльність суб'єктів господарювання, 16,6 % становлять інформаційно-довідкові ресурси, 14,8 % – розважальна інформація, 4,4 % – інформація про діяльність закладів науки та освіти, 6 % – електронні ресурси ЗМІ, 1,3 % – сервери з інформацією про діяльність органів державної влади та управління. Найпотужніші серед них – офіційні сайти Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України «Урядовий портал», через який можна вийти на сайти усіх міністерств, відомств та установ, регіональних представництв держав-

ної влади. Власні сайти мають практично всі політичні партії, зареєстровані Міністерством юстиції. Альтернативними до державних ресурсів у політичній частині інтернет-простору є численні проекти неурядових організацій, однією з цілей яких є формування автономних моделей політичної участі громадян у житті країни та зниження ефективності мобілізаційних практик влади.

Електронним ЗМІ в структурі українського Інтернету належить 6 % від усіх ресурсів, але вони, проте, є найбільш відвідуваними. Можливості інформаційного впливу повідомлень, переданих через Інтернет, випливають з їхніх властивостей – доступності (читач за бажанням може відкрити сайт у будь-який час), глобалізованості (перетинають безперешкодно будь-які державні кордони), інтерактивності («двобічний зв'язок між комунікатором і реципієнтом, що в будь-який момент стає комунікатором»). Інтернет-ЗМІ стають потужним джерелом інформації для решти ЗМІ – аудіовізуальних і друкованих [1].

Інтерактивний характер інтернет-видань (наявність гостьових книг, форумів, конференцій тощо) надає можливість не лише ознайомитися з певним суспільним явищем чи подією, а й вивчити суспільний резонанс зазначеного явища, події, процесу. Це забезпечує поліпшення якості аналітичної роботи та значно її прискорює, до того ж інформація в електронному форматі легко копіюється та опрацьовується.

Більше того, інтерактивність сучасного інформаційного середовища створює умови для запровадження такого звичного для розвинутих країн світу явища як електронна демократія – тобто можливість кожної людини брати участь у формуванні та реалізації державної політики, прийнятті рішень органами влади, використовуючи при цьому інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) для двостороннього інтерактивного зв'язку між державою (органами влади) та громадянами.

Проте такі широкі можливості, на думку деяких експертів, можуть підвищити рівень політичної компетенції громадян, але не

зроблять їх активними учасниками демократичних перетворень. Тобто Інтернет, його розвиток, не змінює людей і навряд чи перетворить незацікавлених, непоінформованих, байдужих громадян на зацікавлених, інформованих та активних кібергромадян [2].

Онлайнові ЗМІ є прикметою нашої епохи – постіндустріальної і інформаційної стадії розвитку суспільства. Однією з останніх тенденцій у розвитку мережевих ЗМІ стала поява соціальних медіа, які приходять на зміну масовим ЗМІ. Як відзначають експерти, блоги, особисті щоденники в Інтернеті й інші соціальні медіа спричинили за собою медіареволуцію, яку іноді порівнюють з винаходом друкарського верстата. Завдяки спеціальним програмним засобам будь-який користувач Інтернету без технічних знань може тепер створити веб-сторінку і поширювати інформацію, яку він захоче. За визначенням експерта С. Рубеля, соціальні медіа – це онлайнові платформи та інструменти, якими можуть користуватися люди для того, щоб ділитися думками, враженнями, професійними спостереженнями, досвідом і планами. Тепер соціальні медіа можуть містити тексти, малюнки й фотографії, звук і відео.

На початку 2000-х років цей феномен почав інтенсивно розвиватися. Їх переваги якнайкраще ілюструє новий медіаформат блогів: вони оперативно реагують і швидко поширюють новини день за днем, інтенсифікують обмін ідеями, даними про новітні продукти й інновації; звертають увагу традиційних ЗМІ на теми, які хвилюють суспільство, вказують на помилки й неточності в матеріалах ЗМІ. Різновидами соціальних медіа, окрім блогів, є також дошки оголошень, підкасти (аудіоблоги), Вікі (енциклопедії колективного редагування), відеоблоги та ін. Блоги дедалі активніше починають входити до рейтингу найпопулярніших сайтів світу.

Блоги й політика активно взаємодіють. Наприклад, можна відзначити цікаву, але двояку здатність популярних «центральных» блогів бути своєрідними фільтрами для цікавої інформації. Так, з одного боку, вони популяризують актуальні дані з менш цікавих

блогів, одночасно звертаючи на них увагу читачів, з іншого – такі блоги мають власну точку зору на те, що є цікавим для аудиторії, а що не є. У цій формі, блогери з меншими зв'язками функціонують, як «пожежні тривоги» для центрального блогу, забезпечуючи нову інформацію і зв'язки. Через специфічну систему ієрархії блогів, працівникам ЗМІ тільки потрібно прочитати топ-блог, щоб знати, що цікаве громадськості.

Фактично блоги впливають на політику, впливаючи на контент традиційних медіа. Вони забезпечують колективну інтерпретуючу рамку для політиків, яку згодом використовують традиційні медіа. Так, відповідальний редактор New York Times Б. Келлер сказав в інтерв'ю в листопаді 2003 р.: «Я проглядаю блоги. Іноді те, що я читаю у них, змушує мене відчувати, щоб ми щось «підгвинтили». Г. Куртц, найвидатніший медіа-журналіст у Сполучених Штатах, регулярно цитує ведучих блоггерів у своїй колонці Washington Post.

За неперевіреними даними ЖЖ-проекту ukrainians, сьогодні українською на платформі LiveJournal пишуть майже 3,5 тис. блоггерів. Звичайно, відзначає блоггер зі стажем Д. Губенко, це число не порівняти з кількістю російськомовних ЖЖ-юзерів, проте ми теж маємо своїх «зірок». Якщо продивитися дослідження Алтайської школи політичних досліджень під назвою «Використання інтернет-блогів у політичній боротьбі», то стає зрозумілим, що в еліту кириличного блогінгу входять три жителі України: juliy, matilda_don і shorec. У квітні 2007 р. почав працювати рейтинг nash-lj.org.ua, у якому враховані результати понад 4 тис. українських щоденників на платформі ЖЖ. У першій сотні рейтингу зафіксовано 18 щоденників, як у той або інший спосіб стосуються вітчизняної політичної і навколополітичної тематики [3].

За висновком експертів, український сегмент Інтернету відстає від світового рівня років на п'ять. Глобальні тенденції, але в значно менших масштабах, у нас проявляються саме з такою затримкою, якщо взагалі хвиля докочується. Наприклад, уже досить

поширені особисті онлайнві щоденники, як і в розвинутих країнах. Але дуже мало тематичних блогів, автори яких пишуть про певну галузь і послідовно відстежують зрушення в конкретній сфері.

Українська блогосфера вже протягом 2–3 років перебуває в процесі зародження. Окремі блоги ще не становлять єдиний медіа-простір. Взагалі поняття «блогосфера» виникло тому, що це більше ніж проста сукупність блогів. Блогосфера дає синергичний ефект. І такого «синергичного» стану українська блогосфера досі не досягла. Але наразі нові блоги відкриваються достатньо часто, і, як передбачають експерти, через 1,5–2 роки українські блоги зіллються в «повноцінну» блогосферу [4].

Таким чином, на сьогодні ЗМІ, зокрема електронні, відіграють дедалі більш важливу роль у економічному, політичному та соціальному житті суспільства і є водночас джерелом інформації про демократичні перетворення в державі і засобом, що допомагає їх здійснювати, а подекуди – стверджувати, нав'язувати та відстоювати свою точку зору і примушує інших гравців політичного поля діяти, виходячи з цього. Тому вони, як і політики, відповідальні за процеси, що відбуваються в суспільстві.

Сьогодні незалежні медіа-експерти негативно оцінюють ситуацію, що склалася в українському інформаційному просторі. Попри поліпшення ситуації порівняно з періодом президентства Кучми, нині спостерігається нова хвиля обмежень доступу журналістів до інформації, а на регіональному рівні – пряма дія політичної цензури. Це свідчить про незацікавленість у реформуванні державних ЗМІ та запровадженні незалежного від неї суспільного мовлення [5].

Але незважаючи на це, електронні інформаційні ресурси все ж забезпечують отримання громадянами адекватної й постійно оновлюваної інформації про соціально-економічну й політичну ситуацію в державі та надають можливість коментувати діяльність

інститутів влади, давати їй оцінки та надсилати пропозиції щодо підвищення ефективності політичного правління.

Крім того, е-демократія дає змогу вирішувати повсякденні потреби громадян, оскільки в її межах вони мають можливість отримувати різноманітні документи та укладати угоди.

Сьогодні в Україні розвивається проект е-урядування, який реалізує потребу уряду вести постійний діалог з громадянами, реагувати на їх пропозиції і запити, стимулюючи в такий спосіб інтерес до політики та активні форми участі в політичному житті. Для е-урядування пріоритетним є підвищення постійної обізнаності громадян про діяльність органів державної влади та управління усіх рівнів; доступність державної інформації та її оперативна передача користувачам; підтримка і посилення зворотного зв'язку між владою і суспільством; пряма участь громадян у діяльності органів державної влади й управління; підтримка політичних процесів, спрямованих на розвиток та вдосконалення демократії участі [6].

Але для перетворення Інтернету на реальний рушій демократичних процесів, необхідно створити можливість надання кожному громадянину вільного доступу до глобальних комп'ютерних мереж. Поки що ж регіональна структура інтернет-користувачів в Україні засвідчує, що більшість з них зосереджена у великих містах.

Якщо говорити про кількісну оцінку інтернет-аудиторії в Україні, то за даними дослідницької компанії «Gemius Україна», аудиторія Уанета сьогодні становить понад 6 млн користувачів, а проникнення Інтернету в Україні – 13 % (щодо всього населення країни). При цьому найвищі темпи приросту аудиторії показують регіони з найменшою кількістю користувачів: Закарпатська і Сумська області, АР Крим.

Компанія inMind відзначає, що у віковій групі 15–29 років частка користувачів Інтернетом становить 65 %, 30–44 роки – 40 %, 45–59 років – 23 %, 60+ років – лише 6 % [7].

Лише 35 % домогосподарств у містах з кількістю населення понад 50 тис. чоловік має хоча б один працюючий стаціонарний комп'ютер або ноутбук. При цьому 8 % домогосподарств, в яких ще немає ПК, планують придбати його до кінця 2008 р. [8].

Останнім часом у формуванні інформаційного суспільства дедалі більше уваги приділяється освітнім аспектам. Вони пов'язані насамперед з аналізом проблем інформаційного суспільства як суспільства, «що навчається», оскільки для всіх членів такого суспільства зростає потреба постійного підвищення кваліфікації, відновлення знань, освоєння нових видів діяльності.

У таких умовах роль бібліотек як інтелектуальних центрів, в яких зосереджено велетенські інформаційні ресурси, постійно зростає.

Сьогодні з появою інформаційних технологій у бібліотеках з'явилися нові можливості у сфері обслуговування віддалених користувачів. Передусім це створення віртуальних довідкових служб, що надають у відповідь на запит користувача готову бібліографічну і фактографічну інформацію у вигляді списків літератури, а також посилань на інтернет-ресурси.

Створення таких довідкових служб пояснюється об'єктивними причинами: збільшенням вітчизняних інтернет-ресурсів, які використовуються при виконанні запитів користувачів; формуванням нової аудиторії користувачів, що має потребу в цілодобовому доступі до електронних каталогів бібліотек, отриманні електронних копій документів. За кордоном такі довідкові служби з'явилися понад 10 років тому, а в Україні нещодавно. Бібліотечні сайти завдяки змістовному наповненню, регулярному оновленню, продуманій структурі і зручній навігації стають авторитетними і надійними джерелами інформації. Роль та статус сучасної бібліотеки визначаються здебільшого її можливостями щодо кумуляції, обробки й поширення в часі та просторі онлайн-електронних ресурсів: електронних журналів, електронних книг, баз даних, цілісних електронних бібліотек тощо. Електронна колекція стає

такою ж невід’ємною складовою бібліотеки, як і колекція друкована, а останнім часом має тенденцію й до перевищення за обсягами. Головне місце на сайтах бібліотек належить інформаційним ресурсам. Доступ до електронного каталогу бібліотеки сьогодні є невід’ємною складовою інформаційного сервісу, що надається бібліотеками для своїх користувачів. Крім того, інформаційні технології надають можливість бібліотекам забезпечувати пошук за електронними каталогами інших бібліотек, що зручно і значно економить час користувача. Крім каталогів, бібліотеки пропонують найрізноманітніші бази даних – від бібліографічних до повнотекстових і фактографічних.

Так, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського в напрямі розвитку інформаційного обслуговування передбачає створення системи загального доступу до інформації та знань для всіх категорій користувачів, що буде сприяти наданню їм рівних можливостей задоволення інформаційних потреб та отримання послуг у сфері інформаційних комунікацій. Серед завдань цього напрямку: розширення спектра онлайн-послуг веб-порталу бібліотеки, розвиток дистанційного інформаційного обслуговування, електронної доставки документів, організація підготовки та розповсюдження на компакт-дисках системи галузевих серій електронних видань «Бібліотека – суспільству», які створюватимуться шляхом обробки новітніх потоків вітчизняної та світової інформації, розвиток системи обслуговування мультимедійною інформацією, вдосконалення бібліотечно-бібліографічного обслуговування на базі розвитку корпоративних форм взаємодії бібліотек. На сьогодні на сайті, крім загального електронного каталогу бібліотеки, розміщені такі спеціалізовані електронні каталоги та картотеки: спеціалізовані каталоги та картотеки («Каталог дисертацій і авторефератів дисертацій», «Каталог періодичних видань», «Бібліографічна база даних Фонду президентів України»), довідкові картотеки бібліотеки («Картотека видань 1980–1999 рр.», «Картотека перекладних видань 1980–2001 рр.», «Картотека журнальних

статей залу обслуговування читачів літературою гуманітарного профілю»), каталоги та картотеки партнерів бібліотеки («Каталог Інституту проблем міцності ім. Г. С. Писаренка НАН України», «Каталог Київського національного університету технологій та дизайну», «Картотека Херсонської обласної наукової медичної бібліотеки»). Також можна попрацювати з інформаційними повнотекстовими ресурсами, серед яких виділяються «Фонд електронних документів», «Тематичні колекції бібліотеки», «Тематичні колекції партнерів». Доступним є пошук в реферативній базі даних та інформація про систему реферування української наукової літератури.

Крім того, на сайті НБУВ розміщені різноманітні посилання на ресурси Інтернет, серед яких виділяються «Пошукові системи Інтернет», «Пошук наукової інформації» за допомогою DOAJ, «Електронні бібліотеки» (Бібліотеки нормативних актів, наукові бібліотеки, бібліотеки просвітницьких матеріалів, бібліотеки художньої літератури, списки електронних бібліотек), «Загальнодоступні наукові журнали», «Газети та журнали України», «Довідники, енциклопедії та словники». Також можна попрацювати з розділами, що поєднують посилання на окремі бібліотеки та наукові установи: «Бібліотеки України», «Наукові установи України», «Університети України», «Бібліотеки світу». «Наукові установи та університети Росії». Усі ці посилання забезпечують зручність доступу до вказаних сайтів, оскільки пришвидшують пошук необхідних посилань. Із сайту НБУВ можна безпосередньо перейти до роботи з інформаційними ресурсами електронних бібліотек України, Росії, світу [9].

Тож бібліотеки сьогодні самі стали виробниками інформаційної продукції.

У процесі становлення Української держави сформувався попит на інформаційно-аналітичну продукцію, яка б допомогала формувати й втілювати в життя демократичні перетворення. Однією з відповідей на це стала поява в 1992 р. у структурі НБУ імені

В. І. Вернадського спеціального підрозділу, орієнтованого на зміцнення співробітництва з органами державної влади України, – Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) [далі – Служба].

На сьогодні Служба найширше використовує електронні періодичні видання, матеріали, що представлені на сайтах і порталах економічних інституцій, політичних структур, органів державної влади, електронних версій газет, журналів, програм радіо і телебачення. Важливою є інформація громадських інформаційно-аналітичних центрів.

Усе це дає змогу прискорити опрацювання й використання значних обсягів оперативної інформації; розширити географію використання джерел інформації та їхню кількість; забезпечувати оперативну доставку замовникам інформаційно-аналітичної продукції, зміцнювати зворотний зв'язок; за рахунок розширення й урізноманітнення джерельної бази підвищити точність, достовірність інформаційно-аналітичної продукції Служби.

Сьогодні робота СІАЗ пов'язана з розширенням застосування електронних інформаційних технологій, підвищенням їх значення до рівня основних при підготовці інформаційно-аналітичної продукції. Підвищення ролі електронних інформаційних технологій обумовлене різко зростаючими обсягами інформації в суспільстві та швидкістю її циркуляції, пов'язаної зі стрімким прискоренням темпів життя. Для забезпечення відповідних запитів своїх замовників СІАЗ забезпечує оперативність інформаційного обслуговування, аналіз великих обсягів нової інформації з дедалі ширшим використанням комп'ютерних технологій.

Зокрема, на основі аналізу оперативної інформації електронних видань СІАЗ пропонує бюлетень «Резонанс».

Електронні інформаційні технології дали можливість розширити спектр завдань, посильних для Служби. Її фахівці створили карту чинних джерел електронної інформації на території кожної з областей України. Це дало змогу значно збагатити інформацій-

ними матеріалами бюлетень та журнали «Україна: події, факти, коментарі», «Вісті з регіонів», домогтися більшої точності та достовірності оглядових матеріалів. Відповідно до запитів користувачів розширилася тематика матеріалів, з'явилися нові видання.

Серед них – ті, що відображають розвиток демократичного процесу в Україні: «Політичні партії і громадські об'єднання», «Політичні технологи і технології», «Відгуки про діяльність владних структур». Нові напрями в роботі Служби пов'язані з розробленням важливих питань правової сфери – адміністративного судочинства в Україні, а також наданням допомоги владним структурам у правових консультаціях відповідно до звернень громадян. Останнє пояснюється насамперед співпрацею з Управлінням зв'язків із громадськістю Кабінету Міністрів України. Регулярна публікація правових консультативних матеріалів нині набула в регіонах вигляду окремих бюлетенів правової інформації. Ці матеріали виставляються на сайтах владних структур, використовуються фахівцями-правниками. Серед нової продукції Служби – бюлетень «Національна безпека: геополітичні, соціально-економічні та інші фактори».

У 2001 р. Служба розширила свою діяльність з інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади до рівня обласних, міських, районних державних адміністрацій. Відповідно до Указу Президента України від 17 лютого 2001 р. № 101/2001 «Про вдосконалення діяльності органів виконавчої влади з питань інформування населення» Службою було створено інформаційно-аналітичний журнал «Україна: події, факти, коментарі», основна мета якого – публікація актуальної суспільно значущої інформації, оглядів ЗМІ, аналітики, що відображає актуальні події в житті України та навколо неї, оціночних та прогнозних матеріалів, а також довідкової інформації, орієнтованої на управлінські структури. З метою оперативного доведення до користувачів у регіони (в обласні, міські, регіональні адміністрації) він надсилався в електронному вигляді.

Спільним листом заступників глави Адміністрації Президента України – керівників головних управлінь з питань внутрішньої політики та організації кадрової роботи і взаємодії з регіонами на адресу голів Ради міністрів АРК, голів обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій його матеріали було рекомендовано постійно використовувати для інформування населення.

Відповідно до запитів різних категорій замовників Служба розробляла необхідну інформаційно-аналітичну продукцію, у т. ч. бюлетень оглядових матеріалів на базі публікацій ЗМІ «Економічне життя України», видання «Преса про економічні злочини та правопорушення», «Фінанси: бізнес, безпека, розвиток», «Суспільно-політичне життя України».

Починаючи з 1996 р. Служба запровадила випуск щоденного інформаційного бюлетеня «Вісті з регіонів», мета якого – відображення найважливіших подій у житті кожної з областей України.

Нові можливості в опрацюванні інформації дали Службі можливість підключитися до вирішення масштабних інформаційних завдань загальнодержавного значення: аналізу виконання урядових програм, систематизації й підготовки оглядової інформаційно-аналітичної продукції, пов'язаної із широким суспільним обговоренням проблем реформування наукової сфери тощо.

Нині СІАЗ підходить у своїй роботі до нового етапу, що пояснюється формуванням нових потреб суспільства до інформаційної сфери. Цей період і для інформаційно-аналітичного підрозділу НБУВ, і для подібних структур в інших бібліотечних установах диктує необхідність вирішення нових завдань, пов'язаних з введенням у суспільний обіг потрібного для подальшого розвитку знання, виробленням і впровадженням методик ефективного використання в інтересах суспільства інформаційної продукції з глобального інформаційного простору, налагодженням співробітництва з усіма категоріями користувачів, постійним підвищенням якості вдосконалення інформаційно-аналітичної продукції, з активною

участю у формуванні в країні ефективних ринкових відносин в інформаційній сфері. Успішна робота щодо вирішення цих та інших актуальних завдань є одним з важливих факторів, що мають забезпечити подальший поступ українського суспільства [10].

Список використаних джерел

1. *Ротар, Н.* Політична участь громадян України в умовах е-демократизації [Текст] / Н. Ротар // Політичний менеджмент. – 2006. – № 2 (17). – С. 78–92.

2. *Hill, K. A., Hughes, J. E.* Cyberpolitics: Citizen Activism in the age of the Internet [Text] / K. A. Hill, J. E. Hughes. – Oxford : Rowman and Littlefield Publishers Inc., 1998.

3. *Климович, С.* Електронні пси демократії [Електронний ресурс] / С. Климович. – Режим доступу : <http://www.polit.blog.net.ua>, вільний. Заголовок з екрану.

4. Чим українська блогосфера відрізняється від світової? [Електронний ресурс] / Максон Пуговський. – Режим доступу: <http://www.blogobig.com>), вільний. Заголовок з екрану.

5. Влада не зацікавлена в незалежних ЗМІ? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.politarena.org.ua>, вільний. Заголовок з екрану.

6. *Голобуцький, О.* Концепція електронного урядування і сучасні потреби України [Текст] / О. Голобуцький // Політичний менеджмент. – 2005. – № 5 (14). – С. 75–86.

7. ИМУ 2008: пост-релиз конференции [Электронный ресурс] / Интернет-маркетинг в Украине . – Режим доступа : [http://www.imu.org.ua](http://www/imu.org.ua). свободный. Заглавие с экрана.

8. Эксперт: В Украине сравнительно мало ПК [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.korrespondent.net/>, свободный. Заглавие с экрана.

9. *Корнілова, Є. О.* Агрегація інформаційних ресурсів бібліотек на порталі НБУВ [Текст] / Є. О. Корнілова // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, ос-

віти, практики: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 17–18 трав. 2005 р. – К., 2005. – Ч. 1. – С. 147–149.

10. *Горовий, В.* Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1992–2006): етапи становлення [Електронний ресурс] / В. Горовий. – Режим доступу : <http://www.archives.gov.ua/Publicat/AU/AU-1-6-2006/05.pdf>, вільний. Заголовок з екрану.

Галина БУЛАХОВА,

мол. наук. співроб.

Входження бібліотечних установ у сучасний ринок інформації

Стаття присвячена дослідженню питання адаптації наукових бібліотек до ринкових умов, принципів створення організаційно-господарського механізму, здатного забезпечити функціонування бібліотек в умовах обмеженого й нестабільного фінансування.

Сучасний етап розвитку цивілізації характеризується прискоренням процесу інформатизації, стрімким проникненням інформаційних технологій в усі сфери суспільного розвитку і перетворенням їх на один з найважливіших чинників економічного зростання. Динамічний поступ сучасного суспільства може бути забезпечений лише за умов формування і розвитку ринку інформаційних продуктів та послуг, оскільки саме через його функціонування можна максимально адекватно визначити суспільно-економічні потреби, рівень освіти та інформаційної культури населення.

Поглиблення ринкових трансформацій на засадах інформатизації суспільного розвитку та інтеграції України у світовий економічний та інформаційний простір спричинило виникнення дискусій щодо організаційно-економічного механізму формування діяльності бібліотек на сучасному ринку інформаційних продуктів та послуг України. Про актуальність даної теми свідчить підвищення ролі бібліотек у процесах функціонування та розвитку ринку інформаційних продуктів та послуг.

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. характеризується становленням та широкомасштабним розвитком якісно нової епохи суспільного прогресу – інформаційної. Світовий досвід довів, що традиційні

форми економічного розвитку країн вже не приносять очікуваних економічних змін і тільки інформація, бізнес-аналіз та знання стають основою якісно нового прояву відтворення виробничих відносин, рушійною силою розбудови економіки та суспільства в цілому. Для нового типу економіки інформація та продукти її обробки стають основою надбання знань, що забезпечують продуктивність в умовах інформаційного відтворення всіх економічних складових.

У сучасних умовах розвитку людської цивілізації інформація та продукти її обробки перетворюються на одну зі специфічних форм прояву економічних відносин, оскільки впливають на відносини між суб'єктами управління та господарювання в процесах виробництва, розподілу, розповсюдження та споживання матеріальних благ.

Ринкові відносини зумовлюють товарну сутність інформації та продуктів її обробки, які створюються і реалізуються відповідно до дії одного з основних законів ринку – попиту та пропозиції. Виходячи з того, що інформаційні продукти та послуги, з одного боку, є результатом інтелектуального опрацювання великих масивів інформації, а з іншого – базовими знаннями для подальшого використання у виготовленні конкретного матеріального товару або запуску конкретного виробничого процесу, у сучасних умовах вони стають матеріальною основою та супроводженням будь-якого соціально-економічного процесу, а інформація перетворюється на стратегічний ресурс економічного розвитку. У цьому проявляється економічна сутність категорії інформації.

Саме це, а також об'єктивність суспільного розвитку слугували започаткуванню принципово нової «інформаційної цивілізації», для розвитку якої промислово розвинуті країни світової спільноти, у тому числі Україна, розробили принципи та програми інформатизації національних економік.

Існуючі принципи інформатизації суспільства, переорієнтація на ринкові засади виробничих відносин, в яких інформаційні про-

дукти та послуги відіграють визначальну роль, обґрунтовують об'єктивну необхідність та створюють умови для розвитку та функціонування ринку інформаційних продуктів та послуг, конкурентного інформаційного середовища.

Діяльність підприємств (як державної, так і не державної форми власності) свідчить про використання ними потенціалу ринкових умов господарювання. Вони забезпечують стабілізацію та зростання економічних показників шляхом проведення інформаційних заходів: здійснення маркетингової та моніторингової діяльності, забезпечення конкуренції на внутрішньому та зовнішніх ринках на основі використання інновацій та сучасних технологій, виробництва конкурентоспроможної продукції. Це, зрештою, з одного боку, підвищує рівень платоспроможності споживачів інформаційної продукції, а з іншого – і це найважливіше – рівень задоволення потреб та добробуту народу.

У сучасних умовах обігу матеріальних товарів на ринку неможливо обійтися без інформаційних продуктів та послуг, які, з одного боку, є основою процесів економічного відтворення, а з іншого – змінюють свої якісно-кількісні характеристики значно швидше, ніж матеріальні продукти, одночасно змінюючи останні. У цьому полягає специфічність інформаційних продуктів та послуг і, відповідно, механізм функціонування інформаційного ринку.

Поняття «інформаційний ринок» сформувалося з появою ринкових відносин і визначенням інформаційних продуктів та послуг товаром або таким, що набуває товарної форми. Йому притаманні такі складові:

– товар: первинна інформація та вторинні інформаційні продукти (книги, журнали, прейскуранти, креслення, депоновані рукописи, аналітичні довідки тощо);

– послуги: інформування, аналіз інформації, підготовка та проведення конференцій, семінарів, презентацій, здійснення консалтингової, виставкової діяльності тощо;

- виробники та споживачі інформаційних продуктів та послуг: фізичні та юридичні особи, держава;
- об'єкти інформаційної інфраструктури;
- нормативно-правове поле;
- специфічна політика ціноутворення та методи розрахунку цін;
- традиційні та електронний сектори обігу інформації (ділової, науково-професійної, соціально-політичної, масової та споживчої).

Таким чином, під ринком інформаційних продуктів та послуг слід розуміти систему товарно-грошових відносин, що виникають між їх виробниками та споживачами в державно визначеному законодавчому просторі. Така система охоплює механізм вільного ціноутворення, вільного підприємництва, який функціонує на основі економічної стійкості, рівноправності та конкуренції.

Демократичні та соціально-економічні зрушення, що відбулися в Україні за роки незалежності, зумовили кардинальні зміни в діяльності бібліотечних установ. Перехід до функціонування в умовах ринкової економіки визначив об'єктивну необхідність пошуку оптимальних шляхів забезпечення конструктивних соціально-економічних перетворень; розробки стратегічних концепцій, створення адекватної суспільним вимогам нової моделі розвитку; налагодження економічних механізмів взаємовідносин; опанування новітніх інформаційних технологій; упровадження ефективних форм обслуговування користувачів.

Бібліотеки, стикаючись з новою економічною реальністю, об'єктивно постають перед комплексом проблем, пов'язаних з пошуком оптимальних варіантів організації власного функціонування, створенням необхідного трансформаційного потенціалу для самоврядування й ефективної взаємодії з іншими суб'єктами ринкового середовища.

Нова соціально-економічна реальність, в яку інтегрується бібліотека, викликала до життя принципово нові підходи до організації різних аспектів функціонування: збереження, формування і

використання своїх ресурсів, розширення інформаційного потенціалу, впровадження техніко-технологічних новацій, розширення соціально-комунікативної діяльності, застосування нетрадиційних сервісних форм обслуговування користувачів шляхом надання необхідних їм бібліотечно-інформаційних продуктів і послуг.

Суспільні трансформації в Україні зумовлюють перегляд сутності сучасної бібліотеки, роль якої значно зростає в інформаційному суспільстві. Бібліотеки в сучасному світі вже не сприймаються виключно як сховища масивів інформації. Бібліотека сьогодні – це інформаційна інтелектуально-виробнича система, яка є базовою складовою суспільного розвитку України, сукупністю взаємопов'язаних структур і процесів соціально-економічного механізму накопичення, зберігання, створення і розповсюдження бібліотечно-інформаційних продуктів і послуг для забезпечення інформаційно-інтелектуальних та споживчих потреб користувачів. Бібліотеки в Україні перебувають у процесі перебудови і становлення як суб'єкта господарювання з набуттям нових економічних властивостей.

Закономірно, що адаптація бібліотеки до ринкових умов має два основні прояви: зовнішній і внутрішній. Зовнішня адаптація – це здійснення цілеспрямованого, дієвого, активного впливу на макросередовище з метою досягнення ефективних законодавчо-нормативних умов та лібералізації державної політики, пошуку додаткових джерел позабюджетного фінансування і взаємовигідних партнерів для співпраці, створення та реалізація продуктів і послуг, необхідних для забезпечення сучасних інформаційних потреб користувачів. Внутрішня адаптація – здійснення поступових змін у мікросередовищі бібліотеки завдяки використанню наявних механізмів управління для забезпечення внутрішніх організаційних, структурно-функціональних, техніко-технологічних удосконалень бібліотечної діяльності.

Бібліотеки можуть конкурувати на інформаційному ринку, тому що мають традиції формування фондів наукової суспільно значу-

щої інформації, що користується авторитетом, державну підтримку, компетентних, ерудованих фахівців, крім того, міжнародні зв'язки в бібліотечному середовищі розвинуті не менше, а часом і більше, ніж у приватному інформаційному секторі.

Бібліотечна діяльність досі належала до сфери послуг, які надаються в розрізі соціальних пільг, гарантованих державою. Згідно ж з економічною теорією, бібліотека може бути віднесена до посередницько-збутового підприємства, а точніше – до посередницько-збутової установи, бо працює як закупівельний агент з інтелектуальної продукції або оптовий посередник, передбачаючи потреби та попит своїх користувачів, і обслуговує їх як роздрібні торговельні підприємства, надаючи придбаний товар у тимчасове користування, оренду (книгу для читання, місце в читальному залі, засоби зчитування тощо). Виконуючи цю роботу, бібліотека знижує ризик читачів у придбанні непотрібного або неякісного товару, виключає їхні витрати на придбання товару, який потрібен тимчасово, на його зберігання, збитки від псування, старіння, крадіжки тощо. Крім того, вона надає сервісні послуги для зручності користування своїми фондами, можливість зменшення інтелектуальних і фізичних витрат при пошуку потрібної інформації чи джерела знань та виступає посередником між творцем продукту (автором та видавцем) і споживачем (читачем, користувачем), а також рекламним агентом і дилером першого.

Досягти високого рівня конкурентоспроможності продукції можна, як свідчить практика, лише через маркетингову діяльність. Ставлення до бібліотечно-інформаційної діяльності як до товару і перехід на маркетингову філософію дають змогу досить легко вирішити питання цінності діяльності бібліотеки, як соціально-культурологічної, так і економічної. Але як у вітчизняній, так і в зарубіжній літературі з маркетингу практично відсутні дослідження принципів і методів маркетингу такої специфічної комплексної соціально-культурної та інформаційної структури як бібліотека.

Визначають такі принципи бібліотечного комерційного маркетингу.

Перший принцип – орієнтація кінцевих результатів виробничої діяльності на реальні вимоги і побажання споживачів. Бібліотека повинна комплектуватися тільки тією продукцією, а також випускати тільки таку продукцію, яка буде реалізована користувачам.

Другий принцип – розробка цілей або стратегій розвитку і функціонування бібліотеки. Загальна ціль – прибуткова діяльність – може бути розділена на три найбільш суттєві: 1) заміщення ресурсів; 2) забезпечення гарантій збереження установи; 3) створення умов для збільшення виробництва і подальшого його існування. Показниками досягнення цих цілей є покриття змінних і постійних витрат, обсяги збуту, прибуток і зниження собівартості продукції, зростання ринкової частки.

Третім принципом є розуміння того, що головне в маркетингу – цільова орієнтація і комплексне поєднання виробничої, управлінської, рекламної і збутової діяльності для досягнення цілі. Маркетинг буде мати успіх тільки в тому разі, якщо він сприйматиметься як система зі всією різноманітністю її елементів і взаємозв'язків між ними.

Четвертим принципом є необхідність постійно відслідковувати найменші зміни стану зовнішнього і внутрішнього середовища, аналізувати їх і приймати відповідні оперативні рішення. Показником досягнення цього є збільшення частки продукції бібліотеки на цільовому ринку, зміцнення її іміджу, отримання стабільного прибутку.

Основні маркетингові дії бібліотеки – це просування товарів і послуг.

Якщо для бібліотеки її продукція є кінцевим продуктом її життєдіяльності, то для споживачів вона є не стільки елементом споживання, скільки інвестицією – гроші і зусилля, вкладені сьогодні, дадуть свої дивіденди лише в майбутньому. Тому треба зробити

все можливе і неможливе, щоб споживач побачив у діяльності конкретної бібліотеки свої майбутні дивіденди.

Пропагувати бібліотечні фонди та вироблений бібліотекою інформаційно-аналітичний продукт повинен добре обізнаний у цій сфері фахівець. Це внутрішня складова частина іміджу, створення якого є дуже важливим і необхідним компонентом маркетингу.

Успішна і прибуткова реалізація продукції – головне завдання маркетингових дій. Вплив на ринок є одним з базових принципів маркетингу. Він має на меті сприяння успішній реалізації продукції через надання інформації, привернення уваги, формування сприятливого ставлення, переконання, зміну споживацької поведінки відносно кожної одиниці продукції.

Збутова діяльність найчастіше розуміється як процес постачання, збереження і транспортування товару. Але вона має й інший бік, а саме: постійні контакти зі споживачами і замовниками, здійснювані угоди та умови угод. Останнє особливо важливо для бібліотек. Діяльність зі стимулювання збуту передбачає, по-перше, інформування споживачів, а по-друге – вплив на них шляхом переконання в необхідності придбати даний товар чи скористатися даною послугою. Ця діяльність спрямована на формування попиту.

Реклама – одна з найважливіших функцій маркетингової комунікації. Для бібліотеки дуже важливо вибрати найдешевші види реклами, форму її подання та засоби доведення до споживача, тому що вона сама по собі є рекламодавчою структурою для інших виробників.

У бібліотеках реклама здійснюється, як правило, через бібліографічні покажчики, рекомендаційні чи інформаційні списки, що друкуються окремими виданнями чи в журналах та газетах, через книжкові виставки, каталоги і картотеки. Головне їхнє завдання – дати знати, що видання існує, і переконати споживачів, що їм потрібне саме воно. Просування інформаційної та інформаційно-ана-

літичної продукції бібліотек ведеться також через особисті ділові контакти зі споживачами.

При просуванні продукції на ринок активно використовується такий інструмент маркетингу, як паблік рілейшнз, інакше кажучи – зв'язок із громадськістю. Його метою є встановлення взаєморозуміння і двостороннього спілкування між виробником і особистістю, групою людей, організаціями, суспільством у цілому на основі повної інформованості про діяльність. Це досягається через організацію і підтримку зв'язків зі ЗМІ, проведення рекламних кампаній, прес-конференцій, презентацій, брифінгів, виставок видань і ярмарків.

Суспільна інформатизація є надзвичайно позитивним фактором, що сприяє підвищенню попиту на інформаційну та інформаційно-аналітичну продукцію бібліотек. Дослідження практики розбудови бізнесу на засадах інформатизації в промислово розвинутих країнах світу доводить, що найбільш ефективним сучасним шляхом зменшення загальних виробничих витрат, зниження цін на продукцію, підвищення якості та розширення асортименту останньої, посилення конкуренції і перш за все – здатності виробляти продукцію безпосередньо за запитами споживачів є розроблення маркетингової стратегії та тактики діяльності підприємства на основі використання інтернет-технологій.

З розробкою такої ефективної стратегії та активним використанням сучасних технологій і в першу чергу можливостей Інтернету, бібліотеки в перспективі, безперечно, активізують свою суспільно-правову і ринкову економічну діяльність, а їх інформаційні ресурси стануть об'єктом відповідних відносин. Бібліотечно-інформаційні продукти і послуги набуватимуть форм і якостей товару та матимуть його функціональні, соціальні, ціннісні характеристики і відповідні законодавче забезпечення та юридичний захист.

Список використаних джерел

1. *Петрова, Л. Г.* Соціально-економічні аспекти розвитку бібліотек України в сучасних умовах [Текст] : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 07. 00. 08 / Л. Г. Петрова ; Харк. держ. акад. куль-ри. – Х., 2006. – 45 с.

2. *Кожевникова, Л. А., Павлова, Л. П., Соколова, И. Г.,* Библиотечная услуга и ее экономическая оценка. [Электронный ресурс] / Л. А. Кожевникова, Л. П. Павлова, И. Г. Соколова. – Режим доступа: <http://www.prometeus.nsc.ru>, свободный. Заглавие с экрана.

3. *Александрова, Е. К. Александрова, О. К.* Бібліотеки України у правовому полі [Електронний ресурс] / Е. К. Александрова, О. К. Александрова. – Режим доступа: <http://www.gpntb.ru>, вільний. Заголовок з екрану.

4. *Давидова, І. О.* Бібліотечне виробництво в інформаційному суспільстві [Текст] / І. О. Давидова. – Х. : ХДАХ. – 2005. – 295 с.

5. *Голубков, Е. П.,* Маркетинговые исследования: теория, практика и методология [Текст] / Е. П. Голубков. – М., 1998.

6. *Котлер, Ф., Гари, А., Джон, С., Вероника, В.* Основы маркетинга [Текст] / Ф. Котлер, А. Гари, С. Джон, В. Вероника. – 2-е европ. изд. – К. : Вильямс, 1998. – 1055 с.

Олександр ІСАЄНКО,

мол. наук. співроб.

Завдання, головні напрями та модель корпоративного бібліотечного інформаційного обслуговування

Наведено огляд праць, в яких аргументовано необхідність розвитку, визначено особливості функціонування та наведено приклади з практичної роботи бібліотечних корпоративних об'єднань. В описовій формі подано модель корпоративного інформаційного обслуговування (ІО) в об'єднаному бібліотечно-інформаційному просторі (ОБІП). Відзначено, що бібліотечні об'єднання створюють новий вид ІО – корпоративний сервіс для користувача, головною перевагою якого є дистанційний доступ останнього до об'єднаних бібліотечних інформаційних ресурсів.

Питанням міжбібліотечної взаємодії завжди приділялася значна увага. Постійне збільшення приросту інформаційних ресурсів дедалі частіше спонукує бібліотечно-інформаційні установи шукати нові моделі, форми і засоби співпраці. Світове бібліотечне співтовариство накопичило вже багато різноманітних прикладів такої ефективної взаємодії.

«Досвід бібліотечного обслуговування дистантних користувачів і серед них насамперед управлінських структур, політичних організацій, науки, бізнесу свідчить також про об'єктивну необхідність об'єднання бібліотечних закладів у суспільні інформаційні центри, спеціальні і загального призначення, поєднані засобами сучасного зв'язку і пошуковими системами з потужним інформаційним ресурсом» [4, с. 48], – такий висновок робить В. Горовий, досліджуючи еволюцію бібліотечного інформаційного обслуговування.

Підтвердженням даної позиції є і погляди Є. Корнілової, яка, вивчаючи корпоративні технології в наукових бібліотеках, саме

так сприймає сучасний етап розвитку бібліотечної справи: «Окремо взята бібліотека в сучасних умовах та з урахуванням сучасних інформаційних потреб не може повноцінно функціонувати як центр інформації, що дає ряд реальних і обґрунтованих передумов для створення єдиного інформаційного простору в рамках бібліотечного співтовариства» [8, с. 7]. Дослідницею визначено цілі створення єдиного бібліотечного інформаційного простору, охарактеризовано найвідоміші корпоративні бібліотечні мережі та проекти України, Росії та Європи, а також запропоновано деякі принципи започаткування і організації бібліотечних корпоративних проектів в Україні.

Автори аналітичного огляду праць, присвячених становленню і розвитку корпоративних проектів електронної доставки документів (ЕДД), відзначають, що світовий досвід вважає саме інноваційні інформаційні технології основою для модернізації та якісного оновлення ІО користувачів бібліотек. Об'єднання ж бібліотек у консорціуми необхідне для ефективнішого впровадження цих технологій і є логічним доповненням першої тенденції. Головним завданням різноманітних бібліотечних об'єднань є інтеграція електронних науково-інформаційних ресурсів (ЕНІР) і створення єдиного інформаційного простору регіону, країни, а також міжнародні проекти [9].

Американські фахівці з бібліотеки Каліфорнійського університету виокремлюють такі напрями подальшого розвитку корпоративної взаємодії: розширення переліку послуг, що надаються користувачам, які знаходяться в різних бібліотеках, за допомогою Інтернету; кооперування в процесі накопичення (купівля, передплата, створення тощо) ЕНІР; створення якнайкращих умов для спільного використання ЕНІР та широкого доступу до останніх усім зацікавленим користувачам та іншим інституціям [13].

Створення бібліотечних об'єднань передбачає різні рівні і форми співпраці їх учасників. Це може бути простий обмін інформацією про власні фонди та ЕНІР. Проте значно глибшою фор-

мою співпраці є робота з формування спільних фондів та ЄНІР, напрацювання зручних і дієвих механізмів доступу та обміну останніми між усіма учасниками кооперативної взаємодії.

В Україні з 1998 р. Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського (НБУВ) та Інститутом проблем реєстрації інформації (ІПРІ) започатковано проект загальнодержавної реферативної бази даних (БД) «Україніка наукова», де інтегруються результати розподіленої аналітико-синтетичної обробки вітчизняної літератури, що здійснюється на засадах кооперативної взаємодії зі створення національних реферативних ресурсів. У 2007 р. учасниками такої співпраці були НБУВ, ІПРІ, Національна наукова медична бібліотека України, Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського, ряд вітчизняних вищих навчальних закладів (ВНЗ) та редакцій періодичних і продовжуваних видань. Усі матеріали централізовано акумулюються в НБУВ.

У Росії в 1999 р. була започаткована корпорація з дев'яти бібліотек Сибірського регіону, головною метою якої було об'єднання спільних зусиль зі створення БД «Статті». Головні завдання співпраці полягали в такому:

- раціонально використовувати наявні кадри і комп'ютерну техніку;
- уникнути дублювання в аналітичному розписі журналів різними бібліотеками;
- досягнути одноманітності в обробці інформації;
- підвищити кваліфікацію співробітників бібліотек-учасниць;
- напрацювання навичок колективної роботи, у тому числі спільно ухвалювати рішення і виконувати їх [6, с. 37].

В іншому корпоративному проекті МАРС (міжрегіональний аналітичний розпис статей) з 2001 р. беруть участь 34 бібліотеки Уралу. Оскільки головне завдання даної кооперації полягає у створенні якісного інформаційного продукту, який би задовольняв запити користувачів кожної бібліотеки-учасниці, особлива увага при

створенні корпоративних електронних ресурсів приділяється забезпеченню методичної сумісності між учасниками проекту, а також питанню лінгвістичного забезпечення спільно створюваних БД. Автор статті також вважає розмежування праці і усунення дублювання в роботі головними складовими при організації корпоративної діяльності [7].

Таким чином, можемо підсумувати, що створення даних корпоративних проектів зменшує навантаження на кожную бібліотеку-учасницю, що, у свою чергу, стимулює співробітників якісніше і повніше опрацьовувати матеріали. А зменшення витрат на комплектування стимулюватиме бібліотеки до значно ширшого запровадження ЕДД.

Іншим напрямом корпоративної взаємодії є створення спільних інтернет-проектів, формування регіональних електронних ресурсів.

У 2001 р. найбільшими бібліотеками Луганська різних систем і відомств був створений корпоративний ресурс – зведений каталог періодичних видань. Окрім того, ще з 1998 р. одним із пріоритетних напрямів роботи Луганської обласної універсальної наукової бібліотеки з електронною інформацією стала реалізація проекту «Інформаційний проект регіону», у межах якого всі центральні бібліотечні системи області збирають інформацію на місцях і передають її в бібліотечно-інформаційний центр бібліотеки. Інформація, представлена на веб-сайті, структурована за кожним районом і містом [12].

Окреме місце у сфері кооперативної діяльності, формування та спільного використання електронних ресурсів посідають бібліотеки ВНЗ, які швидше за інші бібліотеки реагують на зміни та тенденції в бібліотечно-інформаційній сфері. Аналіз досвіду роботи університетських бібліотек США, Великобританії, Франції та Росії показав, що при побудові масштабної розподіленої освітньої системи лише корпоративна модель об'єднання бібліотек навчальних закладів надасть користувачам якісно нові сервісні

можливості оперативного доступу до наукових та освітніх інформаційних ресурсів. З метою обміну інформацією та створення єдиного інформаційного простору університетські бібліотеки повинні сьогодні реалізовувати стратегію координації та кооперації своєї діяльності через створення корпоративних бібліотечно-інформаційних систем [11, с. 144].

Н. Петрина визначає такі основні напрями корпоративної системи університетських бібліотек [там само; с. 145]:

– створення зведеного електронного каталогу (ЕК) бібліотек-учасниць;

– корпоративна каталогізація;

– формування зведеної повнотекстової БД публікацій ВНЗ;

– створення корпоративних служб міжбібліотечного абонементу (МБА) та ЕДД.

Розробка ж концепції побудови корпоративної бібліотечної мережі авторкою передбачається через досягнення таких основних цілей [там само; с. 144]:

– інтеграція інформаційних ресурсів бібліотек та надання доступу користувачам до фондів усіх бібліотек-учасниць як до єдиного інформаційного ресурсу;

– каталогізація матеріалів відповідно до національних і міжнародних стандартів для уніфікації роботи з ними;

– створення центру корпоративної каталогізації та інших корпоративних сервісів і служб;

– ретроспективна конверсія каталогів бібліотек;

– ефективне функціонування системи МБА та ЕДД;

– запровадження системи організаційної, технічної та технологічної взаємодії бібліотек-учасниць у режимі реального часу.

Наведемо приклади діяльності різноманітних бібліотечних об'єднань, які працюють у різних напрямках і формах ІО користувачів.

У 1997 р. дев'ять латвійських бібліотек (академічна, національна та університетські) створили загальнобібліотечну мережу

– консорціум з єдиним читацьким квитком (з 2001 р.), що відкрило значно ширші можливості для ефективнішого різноаспектного ІО користувачів [1].

У зв'язку з постійним підвищенням цін на журнали, у результаті чого жодна бібліотека вже не змогла розраховувати виключно на власні засоби і ресурси, був створений консорціум «Юпітер», який об'єднав п'ять провідних бібліотек Голландії для забезпечення копіями журнальних статей кожного його учасника [10].

У Білорусі передбачено створення консорціуму наукових та університетських бібліотек для одержання доступу до БД EBSCO Publishing [2].

У Росії з 2002 р. діє Національний електронно-інформаційний консорціум, засновниками якого стали Російська державна бібліотека, Російська національна бібліотека, Всеросійська державна бібліотека іноземної літератури та ін. Консорціум здійснює доступ до іноземних БД для своїх бібліотек-учасниць.

Наукова бібліотека Санкт-Петербурзького державного технічного університету є одним із засновників корпоративної мережі бібліотек Санкт-Петербургу, в якій діє зведений ЕК. Також бібліотечним об'єднанням здійснюється ЕДД та замовлення літератури через Інтернет (з 2001 р.) [3].

Іншим напрямом діяльності бібліотечних об'єднань, за оцінкою Ю. Гріханова, є тенденція, яка виникла в практиці зарубіжних бібліотек з 1990-х років – корпоративна організація маловикористовуваної літератури шляхом створення репозитаріїв, головним завданням яких є зниження видатків на зберігання і використання бібліотечних фондів. Так, у 1990-х роках у США був створений Центр для наукових бібліотек, головними функціями якого стало кооперативне зберігання маловикористовуваної літератури, кооперативна купівля рідко використовуваних наукових матеріалів і загальна координація комплектування бібліотек для уникнення зайвого дублювання. У 1995 р. розпочав роботу Національний репозитарій у Швеції, який об'єднав усі публічні бібліотеки країни.

У 1996 р. у Франції на базі Центру технічної книги для вищої освіти був створений репозитарій університетських бібліотек [5].

Таким чином, бібліотечні об'єднання створюють новий вид ІО – корпоративний сервіс для користувача, головною перевагою якого є дистанційний доступ останнього до об'єднаних бібліотечних інформаційних ресурсів. Також проекти, які спрямовані на розвиток розподілених корпоративних бібліотечних систем, дає можливість реалізувати стрижневий принцип, напрацьований міжнародним бібліотечним співтовариством – доступ до фондів та інформації замість володіння. Впровадження і широке застосування інформаційних технологій у практику роботи бібліотек надає змогу віднаходити нові моделі і механізми для якіснішого, повнішого та швидшого ІО користувачів, пропонуючи останнім в одному місці доступ до інформаційних ресурсів міста, регіону, країни чи всього світу.

А тепер спробуємо в описовій формі представити модель корпоративного ІО в ОБІП.

Для початку визначимо – що таке корпоративне ІО в ОБІП. Ми розуміємо його як сукупність бібліотечно-інформаційних установ, що здійснюють свою діяльність на взаємовигідних умовах кооперації усіх виробничих процесів, кінцевою метою яких є створення найсприятливіших умов для ефективної роботи користувачів та оперативного й найповнішого задоволення інформаційних потреб і запитів останніх. У свою чергу можемо виділити кілька рівнів ОБІП: за відомчою (галузевою) ознакою, адміністративно-територіальною ознакою, а також об'єднання зусиль бібліотечно-інформаційних центрів держави.

Прикладами ОБІП за відомчою (галузевою) ознакою може бути мережа бібліотек науково-дослідних установ Національної академії наук України, мережа медичних бібліотек тощо. Підсистемами такого ОБІП у межах країни мають бути ОБІП області.

ОБІП за адміністративно-територіальною ознакою передбачає кооперацію зусиль бібліотек усіх рівнів будь-якої галузевої чи ві-

домчої належності в межах одного міста. Доцільно говорити про створення такого ОБІП у районних та обласних центрах.

Якщо ж ми говоримо про завдання чи координацію роботи національного масштабу, то в такому випадку слід об'єднувати зусилля національних та державних бібліотек з усіх регіонів країни.

Складовими етапами і процесами корпоративного ІО є:

- комплектування документами, формування власних БД, організація доступу до ЕНІР інших установ і організацій;
- бібліотечне опрацювання документів та ЕНІР;
- обмін записами про документи та ЕНІР (або створення і наповнення зведеного ЕК);
- ЕДД є важливою складовою корпоративної взаємодії бібліотек різних рівнів підпорядкування і відомчої чи галузевої належності;
- формування документного електронного архіву (електронних копій документів);
- організація корпоративного виконання бібліотечної віртуальної довідки;
- формування електронного архіву виконаних довідок.

Кооперація бібліотек у комплектуванні документами є надзвичайно важливою і фактичною основою для створення бібліотечних об'єднань і корпоративного використання документально-інформаційних ресурсів. Логічним кроком при комплектуванні, наприклад, міського ОБІП є розподіл за галузевою ознакою (якщо ж бібліотеки є галузевими чи спеціалізованими – за напрямками роботи, окремими питаннями тощо) між усіма учасниками кооперативної взаємодії. Такий підхід є актуальним як для комплектування книжкових і періодичних видань, так і при формуванні відповідних власних БД, а також організації доступу до ЕНІР інших установ і організацій. Звісно, усі бібліотеки повинні мати так зване ядро фонду та ЕНІР – набір документів та ЕНІР, які за своїм змістом є універсальними, загальними та мають найбільше значення на розвиток відповідної галузі чи напряму діяльності. Купівля чи передплата ЕНІР інших установ і організацій має

відбуватися централізовано, оскільки це здешевлює фінансові витрати кожної з бібліотек ОБІП, а також з урахуванням інформаційних потреб і запитів користувачів кожної з бібліотек ОБІП.

Бібліотечне опрацювання документів можемо умовно розділити на наукове (каталогізація, систематизація і предметизація, реферування тощо) та технічне (присвоєння шифру, штемпелювання, наклеювання штрихкоду та магнітних стрічок з метою захисту документів від можливого викрадення, укріплення оправи за потреби тощо) опрацювання. Усі дані операції мають бути стандартизовані і при їх виконанні всіма бібліотеками-учасницями повинна дотримуватись чітка логіка дій (при визначенні предметної рубрики до БД, місце наклеювання магнітних стрічок тощо). До опрацювання ЕНІР повинні висуватись такі ж вимоги.

Організація обміну записами про документи та ЕНІР між учасниками кооперативної взаємодії відбувається у формі наповнення зведеного ЕК. Адже саме створення такого дієвого пошукового інструменту є необхідною умовою ефективного функціонування бібліотечного об'єднання. Існування зведеного ЕК дуже корисно як для користувачів, так і для самих бібліотек-учасниць. Певна річ, одна з бібліотек повинна бути координаційним та методичним центром, в який би направлялись усі записи. Основні вимоги, що висуваються перед зведеним ЕК, є дуже простими – зручність користування, широкі та гнучкі пошукові можливості, дистанційне замовлення і резервування документів.

ЕДД є важливою складовою діяльності бібліотечного об'єднання. Адже оперативне отримання користувачем в одній бібліотеці необхідних йому статей з журналів чи газет, розділів підручників чи дисертацій тощо, що містяться в різних бібліотеках, є надзвичайно зручним. Користь для бібліотек-учасниць корпоративного проекту – наповнення електронного архіву.

Формування електронного архіву (електронних копій документів) зі зручними та широкими можливостями довідково-пошукового апарату є одним з головних принципів інформаційної

технології – одноразове введення і багаторазове використання інформації. Тобто, перевівши журнальну статтю в електронний вигляд (планово чи за запитом користувача) один раз, потім цією електронною копією може скористатись кожна з бібліотек об'єднання безліч разів, виконуючи запити своїх користувачів. Електронний архів доцільно розміщувати на сервері головної бібліотеки ОБП із систематичним (наприклад, раз на квартал) створенням страхової копії.

Організація корпоративного виконання бібліотечної віртуальної довідки є наступним логічним кроком діяльності ОБП. Беззаперечною перевагою такого сервісу як для користувачів, так і для всіх учасників бібліотечного об'єднання є формування електронного архіву виконаних довідок, який відкриває широкі можливості для швидкого та якісного виконання дистанційних запитів користувачів.

Формування електронного архіву виконаних довідок як і у випадку з документним електронним архівом є необхідною умовою, результатом і перевагою подальшого впровадження та постійного вдосконалення і розширення сфер застосування інформаційних технологій у сучасній бібліотеці. Електронний архів повинен мати широкі й гнучкі пошукові можливості, з якими б могли ефективно працювати як бібліотечні фахівці, так і користувачі, що важливо саме для бібліотекарів, оскільки зменшить кількість звернень безпосередньо до бібліотек.

Доволі серйозною перешкодою для реалізації повноцінної та ефективної взаємодії бібліотечно-інформаційних установ є робота останніх на різному програмному забезпеченні (іноземні та вітчизняні програмні продукти спеціалізованих фірм, «кустарні» програми), а також паралельне існування в межах однієї бібліотеки різного програмного забезпечення (ділянка комплектування, ділянка каталогізації, ділянка наповнення та супроводу ЕК, формування внутрішніх БД тощо). Адже для подальшої співпраці бібліотеки повинні вирішувати, як правило, складні питання су-

місності різнокаліберного програмного забезпечення та конвертації інформації, що, без сумніву, забирає час, значні людські та фінансові ресурси. Проте на сьогодні бібліотеки починають розуміти переваги і просто необхідність переходу на комплексний спеціалізований програмний продукт, який охоплює абсолютно всі виробничі ділянки та процеси бібліотечної роботи (комплектування, технічне та наукове опрацювання документів та ЕНП, формування та функціонування внутрішніх БД та ЕК, довідково-бібліографічного обслуговування, у тому числі дистанційне виконання запитів, документне обслуговування користувачів у читальних залах та на абонементних тощо).

На сучасному, початковому, етапі розвитку вітчизняного корпоративного бібліотечно-інформаційного обслуговування на перший план виходять ЕДД та виконання віртуальної довідки. Ці сервіси є вкрай витребувані користувачами, однак наразі в Україні жодний з них не має повноцінного і масштабного втілення у практику роботи бібліотек.

Якщо ж говорити про ЕДД, то це має бути єдина спеціалізована програма з ЕДД, встановлена щонайменше в усіх національних, державних та універсальних і галузевих обласних бібліотеках, яка б давала можливість здійснювати замовлення, облік і перенаправлення запитів, сканування документів, формування локального (в кожній бібліотеці) та єдиного (в головній бібліотеці) архівів виконаних запитів і багатоаспектний пошук у ньому. Наступними кроками корпоративної взаємодії має бути корпоративне комплектування та відповідна робота зі створення та наповнення зведеного ЕК бібліотек-учасниць об'єднання.

Щодо функціонування такого сервісу, як виконання віртуальної довідки, то в цьому напрямі бібліотеки України формально значно просунулись, проте, як уже зазначалося, йому дуже не вистачає оперативності і, взагалі, ефективності функціонування такої послуги є вкрай низькою. Важливим питанням значного підвищення ефективності виконання віртуальної довідки є збільшення (у

кілька десятків разів) учасників єдиного такого проекту. Також серйозних змін потребує організаційно-методична складова цього сервісу – закладення таких принципів роботи, які були б зручними і потрібними для бібліотекарів та цікавими і корисними для читачів. Не потрібно забувати і про популяризацію, рекламування, заохочення читачів бібліотек користуватися такою послугою. Звісно, надання цієї послуги має бути забезпечене відповідною єдиною програмою для всіх бібліотек-учасниць проекту. Програма повинна давати можливість користувачу автономно звертатися до даного сервісу через веб-сайт будь-якої бібліотеки і оперативно отримувати відповідь на свій запит або мати можливість знайти потрібні йому відомості в архіві виконаних довідок, який має бути зосереджений на сервері головної бібліотеки і мати вільний дистанційний доступ.

Звісно, питання програмно-інформаційного забезпечення закладів культури необхідно розглядати на державному рівні. Стрімкий розвиток інформаційних технологій спонукає замислитися державні керівні органи в бібліотечно-інформаційній і архівно-музейній сфері та й усю українську бібліотечно-архівно-музейну спільноту над питанням розробки та найширшого впровадження вітчизняного універсального (для використання галузевими, багатогалузевими та вузькопрофільними бібліотеками; бібліотеками різних рівнів: шкільної, сільської, районної, міської, обласної, державної, національної та бібліотек ВНЗ, підприємств, установ, об'єднань тощо; для опрацювання документів різними мовами; для опрацювання всіх типів і видів документів, у тому числі рукописних, стародрукованих, архівних, музейних, різноманітних документальних пам'яток, а також різних ЕНІР), комплексного (охоплювало б усі ділянки, процеси та напрями роботи, у тому числі корпоративне комплектування та опрацювання документів і ЕНІР, наповнення ЕК та обмін записами про документи та ЕНІР, документне обслуговування в читальних залах та на абонементах, ЕДД, виконання віртуальної довідки тощо), спеціалізованого (для

бібліотечно-інформаційних установ, архівів, музеїв), програмного забезпечення. Таке програмне забезпечення повинне розроблятися вітчизняними фахівцями з урахуванням різноманітних особливостей української бібліотечно-архівно-музейної сфери, яке передбачає (залежно від кількості та складу фонду установ, напрямів роботи, наповнення інформаційного сервісу тощо) багатомодульний принцип роботи.

Багатомодульність програми виявляється в її універсальності. Основний блок повинен мати мінімальний набір можливостей (облік документів; каталогізація – книжкові видання, журнали, газети; формування ЕК), необхідних для функціонування, наприклад, сільської бібліотеки, до якого в будь-якому поєднанні можуть бути додані інші блоки (для роботи з рукописними документами чи музейними експонатами; для роботи з документами мовою фарсі; для корпоративного комплектування; для ЕДД; для виконання віртуальної довідки – самостійно чи корпоративно тощо). Це має бути державна розробка, а всі бібліотеки, архіви та музеї, що перебувають у державній власності, зможуть безкоштовно отримувати необхідний їм набір модулів. Таким чином, можна вирішити одразу дві проблеми – повномасштабне забезпечення державних культурних установ сучасним програмним забезпеченням, а як похідна – собівартість програмного забезпечення для конкретної бібліотеки, архіву чи музею виявиться просто мізерною. Також потрібно передбачити дистанційне замовлення, отримання й оновлення модулів, а також дистанційну цілодобову технічну підтримку. Розробка, технічний супровід і постійна робота з удосконалення такого програмного забезпечення потребує створення відповідного державного центру з фінансуванням з державного бюджету окремим рядком.

Список використаної літератури

1. *Авотиня, М.* Новые тенденции в обслуживании пользователей Латвийской академической библиотеки [Текст] / М. Авотиня

// Библиотеки национальных академий наук: Проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. и теорет. сб. – К., 2003. – Вып. 2. – С. 133–138.

2. *Берьозкіна, Н.* Використання електронних ресурсів в інформаційному обслуговуванні вчених Білорусі [Текст] / Н. Берьозкіна // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2002. – Вип. 9. – С. 46–51.

3. *Брежнева, В. В.* Информационное обслуживание: продукты и услуги, предоставляемые библиотеками и службами информации предприятий [Текст] : учеб.-практ. пособие / В. В. Брежнева, В. А. Минкина ; СПбГУКИ. – СПб. : Профессия, 2004. – 304 с. – (Сер. «Б-ка»).

4. *Горовий, В.* Еволюція інформаційних запитів суспільства як фактор бібліотечної трансформації [Текст] / В. Горовий // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2007. – Вип. 18. – С. 36–48.

5. *Гриханов, Ю. А.* Метаморфизм библиотеки и структурная реорганизация фондов [Текст] / Ю. А. Гриханов // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: 8-я междунар. конф. «Крым 2001» : материалы конф. – М., 2001. – Т. 2 – С. 561–564.

6. *Захарова, Т. Б.* Корпоративная работа по созданию сводной базы данных «Статьи»: технология и психология [Текст] / Т. Б. Захарова // Современные пользователи автоматизированных информационно-библиотечных систем: проблемы обслуживания, изучения и обучения : материалы 3-й науч.-практ. конф., 25–27 окт. 1999 г. / Рос. библ. ассоц., Рос. нац. б-ка. – СПб., 2000. – С. 37–39.

7. *Зеленина, Г. И.* Методика создания сводной базы данных «Межрегиональная аналитическая роспись статей» (опыт межкорпоративного взаимодействия) [Текст] / Г. И. Зеленина // Современные пользователи автоматизированных информационно-библиотечных систем: проблемы обслуживания, изуче-

ния и обучения : материалы 6-й и 7-й науч.-практ. конф. / Рос. библ. ассоц., Рос. нац. б-ка. – СПб., 2006. – С. 41–48.

8. *Корнілова, Є.* Корпоративні технології у наукових бібліотеках [Текст] / Є. Корнілова // Бібл. вісн. – 2007. – № 4. – С. 7–12.

9. *Красильникова, И. Ю.* Развитие МБА в современных условиях (региональный аспект) [Текст] / И. Ю. Красильникова, Д. М. Цукерблат // Библиотеки национальных академий наук: Проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. и теорет. сб. – К., 2003. – Вып. 2. – С. 218–230.

10. Обеспечение копиями статей [Текст] // Мир библиотек сегодня : науч.-информ. сб. – М., 1995. – Вып. 3. – С. 77.

11. *Петрина, Н.* Інтеграція і партнерство університетських бібліотек як перспектива подальшого розвитку інформаційного сервісу [Текст] / Н. Петрина // Покликання університету : зб. наук. пр. – К., 2005. – С. 143–148.

12. *Рыбьянцева, И. П.* Новые информационные технологии и библиотека: эволюция развития [Текст] / И. П. Рыбьянцева // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества : 9-я междунар. конф. «Крым 2002» : материалы конф. – М., 2002. – Т. 2. – С. 767–769.

13. *Mitchel, S.* Enabling technologies and service designs for collaborative Internet collection building [Text] / S. Mitchell, J. Mason, L. Pender // Libr. Hi Tech. – 2004. – Vol. 23, N. 3. – P. 295–306.

*Олег НАТАРОВ,
мол. наук. співроб.*

Удосконалення системи користування ресурсами сучасної бібліотеки в забезпеченні права на свободу світогляду й віросповідання

У публікації висвітлюється місце та значення сучасної бібліотеки в забезпеченні права на свободу світогляду й віросповідання. Звертається увага на значення доступу інформації та поінформованості особи в процесі задоволення її світоглядних потреб. Наголошується на необхідності включення бібліотечних установ у систему організаційно-правових гарантій прав та свобод людини й громадянина.

XXI ст. відзначається дедалі більшим посиленням ролі інформації та інформаційних технологій в усіх сферах суспільного розвитку. Сьогодні повноцінне життя людини неможливе без права вільно висловлювати свої думки, переконання, без доступу до інформації. В умовах вільного та відкритого суспільства, за допомогою інформації особа, державні та громадські структури задовольняють свої інтереси, реалізують свої права й свободи. Важливою умовою для розбудови демократичної правової держави, формування громадянського суспільства є поінформованість. Вона безпосередньо пов'язана з здійсненням принципу гласності та реалізацією прав і свобод людини й громадянина. В юридичній літературі під гласністю розуміють один з фундаментальних конституційно-правових принципів засад конституційного ладу України, який виявляється в забезпеченні безперешкодного руху інформаційних потоків про явища та процеси в політико-правовій системі відносин [1].

Одним з невід'ємних прав людини та громадянина в Україні, яке знайшло втілення в Основному законі Української держави, є право на свободу світогляду й віросповідання. Важливим чинни-

ком реального забезпечення цього права, разом з його визнанням, дотриманням і повагою, виступає гарантування, яке здійснюється за допомогою специфічних засобів – гарантій. Як загальне поняття гарантії прав та свобод людини й громадянина являють собою на-самперед основні умови, способи і засоби, за допомогою яких кожна особа має можливість реалізувати свої права.

В юридичній літературі існують різноманітні погляди вчених щодо видів гарантій прав та свобод людини й громадянина. Але в умовах правової держави всі гарантії прав та свобод людини й громадянина слід визначати як правові, що поділяються на нормативно-правові та організаційно-правові [2].

Пріоритетним видом юридичних гарантій є нормативно-правові гарантії, під якими слід розуміти систему норм щодо реалізації прав та свобод людини й громадянина.

Разом з тим здійснення права на свободу світогляду й віросповідання людини та громадянина відбувається не тільки шляхом застосування нормативно-правових гарантій, але й за допомогою організаційно-правових гарантій. Організаційно-правові гарантії – це система органів державної влади, організацій, діяльність держави та всіх її органів, посадових осіб, громадських організацій щодо створення сприятливих умов для реального користування громадянами своїми правами та обов'язками.

До системи організаційно-правових гарантій загалом включають: державу, органи державної влади – Верховну Раду України, уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Президента України, Конституційний Суд України, органи правосуддя, органи прокуратури, Кабінет Міністрів України та інші центральні органи державної виконавчої влади, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, міжнародні органи та організації, членом або учасником яких є Україна, політичні партії, адвокатуру, громадські організації (молодіжні, дитячі, релігійні та інші), а також засоби масової інформації [3].

На нашу думку, у систему організаційно-правових гарантій людини й громадянина необхідно також включити бібліотечну систему України.

По-перше, як зазначає В. Горювий, порівняно з країнами Заходу, роль бібліотечних установ у масовому інформуванні населення з радянських часів була значно ширшою. «І незважаючи на нищівну для їх розвитку ситуацію останніх півтора десятиріч, організаційна структура, наявна ще матеріальна база бібліотек у багатьох країнах СНД, у тому числі в Україні, залишається значним резервом в інформатизації суспільства» [4].

Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (ст. 1) визначає бібліотеку як інформаційний, культурний, освітній заклад, що має упорядкований фонд документів і надає їх у тимчасове користування фізичним та юридичним особам. Бібліотечна система України, згідно з цим Законом, – розгалужена мережа бібліотек різних видів, пов'язаних із взаємодією і взаємовикористанням бібліотечних ресурсів (упорядкованих фондів документів на різних носіях інформації, довідково-пошукового апарату, матеріально-технічних засобів опрацювання, зберігання і передачі інформації) [5].

Перевагою наукових бібліотек у сприянні процесу забезпечення прав і свобод людини і громадянина, у тому числі і права на свободу світогляду й віросповідання є те, що, маючи доступ до великих масивів інформації, вони здатні вдосконалювати свої навігаційні характеристики і надавати довідково-консультативні послуги. В умовах наукових бібліотек стає можливим ефективно вирішення проблеми структуризації інформації з метою забезпечення дії принципу «кожному користувачу – потрібну йому інформацію»[6]. Отже, наукові бібліотеки сприяють реалізації одного з принципів, на яких, на думку М. Колодія та А. Олійника, повинен базуватися процес практичного втілення прав та обов'язків людини, а саме принципу економії часу, соціальних зусиль і засобів під час реалізації [7].

По-друге. З часу отримання бібліотеками доступу до Інтернету за наявності розгалуженої внутрішньобібліотечної локальної мережі розпочинаються масштабні перетворення, пов'язані з включенням світових інформаційних масивів у систему обслуговування читачів. Можливості Інтернету дають змогу поповнити інформаційний потенціал бібліотек разом із традиційними джерелами (книги, періодичні видання) джерелами глобальної інформаційної мережі Інтернет. На сьогодні в Україні користування Інтернетом поступово перетворюється на невід'ємну характеристику бібліотечного сервісу (до мережі Інтернет підключені лише найбільші бібліотеки – на рівні міських та районних він уже є, але в сільській місцевості це питання залишається вельми актуальним).

У свою чергу, глобальна інформаційна мережа Інтернет виступає дієвим інструментом демократизації суспільства, пропаганди й захисту прав людини [8].

По-третє. Розвиваючись як сучасні суспільні інформаційні центри, бібліотеки мають можливість забезпечувати опосередкований зв'язок між громадськістю й органами державної влади, що є необхідною умовою забезпечення прав і свобод людини й громадянина.

Як було сказано вище, до системи організаційно-правових гарантій прав та свобод людини й громадянина належать органи державної влади. Прийняття правильних рішень владними структурами, залежить, у першу чергу, від їхньої поінформованості, тобто ефективної роботи інформаційно-аналітичних служб, які покликані забезпечувати органи державної влади необхідною інформацією. Однією з інформаційно-аналітичних служб, яка інформує владні структури України, є Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (СІАЗ). Крім інформування владних структур з окремих питань політичного, соціально-економічного життя держави та суспільства, аналітики СІАЗ готують огляди оперативної інформації про події в релігійній

сфері. Отже, діяльність служби допомагає державним органам ефективно працювати над пошуком найбільш оптимальних шляхів подальшої гармонізації та розвитку державно-церковних відносин, вирішенням проблем, які виникають у цій сфері.

По-четверте. Вступ України до Ради Європи (1995 р.) та її приєднання до Конвенції про захист прав і основних свобод людини (1997 р.) спонукає Українську державу до підтвердження взятих на себе обов'язків з гарантування високого рівня захисту прав людини.

Важливу роль громадських бібліотек у забезпеченні проголошеного Конвенцією про захист прав і основних свобод людини 1950 р. права на свободу думки, совісті та релігії відзначає Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЄ). У своїх документах ПАРЄ неодноразово рекомендувала Комітетові міністрів (керівному органу Ради Європи, до складу якого входять міністри закордонних справ держав-членів Ради Європи або їхні постійні представники) закликати уряди всіх держав-учасниць, європейську спільноту, а також відповідні органи влади та організації «забезпечити переклад і доступність у громадських книгозбірнях основних релігійних текстів і відповідної літератури», «передавати в громадські бібліотеки публікації, що детально висвітлюють культурні досягнення й основи віровчення різних релігійних традицій» тощо [9].

Таким чином, інформаційні можливості сучасної наукової бібліотеки створюють сприятливі умови для реального користування особою правом на свободу світогляду і віросповідання, що, у свою чергу, наближає Українську державу до виконання взятих на себе перед європейською спільнотою зобов'язань з гарантування високого рівня захисту прав людини.

Список використаних джерел

1. Конституційне право України: підручник для студентів вищих навчальних закладів [Текст] / за ред. акад. АПрН України, д-р

юрид. наук, проф. Ю. М. Тодики, д-р юрид. і політ. наук, проф. В. С. Журавського. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. – С. 243.

2. Проблеми реалізації Конституції України: теорія і практика [Текст] / відп. ред. В. Ф. Погорілко: монографія. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України: А.С.К., 2003. – С. 179.

3. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні [Електронний ресурс]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/ard/2002/02ztmlgu.zip>, вільний. Заголовок з екрану.

4. *Горовий, В.* Еволюція інформаційного виробництва в процесі глобальних суспільних трансформацій [Текст] / В. Горовий // Інформаційно-аналітичні ресурси наукової бібліотеки: матер. для учасн. секції № 3 міжнар. наук. конф. «Інтранет/Екстранет-ресурси в наукових бібліотеках» (Київ, 9–10 жовт. 2007 р.) – К. : Вид-во Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського «НВЦ», 2007. – С. 15.

5. Про бібліотеки і бібліотечну справу [Текст] : Закон України від 27 січня 1995 р. № 32/95–ВР // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

6. *Гранчак, Т.* Роль інформаційно-аналітичних структур наукових бібліотек України в сучасному демократичному процесі [Текст] / Т. Гранчак // Інформаційно-аналітичні ресурси наукової бібліотеки : матер. для учасн. секції № 3 міжнар. наук. конф. «Інтранет/Екстранет-ресурси в наукових бібліотеках» (Київ, 9–10 жовт. 2007 р.) – К. : Вид-во Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського «НВЦ», 2007. – С. 47.

7. *Колодій, А. М., Олійник, А. Ю.* Права людини і громадянина в Україні [Текст] : навч. посіб. / А. М. Колодій А. Ю. Олійник. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – С. 243.

8. *Натаров, О.* Роль глобальної інформаційної мережі Інтернет у захисті прав людини [Текст] / О. Натаров // Україна: події, факти, коментарі. – 2008. – № 10. – С. 78–85.

9. Релігія та зміни в Центральній та Східній Європі [Текст] . Рекомендація Парламентської асамблеї Ради Європи 1556 (2002) // Релігійна свобода і права людини: Місія і прозелітизм. У 3 т. – Львів : Свічадо, 2004. – Т. 3. – С. 223–227; Щодо релігійної терпимості в демократичному суспільстві. Рекомендація Парламентської асамблеї Ради Європи 1202 (1993) [Текст] // Права людини в Україні. Інформаційно-аналітичний бюлетень українсько-американського бюро захисту прав людини. – Вип. 15. – К.; Х., 1996. – С. 68–70.

Валентина МЕДВЕДЄВА,
провід. бібліограф

Роль бібліотек як універсальних інформаційних центрів у процесі демократизації

Стаття присвячена розгляду ролі бібліотек як універсальних інформаційних центрів, необхідних для розвитку демократії в Україні. У публікації розглядаються питання становлення в Україні інформаційної аналітики, ролі і місця в цьому процесі бібліотечних закладів, висвітлюється місце та значення сучасної бібліотеки в забезпеченні доступу до якісної наукової інформації широкому колу користувачів.

Соціально-економічні та політичні зміни в Українській державі, стрімке вторгнення нових інформаційних технологій істотно змінили філософію бібліотечної справи в усьому світі та місію бібліотек у суспільстві. Еволюція соціальної ролі бібліотек відбувається і сьогодні. До найважливіших функцій збільшення і збереження культурної спадщини суспільства додаються функції інформаційних центрів, як забезпечення необмеженого й вільного доступу до національних і міжнародних інформаційних ресурсів, у тому числі бібліотечних.

Крім того, змінюються традиційні внутрібібліотечні технології, характер взаємодії бібліотек та форми бібліотечного обслуговування.

У свою чергу необхідність формування соціально-відповідальної моделі взаємодії політичної та бібліотечної систем сприятиме демократизації та консолідації суспільства, що включає: запровадження в життя демократичних механізмів регуляції та саморегуляції діяльності бібліотек; оновлення засобів їх технічного забезпечення, сприяння прискореному розвитку національної складової мережі Інтернет.

У сучасному світі, де інформація стає дедалі більш важливою суспільно значущою цінністю, питання про роль і місце інформаційних центрів у соціально-політичній структурі суспільства набуває дедалі більшого значення як для теоретиків-політологів, соціологів, правознавців, психологів, так і для практиків-політиків, журналістів, керівників мас-медіа.

Дана проблема дедалі більшою мірою пов'язується з проблемою розвитку сучасних бібліотек, розробкою оптимальної моделі їх взаємодії з усіма напрямками розвитку суспільства, забезпеченням комунікативного дискурсу в суспільстві.

До того ж особливо актуальною проблема активізації функціонування бібліотек у суспільстві стала для держав, що переживають період демократизації та перехід до ринкової економіки. Адже, у таких країнах бурхливі процеси соціально-економічних перетворень відзначаються суперечливістю та прихованими небезпеками, які в сталих демократіях долають за допомогою відпрацьованої системи запобіжних механізмів: законів і моральних норм. Тому перед суспільствами, які тільки-но вступили на шлях демократичного розвитку, постає питання щодо вивчення світового досвіду й суспільних перетворень аналізу відповідних масивів суспільнозначимої інформації. У цьому процесі неможливо обійтися без активізації інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек.

Водночас практика реалізації інформаційної функції бібліотек у процесі дедалі тіснішого співробітництва з політичними, управлінськими та економічними структурами, науковими центрами сьогодні дає підстави для висновку про поступову трансформацію цієї функції в інформаційно-аналітичну.

Тут стає очевидним, що в середовищі користувачів сучасних бібліотек зростає попит на аналітичну та інформаційно-аналітичну продукцію бібліотек.

Таким чином, динамічні процеси, пов'язані з реформуванням політичної системи в Україні, активно впливають на бібліотеки,

докорінно змінюючи в суспільній свідомості розуміння їхньої ролі в цих перетвореннях.

Сьогодні бібліотеки як сучасні інформаційні центри мають виконувати функції впливового чинника демократичного розвитку, здійснювати конкретні заходи, забезпечення становлення в Україні такої моделі взаємодії політичних структур та для національної бібліотечної систем, що сприятиме консолідації та демократизації суспільства.

З урахуванням необхідності виходу на новий рівень теоретичного осмислення даної проблеми набувають актуальності такі питання:

- дослідження розвитку функцій бібліотек відповідно до утвердження електронних інформаційних технологій;
- характеристика особливостей функціонування бібліотек в умовах демократизації суспільства;
- аналіз специфіки розвитку бібліотек в Україні та визначення особливостей моделей їх взаємодії з політичною системою;
- аналіз теоретико-методологічних аспектів дослідження діяльності бібліотек у сфері політичного розвитку суспільства.

З огляду на це, виробництво власних інформаційно-аналітичних продуктів Службою інформаційно-аналітичного забезпечення НБУВ здійснюється в режимі «інформація – на базі інформації».

Тут слід визначити кілька напрямів, за якими затребуваність у такій продукції бібліотечних закладів більш помітніша:

- підготовка інформаційно-аналітичних матеріалів в інтересах науково-технічних програм та політичного розвитку українського суспільства;
- розробка основних закономірностей та методики розвитку інформаційної діяльності бібліотек в умовах переходу до інформаційного суспільства;
- узагальнення розробок аналітичних центрів з актуальних питань суспільного життя;

– інформаційно-аналітичні та аналітичні розробки у вузько-тематичних напрямках.

При вирішенні даних завдань продуктивним є системний підхід, що забезпечує взаємодію бібліотек і політичних інститутів як підсистем соціального суспільства.

Водночас ефективним є використання методу структурно-функціонального аналізу для розкриття найбільш перспективних функцій бібліотечної системи, що сприяють процесам, пов'язаним із розвитком суспільства.

При цьому моделювання використовується для з'ясування закономірностей комунікативного процесу та механізмів взаємодії влади з громадською думкою. Цей підхід дає змогу дослідити не тільки стан, але й суперечності, динаміку та тенденції процесу взаємодії бібліотек та влади, визначити перспективи розвитку інформаційних центрів у контексті розвитку демократії.

Комплекс політологічних досліджень допомагає висвітлювати проблеми впливу бібліотек на процеси демократизації суспільства в умовах його переходу до інформаційної стадії розвитку та трансформації політичної системи в Україні.

Слід зауважити, що роль бібліотек у політиці визначається, як правило, ефективністю механізмів їхнього впливу на громадську думку та на тих суб'єктів політичного процесу, які виробляють та приймають рішення.

Як правило, у наш час ці механізми найбільш активно застосовуються при підготовці та проведенні виборчих кампаній та при суспільному обговоренні «встановленні теми доби», що ініціюють засоби масової інформації.

Реалізація бібліотеками можливості повною мірою виконувати функцію з комунікації, здійснювати заходи з формування соціально-відповідальної моделі взаємодії політичних структур та бібліотек відповідно до потреб політичної культури суспільства є однією зі складових консолідації та гуманізації суспільства і розвитку демократії.

Зростаюче значення для підвищення ефективності функціонування бібліотек у сучасних умовах пов'язане з розвитком системи соціальних комунікацій. Комунікативний процес, який на масовому рівні забезпечують бібліотеки в умовах демократії, розуміється не просто як інформаційне забезпечення, а як процес активної участі користувача у вдосконаленні інформаційної діяльності бібліотеки. Тобто найбільш ефективним він є при організації дієвого ефективного зворотного зв'язку користувача з бібліотекою.

Бібліотеки як інформаційні центри постають важливою складовою масової комунікації за умов, коли вони утворюють кільце зворотного зв'язку з окремими користувачами та соціальними групами. Вдосконалюючи процес інформатизації суспільства, вони стають необхідним фактором його розвитку.

Необхідно відзначити, що протягом останніх десятиріч вплив інформаційних центрів на політичне життя суспільства постійно посилюється, у тому числі і бібліотечних. Це стало характерною ознакою переходу суспільства до інформаційної стадії розвитку. При цьому в демократичному суспільстві має зростати роль цих центрів як впливового чинника демократичного розвитку.

Після здобуття незалежності в Україні розпочався процес формування нової медіа-системи на базі нового законодавства шляхом здійснення роздержавлення засобів масової інформації, розвитку незалежної від процесу державного диктату преси в Україні.

З одного боку, це позитивно вплинуло на демократизацію суспільно-політичного життя, диференціацію джерел інформації внаслідок збільшення їх кількості та тематичної різноплановості, з іншого – значно знизився тираж друкованих видань. Водночас у секторі електронних засобів масової інформації поступово створюється конкурентне середовище, що сприяє альтернативному розповсюдженню інформації.

Таким чином, потенційним загрозам, які несе демократії концентрація можливостей інформаційного впливу в руках небагатьох

олігархів, зберігає можливість протистояти соціально зорієнтоване суспільство, яке поступово буде впроваджувати в життя принципи соціально-відповідальної моделі взаємодії політичної інфраструктури з діючим бібліотечним середовищем, інформаційною основою функціонування суспільства.

На сьогодні бібліотека, будучи самостійною інформаційною базою для всієї системи користувачів, працюючи над інтенсивним введенням в обіг дедалі більшої частини своїх фондів, стає центром збереження значної кількості інших рознесених баз: економічних та політичних структур, державних органів управління, наукових центрів і т. д.

Таким чином, з розвитком процесів становлення демократичного суспільства та зростання значення і самобутності різноманітних соціальних структур у суспільстві, значення бібліотек як загальносуспільних інформаційних центрів, хранителів інформації цих суспільних підсистем зростатиме і надалі.

Поряд з цим також зростатимуть й вимоги до якості надання інформаційних послуг, забезпечення багатоаспектного та комплексного підходу до вирішення інформаційних завдань.

Тут стає очевидним, що зі зростанням запитів суспільства на інформацію, долучення до неї дедалі більш широкого кола людей, зростатиме й потреба в удосконаленні функціонування загальносуспільних інформаційних центрів, бібліотечних закладів, залученні для роботи в них кваліфікованих фахівців – інформаційних працівників, належної фахової підготовки посередників між користувачами і виробниками інформації, дослідження у визначенні пріоритетів між інформаційним ресурсом, наявним в суспільстві, і соціальною структурою, що на ньому базується.

Список використаної літератури

1. Білорус, О. Г. Глобалізація і національна стратегія України [Текст] / О. Г. Білорус. – К. : Батьківщина; Броди: Просвіта, 2001.

2. *Бінько, І. Ф.* Інформаційний простір України: стан та тенденції розвитку [Текст] / І. Ф. Бінько // Бібл. вісник. – 2001. – № 6.

3. *Биков, В. Ю., Руденко, В. Д.* Системи управління інформаційними базами даних у світі [Текст] / В. Ю. Биков, В. Д. Руденко. – К.: ІЗМН, 1996. – 228 с.

4. *Горовий, В. М.* Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства [Текст] / В. М. Горовий. – К. : НБУВ, 2005. – 300 с.

5. *Костирев, А. Г.* Вплив ЗМІ на демократизацію політичного життя України [Текст] / А. Г. Костирев // Нова політика. – 2001. – № 6 – С. 26–29.

6. *Костирев, А. Г.* Суперечливості функціонування системи засобів масової інформації як інструменту соціального управління у демократичному суспільстві [Текст] / А. Г. Костирев // Сіверянський літопис, 2000. – № 2. – С. 99–111.

7. *Костирев, А. Г.* Соціально-відповідальна модель функціонування засобів масової інформації як чинник суспільної злагоди в демократичному суспільстві [Текст] / А. Г. Костирев // На шляху до суспільної злагоди. – К. : Український центр політичного менеджменту. – 2001. – С. 75–84.

Розділ II

**Удосконалення інформаційно-
аналітичного супроводу процесу
суспільних перетворень**

Тетяна ГРАНЧАК,

*канд. іст. наук,
заввідділу НБУВ*

Інформаційно-аналітичний супровід управлінських рішень з реалізації державної етнонаціональної політики

Стаття присвячена аналізу специфіки етнонаціонального напрямку досліджень, що проводяться інформаційно-аналітичними структурами, питанням інформаційно-аналітичного забезпечення управлінських рішень з реалізації основних напрямів державної етнонаціональної політики.

Важливою характеристикою сучасної ситуації у світі та Європі стала зростаюча увага до «національного питання», прав національних меншин, уявлення про культурне й мовне різноманіття як основоположну цінність, що має компенсувати виклики процесу глобалізації. Такі тенденції позначаються на виробленні певних критеріїв, яким мають відповідати країни, що прагнуть приєднатися до Європейського Союзу.

Для України, яка дотримується стратегічного курсу на інтеграцію з ЄС, важливою і вагомою умовою підтримання політичної стабільності та міцного державного устрою, функціонування соціальної правової держави, становлення консолідованого українського суспільства на засадах гуманізму, демократії і забезпечення всебічного розвитку кожної окремої особи та етнічних спільнот, є вдосконалення етнонаціональної політики держави.

Ідеться про здатність політики, здійснюваної державою у сфері етнонаціональних відносин, забезпечити умови для культурно-національного розвитку національних меншостей і реалізації їх прав з одночасним спрямуванням їх розвитку в напрямі консолідації в межах цілісної України, творення української політичної нації.

Умови для здійснення такої політики в Україні досить складні. За даними I Всеукраїнського перепису населення 2001 р., в Українській державі поряд з українцями (80 % населення) проживають представники понад 135 етносів [1].

За даними досліджень доктора філософських наук Ю. Саєнка, значущість етнічного самоусвідомлення восьми найбільших етносів України стоїть на першому місці, залишаючи позаду значущість побудови державності України і значущість побудови в Україні громадянського суспільства [2].

При цьому строкатий етнічний склад населення України супроводжується мовною неоднорідністю. Причому мовні уподобання громадян України не збігаються з їх етнічною самоідентифікацією. Згідно з даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р., українська мова є рідною для 67,5 % жителів країни, у т. ч. для 85 % етнічних українців, 4 % росіян і 11 % представників інших національних меншин. Для 29,6 % жителів, у т. ч. 15 % українців, 96 % росіян і 31 % представників інших національних меншин рідною є російська мова. Серед етнічних неукраїнців (крім росіян) лише 57 % вважають рідною мову свого народу. Причому майже всі громадяни України вільно володіють російською і розуміють українську мову [3].

Етнічне й мовне розмаїття доповнюється культурним та релігійно-конфесійним, явищами білінгвізму, елементами взаємного переплетіння культур, міжнаціональними шлюбами та поліетнічним складом великих міст.

Історично обумовлена поліетнічність України визначає складність її етнонаціональних процесів, яка посилюється іншими суспільно-політичними та соціально-економічними проблемами держави.

З моменту створення суверенної України питання специфіки етнонаціонального розвитку перебували під пильною увагою вітчизняних науковців.

Загальнотеоретичні питання розвитку етносів, ареали розселення, поселенська структура, соціальні відмінності етнічних груп, масштаби етнічного ренесансу населення України, її етноконфесійний розвиток, фактори, що потребують врахування, у вітчизняній етнонаціональній політиці, залежність міжетнічного миру від врахування державою відмінностей, що існують між різними етнічними групами, розглянуті в працях В. Наулка, В. Євтуха, С. Степіко, Б. Попова, А. Пономарьова, О. Нельгі, В. Лісного, Т. Рудницької, М. Шульги, Е. Ісипа, С. Суглобіна, Л. Тупчієнко, С. Здіорук, О. Шуби та ін. [4].

Водночас поза увагою науковців залишається питання дослідження забезпечення належного інформаційно-аналітичного супроводу управлінських рішень з реалізації основних напрямів державної етнонаціональної політики. Інформаційно-аналітичну діяльність у системі прийняття рішення можна представити як посередницьку ланку між вхідною інформацією, що є відображенням ситуації, і самим політичним рішенням, наслідком якого є дія, спрямована на збереження або зміну ситуації (схема 1).

Схема 1

Стає очевидним, що рівень інформаційно-аналітичного супроводу напряму впливає на якість рішень, що приймаються. Таким чином, враховуючи зростаючий вплив інформації на суспільний розвиток, ефективне керування інформаційними потоками може стати дієвим засобом у запобіганні зростанню етнонаціонального напруження і підтримці міжнаціональної злагоди.

Поки що загострення етнонаціональної ситуації, що спостерігається в Україні останнім часом, дає підстави для висновку щодо недостатньої ефективності етнонаціональної політики держави.

На сьогодні в Україні серед найсерйозніших проблем – демографічна криза, яка загрожує нації як кількісними, так і якісними змінами, регіоналізм, спалахи сепаратизму як на Заході, так і на Сході, а особливо – у Криму та Закарпатті. Важливою залишається міграційна проблема, яка через відсутність зваженої політики державних органів призводить до змін етнонаціонального складу, може бути чинником міжетнічного напруження та нестабільності.

Таким чином, процеси, що відбуваються сьогодні в державі, актуалізують питання необхідності корегування її етнонаціональної політики з урахуванням як локальних зовнішніх впливів (ситуація навколо Косова, Південної Осетії), так і загальносвітової тенденції щодо активізації процесів етнічного відродження та самовизначення, що поглиблюють нестабільність.

По-перше, етнонаціональна політика потребує розумної регіональної диференціації. Одні підходи, рішення й кошти необхідні для Криму, другі – для Закарпаття та Буковини, треті – для російськомовних регіонів, четверті – для західних і центральних областей України. Особливий підхід необхідний для забезпечення інтересів національних меншин, що характеризуються дисперсністю розселення їхніх представників, але зосереджених в основному в містах [5].

По-друге, ідеться про вирішення завдання з оптимізації механізму прийняття рішень у питаннях етнонаціональної політики.

По-третє, вдосконалення потребує і механізм впровадження управлінських рішень щодо етнонаціонального розвитку.

Фактично на порядку денному постало завдання з організації і забезпечення ефективного функціонування системи державного керування етнонаціональною сферою, суть якого полягає в цілеспрямованому впливі держави з застосуванням управлінських важелів на міжнаціональні відносини з метою гармонізації етнічного

та етнонаціонального розвитку в процесі державотворення. Це вплив владних структур на всю сукупність соціальних умов життєдіяльності етнонаціональних спільнот, представників різних національностей країни, спрямований на вирішення етнополітичних завдань з метою зміцнення міжнаціональної злагоди, стабільності та прогресу поліетнічного суспільства.

Цей вплив може здійснюватися двома шляхами. Перший передбачає відособленість, нерівність, співпорядкованість соціальних суб'єктів, тобто жорстке державне регулювання. Його використання пов'язано з зовнішнім управлінням і по суті виражається в примушенні до виконання обов'язків. Засобами здійснення цього методу соціального регулювання міжетнічних відносин можна вважати закон, концепцію, директиву, рішення суду, тобто владний наказ. Його можна назвати авторитарним, імперативним, адміністративним, централістським.

Інший шлях – ліберальний, диспозитивний, цивільно-правовий, автономний – повинен базуватися на рівності, самостійності, природній взаємозалежності людей і пов'язуватися з використанням різних форм координації і саморегулювання, автономії та кооперації, базисом яких виступає добровільна угода. Принципова особливість цього підходу полягає в тому, що обов'язки не покладаються на індивіда ззовні, а приймаються на себе його власним волевиявленням. Інакше кажучи, тут має місце не зовнішнє управління, а саморегулювання. Значну роль у цьому відіграє саме суспільство й громадянські інститути. І насамперед засоби масової комунікації, які в умовах інформаційного суспільства в поліетнічних державах стають найефективнішим і дієвим інструментом соціалізації особи й керування суспільною свідомістю, а в умовах української політичної дійсності багато в чому й інструментом впливу на індивідуальну й групову поведінку.

На жаль, в Україні сьогодні, відповідно до висновків науковців, перевага надається першому шляху, переважають недостатнє знання управлінцями теорії і практики розвитку націй і націо-

нальних відносин, плинність і навіть випадковість кадрів у цій сфері, невисока компетентність багатьох керівників, недооцінка владними структурами національного фактора [6].

В умовах же трансформації суспільства, що наявні в Україні, ігнорування в керуванні етнопонаціональною сферою або неефективне керування нею призводить до деформацій, які можуть спричинити відчутні негативні наслідки. Сьогодні етнопонаціональні процеси не можуть бути некерованими. У випадку відсутності керівництва ними з боку держави, його місце посяде контроль з боку інших держав або інших міжнародних суб'єктів.

Отже, завдання зі створення механізму ефективного державного керування етнопонаціональними процесами набуває державної значення. Одним з перших кроків у його вирішенні має стати забезпечення їх належного інформаційно-аналітичного супроводу. У першу чергу постає необхідність постійного системного моніторингу політичного, соціально-економічного та культурного стану, у якому перебувають етнічні спільноти, що сприятиме виявленню реального рівня задоволення їхніх інтересів і потреб та налагодженню між ними діалогу для обговорення суперечностей, що виникають на ґрунті розбіжностей інтересів. Необхідно прагнути того, щоб соціальна стратифікація етнічних груп – за доходами, престижем, владою, доступом до тих або інших соціальних благ і цінностей – була близька до соціальної стратифікації сусідніх етнічних груп, а в ідеалі збігалася з загальнонаціональною соціальною структурою. Важливим є також налагодження ефективної координації реалізації державної етнопонаціональної політики в системі органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, насамперед через інформаційний взаємобмін.

Великим потенціалом у реалізації цих завдань володіють інформаційно-аналітичні структури, служби, підрозділи, створені як при органах виконавчої та місцевої влади, так і в системі відповідних незалежних державних або приватних інституцій, у діяльності яких доцільно виокремити напрям етнополітичних

досліджень. Однією з таких служб, з більш ніж десятирічним досвідом успішної співпраці з владними структурами різного рівня, є створена в системі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) (далі – Служба). Її перевагою є оперативний доступ до великих масивів різноманітної за своїм характером інформації: наукової монографічної літератури (що стає науковою базою інформаційно-аналітичних матеріалів, що готуються Службою), наукових статей, матеріалів періодики, інформації електронних інтернет-видань, сайтів центральних і місцевих органів влади, партійних та громадських організацій, місцевих громадських організацій національно-етнічного спрямування, веб-сторінки релігійних організацій тощо. Отже, співробітники Служби працюють в умовах, що сприяють підготовці якісного, оперативного, науково обґрунтованого інформаційно-аналітичного продукту, який відповідає вимогам замовників.

Серед функцій інформаційно-аналітичної діяльності, зокрема у сфері етнонаціональних досліджень, можна виділити такі:

- інформаційно-пошукова – пошук, систематизація, структуризація первинної інформації з проблем. З розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, широким впровадженням Інтернет значення цієї функції зростає. Адже збільшення інформаційних потоків ускладнює пошук потрібної інформації, актуалізує питання протидії «інформаційним шумам»;

- інформаційно-аналітична – аналіз первинної інформації, теоретичне осмислення ситуації на основі наявної інформації, створення вторинної інформації;

- прогностна – на основі теоретичного осмислення ситуації розробка ймовірних моделей її розвитку;

- превентивна – на основі теоретичного осмислення ситуації та з урахуванням власного негативного досвіду та досвіду інших дер-

жав визначення факторів ризику, імовірних вогнищ конфліктів, бажаних заходів щодо їх запобігання;

– теоретична – з урахуванням власного позитивного досвіду та досвіду інших держав розробка оптимальних моделей розвитку, рекомендацій щодо шляхів вдосконалення ситуації, нових по суті, змісту і формі моделей розв’язання проблеми. Ефективне здійснення цієї функції сприятиме виробленню стратегічного бачення щодо бажаних перспектив розвитку наявних відносин з наступним визначенням його етапів і засобів забезпечення.

Схема 2

При цьому кореспондування теоретичних підходів і політичних практик потребує зваженого підходу до вибору тієї або іншої по-

літико-ідеологічної і культурної стратегії (наприклад, інтернаціоналізму, американського «плавильного казана», ідеї мультикультуралізму, моделі канадської «етнічної мозаїки» та ін.);

– інформаційно-комунікативна – надання доступу до вторинного інформаційного продукту;

– функція моніторингу – спостереження за якістю й оперативністю наповнення інформаційного простору за певною проблемою (див. схему 2).

До питань, що потребують системного моніторингу й аналітичного осмислення інформаційно-аналітичними підрозділами у сфері етнонаціональних відносин, можна віднести:

– висвітлення й аналіз демографічної ситуації в країні;

– дослідження міграційних процесів;

– дослідження та висвітлення соціальної ситуації в регіонах, зокрема в тому, що стосується її впливу на рівень конфліктності в регіоні (безробіття, заборгованість із заробітної плати тощо);

– дослідження та аналіз реакції етнонаціональних меншин та регіонів на події загальнодержавного масштабу з метою прогнозування й вироблення рекомендацій щодо запобігання конфліктам (наприклад, реакції російського населення Криму на проведення спільних з НАТО військових навчань у Криму).

– дослідження діяльності політичних партій, політичних та громадських організацій, як вітчизняних, так і зарубіжних, щодо етнонаціональних меншин (наприклад, таких як Тахрир, Евразес тощо).

– дослідження й висвітлення загальних тенденції етнополітичного розвитку регіонів (приміром, висвітлення, аналіз і прогнозування розвитку етнополітичної ситуації в Закарпатті, складовою якої є русинське питання, або ситуації в Криму тощо).

– вироблення рекомендацій щодо припинення та запобігання етносоціальним конфліктам;

– моніторинг реалізації управлінських рішень у сфері етнонаціональної політики.

У розробці цих проблем оптимальним може бути поєднання двох форм роботи. З одного боку, оперативне інформування щодо подій кожного дня по регіонах. Це важливо тому, що етнічні суперечності й етнічні конфлікти найчастіше виростають з місцевих проблем, а їх ескалація походить з нездатності низових владних структур вирішувати ці проблеми, головним чином унаслідок обмеженості прав і незначності ресурсів.

У цьому контексті високу оцінку представників владних структур отримали щоденні огляди оперативної інформації українських ЗМІ, що готуються СІАЗ протягом останніх років, «Регіони сьогодні», де за відповідними рубриками (область – політика, економіка, соціальна сфера, культурне життя, місцева влада) розміщуються інформаційні матеріали щодо політичної, економічної, соціальної ситуації в регіоні, а також інформація про найбільш помітні події культурно-національного та релігійного життя. Щоденний режим випуску цього продукту дає змогу відстежити тенденції розвитку ситуації, визначити ступінь ефективності дій місцевої влади тощо. Безумовною перевагою огляду також є його оперативність (режим «сьогодні – на сьогодні»), що дає змогу владі своєчасно відреагувати на зміни ситуації в регіонах.

Враховуючи зручний формат і затребуваність випусків «Регіони сьогодні», актуальним є впровадження подібного продукту з періодичністю раз на місяць стосовно подій з життя етнічних груп та національних меншин, який би містив інформацію щодо зміни їх соціального складу, зайнятості, культурного розвитку, процесів міграції, демографічної ситуації, міжетнічних зв'язків, відносин з діаспорами тощо.

З іншого боку, особливої ваги набувають спеціальні тематичні аналітичні матеріали, в яких аналізується, узагальнюється ситуація в кожному конкретному випадку та пропонуються рекомендації щодо вирішення проблемних питань, які виникли в певній ситуації.

Досвід СІАЗ свідчить про затребуваність такої форми інформаційно-аналітичної продукції. Аналітичні матеріали, що готуються Службою, розміщуються в інформаційно-аналітичному журналі «Україна: події, факти, коментарі» і бюлетені матеріалів, підготовлених на базі аналізу оперативної інформації електронних видань «Резонанс», а також – на сайті бібліотеки. Серед проблем, аналіз яких систематично здійснюється співробітниками СІАЗ, – проблема кримськотатарського народу і російського та російськомовного населення Криму. Підготовка матеріалів з цієї проблематики вимагає врахування трьох основних аспектів: власне становища і тенденцій розвитку нацменшин, наявності впливу зовнішніх факторів та рішень і дій у даній сфері центральної та місцевої влади.

Важливою серед інших тем, що перебувають під постійною увагою співробітників Служби, – специфіка Закарпатського регіону. Специфічні особливості Закарпаття показують, що політико-етнічні процеси, які там відбуваються, обумовлені цілим комплексом різних факторів, історично детерміновані, і вироблення механізму державного впливу на них має ґрунтуватися не на міркуваннях політичної доцільності, а на науковому зваженому підході.

Дослідження названих та інших тем у сфері етнополітичних відносин дало змогу зробити висновок про те, що природний процес творення української політичної нації має здійснюватися шляхом поступових і послідовних перетворень. Мова йде про поступову розробку відповідного законодавства, реальне втілення в життя місцевого самоврядування, забезпечення прав всіх національних меншин, тобто про демократичний, цивілізований підхід. Крім того, варто активізувати залучення представників різних етнічних груп до обговорення і вирішення питань загальнодержавного рівня, формувати в них усвідомлення причетності до загальнодержавних справ. У поліетнічних суспільствах, в умовах залучення до соціального суперництва культурних, релігійних та інших відмінностей, стратегія управління повинна будуватися на

взаємовигідних формулах співпраці, справедливому розподілі влади й ресурсів, культурної терпимості до іншого, а не на придушенні відмінностей. Тактика ж ігнорування або штучного стримування етнополітичних проявів у регіонах, найімовірніше, призведе до зворотного ефекту.

Важливе місце у вивченні названих проблем посідає дослідження їх конфліктного потенціалу, впливу зовнішніх факторів на загострення або пом'якшення конфлікту, внутрішньої соціально-економічної ситуації, державної політики тощо. Ідеться про дослідження розвитку міжетнічних суперечностей, прогнозування ймовірності їхнього переростання в міжетнічні конфлікти і розробку рекомендацій щодо запобігання останнім.

Відомо, що переходи конфлікту від декларативної стадії до демонстративної, а далі до активної, під час якої трапляються спроби досягти своїх цілей силовим методом, як правило, є малопомітними, швидкоплинними. Тому особливого значення набуває розробка методик критеріального визначення кожної зі стадій, щоб органи державного урядування мали чітке уявлення, коли виникає імовірність силового протистояння сторін конфлікту [7].

Широке коло джерел, що використовується при підготовці аналітичних матеріалів, різноманітність їх характеру обумовлює застосування співробітниками відповідної методики їх опрацювання.

Відомо, що процес аналізу матеріалів ЗМІ є сукупністю взаємопов'язаних елементів: мети проведення, об'єкту відстежування, суб'єктів організації і здійснення моніторингу, комплексу критеріїв і показників, методів збору інформації. Слід зазначити, що організованість, дієвість цієї системи залежить від того, як всі елементи системи пов'язані, чи адекватні вони один одному, залежить від умов, в яких ця система працює.

Аналіз матеріалів ЗМІ здійснюється насамперед з метою розв'язання таких завдань, як отримання достовірної та об'єктивної інформації про перебіг певних процесів; виявлення суспільно-

політичних, соціально-економічних, науково-технічних та ряду інших проблем; моніторинг інформаційно-інноваційного простору; системний аналіз одержаної інформації; виявлення чинників, що спричиняють загрози в даний час і в перспективі тощо.

За результатами аналізу матеріалів ЗМІ формується відповідний інформаційно-інноваційний масив.

Щодо технології даного процесу, то інформація оцінюється та відсортовується за достовірністю (підтверджувана, сумнівна, неправдоподібна тощо) і оперативністю (історія питання, стан на сьогодні, прогноз). Якщо ж немає можливості встановити достовірність інформації, то побічно про неї можна судити, крім іншого, і за надійністю її джерела (надійне, досить надійне тощо). Підвищенню рівня об'єктивності й ґрунтовності аналізу сприяє наявність достатньо представницького підбору матеріалів з різних джерел. Це також означає, що в підборі інформації мають бути відображені всі істотні сторони проблеми й значущі факти.

Важливою є також оцінка значущості інформації, відділення другорядного, відсікання «інформаційного шуму», оскільки надмірна деталізація не сприяє кращому розумінню проблеми. Навпаки, надмірна кількість інформації заважає побачити характерні особливості ситуації та тенденції її розвитку. Тому другорядна інформація потребує узагальнення й «стискання» в процесі підготовки.

Кінцевий матеріал має висвітлювати зміст проблеми, її витоки, фактори загострення, чинники впливу (зокрема, співвідношення впливу зовнішньополітичного і внутрішньополітичного чинників), можливі сценарії вирішення питання (рекомендації) і розвитку подій.

Удосконалення процесу аналітичної обробки матеріалів у підсумку дає змогу не просто надати доступ до інформації, а, що набагато важливіше, надати доступ одразу до потрібної замовнику, оптимально структурованої і навіть узагальненої інформації. Серед безумовних плюсів такої форми ресурсу – оптимальний для

кожного індивідуального замовника вид інформації, що забезпечує максимально ефективне її використання. Підсумковий матеріал має певного адресата, на якого він персонально орієнтується. При цьому під час виконання замовлення враховується не лише тема, а й індивідуальні побажання замовника (обсяг матеріалу, стиль, форма надання – друк або електронний вигляд тощо).

Важливим напрямом діяльності інформаційно-аналітичних структур у сфері етнонаціональних відносин має стати моніторинг відповідних матеріалів ЗМІ (як друкованих, так і електронних) як інструменту суттєвого впливу на формування національного світогляду. Про його актуальність свідчать дані дослідження становища і тенденцій розвитку міжнаціональних відносин у Харкові, проведеного лабораторією соціологічних досліджень Харківського національного університету на замовлення Асоціації національно-культурних об'єднань України у квітні – травні 2000 р. [5]. Відповідно до даних дослідження, разом із загальною тенденцією підвищення ступеня етнічної толерантності з підвищенням освітнього рівня людей дещо збільшується частка осіб, які виявляють антипатію (негативні стереотипи) щодо певних етнічних груп. При цьому, як з'ясувалося, основним джерелом формування негативного образу окремих етнічних груп у цьому випадку є засоби масової інформації. Негативне ставлення до окремих національних груп склалося переважно на основі повідомлень ЗМІ в 14 % респондентів (усього було опитано 800 жителів міста, що представляли основні етнічні, вікові та освітні групи), але з цієї частки респондентів 56 % мали вищу освіту. Цей факт зайвий раз свідчить про те, що висвітлення проблеми міжнаціональних відносин у засобах масової інформації потребує особливо делікатного й відповідального підходу.

За результатами моніторингу відповідних матеріалів ЗМІ можна виявити публікації та радіотелевізійні програми, що пропагують расову, етнічну, релігійну й іншу нетерпимість і закликають до етнокстремізму й насильства; зробити висновок щодо необхід-

ності збільшення кількості новинних і тематичних сюжетів для більш адекватного й повного відображення поліетнічної та полікультурної специфіки регіонів країни, проблем міжетнічної і міжконфесійної взаємодії і діалогу і, нарешті, стосовно підготовки й перепідготовки фахівців у сфері масових комунікацій з питань культури, традицій і способу життя різних етнічних груп, з визначенням правил освітлення етнічних і релігійних тем і принципів формування етнотолерантної масової свідомості й поведінки.

У цьому контексті варто наголосити на тому, що інформаційно-аналітичні відділи здатні не лише виконувати функцію спостереження за інформаційним середовищем, але й поширення (через електронну розсилку або власний сайт) затребуваної суспільством науковообґрунтованої, незаангажованої, якісної інформації, що має на меті об'єктивне висвітлення ситуації, популяризацію політики, що проводиться владою, і сприяння, таким чином, створенню позитивного іміджу влади, підтримці населенням її ініціатив. Зокрема, СІАЗ не лише розміщує матеріали, що готуються Службою, на сайті НБУВ, але й здійснює їх електронну розсилку на більш ніж 530 адрес обласних, міських і районних управлінських структур, а також ряду наукових установ, громадських організацій та ін.

Забезпечення широкого доступу громадськості до суспільно значущої інформації з етнополітичної проблематики перешкоджатиме формуванню атмосфери фобій, несприйняття або дискримінації на національному ґрунті, сприятиме підвищенню рівня толерантності в суспільстві, інтеграції української етносистеми. Адже високий рівень етнічної толерантності й міжетнічної згоди можливий за умови не лише збігу базових економічних, політичних, соціальних, але й культурних та інших цінностей, узгодженні основних кодів громадянської ідентичності. Зрештою ідеться про кроки з формування національної ідеї, пов'язаної з поліетнічним характером українського суспільства.

Можливості інформаційно-аналітичних структур бібліотек щодо цього розширюються з розвитком і впровадженням у діяльність дистантних форм доступу до інформаційних ресурсів бібліотеки.

Насамкінець слід наголосити на тому, що грамотна інформаційна політика стосовно етнічних груп сприятиме їх інтеграції в український політичний і соціокультурний контекст, що в підсумку сприятиме зміцненню цілісності й гармонійному розвитку держави.

Список використаних джерел

1. *Шабашова, Л. Ю.* Суспільно-географічні аспекти трансформації етнічної структури населення (на прикладі Закарпатської області) 2005 р. [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. геогр. наук : 11.00.02 / Л. Ю. Шабашова ; НАН України. Ін-т географії. – К., 2005. – 18 с. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/inode/38248.html>, вільний. Заголовок з екрану.

2. *Саєнко, Ю. І.* Міжнаціональна толерантність етносів України. За міжнаціональну злагоду проти шовінізму та екстремізму [Текст] : матеріали наук.-практ. конф. «Подолання шовінізму та екстремізму – найважливіша передумова міжнаціональної злагоди і громадянського миру в Україні», 8–9 жовт. 1993 р., Київ, 1995 р. – С. 102–130.

3. Концепція державної етнополітики України (проект) // Український незалежний центр політичних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ucipr.kiev.ua/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=4488>, вільний. Заголовок з екрану.

4. *Панасюк, Л. В.* Етнонаціональні процеси в Україні в 90-х рр. ХХ ст. [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Л. В. Панасюк; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2001. – 19 с. – Режим доступу: <http://www.dissert.com.ua/contents/28110.html>, вільний. Заголовок з екрану.

5. Етнонаціональна політика: нові рубежі і нові завдання [Текст] // День. – 2000. – 21.09. – № 170.

6. Куц, Ю. О. Етнонаціональні державотворчі процеси в Україні (управлінський аспект) 2005 р. [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.01 / Ю. О. Куц; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2005. – 32 с. – Режим доступу: <http://www.dissert.com.ua/contents/17424.html>, вільний. Заголовок з екрану.

7. Майборода, О. Суспільна функція етнополітології [Електронний ресурс] / О. Майборода // Форум націй. Газета Конгресу національних громад України. – 2006. – № 9/49. – Режим доступу: <http://www.forumn.kiev.ua/49-06-06/49-09-etnop.html>, вільний. Заголовок з екрану.

Олег ВОРОШИЛОВ,

канд. іст. наук, старш. наук. співроб.

Діяльність інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотечних установ із забезпечення запитів користувачів

У статті розглядаються питання становлення в Україні інформаційної аналітики, ролі й місця в цьому процесі бібліотечних закладів. На прикладі діяльності Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України висвітлюється технологія надання інформації замовникам відповідно до їхніх запитів.

Головною метою роботи будь-якої інформаційної структури, у тому числі бібліотечної, яка прагне відповідати кон'юнктурі ринку інформаційних послуг, є поліпшення оперативності, повноти й якості інформаційно-аналітичного забезпечення суспільних інститутів, сприяння процесам суспільних перетворень у державі загалом.

Україна ще в складі союзної держави здійснила певні кроки на шляху до оволодіння технологіями, що сприяють інтенсивному використанню й збагаченню інформаційного ресурсу суспільства. Її утвердження як рівноправного партнера у світовій спільноті можливе лише за умови забезпечення прискореного розвитку на основі інноваційних технологій, високоякісної інформатизації усіх сфер життя.

Однак цілий ряд причин, серед яких основними були причини системного характеру, пов'язані з об'єктивно обумовленою кризою суспільства, у результаті призвели до того, що на старті свого незалежного розвитку вона мала істотне відставання в інформаційній сфері від передових країн світу. На сьогодні темпи інформатизації в Україні порівняно з інформаційними процесами в

передових країнах світу все ще не відповідають масштабам завдань, які ставить перед собою суспільство. У забезпеченні широкого доступу до сучасної інформації, у налагодженні ефективного її використання існує ще чимало невикористаних резервів. І серед них – не виправдана недооцінка використання існуючої системи бібліотечних закладів, оновлення їх діяльності на рівні сучасних технологій, повернення і підсилення їх суспільного статусу.

У свою чергу бібліотечні установи мають активно включатися в інформаційну діяльність, ефективно забезпечувати необхідним інформаційним ресурсом соціальну структуру суспільства, зміцнюючи її інформаційну основу.

Необхідність здійснювати цілеспрямовану політику, ефективно діяти в умовах нового інформаційного режиму почала вимагати виходу на якісно інший рівень інформаційної аналітики в розвинутих західних країнах, а в Україні привела до створення основ системи інформаційно-аналітичної діяльності.

Становлення вітчизняної інформаційної аналітики як окремої галузі діяльності відбувалося в найкоротші терміни, в обстановці максимальної інтенсифікації всіх процесів і загострення багатьох проблем.

Процес інституціоналізації, тобто організаційного оформлення інформаційно-аналітичної діяльності (формування системи спеціалізованих установ, служб, підрозділів у складі різних організацій, фірм і відомств, що займаються інформаційною аналітикою у своїй галузі), був ініційований усім перебігом вітчизняних політичних, економічних, соціальних реформ на початку 90-х років.

Універсальність провідної соціальної функції інформаційної аналітики (виробництво нового знання на основі переробки наявної інформації з метою оптимізації ухвалення рішень) і її субстрата (інформації) привели до ефекту мультидіяльнісного генезису аналітичних служб (підрозділів) в усіх вузлах інформаційної інфраструктури, тобто у всіх сферах діяльності, де концен-

трувалися, перероблялися потужні інформаційні потоки в цілях ухвалення соціально значущих управлінських рішень.

Саме тому інформаційно-аналітичні служби (підрозділи) стали створюватися в структурі органів влади, у міністерствах і відомствах, в органах ЗМІ, у сфері бізнесу, при політичних партіях і рухах тощо.

Водночас ситуація запитуваності якісно нових інформаційних послуг не залишилася непоміченою бібліотечно-бібліографічними фахівцями. Це спричинило появу ряду проектів і практичних починів. Почали створюватися бізнес-бібліотеки, бібліотеки ділової літератури, розробляються проекти включення бібліотек у аналітичну діяльність. Деякі фахівці в галузі бібліотечної справи припускають також можливість організації вузівської підготовки аналітиків на базі спеціальності «Бібліотечна справа і бібліографія» з прицілом на формування кадрового забезпечення для відділів аналітики в універсальних наукових бібліотеках.

Також цінність бібліотек як структур, які надають інформаційно-аналітичну продукцію, зумовлюється тим, що вони є найбільшими книгосховищами, а концепція «згортання» книговидання й поступового витіснення традиційної книги електронною небезпідставно вважається вельми суперечливою і надуманою.

У даному контексті треба зазначити, що ще в 1993 р. у Національній бібліотеці України імені В. Вернадського була створена практично перша в структурах вітчизняних бібліотек інформаційно-аналітична структура – Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ), яка ефективно працює вже понад 15 років.

Її робота характеризується:

- адресністю інформації (орієнтація на конкретні категорії користувачів і цільові установки);
- оперативністю надання інформації, найкоротшими термінами задоволення запиту;
- можливістю багатоаспектного пошуку інформації;

- надійністю даних, що надаються (терміни їх актуалізації, достовірність джерел інформації);
- аспектною охоплення теми, проблеми в межах основної і суміжних галузей знань і практичної діяльності;
- можливістю машинної обробки й розповсюдження інформації;
- компактністю повідомлення;
- захищеністю від несанкціонованого доступу і впливу;
- надійними умовами зберігання (для інформаційних продуктів) тощо.

Все це дає можливість якісно підвищити рівень аналітичної і управлінської діяльності органів державної влади на основі використання сучасних інформаційних технологічних рішень, налагодити тактичну й стратегічну аналітику на якісно новому рівні.

Крім того, СІАЗ (далі – Служба) є чи не єдиною в Україні інформаційно-аналітичною структурою, яка надає послуги з моніторингу регіональної преси та інформаційно-аналітичні продукти, створені на його основі.

Також Служба часто працює з друкованими версіями газет, що дає змогу включати у сферу моніторингу всі рейтингові видання в кожному регіоні країни. Тоді як системи індексного моніторингу, що працюють з електронними версіями видань, об'єктивно спроможні охопити тільки до 20 % регіональної преси. Опрацьовані матеріали систематизуються і накопичуються у відповідних базах даних, які надають можливість формувати і підтримувати електронні досьє з найрізноманітнішої тематики, у тому числі в режимі ретроспективного запиту.

Крім того, оперативне інформування доповнюється аналітичною обробкою центрального та/або регіонального масиву інформації стосовно теми, що цікавить замовника. Кількість і характер інформаційних продуктів не є постійною величиною. Вони регулярно змінюються залежно від запитів споживача.

У цілому ж СІАЗ випускає широку номенклатуру інформаційних продуктів, спрямованих на задоволення потреби керівників і управлінців вищої ланки в отриманні оперативної, системної і достовірної інформації з проблем, що їх цікавлять.

Звичайно, пріоритети в діяльності Служби постійно змінюються, що диктується трансформацією суспільно-політичної ситуації в українському суспільстві та, відповідно, зміною першочергових інтересів владних інституцій. Так, на початку 90-х років основним об'єктом аналізу фахівців СІАЗ був аналіз практики зарубіжної законотворчості та її прийнятності (чи неприйнятності) для Української держави. У середині 90-х – проблеми АРК, ЧФ та українсько-російських відносин, у 2000 р. – питання, пов'язані з проведенням Всеукраїнського референдуму та імплементацією його рішень тощо.

Для задоволення запитів органів державної влади, крім аналітичних розробок із проблем, що цікавлять замовників, постійно видається ряд періодичних видань. Це, зокрема, тижневик «Україна: події, факти, коментарі» (розповсюджується практично у всіх областях держави), огляд українських електронних видань «Резонанс» та ін.

Слід наголосити, що діяльність СІАЗ як одного з підрозділів головної бібліотеки України, має ряд переваг порівняно з іншими бібліотеками, головною з яких є доступ до величезних масивів інформації у фондах бібліотеки спеціальної літератури, періодичної преси як вітчизняних, так і зарубіжних видань, однак більшу відповідальність за результати діяльності, оскільки якістю своїх матеріалів має забезпечувати задоволення запитів на рівні загальнонаціонального виміру.

Щодо технології даного процесу, то інформація оцінюється та відсортовується за достовірністю (підтверджувана, сумнівна, неправдоподібна тощо) і оперативністю (історія питання, стан на сьогодні, прогноз). Підвищенню рівня об'єктивності й ґрунтовності аналізу сприяла наявність достатньо представницького підбору

матеріалу з різних джерел. При такому відборі інформації фіксуються всі істотні сторони проблеми і значущі факти, відсікається «інформаційний шум», зайва деталізація.

Удосконалення процесу аналітичної обробки матеріалів у підсумку дало змогу надати доступ до потрібної замовнику, оптимально структурованої і скомпонованої інформації. Таким чином, успішно задовольнялися тематичні запити, які передбачають виконання аналітичних оглядів, створених на основі аналітико-синтетичної обробки первинної інформації. Серед безумовних плюсів такої форми організації ресурсу – оптимальний для кожного індивідуального замовника вид інформації, що забезпечує максимально ефективне її використання. Підсумковий матеріал має певного адресата, на якого він орієнтується. Це дає змогу сприяти підвищенню ефективності використання оперативного інформаційного ресурсу суспільства.

В економічному аспекті це сприяє зміцненню економіки й матеріальної бази суспільства, у політичному – стабільному функціонуванню політичної системи, у соціально-гуманітарному – подальшій структуризації суспільства й розвитку його інформаційно-культурного простору.

У цілому ж при прийнятті того чи іншого рішення владою структурою мають враховуватися якомога більша кількість взаємодіючих факторів, виявлятися певні закономірності. Унікальність сучасної ситуації полягає в тому, що вона завжди неповторна, включає такі елементи, які не мають аналогів у світовій історії.

Саме тут і має виявитися потенціал бібліотечних установ, спроможних за наявності відповідних інформаційно-аналітичних структур, потужної інформаційної бази надавати об'єктивну інформацію, що сприяє прийняттю оптимальних політичних чи управлінських рішень.

Цією обставиною пояснюється актуальність перетворення бібліотечних закладів із установ, які виконують винятково функцію «скарбниці знань», на наукові установи, які шляхом створення від-

повідних інформаційно-аналітичних підрозділів спроможні надавати необхідну владним структурам, іншим замовникам не лише інформаційну, а й аналітичну, прогностичну тощо продукцію. Тобто поступово бібліотеки, використовуючи власний значний науковий та інформаційний потенціал, мають перетворюватися на своєрідні «фабрики думки», не тільки обслуговуючи читачів, а й надаючи відповідні інформаційно-аналітичні послуги владним структурам, юридичним особам, зацікавленим в отриманні відповідної інформації.

Нині інформаційно-аналітичні служби бібліотек більш активно входять у процес інфотворчої діяльності суспільства. Вони стають досить ефективним і, як свідчить практика, перспективним у своєму розвитку суб'єктом інформаційних обмінів у структурі суспільства. Його перспектива обумовлюється, по-перше, постійним розширенням інформаційного простору, подальшим зростанням обсягів інформації, що актуалізує питання її структуризації й ефективного управління інформаційними масивами, по-друге, опорою на вже напрацьовані значні обсяги інформації, що зосереджені у фондах бібліотек, і, по-третє, доступом і зростаючими можливостями в управлінні масивами електронної інформації, що продукуються у всьому світі. Вироблювані інформаційно-аналітичними службами бібліотек інформпродукти, затребувані різними категоріями користувачів, і є, по суті, формою ефективного введення в обіг потрібних суспільству масивів інформації, доступ до якої сучасних користувачів з характерним дефіцитом часу і, як правило, незначними навичками самостійної роботи з великими обсягами інформації без ефективних посередників, інформаційних спеціалістів-аналітиків є ускладненим.

Досвід України, як, до речі, і досвід інших країн СНД, свідчить, що при належному матеріально-технічному забезпеченні організації ефективних кооперативних зв'язків бібліотечні установи можуть відчутно активізувати інформаційні процеси, активно розширюючи сферу своїх послуг, входити в інформаційний бізнес,

видавати на інформаційні ринки власні конкурентоспроможні продукти і послуги, створювати нові можливості для розвитку інформаційної бази українського суспільства.

У цілому ж діяльність інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек у контексті співпраці з владними структурами має бути спрямована на розробку практичних рекомендацій стосовно шляхів, механізмів реалізації управлінських рішень та раціональної організації суспільних процесів. Для цього необхідно забезпечити вивчення та облік ефективності рішень, що ухвалюються, постійний аналіз стану суспільної думки, ставлення громадськості до політичних структур й інститутів та ін.

Наталія ІВАНОВА,
мол. наук. співроб.

Удосконалення експертно-правового супроводу демократичних трансформацій в умовах розвитку електронних технологій

У статті розглянуто зростаюче значення інформаційних процесів у житті суспільства, що обумовлює підвищення уваги до вдосконалення законодавчого регулювання інформаційних відносин. Акцентовано увагу на особливостях суспільних потреб у правовій інформації, а також на ролі бібліотек у їх задоволенні.

На сучасному етапі розвитку суспільства, який характеризується ринковими перетвореннями і вдосконаленням державного управління, демократизацією всіх сфер життя, інтеграцією у світову спільноту, особливо чітко проявляється суперечності між сучасним станом інформаційного ринку України та правовим регулюванням інформаційної сфери. Крім того, зростання попиту всіх категорій користувачів на інформацію правового характеру спонукає до узгодженості взаємодії суб'єктів правової інформації та інформаційної системи галузі.

Об'єктом розгляду в статті виступає інформатизація правотворчої та правореалізаційної діяльності, а також правове забезпечення процесів інформатизації.

Предметом є вдосконалення системи електронних джерел правової інформації у напрямі досягнення відповідності інформаційним потребам основних категорій споживачів.

Історичний досвід свідчить, що основним засобом функціонування сучасного цивілізованого суспільства є демократія. Україна рухається до демократії своїм важким шляхом, поступово долаючи всі етапи її розвитку.

Розуміння демократії давно вийшло за рамки сприйняття її як феномену політичної сфери. Американський політолог Р. Даль наголошує, що демократія – це процес розширення, оновлення ідеалів і принципів інститутів та процедур. У сучасному світі демократія – це потужний соціальний процес, спосіб організації та функціонування суспільства.

Ознаками демократії, як відомо, є багато цінностей – народовладдя, індивідуальні свободи й права людини, плюралізм, толерантність, загальний добробут, справедливість, гласність та ін. Упродовж років незалежності Україна наполегливо втілювала їх у життя. Стрімкі процеси цивілізаційного розвитку сприяли тому, що одним з критеріїв демократії стала побудова орієнтованого на інтереси людей, відкритого для всіх і спрямованого на розвиток інформаційного суспільства.

Інтереси особи в інформаційній сфері полягають насамперед у реальному забезпеченні конституційних прав і свобод людини і громадянина на доступ, використання інформації, а також у захисті інформації, що забезпечує особисту безпеку, духовний та інтелектуальний розвиток. Складова національних інтересів в інформаційній сфері, обумовлена потребами суспільства, полягає у використанні інформації для розвитку всіх сфер життя, зміцнення демократії, досягнення суспільної злагоди, збереження національної безпеки.

Інформаційне суспільство – це суспільство, в якому інформація є однією з головних цінностей демократії, а критерієм демократичності виступає, відповідно, доступ до інформаційних баз даних, вільної, правдивої, неупередженої та об'єктивної інформації. Гарантом цього виступає система права, заснована на інформаційних чинниках, яка набуває в епоху високих технологій нових рис. Реалізація інформаційних прав надає людині свободу висловлення своєї думки в умовах швидкісної комунікації, що забезпечує якісно новий рівень взаємоінтеграції й мобільності суспільства, реакції на будь-яке явище.

Основні принципи діяльності держави в інформаційній сфері на найближчі роки визначено Законом України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр.» від 9 січня 2007 р. № 537-V.

Нормативно-правове та нормативно-технічне забезпечення процесу інформатизації в Україні почалося після ухвалення 1998 р. Закону України «Про Національну програму інформатизації» та ряду інших нормативних актів Кабінету Міністрів України та указів Президента України.

Національне право має значний масив нормативних актів (законів та підзаконних правових документів – наказів, інструкцій, положень, статутів), які прямо чи опосередковано регулюють суспільні інформаційні відносини в Україні. Узагальнення й підрахунки кількісного складу нормативних актів, які підготовлені органами державної влади, є чинними й регулюють інформаційні відносини, характеризуються такими показниками: в Україні сьогодні діє 259 законів України, 290 постанов Верховної Ради (нормативного змісту), 370 указів Президента України, 89 розпоряджень Президента України, 1159 постанов Кабінету Міністрів України, 206 розпоряджень Кабінету Міністрів України, понад 1100 нормативних актів міністерств, комітетів і окремих відомств.

Це зумовило необхідність систематизації інформаційного законодавства на рівні кодифікації. У вищезгаданому Законі України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр.» передбачено: «З метою підвищення ефективності розвитку інформаційного суспільства необхідно створити цілісну систему законодавства, гармонізовану з нормами міжнародного права з питань розвитку інформаційного суспільства, зокрема здійснити кодифікацію інформаційного законодавства».

Кодекс об'єднає в одному законодавчому акті регулювання провідних суспільних відносин, об'єктом яких є інформація, неза-

лежно від форми, способу, засобу чи технології її прояву, і дасть можливість досягти узгодженості, зокрема, у визначеннях понятійного апарату. Існує потреба зближення та поступового приведення законодавства України у відповідність до вимог законодавства Європейського Союзу.

Вельми актуальним є аналіз зарубіжного досвіду регулювання зазначених суспільних відносин. Так, у Німеччині інформаційне право є самостійною галуззю права, що поділяється на так звані підгалузі: інформаційного цивільного права, інформаційного кримінального права та права про адміністративні правопорушення; інформаційного цивільного права щодо електронно-інформаційних та комунікаційних послуг тощо.

Зміцнення незалежної України як демократичної правової держави, входження її до міжнародного економічного і правового простору, створення соціально орієнтованої ринкової економіки, приєднання до міжнародних договорів, інтенсивна законотворчість, становлення нових правових інститутів кардинально змінюють структуру й характер інформаційних потреб. На сучасному етапі розвитку суспільства практично неможливо назвати галузь або сферу людської діяльності, яка не відчувала б залежність від ринку інформації. В умовах інтенсивного протікання масштабних соціальних і економічних перетворень у суспільстві неминуче й закономірно зростає попит на правову інформацію. Таким чином, у рамках процесу інформатизації України розпочалася інформатизація права. Узагальнюючи функції процесу правової інформатизації, його можна визначити як інформатизацію правотворчої та правореалізаційної діяльності, а також правове забезпечення процесів інформатизації.

Інтенсивність використання правової інформації обумовлюється динамікою суспільних процесів, темп яких надзвичайно високий. Унаслідок цього різко зросла кількість та періодичність її вироблення, передачі, оновлення, аналізу й синтезу. Крім того, в умовах стрімкого розвитку електронних технологій дедалі міцніші пози-

ції завойовують інтернет-технології. Електронні джерела інформації набувають дедалі більшої популярності, що спричиняє поступове зменшення ролі матеріального носія порівняно зі значенням інформації на ньому.

Складовими правової інформації є Конституція України, інші законодавчі й підзаконні нормативні правові акти, міжнародні договори та угоди, норми й принципи міжнародного права, а також ненормативні правові акти, повідомлення засобів масової інформації, публічні виступи та ін., відповідно, усі ці джерела мають бути доступними в електронному інформаційному просторі. Інформація має бути не тільки вільною, але й легкодоступною.

На рівні сучасних вимог, цілей і завдань можливість оперативного отримання експертно-правової інформації – найважливіша умова підтримки діяльності індивідуальних і колективних суб'єктів. Це сприяє здійсненню належної інформаційної взаємодії в правовій сфері державних органів, юридичних і фізичних осіб для забезпечення ефективної управлінської, правотворчої і правозастосовчої діяльності.

Надійними джерелами правової інформації є офіційні сайти органів державної та місцевої влади. Сайт Кабінету Міністрів України (www.kmu.gov.ua), Верховної Ради України (www.rada.gov.ua), Верховного Суду України, сайти міністерств та відомств. Архів законодавчої бази представлений на сайті Liga Online (www.liga.kiev.ua), крім того, на ньому можна ознайомитися з новинами, коментарями та ін. Також в українському інтернет-просторі є версії друкованих спеціальних видань, наприклад, газета «Юридична практика» (www.yurpraktika.com), що висвітлює правові, політичні, ділові і соціальні явища, що перебувають у сфері інтересів юридичної громадськості. Серед юридичних інтернет-видань варто відзначити інформаційно-правовий проект «Юриспруденція он-лайн» (<http://www.lawyer.org.ua>), що містить публікації науковців, студентів та юристів-практиків з актуальних проблем теорії та практики, рецензії, моніторинги та ін.

Варто зазначити, що в Україні сьогодні спостерігається збільшення попиту на громадсько-політичні, науково-популярні, нормативно-виробничо-практичні та довідкові видання з права. Євроінтеграційний курс України, активне економічне, соціальне, культурне та громадське співробітництво з країнами Європи спричинило те, що користувачі дедалі частіше шукають джерела зарубіжного права, матеріали для проведення порівняльного аналізу правозастосовчої практики та ін. І пошук такого роду інформації ускладнений, особливо це стосується відбору «комерційно менш вагомій» юридичної інформації.

Висока динаміка змін інформаційного й законодавчого простору сприяє зростанню кількості користувачів-неспеціалістів. Особливості та специфічні ознаки їхніх потреб формуються залежно від віку, освіти, характеру, стажу роботи, специфіки власне галузі діяльності. Ця категорія користувачів має на меті отримати відомості про державну політику у сфері українського законодавства; зміцнення правової основи життєдіяльності українського суспільства; про законотворчу діяльність органів державної влади, про застосування нормативно-правових актів; про результати наукових досліджень із правознавства і суміжних наук (аналітичні матеріали, коментарі та загальні консультації з цих питань викладені доступною мовою для сприйняття широкою аудиторією користувачів). Формалізований характер викладення матеріалів на офіційних сайтах зумовлює створення нового формату джерел правової інформації, так би мовити «загального вжитку». Надзвичайно актуальною та затребуваною є така послуга як «Віртуальна довідка», однак надають її одиниці. Вагомим недоліком також є відсутність інформації про такі послуги, тому найчастіше пересічний користувач просто не знає, що її можна десь отримати.

Істотне значення у формуванні правової культури та доведенні правової інформації до населення мають бібліотечні установи. В умовах високих темпів розвитку електронних технологій вони можуть розвивати та експлуатувати свої унікальні ресурси з най-

більшою користю для суспільства. Сьогодні більшість бібліотек мають комп'ютерні бази даних і власний електронний фонд.

Цікавим є досвід Російської Федерації, де в 1998 р. була розроблена і прийнята міжвідомча Програма «Створення загально-російської мережі публічних центрів правової інформації на базі загальнодоступних бібліотек». Досвід перших років реалізації програми довів особливу соціальну цінність мережі, переконав, що вона активно затребувана населенням і владою та потребує розвитку.

У віддалених регіонах РФ використовується й активно розвивається нова форма інформаційно-бібліотечного обслуговування населення. Спочатку факсом або за телефоном збираються запити з віддалених місць із питань, що цікавлять людей. Співробітники бібліотек готують відповіді на них, а потім об'їжджають ці місця – дають роз'яснення та пропонують алгоритм вирішення проблем, що стоять перед конкретними людьми. Бібліотекам допомагають фахівці-юристи або студенти.

В Україні також триває розвиток надання подібних послуг. Зокрема, треба зазначити, що створена у складі НБУВ Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) у співробітництві з Департаментом комунікацій влади та громадськості Кабінету Міністрів України готує відповіді та коментарі спеціалістів на звернення громадян у сфері пенсійного, податкового, житлового та ін. законодавства, питань охорони здоров'я, ліцензування господарської діяльності тощо. Матеріали, викладені в інформаційно-аналітичному журналі «Україна: події, факти, коментарі», можна знайти на сайті Національної бібліотеки України імені В. Вернадського (www.nbu.gov.ua). Подібні послуги надає Національна парламентська бібліотека та деякі обласні бібліотеки України.

Зарубіжний досвід демонструє, що ефективність пошуку, каталогізації та використання правової інформації значно підвищу-

ється в разі наділення юридичних бібліотек автономією в рамках публічної бібліотеки.

У Нідерландах, США і Канаді працівники бібліотек, що працюють з матеріалами правової тематики, мають юридичну освіту. Це дає змогу підвищити ефективність роботи з базами даних. Такий підхід сприяє зростанню престижу професії бібліотекаря, залученню до цієї роботи молодих, орієнтованих на дослідження вчених.

Інтернет-каталоги багатьох зарубіжних бібліотек забезпечують миттєвий доступ до іноземних інформаційно-правових ресурсів, пропонуючи максимально оптимізовані можливості пошуку.

Підсумовуючи, слід зазначити, що в Україні останніми роками кількість електронних правових ресурсів значно збільшилася. Але аналіз їх використання різними категоріями користувачів показує, що розмаїття інформації виявляється малоефективним на практиці за відсутності оптимального доступу. Значення факту наявності інформації зменшують такі недоліки, як залежність від вибору джерел і вузькість спектра, слабкі пошукові можливості тощо.

У цьому контексті бібліотеки з їх колосальним досвідом задоволення інформаційних потреб соціуму мають координувати прагнення користувачів отримати необхідну інформацію. Висока результативність у цій сфері може бути досягнута за умови використання кращих прикладів іноземного досвіду, залучення нових людей, ініціатив, кадрів та нових технологій.

Список використаної літератури

1. *Беляков, К.* Інформатизація організаційно-правової сфери суспільної діяльності [Текст] / К. Беляков // *Право України.* – 2004. – № 6. – С. 88–92.

2. *Демкова, М.* Інформаційне право: стан та перспективи розвитку в Україні (з круглого столу) [Текст] / М. Демкова // *Право України.* – 2004. – № 5. – С. 169–171.

3. *Прокошева, Т., Воскресенська, Г.* Майбутнє публічних бібліотек та їхня роль в інформаційному суспільстві [Текст] / Т. Прокошева, Г. Воскресенська // *Бібл. планета.* – 2000. – № 2. – С. 16–17.

4. *Васюк, О.* Документний потік з юридичних наук [Текст] / О. Васюк // *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.* Вип. 5. – К. : НБУВ, 2000. – С. 228–232.

5. *Кушакова-Костицька, Н.* Від свободи слова до інформаційного суспільства [Текст] / Н. Кушакова-Костицька // *Право України.* – 2004. – № 7. – С. 129–133.

Тетяна ТРЕТЯК,
мол. наук. співроб.

Артур ФЕДОРЧУК,
наук. співроб.

Дослідження політичного впливу газетної періодики на суспільство

Стаття присвячена висвітленню значної ролі ЗМІ в суспільних процесах, аналізу технологій, методик та методів, зокрема контент-аналізу і контент-моніторингу, опрацюванню політичної інформації, що з'являється в пресі.

Засоби масової інформації (ЗМІ) відіграють визначну роль у процесах, що відбуваються в Україні останні роки. Медіа-простір віддзеркалює все різноманіття думок і поглядів, існуючих у суспільстві, та одночасно бере участь в їх формуванні та кристалізації, відіграючи досить помітну роль у політичному та соціальному житті суспільства.

Сьогодні дослідження інформаційного простору та інформаційних потоків, що породжують ЗМІ, зокрема, набувають особливого значення. Необхідність всебічного вивчення політичного впливу ЗМІ на суспільство з'явилася відтоді, як в Україні розпочався процес формування нової генерації політиків. Інформація про процес становлення та еволюцію поглядів національної політичної еліти, про динаміку ставлення до неї населення різних регіонів, партійних та позапартійних об'єднань, соціальних груп тощо сьогодні дуже потрібна аналітичним службам, які вивчають розвиток політичних процесів в Україні. Одним з основних джерел інформації для дослідників традиційно слугувала і слугує вітчизняна преса. Преса – це справжній барометр політичної погоди. Демократизація суспільно-політичного життя в Україні актуалізує проблему

відкритості комунікативного простору держави, що є предметом наукових досліджень політологів та об'єктом пильної уваги громадських організацій як в Україні, так і за її межами. Зрозуміло, що це обумовлює потребу вдосконалення технологій та методик опрацювання політичної інформації, що з'являється в пресі та віддзеркалює, з одного боку, зв'язки складових політичної системи та основних інститутів державної влади й громадянського суспільства – з іншого.

Відстеження цієї інформації зазвичай здійснюється на основі контент-моніторингу документних потоків, що породжують вітчизняні ЗМІ. Це обумовлено складним спектром зв'язків між різними суб'єктами політичного життя та становить основний масив змістових ознак ЗМІ. У більшості випадків саме ЗМІ стають джерелом та об'єктом дослідження у сфері вивчення суспільно-політичних процесів.

Політичні «функції» ЗМІ

ЗМІ мають ряд характеристик, які роблять їх вагомим силою у сфері політики та культури – важливою складовою того середовища, у рамках якого діють і прагнуть досягнути поставлені цілі інші соціальні сили та інституції, у тому числі органи державної влади. ЗМІ спроможні постачати широкій аудиторії інформацію про світ, що лежить поза межами прямого досвіду аудиторії. І це допомагає громадськості структурувати своє бачення політичного світу. ЗМІ впливають на політичне життя не лише за умов свідомого обговорювання певних політичних інтересів у редакційних матеріалах або політичній рекламі. Вони справляють політичний вплив і через використання певної схеми опрацювання новин, через свій доступ до масової аудиторії, через свою спроможність виступати як канал поширення інформації, наданої іншими учасниками політичного процесу, та через свою спроможність замовчувати або відповідним чином добирати та інтерпретувати політично важливі події. У процесі політичної боротьби ЗМІ є одночасно джерелом знань, учасником, зброєю, мішенню та ареною

боротьби. Така багатогранність ролі є однією з численних причин того, чому ефективність роботи ЗМІ так важко оцінити. Можливо лише окреслити на різних рівнях узагальнення певні аспекти зв'язку ЗМІ з тим чи іншим сприйняттям політики окремими представниками аудиторії, з іншими політичними інституціями, наприклад політичними партіями й соціальними рухами, та з політичною культурою всього суспільства.

Важливо об'єктивно оцінювати вплив ЗМІ на політику й суспільство, не перебільшуючи його, але й не нехтуючи ним. Вплив ЗМІ виявляється здебільшого не як результат їхньої наполегливої пропагандистської роботи, а як побічний продукт прийнятого в ЗМІ способу опрацювання та подання новин масовій аудиторії. Прямий вплив пропагандистських кампаній, навіть якщо їх проводять цілеспрямовано, у будь-якому разі виявляється обмеженим. У будь-якому випадку ЗМІ дійсно впливають на сприйняття публікою політичного світу, що, у свою чергу, призводить до зміни її уподобань та поведінки. Таким чином, ЗМІ та уявлення публіки, що їх вони допомагають сформувати, є невід'ємною частиною політичного середовища, у рамках якого органи державної влади здійснюють добір пріоритетів і розподіл ресурсів. Вплив ЗМІ на визначення порядку денного призводить до зміни спрямування політики й перебудови системи пріоритетів, наголошування одних питань і нехтування іншими.

З іншого боку, силу впливу ЗМІ не варто й переоцінювати. Аудиторія зовсім не є зібранням пасивних суб'єктів. Спроможність ЗМІ впливати на формування пріоритетів і спрямовувати увагу публіки виявляється істотно обмеженою, якщо аудиторія цікавиться громадським життям, має тверді політичні переконання й доступ до альтернативних джерел інформації. І, навпаки, якщо аудиторія взагалі не цікавиться політичними проблемами, спроможність ЗМІ спрямовувати увагу також виявляється недостатньою. ЗМІ не спроможні зробити центром уваги абсолютно

штучну й неіснуючу проблему або повністю замовчувати ту, яка реально непокоїть людей.

Інформаційні потоки соціально-політичної тематики

Вирішення проблеми дослідження впливу ЗМІ на соціально-політичне життя країни потребує знань про особливості процесів створення, руху та кумуляції інформації в суспільстві, що відбуваються через функціонування інформаційних потоків (ІП).

Безумовно, однією з головних особливостей нашого часу є постійне зростання темпів виробництва інформації. Разом з тим, кількісний прогрес у галузі виробництва інформації веде, на думку більшості науковців, до зниження якості загального рівня інформованості суспільства. Ситуація різкого збільшення обсягів інформації породила ряд проблем: слабка структурованість інформації; поява зайвої інформації; невідповідність формально релевантної інформації дійсним проблемам споживачів інформації; багаторазове дублювання інформації в різних джерелах тощо. Унаслідок перелічених причин, традиційні інформаційно-пошукові системи поступово втрачають свою актуальність. Охоплення та узагальнення великих та динамічних інформаційних масивів, що безупинно генеруються ЗМІ, потребує якісно нових підходів.

Завдання систематичного відстеження тенденцій і процесів в інформаційному середовищі, що постійно оновлюється, найбільш повно може бути розв'язано лише з використанням моніторингу змісту ІП. Цей перспективний напрям у спеціальній літературі розглядається науковцями як контент-моніторинг (КМ). Найважливішою теоретичною основою КМ є контент-аналіз. КМ використовують у тому випадку, якщо метою аналізу є одержання якісних і кількісних зрізів інформації протягом невизначеного заздалегідь проміжку часу. На думку багатьох експертів з ІП, поява КМ зумовлена насамперед завданням систематичного моніторингу тенденцій і процесів у динамічно оновлюваному інформаційному середовищі.

Контент-моніторинг матеріалів преси політичного спрямування

Досліджуючи вітчизняні політичні процеси, ми бачимо, що саме газети дають найбільш повний масив інформації про події в країні. За оперативністю подачі матеріалів та масштабністю впливу на населення газетним виданням поки що немає рівних серед документальних засобів комунікації. Але досягнути оком весь різнобарвний та швидкоплинний потік сучасних подій, які відображаються в пресі, не під силу будь-яким аналітичним колективам, що займаються аналізом та прогнозуванням суспільно-політичного життя. При цьому обмежитися тільки анотаціями або рефератами статей з преси аналітики справедливо вважають не можливим, бо при складанні повноцінного аналітичного огляду або прогнозу розвитку суспільно-політичної ситуації краще мати справу з повнотекстовою інформацією.

При аналізі змісту комунікації важливо знати не тільки кількісні показники згадування на сторінках преси тієї чи іншої події, особи, важливо й те, в якому контексті про це йдеться, як інформація інтерпретується газетою. У зв'язку з вищезазначеним, постало питання вдосконалення засобів обробки та відображення такої інформації, підвищення її наочності й доступності. Для задоволення цих потреб при створенні інформаційно-аналітичних систем у відділі організації та використання документного фонду Фонду президентів України Національної бібліотеки України імені В. Вернадського була запропонована технологія, яка передбачає екстракцію інформації з публікацій у вигляді ключових цитат з подальшим її занесенням до баз даних.

Найбільш прийнятним для проведення такої процедури виявилося застосування КА, оскільки об'єктом дослідження цього методу є саме текст публікацій. Треба відзначити, що цікавою особливістю КА є і те, що цю методологію до останнього часу пов'язували з визначеною сферою людської діяльності, а саме з соціологією та політологією. КА в рамках дослідження ІІ є дещо

новим напрямом, що передбачає аналіз значного масиву текстових документів – результатів моніторингу інформаційного простору.

Створення інформаційно-аналітичних систем (ІАС) ґрунтується на таких принципах КА як:

- опрацювання великих масивів документальної інформації;
- виокремлення з них змістовних фрагментів;
- сортування цих фрагментів і збирання їх в однотипні за змістом підгрупи;
- аналітична обробка матеріалів, створення аналітичних продуктів у відповідності до запитів замовника.

Застосування методики КА при створенні ІАС спричинено насамперед необхідністю отримання об'єктивних результатів відбору матеріалів, незалежних від вражень чи почуттів людини. Об'єктивність при цьому досягається тим, що особисті враження дослідника замінюються об'єктивною процедурою формалізації і квантифікації тексту. Зміст розчленовується на окремі фрагменти, присвячені різним аспектам висвітлення певної проблеми, які в системі сортуються й аналізуються. При виконанні цієї процедури велике значення має наявність детально розробленого класифікатора, тобто схеми, за якою аналітик збирає матеріал до БД.

Як найпридатніші для формального опису документів при створенні ІАС за ключовими фрагментами публікацій були обрані класифікатори фасетно-ієрархічного типу. На основі розробленого класифікатора за допомогою фасетної формули здійснюється формальний опис конкретного фрагмента тексту, а сукупність фасетних формул усіх виділених фрагментів забезпечує формальний опис усього документа в контексті досліджуваної проблеми.

Серед переваг цієї методики при формуванні БД передусім слід підкреслити зведення інформаційного шуму до мінімуму. По-друге, при збереженні оригінального тексту у вигляді його ключових фрагментів сформовані БД, доволі компактні та зручні в роботі.

Політичний вплив ЗМІ на прикладі газет Львівщини

Ринок засобів масової інформації – не лише один з тих, що найдинамічніше розвиваються. Він ще й один з тих, де за останніх два-три роки сталися істотні, якщо не сказати радикальні, зміни в структурі власників та в політичних перевагах власників інформаційних ресурсів. ЗМІ в Україні залишаються засобом не лише інформування, але й формування громадської думки на користь тих або інших політичних сил.

Найменш дослідженим залишився сегмент регіональних ЗМІ, хоча саме вони, за великим рахунком, і формують громадську думку на більшій частині країни. Існує точка зору про те, що засоби масової інформації Львівщини є більш вільними та демократичними, ніж в інших регіонах України. На Львівщині вже в 1992 р. обласна рада відпустила зі свого підпорядкування газету «За вільну Україну!». На початку 1998 р. подібне сталося з газетою «Високий Замок». У більшості випадків львівські журналісти розуміють вислів «преса – четверта влада» як спроможність преси критикувати як владу, так і опозицію, а завданням ЗМІ вважають формування політичної культури і серед політиків, і серед виборців. В останні роки газетний ринок Львова піддався пертурбаціям найбільша. Насамперед потрібно сказати про закриття цілого ряду колись дуже впливових видань і заполітизовування одного з лідерів – газети «Високий Замок».

Протягом року після виборів 2006 р. з ринку зникли газети «Поступ», «За вільну Україну!», «Молода Галичина», «Аргумент-газета» і «Аргумент-влада». Перша виявилася непотрібною А. Садовому, що переміг на виборах міського голови та вирішив зосередитися на телебаченні й Інтернеті, в якому на той час він повністю програвав інформаційні війни опонентам. «За вільну Україну!» і «Молода Галичина» стали жертвами повного провалу СДПУ(о), яка володіла виданнями до 2005 р. Партія згорнула свою діяльність у регіоні, а фінансисти – колишні керівники місцевих податкової і митниці С. Меведчук і Т. Козак – перебралися до

Києва. Потім «Молоду Галичину» просто закрили, а «За вільну Україну!» за безцінь купив П. Димінський. Олігарх хотів змінити формат газети і зробити з неї впливове аналітичне видання. Проте спочатку почалися конфлікти з колективом, потім змінилася періодичність газети – з тижневика вона стала щомісячником, а незабаром узагалі припинила виходити. За однією з версій, П. Димінському не вдалося знайти менеджера, який погодився б працювати на його умовах, за іншою – президента «Карпат» насправді цікавила лише будівля в центрі міста, яку займала редакція.

Що стосується діючих видань, то на ринку залишилася «Україна і час», яка займає невелику його нішу і на сьогодні належить депутатові від Партії регіонів і власникові ринку «Південний» П. Писарчуку. Газета «Ратуша», хоча і є власністю міськради, постійно потерпає від недофінансування. Це обумовлено позицією головного редактора М. Савельєва, який постійно критикує мера А. Садового. «Львівська газета» – усе ще власність Р. Шлапака, президента компанії «Інтермаркет» і депутата міськради від «Нашої України». Після ряду конфліктів усередині колективу і з власником наповнення видання змінилося, і сьогодні воно повністю лояльне до міської і обласної влади і до «Нашої України». Найбільше україномовне видання в країні і лідер львівського газетного ринку «Експрес» є власністю головного редактора І. Починка, залишаючись виключно бізнес-проектом. А ось «Високий Замок», який свого часу боровся з «Експресом» за першість, перетворюється на рупор Ю. Тимошенко. Адже шеф-редактор і власник значної частки акцій «Високого Замку» став народним депутатом від БЮТ. Водночас власник контрольного пакета «Високого Замку» – норвезький холдинг Orkla Media – зневірившись досягти відчутного фінансового результату, дедалі менше втручається в справи видання.

Змінила власника і має всі шанси стати серйозним гравцем на ринку раніше малотиражна «Суботня пошта». Її власник і головний редактор Р. Курбанов продав видання компанії «Роял» україн-

сько-чеському СП, яке володіє величезною мережею ігрових автоматів. Можна передбачити, що головною метою нового інвестора, який уже істотно поліпшив матеріальну базу видання і прагне вивести його на вищий якісний рівень, є тиск на А. Садового, затятого противника розвитку грального бізнесу у Львові.

Серед нових газет, що з'явилися у Львові, слід зазначити два відверто політичних проекти – «Новий погляд», підконтрольний УНП, і «Інформатор» П. Писарчука. Правда, якщо перша газета стабільно виходить уже більше року і помалу займає місце на ринку завдяки опозиційності до міської влади, друга робить лише перші кроки, і прогнозувати її майбутнє поки ще рано.

Значний удар кризи випробувало мало не найголовніше видання Львова – «Львівська газета». Нинішній власник газети – депутат Львівської міської ради Р. Шлапак, який володіє мережею львівських супермаркетів «Арсен» і «Барвінок», – опинився перед значними фінансовими труднощами. Не обійшла криза і найбільше видання Західної України – газету «Експрес». Спочатку труднощі в газеті виникли через проблеми з папером. Нещодавно куплена іноземна друкарська машина не змогла друкувати на папері, який вимушена купувати редакція. Отже, через збої в роботі почалися затримки з виходом випусків газети. Потім у редакції пішли на ще кардинальніші кроки з економії. У вимушені відпустки пішли менеджери видання, було скорочено обсяги деяких випусків газети.

Економлять і центральні видання, які раніше мали свої представництва у Львові. Зокрема, перестав виходити регіональний випуск «Газети 24». Про проблеми газета повідомила на сайті, відзначивши, що віднині видання виходитиме лише тричі на тиждень. Крім того, очікується, що газету покине половина співробітників. Схожа ситуація в «Газеті по-українськи», яка мала представництво у Львові, а тепер зменшила кількість виходів у світ, випускаючи подвійні номери.

Більш-менш вдало переживають кризу інші великі видання Львівщини. Зокрема, газета «Високий Замок» скоротила на де-

кілька сторінок обсяг лише одного, суботнього номера. Очевидно, успішно запобігти проблемам допомагає і те, що директор з питань стратегії «Високого Замку» С. Курпіль є нинішнім народним депутатом від БЮТ, а газета послідовно відстоює на своїх сторінках політичну позицію блоку. Зате останнім часом стало важко знайти в кіосках Львова партійний вісник обласного БЮТ – газету «Наша Батьківщина». Залишається на плаву і комунальна газета «Ратуша», яка також відчула наслідки кризи. Опозиційне до команди міського голови Львова А. Садового видання торік «з боями» вибивало в міськради гроші на своє існування. Тоді міська рада погодилася дати гроші лише після того, як головний редактор газети М. Савельєв оголосив у приймальні А. Садового голодовку. Проте криза зробила свою справу, і протягнути на цих засобах «Ратуші» до кінця року не вдалося. А тому газета знову просить гроші, щоб виплатити зарплати співробітникам і продовжити свій вихід.

Контент-аналіз у дослідженнях газетної преси

Для політологів, які спеціалізуються на дослідженні відкритих масивів політичної комунікації, важливо визначити основні принципи неупередженості процесу дослідження матеріалів преси, до чого аналітика можуть наблизити кліометричні методи опрацювання інформації. Найбільш відомим, розвинутим та відповідним до завдань політичних досліджень кліометричним методом є контент-аналіз (КА). Необхідність застосування КА до відкритих публікацій впливає з усвідомлення, що політичні процеси піддаються як якісним так і кількісним вимірам. В арсеналі дослідників політики саме КА виявився досить ефективним завдяки усталеній методиці застосування. Звичайно, у процесі його використання науковці не тільки опрацьовують отримані результати, а й прагнуть вдосконалювати методику та впорядковувати понятійний зміст, конкретизувати сутність цього методу.

За час свого існування КА виборів гідне місце серед сучасних методів дослідження засобів масової інформації. Він закріпився

як науковий метод дослідження документів, який характеризується принципами об'єктивності, детального й повного розгляду об'єкта дослідження, суворого дотримання процедури. Його надзвичайно великі можливості пояснюються органічною пов'язаністю якісної і кількісної сторони дослідження. Високі вимоги до КА роблять висновки таких досліджень надійнішими і достовірнішими, ніж при користуванні якісними методами. КА застосовують переважно при наявності великого за обсягом і несистематизованого матеріалу, коли його безпосереднє використання ускладнено. У західних країнах КА розвивається вже протягом майже 100 років і вважається провідним методом вивчення ЗМІ. Сьогодні популярність КА пояснюється, разом з високою ефективністю самого методу, широким використанням комп'ютерної техніки та спеціальних програмних систем. Об'єднання засобів і методів, їхній природний добір шляхом багатократної оцінки отриманих результатів дають змогу виділяти і підтверджувати знання, виявляти фактичну силу і корисність даного інструментарію.

Зупинимось докладніше на використанні методу КА в дослідженнях газетної преси. Науковці відзначають, що якість проведення КА найбільш істотно впливає на ефективність у дослідженні саме газетних матеріалів. Зрозуміло, що нотатки, кореспонденції, репортажі, звіти, інтерв'ю, статті (передові, редакційні, пропагандистські тощо), нариси, фейлетони відрізняються не тільки певними літературно-стилістичними особливостями, а й переважанням різних шарів інформації. Разом з тим вивчення споріднених явищ та процесів на різних рівнях публіцистичних жанрів дає змогу виявити внутрішній взаємозв'язок між первинною і вторинною інформацією, що міститься в публікаціях, і зробити більш виважені та обґрунтовані висновки.

Різноманітність матеріалів газетної преси робить актуальним їхній аналіз з точки зору наявності в них неприхованої і латентної інформації. Перший тип інформації переважає передусім в аналітичних жанрах: нотатці, кореспонденції, звіті, які найбільш наси-

чені фактами. Другий – у синтетичних, у першу чергу у статтях, інтерв'ю. Адже статті викликають інтерес саме наявністю в них латентної інформації – мотивів і мети публікації, концепції автора і газети. Зрозуміло, що реалізація цих завдань неможлива без застосування до газетних публікацій методу КА, що надає можливість розкривати якісні ознаки не лише окремих джерел, а й їхніх тематично споріднених сукупностей.

Наукова доцільність використання цього методу обумовлюється ще й тим, що він дає можливість отримати й відповідним чином проаналізувати не окремі факти, а оптимальну їх сукупність. На відміну від досліджень, що базуються на вивченні окремих матеріалів, кожний з яких може дати дослідникові лише фрагментарний науковий факт, аналітико-синтетична обробка великих масивів інформації обумовлює якісно новий етап у комплексному дослідженні публікацій. Ключовим питанням її є оцінка достовірності, повноти і, таким чином, об'єктивної наукової цінності інформації. У зв'язку з цим актуалізується проблема відображення явища і рівень об'єктивності відображення його в публікації. Розв'язання цього завдання залежить і від з'ясування рівня повноти інформації, і від ступеня проникнення в сутнісну глибину явища автором публікації. Відтак, головною ознакою повноти матеріалів преси вважається, при аналізі газетних публікацій, відображення істотних рис описаних подій. Проте під час досліджень політичних процесів за допомогою преси методом КА політологам часто доводиться вирішувати питання, пов'язані із з'ясуванням мотивації авторів матеріалів. Відповідно, важливим є і суб'єктивне трактування фактів, їх інтерпретація, оскільки це дає змогу з'ясувати позицію редакції й авторів, які виступають у пресі, дає можливість визначити основні напрями ідейної боротьби конкретної епохи.

Доволі важливим питанням, яке не можна обминути при висвітленні сутності КА, є методика попередньої підготовки масивів газетних публікацій для аналітико-синтетичної обробки. Ідеться передусім про механізм здійснення вибірки. Адже практично зав-

жди в пошуковій роботі дослідникові доводиться відбирати з величезного масиву інформації публікації, що мають аналізуватися. Саме на цьому етапі необхідно відібрати оптимальну кількість матеріалів, на основі аналізу яких можна робити висновок про політичний об'єкт у цілому.

Проте основним питанням, вирішення якого гарантує максимальний результат КА, є забезпечення бездоганного з позицій формальної логіки системного словника. Його побудова закладає інформаційно-пошукові підвалини формалізованої оцінки інформаційної насиченості публікацій. КА є одним з методів якісно-кількісного вивчення змісту текстів, тобто у зведенні всіх текстів досліджуваної проблеми до набору певних елементів, які в подальшому підлягають підрахунку та аналізу. Тексти в таких дослідженнях – об'єкт аналізу, тому що на підставі змін, які відображені в них, можна робити висновки про тенденції розвитку суспільства або функціонування відповідних соціальних інститутів. Застосування механізму КА до матеріалів газетної преси в галузі дослідження політичних процесів в Україні має перспективи лише за умов дотримання формалізованих процедур опрацювання об'єктів аналізу та унеможливлення суб'єктивних нашарувань у процесі оцінювання матеріалів преси.

*Оксана ЖЕЛАЙ,
мол. наук. співроб.*

Специфіка аналізу економічних трансформацій на базі матеріалів ЗМІ

Мета публікації – визначення основних напрямів інформаційно-аналітичної роботи бібліотек щодо забезпечення інноваційної політики держави та ефективнішого використання інтелектуального надбання. Висвітлюються бібліотечні технології трансферу управлінських рішень в економіку країни.

У сучасному глобалізованому світі країна посяде гідне місце тільки за умов тісної співпраці науки й виробництва. Трансфер науково-технічних досягнень в економіку сьогодні має вирішальне значення для розвитку держави.

Дослідженнями впливу інформації та знань на економіку, на інтелектуалізацію виробничих та суспільних відносин займалися такі зарубіжні автори, як С. Глазьев, Д. Белл, та вітчизняні – І. Каленюк, В. Прошак, А. Гальчинський [1]. Вагомий внесок у теоретичні засади інноваційної складової інформаційно-аналітичної роботи зробили науковці НБУВ – В. Горовий, А. Чекмарьов, Т. Павлуша.

Законотворчі процеси в Україні свідчать про інноваційне спрямування економічних трансформаційних перетворень. Закони «Про інноваційну діяльність» та «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» разом з державними програмами підтримки й структурної перебудови інвестиційної та інноваційної сфери створюють необхідні умови для спеціальних режимів взаємодії науки й виробництва.

Проте однією з основних проблем реалізації державної інноваційної політики й забезпечення переходу на інвестиційно-інноваційну модель розвитку економіки є неналежний інформаційно-аналітичний супровід вказаного процесу, а також відсутність системи моніторингу

стану інноваційного розвитку економіки. Про це заявив міністр економіки Б. Данилишин у травні 2008 р.

Протягом останніх років в Україні було прийнято ряд законодавчих актів, покликаних удосконалити дієвість інформаційно-аналітичного забезпечення інноваційної політики.

Зокрема, рішення Президента України та Кабінету Міністрів України, які реалізуються центральними органами виконавчої влади за участі Національної академії наук. Так, 11 липня 2006 р. Указом Президента України № 606 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 квітня 2006 року «Про стан науково-технологічної сфери та заходи щодо забезпечення інноваційного розвитку України» визначено необхідність вжиття заходів щодо створення системи інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації державної інноваційної політики та моніторингу стану інноваційного розвитку економіки. Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 669 від 27.12.2006 р. «Питання створення системи інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації державної інноваційної політики та моніторингу стану інноваційного розвитку економіки» було доручено центральним органам виконавчої влади та Національній академії наук розробити проект Концепції державної програми «Створення та функціонування системи інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації державної інноваційної політики та моніторингу стану інноваційного розвитку економіки» для визначення загальних підстав, мети, шляхів та очікуваних результатів створення такої системи, яку було схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.05.2007 р. № 285-р «Про схвалення Концепції Державної програми розвитку системи інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації державної інноваційної політики та моніторингу стану інноваційного розвитку економіки», і проект відповідної Державної програми.

Крім того, Законом України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр.» серед стра-

тегічних цілей розвитку інформаційного суспільства передбачено створення загальнодержавних інформаційних систем в Україні [2].

7 травня 2008 р. уряд затвердив Державну цільову програму розвитку системи інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації державної інноваційної політики і моніторингу стану інноваційного розвитку економіки.

Згадана система інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації державної інноваційної політики та аналізу економічних трансформаційних перетворень містить комплекс певних заходів.

Одним з важливих складових цього комплексу є аналіз матеріалів ЗМІ, який може забезпечити постійне спостереження, збирання, обробку, передачу, збереження та аналіз інформації про стан і перспективи інноваційного розвитку економіки.

На основі відібраних та систематизованих матеріалів формуються бази даних, що характеризують стан, умови, особливості та перспективи здійснення інноваційної діяльності в Україні, розвиток її напрямів. Такі бази даних допомагають управлінським структурам у комплексному аналізі рівня інноваційного розвитку економіки, виробленню доцільних і обґрунтованих пропозицій для прийняття рішень щодо розвитку інноваційної діяльності на всіх рівнях і в усіх сферах державного управління.

Процес аналізу матеріалів ЗМІ є сукупністю взаємозв'язаних елементів: мети проведення, об'єкта відстежування, суб'єктів організації і здійснення моніторингу, комплексу критеріїв і показників, методів збору інформації. Організованість, дієвість цієї системи залежить від того, як усі елементи системи пов'язані, чи адекватні вони один одному, залежить від умов, у яких ця система працює. Моніторинг як процес є послідовним здійсненням збору сутнісної, різносторонньої інформації за напрямками, що вивчаються, її обробки та систематизації, формування інформаційного масиву.

Аналіз газетно-журнальних публікацій, теле-, радіо- й інтернет-матеріалів щодо економічних перетворень передбачає такі завдання:

- отримання достовірної й об'єктивної інформації про перебіг соціально-економічних процесів на визначеній території;
- виявлення соціально-економічних, науково-технічних і технологічних проблем;
- моніторинг інноваційного простору;
- системний аналіз одержаної інформації;
- забезпечення органів управління, підприємств, установ і організацій, незалежно від їх підлеглості і форм власності, громадян інформацією, одержаною при здійсненні моніторингу;
- виявлення чинників, що зумовлюють економічні і соціальні загрози на сьогодні і в перспективі [3];

За результатами аналізу матеріалів ЗМІ формується інформаційно-інноваційний масив. Його змістовна структура містить:

1. Офіційну інформацію:

- положення про державну систему науково-технічної інформації і державну (регіональну) систему інформаційного забезпечення інноваційної діяльності;
- законодавчі акти, що регламентують інноваційну та інвестиційну діяльність.

2. Довідкову інформацію:

- найменування і реквізити органів інноваційної і науково-технічної діяльності (адреса, телефон, факс, П. І. П. керівника, адреси електронної пошти);
- щоденну інформацію про науково-технічні, технологічні і промислові досягнення регіонів;
- щоденну інформацію про діяльність центрів науково-технічної інформації;
- інформацію про послуги, що надаються, і поширювані інформаційні продукти (ресурси);
- анонс-інформацію про тематичні семінари, курси, навчальний процес.

3. Інформацію про інноваційні та інвестиційні можливості:

- інформацію про цільові програми (центральної і регіональ-

них НДР і ДКР) і гранти, які реалізуються або плануються до реалізації в регіоні;

- інформацію про заплановані конкурси, виставки, конференції;
- інформацію про пропозиції або потреби в інвестиціях;
- інформацію про потенційну (технологічну) можливість до реалізації інноваційних проєктів;
- інформацію про науково-технічні розробки (на різних стадіях
- ідея, НДР, ДКР, дослідне виробництво або серійне виробництво) з метою пошуку партнерів.

4. Інформаційні дані:

- посилання на інформаційні ресурси (портали) учасників державної системи науково-технічної інформації і ресурси, що представляють інтерес для служб і відділів науково-технічної інформації організацій, студентів, аспірантів, інженерів і вчених.

5. Електронні видання:

- електронні версії інформаційних вісників (бюлетенів) регіональних центрів НТІ, інноваційних і наукових центрів, промислових підприємств;

- спеціалізовані електронні видання (за галузями науки).

6. Підсумкові матеріали (за підсумками семінарів, конференцій, круглих столів тощо):

- НДР і ДКР, проведених за рахунок коштів бюджетів усіх рівнів, а також підприємствами й організаціями;
- винаходи регіонів;
- технологічні можливості підприємств і організацій;
- регіональні об'єкти інтелектуальної власності;
- продукція і послуги підприємств і організацій регіону;
- спеціалізовані електронні виставки [4].

Аналіз матеріалів ЗМІ може здійснюватися також у інноваційно-просторовому напрямі.

Проведення такого інформаційного моніторингу, як на рівні регіону, так і на рівні країни, дає можливість вловлювати новий характер змін у навколишньому середовищі і забезпечити ефективне

й адекватне реагування на них.

Саме це приводить до зміни:

- характеру та рівня ділової активності;
- асортименту продукції і набору послуг, що надаються;
- управлінських структур;
- інформаційних систем;
- цінностей, культури, неформальних відносин;
- ефективності роботи тощо.

При здійсненні моніторингу зовнішнього середовища необхідно виділяти інформацію ЗМІ про такі об'єкти:

1. Правове середовище: органи влади і державного управління (у країні, регіоні, районі); основні структури, зв'язки, відповідальні особи; динаміка управлінської діяльності; чинне і перспективне законодавство і нормативна база; правові прецеденти, юридичне обслуговування, фахівці; місцеве самоврядування.

2. Природне середовище: власне природне середовище, екологія; резерви і ресурси природного середовища.

3. Ресурсне середовище: енергетична інфраструктура та її динаміка; ресурсний потенціал у цілому і за галузями; можливості й проблеми використання ресурсів.

4. Фінансове середовище: банківсько-фінансова інфраструктура; поточне і перспективне законодавство; діючі та ймовірні фінансові потоки; фінансово-інвестиційний клімат; основні фінансові технології та інструменти.

5. Завдання і стратегія: методологія (методи визначення мети, стратегія тощо); мета і завдання; стратегічний вибір (за галузями діяльності); капіталовкладення (плани, проекти).

6. Маркетингове середовище: управління маркетингом; локальні й експортні ринки; база клієнтів і споживачів; ціноутворення; збут; обслуговування клієнтів і споживачів; рекламна діяльність.

7. Людські ресурси: управління людськими ресурсами; структура персоналу; комплектування і відбір; навчання і розвиток; оплата праці і мотивація; відношення праці й управління.

8. Управлінські системи і практична діяльність: менеджери; організаційна культура; ухвалення рішень; координація; зв'язок; система внутрішньої інформації, планування і контроль; сучасні методи; використання експертних додаткових послуг.

9. Загальна ефективність: показники ефективності; конкуренція; позиція в галузі; тенденції; оцінка ефективності; підвищення ефективності.

За результатами проведеної роботи формуються бази, які містять:

- БД «Центральні, регіональні, локальні та інші програми»;
- БД «Генератори ідей»;
- БД «Ідеї»;
- БД «Експерти»;
- БД «Інвестори»;
- БД «Інноваційні проекти»;
- БД «НДР і ДКР»;
- БД «Об'єкти інтелектуальної власності»;
- БД «Технологічні можливості виробництва»;
- БД «Інноваційний потенціал»;
- БД «Характеристика зовнішнього середовища»;
- БД «Характеристика організації».

Інформація є одним з ресурсів, який може накопичуватися, реалізовуватися, поновлюватися, є придатним для колективного використання та (на відміну від інших ресурсів) у процесі використання не втрачає своїх якостей. Інформація – це головний елемент будь-якої з функцій управління. Володіння повною, достовірною, актуальною та оперативною інформацією уможливило отримання ринкових переваг, знижує фінансовий ризик, ефективно підтримує прийняття рішень.

Цінність і своєчасність управлінського рішення значною мірою залежить від здатності суб'єктів інформаційно-аналітичної інфраструктури в потрібний момент зібрати, систематизувати та передати інформацію. Спеціалісти кажуть, що рецепт для

ефективного рішення є тільки один: 90 % інформації і 10 % на-тхнення. Прийняття управлінських рішень пов'язане з постійним перетворенням інформації, а сам процес управління має суттєву інформаційну складову. Стадії управління повторюються, утворюючи замкнутий контур. Широкий доступ користувачів до інформації на всіх стадіях управління можливий завдяки сучасним інформаційним технологіям, а також організації баз і банків даних, які забезпечують прямий і зворотний обмін інформацією.

Інформацію для аналізу економічних трансформаційних перетворень поділяють на кілька типів, які є істотними для розробки технологій – факти, оцінки, прогнози, узагальнені зв'язки, конфіденційна інформація, чутки.

Факт – це інформація про подію або умову, що їх можна безпосередньо спостерігати та аналізувати (наприклад, виробництво, продаж). Фактична інформація, яка використовується для аналізу, є дуже різноманітною і великою за обсягом, потребує накопичення в базі даних і подальшої обробки, в основній масі циклічно повторюється.

Розв'язання аналітичних завдань потребує фактичної інформації як про внутрішнє, так і про зовнішнє середовище. Ця інформація є основою для аналізу виконання планів, вивчення динаміки економічних показників та прогнозування на майбутнє.

Оцінка ґрунтується на зафіксованих ЗМІ висновках, зроблених щойно чи в минулому. Вона не завжди є достовірною і може мати різні похибки, пов'язані з використанням певних методів вимірювання і розрахунків, похибками у вибірці, глибиною професійних знань спеціаліста, який вибрав методику розрахунку та дав оцінку. За результатами накопичення оціночних матеріалів формується база даних для прогнозування майбутнього, особливо коли використовуються бази знань та експертні системи.

Прогнозна інформація частково ґрунтується на аналогії і частково на тому, що заведено називати «здоровим глуздом». У процесі аналізу прогнозних матеріалів використовується інформація,

що містить різні методи й моделі розрахунків (кореляційний і регресивний аналіз, екстраполяція тенденцій), знання експертів і спеціалістів у конкретній сфері. Для забезпечення повноти бази прогнозних даних слід звертати увагу на статті, публікації й повідомлення, в яких є узагальнені зв'язки, які характеризують рівень залежності досліджуваного показника від одного чи кількох інших показників, як, наприклад, обсяг продажу і план витрат ресурсів підприємства.

Конфіденційна інформація, як і джерело її отримання, не підлягає розголошенню і має різний рівень надійності. До неї належать відомості про плани конкурентів, про науково-технічні досягнення, можливі зміни в законодавстві країн стосовно виробництва, торгівлі, податків тощо.

Для процесу збору аналітичних матеріалів великого значення мають чутки. Хоч чутки є не дуже надійним джерелом інформації, проте коли їх опубліковано в пресі, оприлюднено в публічних виступах і заявах, вони можуть тимчасово спричинити зміни на ринку, навіть якщо зміст чуток не відповідає дійсності.

Аналітичну інформацію можна подати в табличній та графічній формах, у вигляді текстів з використанням динамічних рядів.

Обробка табличної інформації забезпечується засобами електронних таблиць (Excel, Quattro Pro, Lotus 1–2–3 в сучасних версіях) та організацією реляційних баз даних з використанням систем управління базами даних (СУБД): FoxPro for Windows, Access, Informix, Oracle. Табличні процесори сприяють виконанню традиційних розрахунків, пов'язаних з маніпулюванням даними рядків і граф, завдяки наявності вбудованих функцій, а також дають змогу виконувати спеціальні аналітичні розрахунки. Передбачено також функцію експорту-імпорту даних з формату електронних таблиць у бази даних, і навпаки.

Весь оброблений матеріал підлягає аналізу, що є базою для висновків, прогнозів і рекомендацій, необхідних в управлінській сфері.

Усю сукупність інформації, яка формується за результатами ана-

лізу матеріалів ЗМІ й забезпечує управлінську систему та зацікавлених сторонніх користувачів, можна розподілити (з урахуванням головних джерел) на внутрішню та зовнішню групи, які утворюються з планово-облікових та позаоблікових даних.

До зовнішньої інформації відносять: матеріали перевірок податкової служби, пояснювальні й довідкові записки, листування з керуючою організацією, з фінансовими й кредитними органами; матеріали цільових обстежень, перевірок, особистих спостережень працівників та аналітиків, спеціальних вибірок, відомості, передані радіо чи телебаченням, технічну документацію та устаткування, технологію тощо. Зовнішню офіційну бухгалтерську й статистичну звітність уніфіковано відповідними стандартами бухгалтерського, податкового та статистичного обліку і звітності.

Джерелом зовнішньої інформації можуть бути публікації, відображені в матеріалах ЗМІ:

1. Звіти державних агентств; звіти торговельних асоціацій; наукові публікації; аналітичні статті; довідники.
2. Ланцюгові дані: підприємство – постачальники – замовники – конкуренти.
3. Рекламні повідомлення: фірми, які надають інформаційні послуги (консультування), досліджують відповідні проблеми [5].

Матеріали ЗМІ містять різноманітну інформацію з багатьох питань, що стосуються аналізу інноваційної політики, як, наприклад, економічні умови, виробництво, продаж товарів (послуг). Обсяг і надійність такої інформації є різними в різних галузях і країнах. Офіційною відкритою звітною інформацією вважають бухгалтерський баланс підприємства (річний, квартальний), звіти про фінансові результати (річний, квартальний), звіт про фінансово-майновий стан підприємства, документи податкової звітності.

До джерел внутрішніх облікових даних належать: бухгалтерський облік і звітність; статистичний облік і звітність; оперативний облік і звітність. Дані бухгалтерського обліку дають об'єктивну кількісну характеристику різноманітних господар-

ських операцій, узагальнену характеристику всієї сукупності засобів господарства за складом і розміщенням, за джерелами утворення і цільовим призначенням.

Поточний аналіз використовує відомості оперативного обліку і звітів, забезпечуючи швидке отримання відповідної інформації. Результатна інформація подається у вигляді даних про недоліки в роботі та відповідних винуватців або про невикористані резерви та способи їх мобілізації. На відміну від поточного аналізу, оперативний використовує щоденну інформацію про діяльність підприємства, дані первинних бухгалтерських та інших документів, матеріалів контролю, спостереження, нарядів тощо. Для нього характерна певна приблизність результатної інформації.

Виробничо-господарська діяльність вимірюється численними економічними показниками, які утворюють відповідну систему. Від добору цих показників залежить глибина аналізу та обґрунтування висновків і заходів за результатами аналізу. Економічні показники можна поділити на: кількісні і якісні; натуральні, трудові, вартісні; абсолютні й відносні; загальні й часткові; планові (нормативні) і фактичні (звітні); основні й допоміжні; вихідні й розрахункові.

Кожний показник системи має певний зміст і значення. Для аналізу економічної ситуації важливе їх комплексне використання, яке забезпечує всебічне й об'єктивне дослідження господарської діяльності підприємства. Кількість показників може змінюватися через їх диференціацію (інтеграцію) залежно від цілей і змісту аналізу, глибини вивчення відповідних об'єктів та процесів.

Удосконалення методів та форм аналізу, а відповідно, і системи інформаційно-аналітичного забезпечення в цілому дасть змогу максимально ефективно інформувати про стан об'єктів управління та можливі шляхи їх розвитку з урахуванням постійної зміни зовнішнього та внутрішнього середовищ, а також бути інформаційним джерелом щодо можливостей провадження інноваційної діяльності в Україні всіма зацікавленими суб'єктами (згідно з да-

ними Держкомстату, за результатами обстеження у 2006 р. 9995 промислових підприємств, на яких протягом останніх трьох років не проводилась інноваційна діяльність, 17,3 % респондентів указали на нестачу інформації про нові технології).

Забезпечення комплексного аналізу рівня інноваційного розвитку економіки на базі матеріалів ЗМІ допоможе у виробленні доцільних і обґрунтованих пропозицій для прийняття рішень щодо розвитку інноваційної діяльності на всіх рівнях і в усіх сферах державного управління, забезпечить можливість:

- підвищення рівня взаємодії та ефективності здійснення центральними і місцевими органами виконавчої влади повнозначень у сфері інноваційної діяльності;
- удосконалення механізмів державної підтримки та стимулювання інноваційної діяльності;
- підвищення наукового рівня обґрунтування підходів до формування та реалізації державної інноваційної політики;
- створення умов для активної участі громадськості в обговоренні питань, пов'язаних з формуванням та реалізацією державної інноваційної політики;
- сприяння поширенню інформації про розвиток інноваційної діяльності.

Крім того, функціонування самої системи опосередковано сприятиме підвищенню рівня конкурентоспроможності національної економіки.

Таким чином, удосконалення аналізу економічних трансформаційних перетворень сприятиме підвищенню дієвості інформаційно-аналітичного забезпечення інноваційної політики України.

Список використаних джерел

1. Гава, Ю. В. Вплив інтелектуального капіталу на розвиток економіки [Текст] / Ю. В. Гава // Науково-технічна інформація. – 2007. – № 3. – С. 7–12.

2. Лисиця, Т. М., Мельник, А. М. До питання інформаційно-аналі-

тичного забезпечення реалізації державної інноваційної політики [Текст] / Т. М. Лисиця, А. М. Мельник // Наука та інновації. – 2007. – Т. 3 (№ 6). – С. 72–76.

3. *Трухляєва, А. А.* Використання інформаційних технологій в моніторингу інноваційного розвитку регіональних господарських систем [Електронний ресурс] / А. А. Трухляєва. – Режим доступу: http://www.volsu.ru/s_conf/tez_htm/054.htm, вільний. Заголовок з екрану.

4. *Трусов, О. В.* Регіональна інформаційна система управління інтелектуальною власністю і трансфером технологій [Електронний ресурс] / О. В. Трусов. – Режим доступу: <http://www.gsnti-norms.ru/norms/norms/0top.htm#innovs/pub2>, вільний. Заголовок з екрану.

5. *Чумаченко, О.* Система економічної інформації [Текст] / О. Чумаченко. – Режим доступу : <http://readbookz.com/book/43/1935.html><http://www.readbookz.com/book/43/1935.html>, вільний. Заголовок з екрану.

6. *Мусіна, Л. О.* Інноваційна складова стратегії підвищення конкурентоспроможності економіки України [Текст] / Л. О. Мусіна // Науково-технічна інформація. – 2007. – № 4. – С. 8–15.

7. Інноваційний етап розвитку в стратегії економічних трансформацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Table/Zhalilo21/003.htm>, вільний. Заголовок з екрану.

*Ліна ЧЕРНЯВСЬКА,
мол. наук. співроб.*

Відображення гендерної проблематики в українських ЗМІ

У статті досліджуються аспекти відображення гендерних питань в українських ЗМІ. Наголошується на особливій актуальності теми гендерної рівності в процесі інтеграції України у світове співтовариство, глобалізації світової економіки. Визначено проблемні гендерні зони, що потребують дієвого втручання з боку держави.

Гендерне питання, тобто питання соціальної рівності чоловіків і жінок, набуває на сьогодні дедалі більшої актуальності. Україна як цивілізована держава приєдналася до основних міжнародних документів і, зокрема, Пекінської декларації, яка всебічно визначає нинішнє становище жінки в суспільстві.

Т. Беднас [1], І. Костикова [2], Н. Олійник [3] досліджують гендерні відносини у суспільстві на базі уявлень про розбіжності між чоловіками та жінками, а саме – уявленнях про відмінні риси чоловіків та жінок. Ці поняття визначаються як «маскулінність» та «фемінність». Адже гендерний статус людини визначається не лише статевою приналежністю, а й соціальними ролями чоловіка та жінки в суспільстві, тобто гендерною ідентичністю. Гендерна тематика – трансформація уявлень про взаємовідносини чоловіків та жінок у широкому цивілізованому контексті, зокрема щодо змін становища жінки в рамках приватної сімейної сфери, у соціальному та освітньому просторах досліджуються в роботах В. Зайцева, Ж. Дюбі та М. Перро. Питанням подолання сексистських, расистських та інших дискримінаційних стереотипів присвячені дослідження С. Крамського, В. Зайцева, Н. Олійник, С. Моора.

Питання жіночих прав, гендерної рівності розглядаються на урядовому рівні багатьох країн: з'явилися національні плани дій у

гендерній сфері (Україна, Литва, Таджикистан та ін.), відповідні закони (Україна, Киргизстан, Литва, Македонія), утворено державні органи, що займаються гендерними питаннями. Питання гендерної рівності у сферах політики, освіти, громадської думки, зайнятості та міграції стало предметом наукових досліджень. Утворено гендерні індикатори, підготовлено методичні матеріали для розробки гендерно врівноважених бюджетів (Республіка Комі, Російська Федерація), розроблено концепції гендерної політики (Казахстан) тощо. Разом з тим демонструється формальний підхід до занесення гендерних питань у порядок денний вищих органів державної влади. Здається, робиться це під тиском міжнародних організацій, окремих жіночих груп, з огляду на необхідність підтримувати певний імідж держави в очах міжнародної спільноти. Можливо, це відбувається тому, що провайдери гендерної політики не завжди можуть переконати суспільство в позитиві своїх ініціатив, до того ж стикаються з труднощами застосування теоретичних положень на практиці. Тож гендерна тема хоча і обговорюється час від часу в пресі, але, здається, особливого впливу на свідомість українського суспільства не має.

Гендерна рівність є однією з ознак правової держави. Принцип гендерної рівності, закріплений у Конституції та законах України, у реальному житті не допомагає жінкам відчувати себе рівними з чоловіками. На сьогодні в Україні не існує паритету в умовах діяльності жінок і чоловіків у переважній більшості сфер життєдіяльності суспільства. Найбільш відчутна гендерна нерівність у сферах праці та зайнятості і у сфері політики. Щоб змінити ситуацію на краще в питаннях досягнення гендерної рівності в Україні, необхідно змінити стереотипи масової свідомості, які й досі розглядають жінок і чоловіків як представників слабкої та сильної статей. Виходячи з таких стереотипів, значна частина населення вважає нинішню ситуацію нормальною.

Як зазначала українська письменниця Є. Кононенко під час круглого столу в агентстві УНІАН, який був присвячений темі жі-

ночої прози, відвертості та фемінізму, проблематика фемінізму в українській культурі сьогодні є досить абсурдною. На думку критика К. Дорошенка, в Україні занадто пізно згадали про фемінізм й почали говорити про нього лише тоді, коли у світі залишився лише постфемінізм й радикальний постфемінізм. Розвиток фемінізму [за визначенням Словника гендерних термінів (www.owl.ru/gender)] на Заході мав два періоди: перший – боротьба за досягнення юридичної рівності статей, який припав на ХІХ – першу половину ХХ ст. ; другий – боротьба за фактичну рівність статей – розпочався із середини ХХ ст. Тепер вже говориться про постфемінізм, або про фемінізм «третьої хвилі», у якому акценти переводяться з поняття відмінності між статтю жінки та чоловіка на відмінності між самими жінками – національні, расові, сексуальні. Увага концентрується на особистості, на її інтимному, неповторному світі. А цей світ створюється особистою історією, думкою, вчинками, походженням, культурним контекстом, системою норм та цінностей, а також думкою про себе як про особистість. Це зовсім інші філософські й творчі течії. А деякі приклади вітчизняного висвітлення жіночої активності суперечать самій ідеї фемінізму (Актуалізація фемінізму // Проза. – 2005. – 2.04).

Інтеграція Української держави у світове співтовариство вимагає переосмислення місця і ролі жінок у суспільстві, їх рівноправної участі в усіх сферах життєдіяльності. Реальна ж ситуація, зокрема на ринку праці, залишається складною. Нині в Україні безробіття має жіноче обличчя. З держави за останні десять років, за офіційними даними, у пошуках роботи за кордон виїхало понад 500 тис., а за неофіційними – кілька мільйонів жінок. Вони зневірившись у можливостях самореалізації у своїй країні, шукають кращої долі за її межами, ризикуючи своїм життям. Здебільшого вимушеними емігрантками стають дівчата або жінки продуктивного віку з вищою та спеціальною освітою. Складне соціальне становище, відсутність перспектив професійного зростання

призводять до заниженої самооцінки у жінок. Вони також часто стають жертвами домашнього насильства. За даними Інституту соціальних досліджень НАН України, більше половини жінок зазнають знущання в родині. За останні три роки кількість убивств, скоєних на ґрунті домашнього насильства, зросла більш як удвічі. Значного поширення останніми роками набула також торгівля людьми. Усі ці негативні чинники прояву – один з важливих чинників зниження народжуваності та значного рівня переривання вагітності. Усе це істотно впливає на зменшення населення України і стає загрозою для національної безпеки держави. Експерти ООН прогнозують: при наявних тенденціях народжуваності і смертності протягом наступних 50 років населення України може скоротитися на 40 % (тобто на 20 млн).

Останній перепис свідчить: жінки в Україні становлять більшість населення – 54 %. Водночас представництво жінок у Верховній Раді – 8,7 %. Середньоєвропейський показник – понад 30 %. І це за умови, що парламент України прийняв Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Крім того, підписано Указ Президента «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Визначено й координаторів з гендерних питань у всіх міністерствах. Проведено гендерний аналіз українського суспільства та гендерну експертизу українського законодавства. Прийнято Державну програму з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 р.

Насправді ж фактична нерівність жінок і чоловіків загострюється. І це – одна з причин уповільнення економічного розвитку та розбудови демократичного суспільства. На вищих керівних посадах у промисловості жінки становлять 20,2 %, у сільському господарстві – 9,5 %. Досі праця чоловіків оплачується вище, ніж праця жінок. Заробітна плата останніх у середньому становить 69,6 % від плати чоловікам. Жінки контролюють лише 5–10 % еко-

номічних ресурсів. Бізнесом у промисловості керують лише 2 % жінок. Вони, жінки, становлять 38 % усіх підприємців, які ведуть індивідуальну діяльність, з них 26 % очолюють малі підприємства, 15 % – середні, 12 – великі (Палке вітання від Клари Цеткін // Дзеркало тижня. – 2007. – № 9 (638). – 8–16.03).

Дискримінація жінок щодо керівних посад спричиняє іншу проблему. Незважаючи на високу професійну та освітню підготовку, жінки обіймають посади менш престижні та менш оплачувані. Тому можна казати, що в цілому жінки та чоловіки, які мають однакову професійну та освітню підготовку, мають різну заробітну плату. За даними Міністерства статистики України, заробітна плата жінок не перевищує 70 % зарплати чоловіків. За індексом гендерної рівності Україна посідає лише 34-те місце із 154 країн світу. За словами першого заступника міністра сім'ї, молоді та спорту І. Шевляка, за індексом гендерного розвитку Social Watch Україна посідає лише 63-тє місце із 75 країн світу, в яких проводився подібний моніторинг. Зокрема, чиновник навів приклади гендерної нерівності в Українській державі. Так, в органах законодавчої влади лише 8,5 % жінок, тільки 2 % жінок є власницями великого бізнесу, а серед малих і середніх підприємців жінок – 20 %. В Україні безробітних жінок більше, ніж безробітних чоловіків. Жінки працюють на 4–6 год. більше, ніж чоловіки. І. Шевляк також висловив упевненість, що незабаром гендерна проблематика буде відображена на рівні Державного бюджету України (Горькие факты о дискриминации женщин в Украине // (ФРАЗА. com.ua). – 2008. – 27.02).

У свідомості сучасного суспільства існують стійкі гендерні стереотипи, вплив яких є непомітним, і сприймається таке становище як належне. Наприклад, під час проведення навчального семінару з гендерних аспектів працевлаштування «Шляхи подолання гендерних стереотипів на ринку праці», який відбувся 13 квітня 2007 р. у відділі організації профорієнтації Київського міського центру зайнятості, один з найважливіших чинників гендерної дис-

кримінації на ринку праці – питання про низький рівень заробітної плати жінок порівняно з заробітною платою чоловіків – взагалі не був згаданий. Не було згадано й про те, що в політиці дуже мало представниць жіночої статі. Сьогодні у парламенті 9 % жінок, і це свідчить про існування патріархальних поглядів на роль сучасної жінки в українському суспільстві. Тому поки що можна констатувати, що гендерна рівність для українського суспільства сьогодні є лише мрією (Гендерна рівність – реальність чи мрія? // Київська міська державна адміністрація. – 2008. – 7.02).

На думку заступника директора Інституту демографії і соціальних досліджень професора Е. Лібанової, боротьба за гендерну рівність зумовлює небажання жінки народжувати багато дітей. Більшість родин свідомо обмежує кількість дітей. За її словами, сьогодні потрібно усвідомити: українське суспільство житиме в умовах депопуляції, в умовах поглиблення старіння населення. Тож відповідним чином треба формувати соціальну політику, соціальну психологію і суспільну думку (Як зберегти мільйони? // Дзеркало тижня. – 2005. – № 30 (558). – 6–12.08).

З майже двохсот країн світу Україна посідає лише 152-ге місце за представництвом жінок у парламенті. Існує високий відсоток жінок лише на другорядних ролях в органах управління. Україну в цій сфері випереджають не лише найрозвинутіші світові країни, а й такі країни, як Білорусь, Туркменістан, Мозамбік, В'єтнам, Уганда, Намібія, Джібуті. Загальна статистика свідчить, що бідність в Україні і трудова міграція мають «жіноче обличчя». В окремих регіонах України майже повністю знищений жіночий ресурс. Утім, вітчизняна гендерна нерівність теж має своє специфічне обличчя. Практично ліквідовано те, що можна назвати нерівністю в освіті – навіть навпаки, учениць, студенток, вчительок і «менеджерок освіти» у нас значно більше за «чоловічий контингент». Українські жінки навчають, лікують та обслуговують (Гендерна рівність // Медіа центр Розмай. – 2007. – 27.09).

Інтеграція Української держави у світове співтовариство потребує переосмислення місця і ролі жінок у суспільстві, їх рівноправної участі в усіх сферах життєдіяльності і, зокрема, у політиці та державотворенні. Кроком на шляху досягнення гендерної рівності на державній службі є створення в Міністерстві внутрішніх справ України робочої групи, яка розроблятиме стратегію забезпечення однакових прав і можливостей жінок та чоловіків в органах внутрішніх справ. Робочу групу створено на виконання рішення Громадської ради при МВС із питань забезпечення прав людини, відповідно до пропозиції Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту і Плану заходів МВС із реалізації завдань, визначених Державною програмою з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 р. Відповідне розпорядження керівництво МВС видало 24 січня цього року. До складу групи ввійшли радники міністра внутрішніх справ, представники вищих навчальних закладів МВС, віце-президент Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда-Україна» та інші. За словами радника міністра внутрішніх справ К. Левченко, серед завдань, які стоять перед групою: розробка відомчої концепції кадрового менеджменту «Жінки в органах внутрішніх справ», уточнення та доповнення до плану заходів на виконання Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» і Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві (МВС зайнялося проблемою статей // Дзеркало тижня. – 2008. – № 7 (686). – 23 – 29.02).

Говорячи про гендерні стереотипи суспільства, співзасновниця та співголова Науково-дослідного центру «Жінка і суспільство» О. Кісь зазначає, що для українського суспільства завжди був характерний міф матриархату, а сьогодні офіційною, протегованою державою моделлю для жіночої ідентифікації є образ Березині. Прикладом життєздатності цього образу є постать успішної жінки – нинішньої голови українського уряду Ю. Тимошенко. У своїй політичній кар'єрі ця жінка переміряла і перепробувала багато

іміджів у пошуках такого, який би давав найвищий ККД на практиці. Її нинішня зачіска з накладною косою – зачіска заміжньої жінки-молодиці вмить перетворює її на Берегиню – рішучого і суворого, але водночас мудрого, компетентного, турботливого і справедливого Матріарха. Гіпержіночний стиль одягу, що його вперто демонструє Ю. Тимошенко останнім часом, – це, зазначає дослідниця, не що інше, як чудовий політичний камуфляж. Усі ці жіночі штучки, зовнішні атрибути фемінності (шпильки, мережива, рукави-ліхтарики тощо) покликані компенсувати її вкрай маскулінний, жорсткий і безкомпромисний стиль керування. Замилуваний цією привабливою і чепурною жіночкою чоловічий політикум легше піддається маніпуляціям. Ю. Тимошенко демонструє класичне виконання жіночих стратегій у політиці, однак сама вона аж ніяк не вважає себе представницею жіночих інтересів у політиці. Якраз навпаки: при кожній нагоді вона заперечує будь-який зв'язок з жіночим рухом чи з фемінізмом. Хоча за способом свого життя Ю. Тимошенко – справжнісінька феміністка. Стереотипне уявлення про феміністку як мужеподібну, сексуально невдоволену і агресивну збоченку все ще домінує в публічному дискурсі й жіночій свідомості України. Завдяки дискредитації поняття фемінізму в рамках комуністичної ідеології та радянської практики, жіноцтво упереджено сприймає цей термін. Поодинокі спроби синтезу традиціоналізму та фемінізму виявилися, як і слід було очікувати, невдалими і на теоретичному, і на практичному рівнях. Це, зазначає О. Кісь, спричинило прискорення процесу увиразнення та уточнення ідеологічних преференцій окремих жіночих груп, а відтак дало поштовх до певної спеціалізації українського жіночого руху. Проте навіть ті жіночі організації, чії цілі та діяльність насправді відповідають феміністським стратегіям суспільних змін, і досі не готові визнати себе феміністичними. Це можна пояснити необізнаністю жінок-активісток з основами феміністської теорії і практики, яка не дає змоги їм переконливо спростовувати хибні уявлення і стереотипи. Тому й феміністський

дискурс залишається маргінальним і в суспільстві, і в політиці. Українській жінці, зазначає дослідниця, нав'язано «особливу місію» в долі Української держави, нації і сім'ї. Місію, що означає відповідальність за цю долю. І за недолю. Завищені суспільні очікування щодо жіноцтва і фатальні невдачі української нації впродовж століть історії неминуче спричиняють «комплекс провини» і фрустрацію у тієї самої «слабкої та прекрасної» частини українського суспільства, на яку було покладено «місію» Березині. Одна з найбільш згубних, деструктивних ідей, яку протягом століть навіювано українцям, – це ідея жертвовності, яка засадничо несумісна з феміністичним (навіть просто демократичним) дискурсом, бо позбавляє жінку права на себе, на своє власне тіло, особистість, інтелект, здібності. Небезпека, що чатує на прихильниць Березині, полягає у створенні та підтримці ілюзії про особливе і високе становище української жінки. Для жінок матриархальний міф – то ідейний наркотик, самообман, спосіб утечі від жорстокої реальності (де жінка – зневажена, експлуатована, безправна, безмовна) у світ мрії (у якому весь український космос обертається навколо Березині, що гордо стоїть на постаменті). Він істотно перешкоджає українському жіноцтву усвідомити власні проблеми й перспективи в суспільно-політичній сфері. Уся попередня історія України – це історія чоловіча. Матриархатний міф і Березиня – яскраві тому приклади. Зняти «рожеві окуляри» з погляду на минуле жіноцтва – означає виразніше побачити сучасні проблеми жінок в Україні. Їх визнання є чи не найважливішим кроком на шляху до їх розв'язання (Кого оберігає Березиня, або Матриархат як чоловічий винахід // Дзеркало тижня. – 2005. – № 15 (543). – 23.04–6.05).

За словами експерта Міжнародного центру перспективних досліджень (Київ) М. Бороди, Конституція України проголошує, що рівність прав жінки і чоловіка забезпечується наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичному житті. Насправді ж, у жінок ці можливості відсутні: «Простежується цікава тенденція: чим нижчою є рада, тим збалансованішим

є відсоток жінок, – констатував М. Борода. – Україна належить до країн з безумовним домінуванням чоловіків: частка жінок у парламенті в середньому становить від 5 до 10 %. За цим показником Україна відстає від європейського рівня, де відсоток жінок становить 23 %, та загальносвітового (14 %), і наближається за показником до арабських країн». Головними чинниками такої ситуації в країні, на думку М. Бороди, є як існування суспільних стереотипів щодо прерогативи чоловіків на участь у політиці та підпорядковану роль жінок, так і часові обмеження (на жінок покладається більша частина роботи по домогосподарству, турбота про дітей). Третій чинник – економічний, адже жінки мають більш обмежений доступ до фінансових ресурсів, що є необхідною умовою для участі в політичному житті (В Україні настане гендерна рівність? // Черкаський прес-клуб реформ. – 2007. – 24.11).

Можливою причиною такої ситуації деякі дослідники вважають те, що за часів СРСР намагалися започаткувати протекціоністський механізм із захисту прав жінок і, можливо, перестаралися. Була створена така законодавча база, яка не тільки зрівняла жінок і чоловіків, а навіть надала жінкам деякі преференції. Україна сьогодні зробила законодавчі кроки до встановлення гендерної рівності в суспільстві, прийнявши Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» та Постанову Кабінету Міністрів України від 27.12. 2006 р. № 1834 «Про затвердження Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 р.».

На одному із семінарів були наведені цікаві аргументи на користь необхідності корекційної гендерної політики. Серед них:

1. Середня тривалість життя чоловіків в Україні на 12 років менша, ніж у жінок. Проте чоловіки йдуть на пенсію на п'ять років пізніше, ніж жінки.

2. За прогнозом, через 20–30 років пенсія українських жінок становитиме в середньому 40–50 % пенсії чоловіків.

3. Чоловіки частіше дискримінуються у своїх батьківських правах після розлучення.

4. Освіта, реклама, культура та ЗМІ є однаково недружніми для чоловіків та жінок, оскільки постійно продукують і закріплюють гендерні стереотипи.

Рівень досягнення гендерної рівності в Україні, як і в усьому цивілізованому світі, стає критерієм, яким вимірюється розвиток сучасного суспільства. Тому знову жінки змушені брати ініціативу у свої руки і за допомогою інструментів громадянського суспільства вирівнювати ситуацію. Але хотілося б, щоб ці кроки підтримувалися і чоловіками, і вислів “жінки змінять світ, але швидше вони це зроблять у партнерстві з чоловіками” став реальністю для матері, яка так само асоціюється з утомленою від праці та навантаження турботливою матусею, якій допомагають її слухняні сини (Українська лінійка гендерної рівності // Справи сімейні. – 2007. – 22.11).

Поліпшити ситуації в гендерній сфері покликана Програма «Забезпечення механізмів реалізації гендерного законодавства в Україні». Вона розрахована до 2010 р., уже за цей рік необхідно освоїти 20 тис. грн. Усього до 2010 р. заплановано виділити з державного бюджету близько 360 тис. грн. Ці гроші, згідно з проектом, будуть направлені на ознайомлення представників влади із сучасними підходами до гендерної рівності. Як заявила Л. Васильчук, керівник проектів громадського центру «Ділові ініціативи», ця програма сприятиме гендерній рівності, адже в Україні нині майже нічого не знають про це. Разом з тим організатори говорять, що вирішили піти шляхом найменшого опору і реалізувати програму за мінімальні кошти. Залишається сподіватися, що той самий «мінімальний кошт» у 360 тис. грн справді навчить нашу владу гендерній рівності (Чи можлива на Україні гендерна рівність за 360 тисяч гривень? // КПУnews. – 2008. – 31.01).

З огляду на сучасний стан українського суспільства, можна визначити проблемні гендерні зони, що потребують дієвого втручання

з боку держави й є першочерговими завданнями у формуванні гендерної політики. IV Всесвітня конференція ООН щодо становища жінок (1995 р.) визначила проблемні зони гендерної рівності, з яких для України найважливішими експерти називають сферу зайнятості, політичну сферу, охорону здоров'я, проблеми освіти, гендерне насильство, проблеми торгівлі людьми, становище жінок з особливими потребами та жінок, що виховують дітей-інвалідів. Причому для Української держави мають бути віднайдені власні шляхи розв'язання проблеми гендерної рівності, а міжнародний досвід у цій сфері може сприйматися вітчизняними науковцями, правниками, представниками неурядових організацій як допомога, а не приклад для сліпого копіювання.

Тоді проблеми освіти, роботи, поєднання материнства та кар'єрного зростання, подолання насильства, включення жінок до процесів прийняття рішень стають цілями, які сприяють досягненню стратегічної мети – зменшення, подолання бідності, поліпшення умов життя, формування умов для всебічного розвитку особистості людини.

На сьогодні, за словами експерта Міжнародного центру перспективних досліджень (Київ) О. Романюк, законодавчі основи гендерної рівності в Україні мають декларативний характер: у законодавстві немає ні переліку дій, які порушують гендерну рівність, ні механізму розгляду справ про такі правопорушення та порядку притягнення винних до відповідальності. Як наслідок – у випадку дискримінації за статевою ознакою, винних до відповідальності притягнути неможливо. Хоча законодавство України забороняє дискримінацію за ознакою статі, гендерна дискримінація на ринку праці є найпоширенішим явищем. Показовими є оголошення про вакансії (із вказівкою бажаної статі працівника), що з'являються в газетах, журналах, на сайтах щодо працевлаштування в Інтернеті, і стосуються як приватних рекрутингових фірм і агенцій із працевлаштування, так і державних центрів зайнятості. Деякі оголошення дійсно стосуються робіт, які можуть виконувати

лише чоловіки, однак більшість оголошень фактично є порушеннями закону, оскільки дискримінують як жінок, так і чоловіків, знижуючи рівність можливостей на ринку праці. Прості оголошення про вакансії, що конкретизують бажану стать працівника, фактично підтримують та закріплюють гендерні стереотипи в суспільстві.

Крім гендерної дискримінації в оплаті праці, в Україні існує нерівність і в питаннях пенсійного забезпечення. З одного боку, жінки, як правило, мають меншу пенсію, ніж чоловіки. Це пов'язано з тим, що вони мають менший трудовий (страховий) стаж, оскільки раніше виходять на пенсію; отримують меншу зарплату; їх трудовий (страховий) стаж, як правило, переривається внаслідок народження дітей і догляду за ними. З іншого ж боку, чоловіки менше, ніж жінки, реально користуються «благами» державного пенсійного забезпечення. Середня тривалість життя чоловіків є значно нижчою, ніж у жінок. Відтак, після виходу на пенсію вони значно менший період часу одержують трудову пенсію. При цьому чоловіки сплачують більші пенсійні внески і працюють довше за жінок.

На думку О. Романюк, найбільшим виявом дискримінації жінок є домашнє насилля, що сьогодні стало однією з найбільш типових і поширених форм насильства стосовно жінок. За неофіційною статистикою, від насильства в родині страждає до 60 % жінок. Загальна оцінка стосунків у родинях показала, що в 19 % родин присутні ворожість і образи, у 10 % – фізичне насильство, і від 30 % до 40 % усіх дзвінків, що надходять у відділення міліції, пов'язані з домашнім насильством, включаючи насильство фізичне. Кількість тих, на кого правоохоронні органи отримують скарги через систематичні прояви насильства в родині, постійно зростає. Від третини до половини жінок, що перебували в травматологічних відділеннях українських лікарень, потрапили туди внаслідок побиттів, завданих їм удома. Підраховано, що протягом одного року побутове насильство в Україні стає причиною 100 тис. днів госпі-

талізації, 30 тис. звернень у відділення травматології і 40 тис. виликів лікаря (В Україні настане гендерна рівність? // Черкаський прес-клуб реформ. – 2007. – 24.11).

За результатами дослідження Центру соціальних експертиз Інституту соціології НАН України, проблема гендерної нерівності залишається актуальною для українського суспільства. Кожен другий громадянин України визнає наявність у суспільстві гендерної нерівності. При цьому 62 % населення вважає, що обмежуються права жінок. Підкомітетом з міжнародно-правових питань та гендерної політики Комітету ВРУ з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин спільно з Відділом інформації Представництва ООН в Україні та Програмою рівних можливостей ПРООН було проведено зустріч із журналістами на тему: «Інвестування в жінок та дівчат – українська реальність». Під час виступу промовці вказували на те, що серед глобальних цілей розвитку тисячоліття, прийнятих на саміті тисячоліття ООН, є, зокрема, досягнення до 2015 р. рівності жінок і чоловіків. До цих цілей приєдналася і Україна, поставивши за мету досягти гендерно-збалансованого представництва жінок і чоловіків у законодавчій та вищій виконавчій владі. Для цього необхідно, підкреслювали учасники зустрічі, створити такі умови, щоб чоловіки і жінки були економічно незалежними; могли поєднувати роботу й кар'єру із сімейними обов'язками; мали рівний доступ до престижної і високооплачуваної роботи; мали однакові права на просування кар'єрними сходами тощо. Крім того, визначаючи надзвичайну роль гендерної рівності в загальному економічному розвитку держави, учасники заходу висловилися за те, щоб покращити зусилля державних інституцій задля забезпечення прав жінок у соціально-економічних сферах життя та збільшити їх представлення в органах державної влади (Підкомітет з міжнародно-правових питань та гендерної політики Комітету з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин спільно з Відділом інформації Представництва ООН в Україні та Програмою рівних можливостей ПРООН провели зустріч з жур-

налістами на тему: «Інвестування в жінок та дівчат – українська реальність» // Верховна Рада України. – 2008. – 4.03).

В основному українські ЗМІ констатують дуже повільний перехід вітчизняного законодавства, зокрема з гендерних питань, до європейських норм і передусім у сфері закріплення реальних механізмів захисту від дискримінації, відповідальності в цій сфері.

Список використаної літератури

1. *Бендас, Т. В.* Гендерная психология [Текст] : учеб. пособие / Т. В. Бендас. – СПб. : Питер, 2007. – 437 с.

2. Введение в гендерные исследования: Ч. 1 [Текст] : учеб. пособие / под общ. ред. И. В. Костиковой. – М. : Аспект Пресс, 2005. – 255 с.

3. *Крамской, С. И.* Здоровье, формирующие технологии в учебном процессе по дисциплине «Физическая культура» [Текст] : учеб. пособие / С. И. Крамской, В. П. Зайцев, Н. А. Олейник и др. ; под ред. С. И. Крамского, В. П. Зайцева. – Белгород : Изд-во БГТУ, 2009. – 190 с.

4. *Бондаровська, В. М.* Тендерний паритет у сім'ї: соціально-психологічні засади [Текст] // Формування тендерного паритету в контексті сучасних соціально-економічних перетворень : матеріали міжнар.наук.-практ. конф., 5–7 груд. 2002 р. – К. : Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2002.

5. *Лавриненко, Н. В.* Женщина: самореализация в семье и обществе (гендерный аспект) [Текст] / Н. В. Лавриненко. – К. : НАН України, Інститут соціології, 1999.

6. *Онiщенко, Н. М., Томашевська, М. О.* Гендерно-правова експертиза як складова правотворчого процесу в Україні [Текст] / Н. М. Онiщенко, М. О. Томашевська // Українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал. Порівняльно-правові дослідження. – 2006. – № 1. – С. 48–56.

7. *Moop, C. M.* Женщина на пороге XXI века: гендерные исследования социально-экономического производства [Текст] / С. М. Моор. – Тюмень : Изд-во ТГУ, 1999. – 240 с.

8. *Stoller, R. J.* Sex and Gender [Text]. / R. J. Stoller. – New York : Science House, 1968.

*Лілія ПРИСЯЖНА,
мол. наук. співроб.*

Удосконалення інформаційно-аналітичного супроводу діяльності органів місцевої влади як засіб сприяння ефективності регіональних перетворень

Стаття присвячена висвітленню ролі інформаційно-аналітичних структур, специфіці їх функціонування в процесі забезпечення інформаційного супроводу управлінських рішень стосовно здійснення необхідних реформ у регіонах.

На сучасному етапі переходу світового співтовариства до інформаційного суспільства ступінь використання інформаційного простору та інформаційних технологій стає одним з основних чинників зростання ефективності державного управління, підвищення дієвості та прозорості функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, як наслідок – підвищення економічного зростання, соціально-політичної стабільності, запобігання і ліквідації екологічних катастроф тощо. В Україні загальна тенденція розвитку й впровадження інформаційних технологій свідчить, що цей процес відбувається в основному у великих містах, які володіють розвинутою інфраструктурою телекомунікацій, кваліфікованими спеціалістами і де сформувався стійкий попит на інформаційні послуги. Між тим з посиленням впливу регіональних фінансових, промислових та політичних груп на загальну та політичну ситуацію в Україні оперативна та достовірна інформація про розвиток того чи іншого регіону може мати вирішальне значення у формуванні державної політики. Тобто першочергового значення при визначенні пріоритетів державної політики набуває саме інформація про діяльність регіональних органів влади.

У свою чергу, важливе значення має забезпечення інформаційних потреб і самих керівників областей, міст, районів, територіальних громад тощо. Рівень відповідальності й складність управлінської діяльності керівників адміністративно-територіальних одиниць достатньо високий, тому що саме вони мають забезпечувати стабільний, динамічний і системний розвиток свого регіону. Наявність точної й актуальної інформації допомагає керівникам різних рангів вирішувати завдання, що стоять перед ними, на якісно новому рівні. В управлінській практиці досить часто надана інформація містить повідомлення про другорядні події. Крім того, виникає велика кількість питань, на які важко знайти точні відповіді. Але грамотна інформаційна стратегія надає можливість управлінцям уникати появи таких ситуацій. Така інформаційна стратегія створює можливість ефективного управління, що, у свою чергу, сприяє поступальному розвитку суспільства.

Утім, наразі в Україні з різних причин не одержали належного розвитку основні напрями інформатизації та пріоритетні проекти, пов'язані з основною концептуальною ідеєю інформатизації. Зокрема, незбалансовано розвивається комп'ютерно-телекомунікаційне середовище. Монополізація каналів зв'язку й передачі даних, велика кількість провайдерів (різної кваліфікації) погіршують ситуацію, стимулюють розвиток «усічених», обмежених корпоративних мереж і, як наслідок, відхід від ідеї розвитку національного високодинамічного комп'ютерно-телекомунікаційного середовища. Це, у свою чергу, призводить до нерівності в інформаційному забезпеченні, не дає можливості ефективно й системно розв'язувати завдання державного управління, вирішувати проблеми освіти, науки тощо.

Сформувати інформаційне середовище регіону, щоб управлінські структури мали уявлення про ситуацію в регіоні й приймали обґрунтовані управлінські рішення, мають служби інформаційно-аналітичного забезпечення. Аналітики інформаційно-аналітичних

служб безпосередньо займаються аналізом інформаційних потреб, вивченням мотивацій в управлінських рішеннях, формуванням спеціалізованих (у тому числі повнотекстових) баз даних для побудови аналітичних моделей та кількісного аналізу об'єкта дослідження тощо. Для їх активної роботи необхідне знання різноманітних джерел інформації, характеристик інформації і вміння оцінювати їх з точки зору якісних (достовірність, об'єктивність, однозначність, своєчасність, актуальність тощо), кількісних (повнота, достатність тощо) і ціннісних значень.

Слід зазначити, що останнім часом створено велику кількість інформаційно-аналітичних служб. Це – інформаційно-аналітичні служби органів державної влади, політичних партій, громадських організацій тощо. За допомогою технічних, програмних і технологічних засобів інформаційно-аналітичні служби забезпечують збір, зберігання, обробку і надання інформації про господарську, економічну, політичну, соціальну й інші сфери діяльності регіону й країни в цілому. Але разом з цим необхідно оцінювати інформацію, оскільки чимало різних підрозділів і служб (інформаційно-аналітичні служби обласних і районних держадміністрацій, політичних партій, різних установ тощо) здійснюють моніторинг певних видів діяльності у власних інтересах, у тому числі на замовлення. У зв'язку з цим важливе значення має достовірність інформації.

Таким чином, функціональним завданням служб інформаційно-аналітичного забезпечення є створення умов для ефективного управління на всіх рівнях шляхом розробки і впровадження типових інформаційних інфраструктур для забезпечення інформаційної підтримки стратегічних і поточних управлінських рішень органів державної влади за допомогою новітніх інформаційних технологій, комплексної комп'ютеризації апарату управління в усіх процесах життєдіяльності й життєзабезпечення регіону з використанням повної, багатоаспектної, достовірної, актуальної і своєчасної інформації.

Інформаційно-аналітичні служби бібліотек активно входять у процес інформаційної творчої діяльності суспільства. Вони стають досить ефективним і, як засвідчила практика, перспективним у своєму розвитку суб'єктом інформаційних обмінів у структурі суспільства.

Наприклад, Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) при Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (далі – Служба) готує оперативні інформаційно-аналітичні матеріали (які виконуює у режимі «сьогодні – на сьогодні»); аналітичні матеріали, які потребують більше часу для виконання, опрацювання більшої кількості різноманітних за своїм характером джерел і ґрунтуються на тривалому дослідженні певної проблеми; прогнозні матеріали тощо.

Діяльність СІАЗ як одного з підрозділів головної книгозбірні України має ряд переваг, головною з яких є доступ до величезних масивів інформації у фондах бібліотеки спеціальної літератури, періодичної преси як вітчизняних, так і зарубіжних видань тощо. Однак на сьогодні головним джерелом оперативної інформації є електронні джерела.

Так, на базі оперативної інформації сайтів органів державної влади, електронних версій друкованих ЗМІ, інтернет-видань тощо СІАЗ готує щоденний огляд «Резонанс» у режимі «інформація на базі інформації».

Нині одним з пріоритетних і перспективних напрямів роботи Служби є підготовка інформаційно-аналітичних продуктів «на випередження». Ідеться про підготовку експертних оцінок, аналітичних довідок та прогнозів з тих проблем, які вже найближчим часом можуть стати ключовими. Зокрема, СІАЗ готує інформаційно-аналітичний бюлетень «Прогнози», у якому висвітлюється як ситуація в цілому (тобто прогнозування її перспективного розвитку, наукові рекомендації щодо розв'язання проблем), так і розгляд зустрічних процесів прийняття рішень відповідними

структурами (зокрема органами державної влади), реалізація цих рішень та ефективність їхньої дії.

Опрацьована інформація структурується за таким рубриками:

- Події наступного тижня;
- Прогноз на перспективу;
- Події: експертні оцінки розвитку;
- Чутки як політтехнологічний прийом.

Треба зазначити, що для вирішення поставлених завдань необхідна підготовка відповідних спеціалістів. До кожного аналітика Служби висувається вимога бути не лише фахівцем у своїй галузі, а й освоювати суміжні спеціальності, тобто орієнтуватися в особливостях сучасного політичного процесу, законотворення, пріоритетних напрямках зовнішньої політики, питаннях гуманітарної сфери та основах економічних знань.

Безперечно, запорукою успішної інформаційно-аналітичної діяльності є належне технічне та матеріальне забезпечення. Одним зі стримуючих факторів розвитку регіональної інформатизації є відсутність у країні національної комп'ютерної мережі. Ще надто повільно в регіонах впроваджуються системи електронного документообігу й електронного цифрового підпису.

Та незважаючи на величезні труднощі, у регіонах починають проводитися роботи, спрямовані на реалізацію системних технологій для вирішення завдань комплексного розвитку регіонів. Наприклад, для інформатизації в регіонах нині активніше залучаються кошти місцевих бюджетів, що становить понад 25 млн грн на рік.

Загалом політика України в галузі інформатизації органів місцевого самоврядування може бути охарактеризована як зосереджена діяльність регіональних органів державної влади щодо створення єдиного інформаційного простору на основі системного підходу й загальних принципів адміністративних, організаційних і технічних рішень, ефективного впровадження й використання

сучасних комп'ютерних технологій у сфері міського адміністративного і господарського управління.

Інформаційну підтримку прийняття стратегічних і тактичних рішень на основі аналізу оперативної й достовірної інформації, моделювання соціально-економічних процесів має забезпечити створення й впровадження електронної інформаційної системи «Електронний уряд». Це дасть змогу значно розширити кількість джерел та обсяг інформації, що використовуються під час прийняття рішень; підвищити достовірність та оперативність інформації, що надходить до органів державного управління та від них; збільшити ефективність взаємодії існуючих інформаційних систем; забезпечити розвиток відкритості державних установ для широких кіл громадськості та засад прямої демократії в керуванні державою; дасть змогу захистити державні інтереси щодо зберігання, режиму доступу та розповсюдження інформації органів державної влади; досягти відповідності інформації органів державного управління міжнародним стандартам тощо.

Загалом забезпечити якісно новий рівень керування суспільством можна шляхом створення єдиної інформаційно-аналітичної системи органів державної влади та місцевого самоврядування.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що найважливішими наслідками інформатизації, які визначають успіх у вирішенні завдань соціально-економічного розвитку, є побудова сучасної системи державного управління, розвиток телекомунікаційного середовища, створення потужних інформаційних ресурсів, розвиток пріоритетних напрямів економіки та соціальної сфери.

Список використаних джерел

1. *Згуровський, М.* Шлях до інформаційного суспільства – від Женеви до Тунісу [Текст] / М. Згуровський // Дзеркало тижня. – 2005. – 3–9.08.

2. *Набруско, В.* Чи стане Україна господарем у власному інформаційному просторі [Електронний ресурс] / В. Набруско. – Режим доступу : <http://www.dt.ua>, вільний. Заголовок з екрану.

3. *Плющ, О.* Трансформація ролі ЗМІ в умовах глобалізації [Електронний ресурс] / О. Плющ. – Режим доступу : <http://dialogs.org.ua>, вільний. Заголовок з екрану.

*Наталія АВТОНОМОВА,
мол. наук. спієроб.*

Особливості редагування аналітичних матеріалів в умовах діяльності Служби інформаційно- аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) НБУВ

У статті йдеться про особливості редагування інформаційно-аналітичної продукції, визначаються комунікаційні властивості інформації. У зв'язку з цим звертається увага на специфіку редагування текстів аналітичних матеріалів, дається характеристика основним групам користувачів (замовників) інформації.

Сьогодні відбувається різке зростання значення інформації в суспільному житті. Змінюються погляди на неї як на специфічний, стратегічно важливий товар з високою ринковою вартістю. Зростаюча складність завдань, що постають перед суспільством, обумовлює збільшення попиту на інформаційно-аналітичну продукцію і послуги, стимулює розвиток інформаційного бізнесу і формування в структурі національного і зовнішнього ринку нового – інформаційного елемента. Значуща роль у цьому процесі належить бібліотекам, їх інформаційним підрозділам.

До останнього часу асортимент інформаційно-аналітичних продуктів бібліотек був представлений переважно реферативними виданнями, інформаційними бюлетенями, бібліотечними каталогами, які були доступні користувачам тільки через підписку або безпосередньо в бібліотеках. Проблема ефективної організації наявних інформаційних ресурсів для використання відповідно до сучасних суспільних потреб значною мірою пов'язана з підвищенням ефективності діяльності бібліотек, що обумовлює, у свою чергу,

необхідність вдосконалення їхньої структури, створення спеціальних інформаційних підрозділів.

Одним з таких інформаційних підрозділів Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського є Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ). Профільна діяльність Служби зосереджена на оперативному опрацюванні, відповідно до суспільних запитів, багатства бібліотечних фондів і нових великих масивів інформації, на сьогодні насамперед електронної, на підготовці аналітичної та оперативної інформаційної продукції для задоволення запитів зростаючої кількості замовників такої продукції в управлінських структурах, громадських організаціях, у сфері економіки, науки тощо.

На сьогодні діяльність СІАЗ спрямована на забезпечення інформаційних потреб передусім двох великих груп користувачів (замовників) – управлінських структур та бізнес-економічних структур.

До першої групи необхідно віднести насамперед керівників всіх рангів. Оптимальність рішень, що приймаються даною групою користувачів інформації, значною мірою залежить від рівня їх поінформованості. Практика свідчить, що низька поінформованість завжди призводить до нестабільного менеджменту. У підсумку поінформованість керівників у більшості випадків сприяє всебічному прискоренню соціально-економічного розвитку суспільства, успішному досягненню мети і вирішенню тих завдань, які виникають в їх повсякденній діяльності¹.

Тематичний діапазон інформаційних потреб управлінських структур відрізняється широтою, при цьому чим вище ранг керівника, тим багатоаспектніші його інформаційні потреби. Ці потреби досить динамічні, відрізняються значною практичною

¹ Коготков Д. Я. Библиографическая деятельность библиотеки: организация, управление, технология : учеб. / Коготков Д. Я. ; науч. ред. д-р пед. наук Г. В. Михеева; под общ. ред. д-ра пед. наук О. П. Коршунова. – СПб. : Профессия, 2005. – 304 с.

спрямованістю. Разом з тим необхідність прийняття оптимальних рішень потребує від управлінських структур теоретичних знань у багатьох сферах діяльності, у першу чергу, із соціально-економічних питань, що враховують такі проблеми як багаторівнева економіка, підприємництво, податкова політика, соціальний захист малозабезпечених верств населення тощо. Водночас кожен керівник, маючи конкретну базову підготовку, проявляє професійний інтерес до інформації стосовно своєї спеціальності. До того ж керівникам потрібна не «сира» інформація про об'єкт управління, а така, що враховує специфіку сприймання, використання інформаційних ресурсів у конкретних умовах професійної діяльності.

Особливостями запитів користувачів даної групи є орієнтованість на довготривалий і оперативний аналіз роботи різних галузей народного господарства; експертизу інвестиційних проектів; інформаційно-аналітичний моніторинг соціально-політичної ситуації; аналіз роботи органів виконавчої влади, підготовку аналітичних оглядів стосовно соціально-економічної ситуації в країні та регіонах; узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду територіального управління.

Бізнес-економічні структури у своїх інформаційних запитах більш зорієнтовані на фактографічну інформацію, а також на використання повнотекстових баз даних. Від представників першої групи їх відрізняють підвищені вимоги до аналітичної (кон'юнктурно-економічної, фінансової, юридичної), готової до використання (ready to eat) інформації. Запити цієї групи користувачів задовольняються, головним чином, за рахунок створення і експлуатації баз даних, що містять відомості про вітчизняних і зарубіжних виробників товарів і послуг, про діяльність бірж, банків, страхових компаній, про попит на товари та послуги, поточні ціни тощо. Аналітична складова запитів цієї групи споживачів пов'язана з аналізом ситуації на ринках, прогнозами економічного розвитку та ін.

У зв'язку з цим виявляється актуальною необхідність підвищення рівня використання (ефективності) інформаційних продуктів та послуг, що надаються для якісного обслуговування даних категорій користувачів інформації.

Значний обсяг робіт, виконуваних при створенні аналітичних видань, припадає також на аналіз та редагування інформації. Отже, актуальним є завдання розробки й освоєння форм і методів підготовки й редагування аналітичних видань².

При редагуванні інформаційно-аналітичних видань, направлених на задоволення інформаційних потреб обох категорій споживачів, необхідно враховувати такі властивості інформації, як: властивість задовольняти конкретні запити користувачів; повною мірою охарактеризувати досліджуваний об'єкт; властивість задовольняти інформаційні запити користувачів у необхідний для них момент; не мати явних чи прихованих помилок; можливість отримання інформації конкретним користувачем.

Виходячи з даних властивостей інформації редактор при підготовці та редагуванні повинен звертати увагу на такі характеристики інформаційних продуктів і послуг, як адресність інформації; надійність наданих даних (термін їх актуалізації, достовірність джерел інформації); багатоаспектність огляду теми; можливість електронної обробки і поширення інформації; комфортність надання і використання (оптимальний обсяг інформації, чіткий шрифт, якісне зображення, доступний інтерфейс тощо); доступність (канали зв'язку, види носіїв, ціна); умови зберігання і актуалізацію.

Крім зовнішніх характеристик інформаційно-аналітичних продуктів, що враховуються під час редагування та аналізу інформації, важливим є також аналіз фактичного матеріалу, структури твору, стилю викладу матеріалу, тексту тощо. Адже від внутрі-

²Альтишулер И. С. О типологии аналитических обзоров и специфике их редактирования // Науч.-техн. информ. – Сер.1. – 1982. – № 2. – С. 20–27.

шньої побудови твору, від способу подання фактичного матеріалу, лаконічності, ясності викладу буде залежати наскільки аналітичний матеріал сприйматиметься споживачем інформації.

Змістову основу аналітичного видання становить узагальнення фактичного матеріалу, з'ясування відповідних закономірностей, вироблення рекомендацій і пропозицій. Факти документують процеси, що відбуваються в житті суспільства й обумовлюють значущість отриманого результату і його новизну. Редагуючи аналітичне видання, важливо не забувати, що для одержання достовірних висновків недостатньо тільки, щоб були достовірними вихідні положення, що містяться в аналізованих первинних документах. Потрібно, щоб самі міркування автора аналітичного матеріалу були логічно правильними, у протилежному випадку його висновки можуть виявитися помилковими. Увага редактора повинна бути звернена на взаємозв'язок, нерозривність аналізу й синтезу фактичного матеріалу в аналітичному матеріалі. Редактор оцінює, як здійснюється відбір фактів, їхнє зіставлення, пояснення, інтерпретація, синтезування, на якій основі будуються міркування, із чого виводяться висновки. Судження (висловлення, припущення, висновки) автора аналітичного видання можна вважати обґрунтованими, якщо їхній доказ спирається на достовірний фактичний матеріал першоджерел і на строгі логічні міркування³.

Висновки та рекомендації є важливою частиною аналітичного матеріалу, що надається замовнику, адже на їх основі останнім можуть прийматися управлінські рішення, вирішуватися стратегічно важливі завдання.

При підготовці аналітичного матеріалу нерідко зіставляються суперечливі погляди на той самий предмет. Робиться це звичайно навмисно, для того щоб зіштовхнувши різні (так ще й суперечливі) точки зору, зробити доказовий умовивід, що виключає різні

³Соловьев В. И. Задачи редакторской подготовки научного издания с учетом требований научно-информационной теории и практики // Книга и социальный прогресс. – М., 1986.

тлумачення й переконливо підводить до однозначного розуміння обговорюваного факту. Однак якщо суперечливі відомості залишаться в огляді без оцінки його автора, це потрібно розглядати як серйозну логічну помилку⁴.

Працюючи над змістом аналітичного матеріалу, редактор може мати справу також з надлишковою інформацією, для усунення якої доводиться використовувати виправлення-скорочення. До такої інформації належать відомості, що виходять за рамки теми огляду, що застаріли, й маловажливі відомості, а також відомості, які дублюються в різних місцях, – у загальному вся та інформація, що не сприяє обґрунтуванню висновків і рекомендацій.

Для управлінської сфери, політики та економіки, важливим є не стільки своєчасне ознайомлення з первинною інформацією, скільки випереджувальне виявлення проблемних ситуацій і прогноз розвитку подій. Наявність правильно зроблених висновків в аналітичній роботі забезпечує сталий менеджмент управлінських структур і вірність прийняття ними рішень. Необхідність в отриманні такої інформації зумовлена переходом владних структур до прогностичних форм діяльності з використанням багатоваріантних моделей розвитку подій, що потребує не просто констатації фактів для доведення тієї чи іншої тези, а системного підходу до розв'язання проблеми в цілому на основі поєднання інтелектуальних здібностей людини з функціональними можливостями сучасних автоматизованих інформаційних систем.

Особливою формою фактичного матеріалу є цитати. Цитати органічно вплітаються в текст аналітичного матеріалу, становлячи невід'ємну частину аналізованого матеріалу. Вони використовуються для того, щоб без перекручувань передати думку автора першоджерела, для ідентифікації поглядів при зіставленні різних точок зору тощо. Цитати служать необхідною опорою укладачеві

⁴Лихтенштейн Е.С., Михайлов, А.И. Редактирование научной, технической литературы и информации : учебник для вузов. – М. : Высшая школа, 1974. – 310 с.

видання в процесі аналізу й синтезу інформації. Відштовхуючись від їхнього змісту, можна створити систему переконливих доказів, необхідних для об'єктивної характеристики явища, що оглядається, і для формування висновків. Цитати можуть використовуватися й для підтвердження окремих суджень, які робить укладач видання, а також для обґрунтування ймовірних висновків. У всіх випадках кількість використовуваних цитат повинна бути оптимальною, тобто визначатися потребами розробки теми огляду.

Редактору потрібно встановити, чи доречно застосування цитат у конкретному контексті, чи немає в них перекручувань змісту аналізованих первинних документів. Основним у редакторській перевірці процитованого матеріалу є встановлення його змістової й формальної відповідності першоджерелу. Необхідно підкреслити, що з огляду на специфіку аналітичного видання змістова ідентифікація процитованого матеріалу й тексту, що переказується, вимагає тонкого значенневого аналізу.

Оскільки одне із завдань редагування полягає в тому, щоб забезпечити гармонійну єдність змісту й форми аналітичного видання, велике значення має аналіз його структури. Детальне вивчення структури, свідоме акцентування уваги на цьому аспекті аналізу дають можливість домогтися ясності викладу матеріалу, сконцентрувати інтерес читача й спрямувати його сприйняття на найбільш значущих фрагментах тексту⁵.

Робота над структурою, удосконалення її в процесі редагування – досить важливе й відповідальне завдання, рішення якого вимагає глибокого осмислення твору в цілому. Одна з основних вимог до структури твору – щоб матеріал викладався за чітким планом. Реалізація цієї вимоги досягається, коли у творі є внутрішня логіка розвитку й характер зображуваного предмета або явища, коли виклад змісту відображає жанрову специфіку твору й відповідає цільовому призначенню видання. Досить важливо, щоб структура аналітичного

⁵Альтишулер И. С. О типологии аналитических обзоров и специфике их редактирования // Науч.-техн. информ. – Сер.1. – 1982. – № 2. – С. 20–27.

видання забезпечувала можливість ясно бачити, як досягнута мета дослідження.

Аналізуючи й оцінюючи структуру твору, редактор зобов'язаний звернути увагу на те, чи є чітка постановка завдання, чи враховується читацька адреса, як подано результати дослідження. Структура повинна забезпечувати швидке, точне, дохідливе доведення змісту до читача.

Основою твору є текст, у ньому викладений зміст, він – носій основної інформації. Текст повинен мати такі властивості, як розгорнутість, цілісність, системність, зв'язність, завершеність. Як носій змісту, як основа твору текст створюється автором з певним цільовим призначенням, за допомогою тексту автор встановлює зв'язок зі своїм співрозмовником – читачем (користувачем), включається в систему наукової комунікації⁶.

Структуру аналітичного тексту утворюють поняттєво-логічна, оцінна складова й композиція змісту. Ці компоненти є засобами забезпечення таких властивостей тексту, як єдність і зв'язність. Потреба у зв'язках стає необхідною в процесі синтезу інформації. Для цього використовується логічний зв'язок, що забезпечує значеннєву послідовність і несуперечність викладу й визначає спосіб групування матеріалу. При цьому важливо дотримуватися єдиного підходу до розглянутих явищ (предметів).

Особливого значення в аналітичних творах має дотримання логіки у викладі. Не менше значення мають стислість, лаконічність. Розтягнутість, багатослівність – вірний прийом сховати відсутність справжньої думки. Часто це проявляється в тому, що автор застосовує накопичення безлічі термінів і плутанини в мовностилістичних прийомах.

Важливим при написанні аналітичних текстів є широке використання слів і словосполучень, які виконують роль сполучних засобів, так званих «скрепів». Завдяки їхньому вмільому

⁶Свинцов В. И. Логические основы редактирования текста. – М., 1972.

використанню досягається зв'язність тексту, його логічний розвиток і розгорнення; ці мовні засоби служать оформленню ретроспективно-порівняльних оцінок у процесі дослідження, застосовуються в міркуваннях, доказах, є важливими засобами при обґрунтуванні достовірності фактів. Редактор повинен з розумінням ставитися до цих мовних засобів, оцінюючи їхнє використання з позицій доцільності.

Редакторська оцінка стилю викладу аналітичного видання базується насамперед на відповідності авторської манери нормам і стандартам наукової комунікації, жанровим і видовим особливостям майбутнього видання. Проте повинна дотримуватися й основна вимога – доказовість і об'єктивність всіх суджень і оцінок як основа достовірності кінцевого результату. Однак при всьому цьому емоційні й експресивно-оцінні моменти, особисті пристрасті автора можуть мати місце у творі, із чим редактору потрібно рахуватися. Головне, щоб це було в рамках моралі й етики.

Отже, врахування особливостей редагування аналітичної інформації має значення для підвищення ефективного використання інформаційно-аналітичних продуктів, що, у свою чергу, забезпечує їх конкурентоспроможність на ринку інформаційних послуг.

Розділ III

**Удосконалення дистантних форм
використання інформаційних
ресурсів у процесі інформаційно-
аналітичної діяльності**

Тетяна ГРАНЧАК,

канд. іст. наук,

заввідділу НБУВ

Дистантні форми використання інформаційних ресурсів бібліотеки як фактор демократизації

Стаття присвячена аналізу ролі бібліотек у процесі поглиблення демократичних трансформацій, забезпеченні доступу до якісної наукової інформації широких верств населення шляхом впровадження і вдосконалення дистантних форм використання бібліотечних інформаційних ресурсів.

Сучасне суспільство входить в інформаційний етап свого розвитку, коли інформація, її постійно оновлювані ресурси стають інструментом взаємопроникнення як знань і технологій, так і капіталу, інструментом боротьби за ринок, розвитку соціальної сфери, розв'язання геополітичних завдань. Після конференції ООН з навколишнього середовища й розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) світова спільнота взяла курс на побудову моделі сталого розвитку, побудову інформаційного суспільства. Сталий розвиток розглядається як майбутнє України, як загальнонаціональна ідея, здатна згуртувати всі прошарки суспільства. Одним з ключових моментів переходу України до сталого розвитку є широкомасштабна інформатизація й становлення постіндустріального інформаційного суспільства. Сталий розвиток країни вимагає не тільки переозброєння промисловості, переходу на нові високо-ефективні технології, але й істотного підвищення інтелектуального потенціалу нації – здатності людей виробляти й засвоювати нові знання, створювати й підтримувати високу технічну культуру складного наукомісткого виробництва, підвищувати свою кваліфікацію і набувати нову спеціальність, нові можливості для розвитку й суспільно корисної діяльності.

Водночас інформатизація є невід'ємним супутником сучасної демократії, вона неможлива без подальшої демократизації. Інформатизація суспільства, що розуміється як розвиток за допомогою інформаційних засобів пізнавальних можливостей соціальних структур, повинна бути в органічній єдності з процесами соціальної інтелектуалізації, істотним підвищенням творчого потенціалу особи.

У цьому контексті посилена увага науковців приділяється дослідженню питання ролі бібліотек як провідних суспільних інформаційно-наукових центрів у процесах інформатизації та демократизації. Різні аспекти цієї проблематики висвітлено в працях багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників, зокрема О. Ворошилова (Вивчення запитів користувачів як складова забезпечення повнішого задоволення їхніх інформаційних потреб // Наукові праці національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – 2007. – Вип. 18. – С. 26–32), В. Горового (Еволюція інформаційних запитів суспільства як фактор бібліотечної трансформації // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – 2007. – Вип. 18. – С. 36–49), С. Басова (Библиотека и демократия: Первое вступление в проблему. – М., 2006. – 144 с.), Ю. Крешер (Информационное обеспечение ученых и специалистов: учебно-методическое пособие. – М., 2008. – 463 с.), К. Лаврової (Базовый элемент демократии «Кабинет для джентльмена» или «общественный рай»? // Библиотечное дело. – 2007. – № 3 (51); режим доступу : <http://www.bibliograf.ru/issues/2007/3 /67/0/663>), Дж. Патрика (Рождение публичных библиотек: политика либерального актива / Патрик Джойс // Новое литературное обозрение: НЛО. – 2005. – № 74; режим доступу : <http://www.magazines.russ.ru/nlo/2005/74/dz8.html>) та ін. Утім, з огляду на подальше поширення електронних технологій та пов'язане з цим розширення можливостей бібліотечних закладів актуальним виглядає дослідження перспектив використання новітніх засобів

забезпечення зв'язку між інформацією та користувачем, зокрема дискантних форм доступу до інформації та її використання.

Відомо, що освоєння нової технології й техніки взагалі напряму залежить від соціально-політичного життя, рівень якого має створити сприятливі умови для творчості й прояву ініціативи людей. Не дивно, що прогрес у сфері інформатизації пов'язаний з кардинальним перевлаштуванням усього соціально-політичного життя сучасного суспільства, з його демократизацією, структурними професійними змінами, удосконаленням управління з боку держави ринковими відносинами. Тільки гарантована законом і забезпечена соціальними умовами доступність інформації для всіх членів суспільства створює умови для творчої праці людей і реалізації демократичних прав і свобод. Багато цілей інформатизації не можуть бути досягнуті без глибоких перетворень усіх сфер суспільного життя й діяльності, методів і засобів керування цими процесами, у тому числі й керування економічним життям.

Величезне значення мають децентралізація поширення й використання інформації та дотримання демократичних свобод, оскільки існує пряма залежність між ступенем свободи громадян і організацій, з одного боку, і ефективністю використання великої кількості інформації – з іншого. Найголовнішою якістю демократії є гласність, яка немислима без доступу до інформації широких кіл населення [1].

Вільний, необмежений доступ до відкритої інформації означає децентралізацію, яка сприяє свободі індивіда, забезпечує можливості людині самій думати, оцінювати інформацію та ухвалювати рішення. Цілком природно, що реалізувати свою новаторську роль у соціально-політичній сфері інформація може лише в тому випадку, якщо вона відкрита для користування нею широким соціальним прошарком. Це можливо тільки в умовах демократії. Вільне виробництво й забезпечення доступу до інформації – важлива соціальна проблема, яка з подальшою інформатизацією суспільства стає дедалі більш значущою. Зміст цієї проблеми

зводиться до того, що в суспільстві повинні бути створені можливості як для пошуку інформації, яка оприлюднюється, піддається гласності, так і для публічного й вільного доступу до неї в певний час і за доступну членам суспільства вартість. При цьому мається на увазі як інформація за результатом події (стенограми, протоколи, підрахунок голосів та ін.), так і після закінчення розробки (різні рішення, акти, проекти й ін.).

Таким чином сьогодні, в умовах посилення суспільної ролі інформації та зростання її обсягів, актуалізується питання пошуку необхідної інформації та забезпечення оперативного доступу до неї. При цьому дистантні методи доступу до інформації, що ґрунтуються на сучасних технологічних досягненнях, маючи високу ступінь охоплення й далекодії, відіграватимуть провідну роль.

Вирішення цього завдання значною мірою залежить від ефективності діяльності бібліотечних закладів, зокрема – від удосконалення дистантних форм використання інформаційних ресурсів бібліотек. Саме ці форми найбільше відповідають таким вимогам діяльності бібліотечних закладів, як масовість, широта охоплення, відкритість, гнучкість та індивідуалізація, які характеризують інформаційні потреби людей.

Упровадження і розвиток дистантних форм доступу до інформації сприятимуть трансформації бібліотек в інформаційному суспільстві у:

- джерела сучасних знань, творчості й безперервної освіти для людей будь-якого віку;
- інструмент активної участі громадян у суспільному житті й керуванні державою;
- інформаційну опору розвитку економіки й бізнесу, підготовки й підвищення кваліфікації кадрів у всіх сферах діяльності;
- центри збереження й активної популяризації історичних та культурних надбань народу (місцевості, співтовариства тощо).

Серед найбільш затребуваних сучасних дистантних форм доступу до бібліотечного інформаційного ресурсу – електронні біб-

ліотеки, міжбібліотечний абонемент, електронні каталоги, електронні повнотекстові копії, електронні версії аналітичних матеріалів, орієнтованих на задоволення інформаційно-аналітичних запитів органів державної влади всіх рівнів, громадських організацій, економічних структур, наукових працівників, електронні версії тематичних та видових збірань публікацій тощо.

В основі функціонування дистантних форм доступу до інформації – активне використання інформаційних і комунікаційних технологій, що забезпечує комунікацію в найрізноманітніших формах (текст, графіка, звук, анімація) переважно з використанням електронної пошти та Інтернету.

Вони дають змогу максимально оперативно забезпечити зв'язок між користувачем та потрібною йому інформацією, зробити доступ до інформаційного ресурсу максимально зручним, що в підсумку сприяє підвищенню творчого й інтелектуального потенціалу людини, безперервній соціалізації особистості. Працювати з матеріалами за допомогою дистантних форм можна в зручний час, у зручних умовах, не витрачаючи кошти й час на переїзди і в зручному темпі. При цьому використання дистантних форм не повинно виключати можливості отримання в разі потреби консультації бібліотечного співробітника.

Використання дистантних форм доступу до інформаційних ресурсів також дає змогу:

- отримати доступ до потрібної інформації незалежно від віддаленості бібліотеки;
- задовольнити потребу користувачів у якісній потрібній саме їм інформації;
- забезпечити доступ користувачів до світового банку інформації.

Останнє важливо як для окремої людини, так і для суспільства в цілому як з огляду на можливість використання прогресивного зарубіжного досвіду у вирішенні різноманітних питань, поповнення власної інформаційної бази, так і з огляду на можливість і

корисність презентації себе світовій спільноті з перспективою самореалізації в глобальному інформаційному просторі.

Дистантний доступ до інформації стає незамінним для зміцнення, розвитку кожної із соціальних груп (мешканці віддалених і малоосвоєних регіонів країни; люди, наприклад, вахтовики, специфіка роботи яких не дає змоги здобувати знання в ритмі діючих освітніх технологій; особи з обмеженою свободою переміщення тощо). Особливої ваги ці аспекти набувають у випадку забезпечення доступу до інформації людей з обмеженими фізичними можливостями. Таким чином створюються додаткові умови для інтеграції таких людей у суспільство, їхньої суспільної активізації й реалізації себе як рівноправних громадян держави.

Певною мірою розвиток дистантних форм доступу до якісної інформації сприятиме більш активному самовираженню жінок, які поки що досить часто не мають належних умов для гармонійного поєднання освіти, кар'єри, з одного боку, і родини й виховання дітей – з іншого [2]. Жінки матимуть змогу підвищувати свій освітній та кваліфікаційний рівень без відриву від основної роботи, навіть у домашніх умовах, займаючись веденням домашнього господарства або виховуючи дітей.

На сьогодні однією з найперспективніших дистантних форм інформаційного забезпечення економіки, політичного життя, освіти, науки, культури є електронні бібліотеки (ЕБ) – розподілені інформаційні системи, що дають змогу надійно накопичувати, зберігати й ефективно використовувати різноманітні колекції електронних документів, доступні в зручному для користувачів вигляді через глобальні мережі передачі даних [3].

Сфера використання електронних бібліотек сьогодні надзвичайно широка і включає як традиційні цілі науки і освіти, економічні питання, так і політичні проекти, питання державотворення. Можна назвати цілий ряд проектів, спрямованих на реалізацію концепції «електронного уряду» – тут теж доводиться працювати з достатньо складноструктурованими колекціями електронних до-

кументів: вони містять текст, графіку, відеоматеріали й багато іншого. Прикладом може бути один з масштабних проєктів, який нещодавно був реалізований у Росії: створення електронного архіву президента Російської Федерації. Цей проєкт обслуговує потреби держави, громадянського суспільства й населення в найширшому сенсі.

Таким чином, електронні бібліотеки служать багатьом цілям; цей додаток ІКТ може бути використаний, причому досить ефективно, у найрізноманітніших сферах діяльності, тому пов'язування поняття цих бібліотек виключно з науковою сферою видається неправомірним й обмеженим.

На жаль, з погляду надання послуг кінцевому користувачу сьогодні немає повноцінної реалізації можливостей електронних бібліотек, які давали б змогу надати складну композитну послугу, скажімо на основі технологій веб-сервісів або інших технологій, що дають змогу творцям нової електронної бібліотеки звернутися до окремих сервісів уже існуючих фондів електронної інформації й запропонувати своєму користувачу саме ту складну послугу, яка йому потрібна. Отже, ще одне завдання, яке стоїть перед співтовариством «електронних бібліотекарів», – це «модуляризація» електронної бібліотеки з тим, щоб мати нагоду керувати різноманітним цифровим контентом шляхом звернення до тих або інших сервісів окремих модулів усередині певної електронної бібліотеки, а також між нею та іншими інформаційними системами, які з нею пов'язані [4].

Говорячи про ефективне використання дистантних форм забезпечення доступу до інформації, слід звернути увагу на потенціал, яким володіють інформаційно-аналітичні структури бібліотек. Активне задіявання таких служб дає змогу не просто надати доступ до інформації, а, що набагато важливіше, надати доступ одразу до потрібної замовнику, оптимально структурованої і навіть узагальненої інформації. Мова йде про тематичні запити, які передбачають виконання аналітичних оглядів, створених на основі

аналітико-синтетичної обробки первинної інформації. Серед безумовних плюсів такої форми ресурсу – оптимальний для кожного індивідуального замовника вид інформації, що забезпечує максимально ефективно її використання. Підсумковий матеріал має певного адресата, на якого він персонально орієнтується. При цьому під час виконання замовлення враховується не лише тема, а й індивідуальні побажання замовника (обсяг матеріалу, стиль, форма надання – друк або електронний вигляд тощо).

Усе це особливо важливо при створенні синтезованого науково обґрунтованого інформаційного продукту. У цьому контексті слід зазначити, що специфіка діяльності наукової бібліотеки як комплексної бібліотечно-інформаційної та в багатьох випадках науково-дослідної установи створює умови для ефективного залучення до цих структур фахівців з різних галузей знань. Історики, філософи, філологи, соціологи, економісти, представники фізико-математичних і біологічних наук, фахівці з інформатики та обчислювальної техніки, адміністратори комп'ютерних мереж і систем реально становлять «лівову частку» (до 50 %) штату працівників з вищою освітою великих наукових бібліотек [5].

Наявність кваліфікованих наукових співробітників помножена на ресурсний потенціал наукової бібліотеки дає змогу досить оперативно готувати інформаційний продукт високої якості, чого, власне, і потребує замовник. У підсумку забезпечуються умови для здійснення наукового аналізу кожної конкретної ситуації або проблеми й визначення шляхів її вирішення. В економічному аспекті це сприяє зміцненню економіки й матеріальної бази суспільства, у політичному – стабільному функціонуванню політичної системи, у соціально-гуманітарному – подальшій структуризації суспільства й розвитку його інформаційно-культурного простору.

Слід зазначити, що інформаційно-аналітичні підрозділи бібліотек можуть працювати не лише на виконання конкретних вузьких запитів дистантних замовників, а й здатні забезпечувати в елек-

тронній формі доступ до найважливішої суспільно значущої інформації для широкого кола користувачів.

Зокрема, бібліотечний сайт НБУВ містить матеріали, продюковані Службою інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ), серед яких:

- бюлетень оперативної інформації електронних видань для керівників та їхніх референтів «Резонанс», в якому висвітлюється діяльність органів виконавчої, законодавчої та судової влади, місцевого самоврядування. У стислій формі аналізуються актуальні питання міжнародного співробітництва та суспільно-політичного життя, економічний стан та правові відносини в Україні;

- реферативний бюлетень матеріалів ЗМІ «Шляхи реформування української науки», в якому висвітлюються проблеми підвищення ефективності наукової діяльності, проблеми реформування української науки, подається інформація про здобутки вітчизняної науки та висвітлюється досвід розвитку наукових закордонних досліджень;

- експертно-аналітичний висновок за результатами моніторингу преси «Проблеми зайнятості населення», в якому висвітлюються питання працевлаштування населення, ринку праці та діяльності Державної служби зайнятості;

- бюлетень матеріалів ЗМІ «ВТО, МЫ И РОССИЯ», в якому висвітлюються новини СОТ, проблеми входження України до СОТ у зіставленні з відповідними процесами в Росії, розглядаються питання українсько-російських економічних відносин у зв'язку з цими процесами;

- інформаційно-аналітичний журнал «Україна: події, факти, коментарі», присвячений висвітленню та аналізу найактуальніших подій суспільного життя в економічній, політичній та соціальній сферах, розвитку національних відносин, проблемам ефективності державотворчого процесу в Україні. Значна його частина базується на матеріалах з регіональної проблематики.

Однією з найбільш затребуваних рубрик журналу є «Коментарі спеціалістів на звернення громадян», яка готується в тісній співпраці з управлінням інформаційної політики та зв'язків з громадськістю Кабінету Міністрів України. Мета рубрики – надання компетентної консультативної юридичної допомоги в різноманітних питаннях, що постають перед громадянами в процесі життєдіяльності.

У цьому контексті варто наголосити, що розвиток демократії неможливий без удосконалення правової системи, підвищення правової культури. Адже демократична держава в першу чергу правова держава.

Як засвідчує практика, за відсутності належної політичної культури найкращі демократичні інститути виявляються неефективними і виникає загроза демократії (узурпації влади або з боку Президента, або парламенту).

З іншого боку, велике значення для збереження демократії має не лише політична культура представників влади, але й політична і правова культура громадськості. Адже технологізація суспільно-політичних рішень, тенденція до якої проглядається дедалі чіткіше, поступово призводить до певного дистанціювання громадян від реального процесу прийняття політичних та інших рішень у сфері суспільного управління. Але демократія – це публічне правління, за якого рішення опрацьовуються публічно. Поступова професіоналізація політичної та загалом публічної сфери загострює приховане протягом ХХ ст. протиріччя між демократичним та елітарним принципами політики в демократичних суспільствах, посилюючи елітарний.

Підвищення рівня політичної культури населення сприятиме формуванню в державі громадянського суспільства, яке запобігало б елітарним тенденціям у політиці.

Отже, забезпечення населення інформацією нормативно-право-

вого характеру, що сприяє підвищенню правової культури суспільства від державних і комерційних структур до окремої особистості, сьогодні надзвичайно актуальне.

Вирішення громадянами різноманітних питань, що стосуються гарантії та реалізації їхніх прав, потребує детальної й конкретної відповіді юристів-консультантів. Бібліотеки володіють достатнім ресурсним і кадровим потенціалом для надання допомоги користувачам в отриманні доступу до цієї інформації. Вони можуть брати активну участь у створенні нових форм взаємодії державних органів влади з населенням і, у свою чергу, стають своєрідним посередником між державою й громадянами.

У більшості бібліотек відкрито центри правової інформації на допомогу місцевому самоврядуванню, створено повнотекстові бази даних розпоряджень облдержадміністрацій і рішень рад народних депутатів. Ці БД представлено на веб-сторінках бібліотек і на регіональних веб-серверах. Користувачам там надається можливість ознайомитися з нормативно-правовими актами, які приймаються різними за рівнем загальнодержавними владними органами, а також документами місцевих управлінських структур і будь-якою іншою інформацією про життєдіяльність відповідної території (місцевий бюджет, податки, власність, соціальний захист малозабезпечених верств населення, транспортне забезпечення, матеріально-технічні ресурси, статистичні дані тощо) [6,7,8].

Систематична робота з поглиблення та вдосконалення конструктивного діалогу між виконавчою владою та суспільством на загальнодержавному рівні, упровадження нових форм плідної взаємодії між ними здійснюється в рамках урядових програм Службою інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) спільно з управлінням інформаційної політики та зв'язків з громадськістю, про що йшлося вище. З метою надання кваліфікованої юридичної допомоги у вирішенні проблемних питань, що турбують громадян, управлінням організовано надходження матеріалів з відповідями фахівців центральних

органів виконавчої влади (міністерств, різних державних профільних комітетів та інших відомств) на запитання громадян правового змісту. Такого роду матеріали обробляються спеціалістами СІАЗ. З усього масиву документів відбирається тільки та інформація, яка має суспільно вагоме значення на загальнодержавному рівні й стосується законодавчого та нормативного врегулювання в таких сферах життєдіяльності громадян, як права людини та її соціальний захист, правове врегулювання власності, зокрема на землю, забезпечення житлово-комунальними послугами, оплата праці, охорона здоров'я тощо. Відібрана та опрацьована інформація структурується за рубриками. Підготовлений матеріал, крім журналу «Україна: події, факти, коментарі», розміщується також на урядовому порталі в запровадженій управлінням рубриці «Уряд і громадськість».

Узагальнюючи сказане, можна констатувати, що впровадження й розвиток дистантних форм використання інформаційних ресурсів бібліотек сприяє забезпеченню широкого доступу до суспільнокорисних, затребуваних знань, що створює необхідні умови як для розвитку суспільства в цілому, так і окремої особистості.

Без знань, які народжують свободу, суспільству неминуче доведеться підлаштовуватися під примхи світового порядку, який воно не здатне контролювати. Доступ до інформації, зокрема шляхом розвитку дистантних форм, відкриває перспективи зміцнення економіки шляхом переведення її на інноваційні технології, забезпечення соціальної захищеності шляхом підвищення політичної та правової культури, поглиблення демократичних перетворень через створення умов для реалізації прав людини, побудову громадянського суспільства й встановлення його контролю над державою.

Список використаних джерел

1. *Негодаев, И. А.* На путях к информационному обществу [Электронный ресурс] / И. А. Негодаев. – Режим доступа : <http://lib.socio.msu.ru/l/library?e=d-000-00—001учеб—00-0-0->

Oprompt-10---4-----0-0l-1-ru-50---20-help---00031-001-1-0windowsZz-1251-10&a=d&c=01ucheb&cl=CL1&d=HASH833c885b705b34082e7944, свободный. Заглавие с экрана.

2. *Chung, Fay*. Strategies for Developing Distance Education // Marian Croft, Ian Mugridge, John S. Daniel, and Allan Hershfield, eds., Distance Education: Development and Access / Papers in English prepared for the Fifteenth World Conference of the International Council for Distance Education, Caracas, Venezuela, 1990, November 4–10, pp. 61–66. – Mode of access : <http://www.gdenet.ru/policy/national/strategic/2>. Title from screen.

3. *Богданов, А. В., Сютюренко, О. В., Хохлов, Ю. Е.* Программа «Российские электронные библиотеки» [Электронный ресурс] // научный электронный журнал «Электронные библиотеки» / А. В. Богданов, О. В. Сютюренко, Ю. Е. Хохлов. – 1998. – Т. 1. – Вып. 1. – Режим доступа : <http://www.elbib.ru/content/journal/1998/199801/BHS/bhs.ru.html>, свободный. Заглавие с экрана.

4. *Хохлов, Ю. Е.* О месте электронных библиотек в информационном обществе [Текст] / Ю. Е. Хохлов // Электронные библиотеки. – 2005. – Т. 8. – Вып. 2; Режим доступа : <http://www.elbib.ru/index.phtml?page=elbib/rus/journal/2005/part2/Hohlov>, свободный. Заглавие с экрана.

5. *Романча, Л.* Роль бібліотечних закладів у підвищенні ефективності наукових досліджень [Текст] / Л. Романча // Україна: події, факти, коментарі. – 2004. – № 15. – С. 71–76.

6. *Моїсеева, Н.* «Електронне урядування» у системі інформаційних ресурсів Миколаївської ОУНБ ім. О. Гмирьова [Текст] / Н. Моїсеева // Бібл. планета. – 2001. – № 4. – С. 10.

7. *Риб'янцева, І.* Стратегія розвитку Луганської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. Горького [Текст] / І. Риб'янцева // Бібл. планета. – 2004. – № 3. – С. 6–7.

8. *Танатар, Н.* Українські бібліотеки у дзеркалі газетних публікацій 2003 року – року культури в Україні [Текст] / Н. Танатар // Бібл. планета. – 2005. – № 1. – С. 8–9.

Сергій КУЛИЦЬКИЙ,

старш. наук. співроб., канд. екон. наук, доцент

Дистантне використання бібліотечних ресурсів як чинник удосконалення інформаційно-аналітичного супроводу розвитку української економіки

Дистантне використання бібліотечних ресурсів розглядається як новітній засіб інформаційно-аналітичного забезпечення потреб розвитку української економіки. Наголошується, що для ефективної реалізації потенціалу дистантних форм роботи інформаційно-аналітичних служб необхідно інтегрувати у єдиний функціональний ланцюжок інформаційні потреби конкретних суб'єктів економіки, якісні характеристики інформації та інформаційні ресурси наукових бібліотек. Зокрема, зазначені інформаційні потреби повинні бути сформульовані в термінах якісних характеристик інформації (точність, достовірність, повнота тощо). Проведено аналіз можливостей використання електронних технологій на різних стадіях виробництва інформаційного продукту.

Раціональна організація інформаційно-аналітичного супроводу економічної діяльності в Україні є важливим чинником підвищення її ефективності. Значний потенціал для високоякісного інформаційно-аналітичного забезпечення вітчизняної економіки несуть у собі інформаційні ресурси наукових бібліотек.

Причому поширення електронних технологій створює нові можливості дистантного використання бібліотечних ресурсів у процесі інформаційно-аналітичної діяльності. Саме дистантна форма поповнення та використання цих ресурсів є важливим чинником радикального збільшення обсягів повідомлень, що їх має змогу переробляти аналітик у процесі підготовки необхідних замовникові інформаційних продуктів. Зазначений ефект базується на економії часу відповідних працівників на доступ до зростаючого обсягу джерел різноманітних повідомлень у процесі інформаційно-аналітичної роботи.

Дистантна форма використання інформаційних ресурсів зумовлює збільшення швидкості обігу інформаційних продуктів, оскільки поліпшення можливостей доступу до цих продуктів підвищує сукупний попит на них. Це висуває нові вимоги до процесу виробництва інформаційних продуктів, включаючи підготовку змістовно найскладніших з них, наприклад аналітичних матеріалів. Зокрема, загострюється проблема ресурсного дисбалансу між різними стадіями інформаційно-технологічного процесу. Зазначені аспекти використання бібліотечно-інформаційних ресурсів з метою вдосконалення інформаційно-аналітичного супроводу розвитку економіки є предметом цього дослідження.

Використання електронних технологій у процесі інформаційної діяльності є предметом постійної уваги фахівців з різних галузей знань. Однак у більшості публікацій із зазначеної тематики акцент робиться на організаційно-технологічних, а не гуманітарно-змістовних аспектах дистантного використання інформаційних ресурсів. Так, на IX Всеросійській об'єднаній конференції «Інтернет і сучасне суспільство» (IMS-2006) наголошувалось, що «часто Інтернет слугує зручним простором зв'язку для урядової активності, участі громадян, політичних партій, асоціацій громадянського суспільства та засобів масової інформації (телебачення, преси, мобільного зв'язку)» [6].

Зокрема, ООН по країнах світу проводився аналіз участі громадян у процесах державного управління, пов'язаних з наданням електронної інформації (e-information), проведенням консультацій через урядові веб-сайти (e-consultation) та залученням громадян до процесу ухвали політичних рішень (e-decision making). Результатом цього дослідження стали відповідні рейтинги, за якими провідні позиції у світі цілком закономірно посіли перш за все розвинуті країни (Велика Британія, США, Канада тощо) [7].

Однак визначення ролі дистантного використання бібліотечних ресурсів як чинника вдосконалення інформаційно-аналітичного супроводу розвитку економіки має спиратися на наукові праці, у

яких сформульовано змістовно-функціональну суть інформаційних потреб [3], досліджуються семіотичні основи механізмів їх реалізації [2], окреслено можливості впровадження систем штучного інтелекту у сферу інформаційної діяльності [4] й розглядається практика використання електронних технологій в організації аналітичної роботи [1].

Ефективність реалізації потенціалу дистантних форм роботи інформаційно-аналітичних служб багато в чому залежить від уміння відповідних працівників інтегрувати в єдиний функціональний ланцюжок інформаційні потреби конкретних суб'єктів економіки, якісні характеристики інформації та інформаційні ресурси наукових бібліотек. Проблема в такому разі полягає в тому, щоб конкретизувати певні категорії інформаційних потреб у термінах якісних характеристик інформації, як-от: точність, достовірність, повнота, оперативність тощо, і вже на цій основі підібрати й використати найбільш підходящі для задоволення зазначених інформаційних потреб відповідні види бібліотечно-інформаційних ресурсів.

Інформаційну потребу (або ж потребу в інформації) визначають як інформацію, що її має одержати людина чи організація, щоб ефективно виконувати свою роботу, позитивно вирішити якусь проблему або успішно задовольнити приватний інтерес чи хобі [3, с. 13]. Визначивши суть конкретної інформаційної потреби, спираючись на вимоги до якісних характеристик інформації, необхідних для задоволення цієї потреби, можна перейти до підбору відповідних джерел інформації, що за своїми параметрами здатні задовольнити зазначені інформаційні потреби.

При цьому постає питання про місце наукових бібліотек серед інших інформаційних посередників. Відповідь на це питання, за умов високих темпів розвитку в Україні електронних технологій у сфері інформаційної діяльності, у свою чергу, потребує поетапного аналізу технологічного циклу створення інформаційного продукту. Такий продукт може розглядатись як результат спеціального

технологічного процесу, що здійснюється з повідомленнями (первинною інформацією) і спрямований на створення готового інформаційного продукту (своєрідне інформаційне виробництво). Цей інформаційно-технологічний процес (цикл) може містити такі послідовні стадії роботи з повідомленнями (інформацією): пошук, збір, перетворення (обробка), зберігання, передача (для малої кількості споживачів), розповсюдження/тиражування (для численних споживачів), використання.

Різні інформаційні продукти можуть створюватись у результаті поєднання різних стадій виробничого циклу інформаційної діяльності, однак у будь-якому разі визначальними в задоволенні інформаційних потреб конкретного споживача є характеристики відповідного інформаційного продукту, особливо якісні.

Поряд з цим найменшого прогресу від поширення електронних технологій зазнала така стадія інформаційно-технологічного циклу, як перетворення (обробка) інформації. На практиці найпростіші форми цього процесу, як, наприклад, групування текстів (уривків текстів) за формальними ознаками, включаючи наявність тих же ключових слів (словосполучень), переважно передаються безпосередньо комп'ютерній обробці. Там же, де обробка інформації полягає у створенні нового змісту на підставі сукупності вихідних текстів, виникають проблеми вже принципового порядку. Їх можна охарактеризувати як проблеми штучного інтелекту. Ідеться про здатність комп'ютерів виконувати дії, що вважаються прерогативою людського інтелекту. При цьому розрізняють робототехнічні й людино-машинні системи штучного інтелекту. Тому зупинимось на принципових проблемах семіотичного характеру.

Як зазначав відомий лінгвіст Ю. Лотман, для повної гарантії адекватності переданого й отриманого повідомлення необхідні штучна (спрощена) мова і штучно спрощені комуніканти: зі строго обмеженим обсягом пам'яті і відсутністю культурного багажу як такого. Створений у такий спосіб механізм зможе обслуговувати

лише обмежене коло семіотичних потреб; універсалізм, властивий природним мовам, йому буде в принципі не властивий.

У цьому випадку той, хто передає, і той, хто приймає, користуються єдиним кодом К (рис. 1).

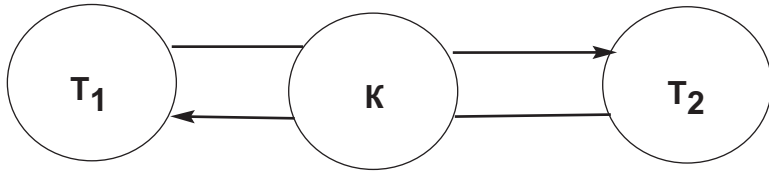

Рис. 1.Схема передачі тексту за допомогою штучної мови

А до реального процесу циркуляції повідомлень ближче випадок, коли перед тим, хто передає виявляється не один код, а деякий множинний простір кодів $k_1, k_2 \dots k_n$, кожен з яких – складний ієрархічний пристрій і допускає породження деякої множини текстів, рівною мірою йому відповідних (рис. 2).

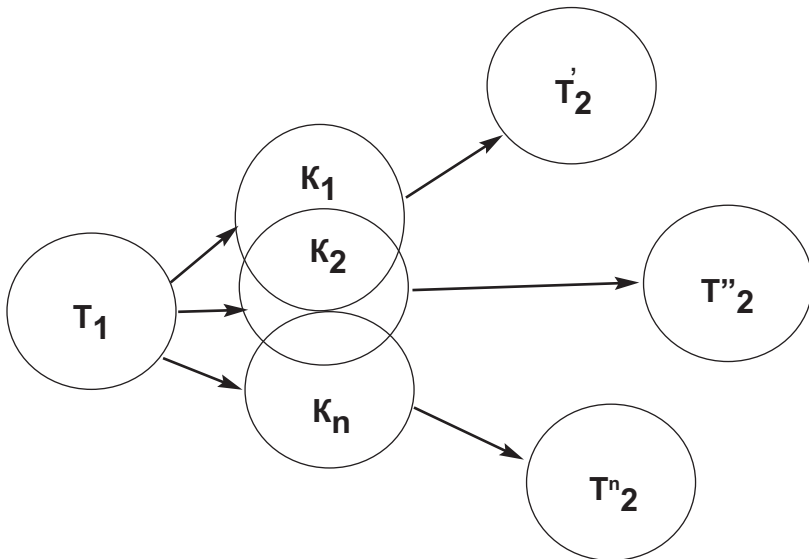

Рис. 2 Схема передачі тексту з використанням природної мови

До того ж тексту притаманна функція пам'яті. Текст – не тільки генератор нових змістів, а й конденсатор культурної пам'яті. Текст має здатність зберігати пам'ять про свої попередні контексти. Тому для адресату текст – завжди лише частина більшого за обсягом інформаційного масиву, яким він оперує [2].

За таких обставин виникає принципова проблема семантичного характеру. Так, одні й ті самі економічні терміни мають кілька наукових тлумачень. Наприклад, термін «інвестиції» може тлумачитись, по-перше, як витрати на капітальні матеріальні та нематеріальні активи (будівлі, споруди, обладнання, права інтелектуальної власності тощо); синонім – «капітальні вкладення». По-друге, цим же терміном можуть позначатися витрати на придбання різних за характером цінних паперів (акцій, облігацій тощо). Причому наведена багатозначність терміна «інвестиції» у конкретному тексті далеко не завжди внаслідок аналізу цього тексту може бути зведена до однозначного тлумачення. Аналогічні приклади багатозначного тлумачення коду, притаманного перш за все природній мові, можна навести й щодо інших економічних термінів: «інфляція», «тіньова економіка» тощо. Існують й інші проблеми однозначного тлумачення повідомлень, пов'язані з формалізацією інформації та її експертними оцінками.

До того ж використання широко вживаних економічних термінів у багатьох не лише ненаукових, а навіть неспеціальних виданнях, включаючи електронні ЗМІ, якими доводиться користуватись у своїй роботі аналітикам, не завжди відповідає вимогам наукової коректності, а тим більше – однозначності. Так, уже згадуваний вище термін «інвестиції» у ЗМІ іноді вживається як синонім кредитів, що неправильно з економіко-правової точки зору.

Тому на практиці при роботі з текстами на економічну тематику з широкого спектра різноманітних джерел аналітик досить часто опиняється в ситуації, семантична сутність якої описується наведеною вище схемою передачі тексту з використанням природної

мови (рис. 2) з притаманним цій моделі багатозначним тлумаченням кодів (термінів, понять).

З цієї причини для процедури переробки економічної інформації, коли на підставі ряду висхідних повідомлень формується змістовно новий матеріал, у принципі неможливе створення систем штучного інтелекту робототехнічного типу, тобто таких, що самостійно конструюють нове за змістом повідомлення без втручання людини. Мова може йти лише про людино-машинні системи штучного інтелекту для обробки інформації та підготовки аналітичних матеріалів економічного характеру. Однак у такому разі на порядок денний постає вже питання економічної доцільності створення таких систем.

Річ у тому, що програмне забезпечення людино-машинних систем штучного інтелекту надзвичайно складне і може бути реалізоване лише за наявності відповідної технічної бази. Адже обов'язковими компонентами такої системи є бази даних, де накопичуються відповідні факти, система управління цими базами, програма формування логічних висновків тощо [4, с. 366–367].

Крім того, функціонування згаданих людино-машинних систем штучного інтелекту задля запобігання помилкам потребуватиме залучення висококваліфікованих аналітиків уже на ранніх стадіях циклу виготовлення інформаційного продукту, як-от: пошук, збір інформації та наповнення відповідних баз даних.

Утім, суб'єктами української економіки, які за сучасних умов потенційно здатні формувати значний та регулярний попит на послуги наукових бібліотек, а відтак – бути джерелами відповідних фінансових надходжень для бібліотек, є великі й почасти середні комерційні підприємства, некомерційні організації та органи державної та місцевої влади й галузевого управління. Причому поширення дистантної форми використання інформаційних ресурсів загострює конкуренцію між інформаційними посередниками в боротьбі за споживача інформаційних продуктів і послуг.

Конкурентоспроможність великих наукових бібліотек серед інших інформаційних посередників у сфері надання інформаційних послуг переліченим вище суб'єктам української економіки забезпечується використанням усього їхнього потенціалу. Потенціал наукової бібліотеки (ПНБ) являє собою органічну єдність різноманітних бібліотечних фондів, кваліфікованих працівників відповідних підрозділів бібліотеки та інфраструктури бібліотеки з обслуговування користувачів, включаючи організацію доступу до інформації через мережу Інтернет. Поєднання цих компонентів створює притаманну саме науковим бібліотекам здатність до задоволення складних інформаційних потреб висококваліфікованих споживачів.

Водночас однією з головних характеристик інформаційних потреб як таких виявляються імовірні функції використання одержаної інформації. Відповідно до призначення інформації при вирішенні завдань, що стоять перед суб'єктом, фахівці виділяють такі функції використання одержаної інформації, або коротко – інформаційні функції:

- функція пошуку даних – передбачає отримання суб'єктом заздалегідь наміченої інформації довідкового характеру;

- функція оперативної поінформованості – передбачає отримання суб'єктом регулярних повідомлень про сучасну ситуацію;

- дослідницька функція – передбачає отримання інформації для проведення глибокого дослідження в новій для суб'єкта сфері знань, діяльності тощо;

- ознайомча функція – передбачає одержання суб'єктом базової інформації, необхідної для розуміння проблеми суб'єктом;

- стимулююча функція – передбачає отримання суб'єктом інформації, необхідної для генерації нових ідей, отримання нових стимулів для подальшої інтелектуальної діяльності [3, с. 25–29].

Враховуючи структуру та якісну специфіку ПНБ, особливо наявність кваліфікованих, досвідчених і добре організованих фахівців, можна вважати, що інформаційні посередники, великі наукові

бібліотеки є найбільш конкурентоспроможними при виконанні стимулюючої, ознайомчої та дослідницької функцій і частково – функції пошуку даних. Це пов'язано з тим, що виконання інформаційним продуктом ознайомчої та дослідницької функцій висуває певні вимоги змістовної складності цього продукту. А саме: наукові бібліотеки мають великі й різноманітні бібліотечні фонди, значна частина яких до того ж не має широко доступних електронних версій. Причому, наприклад, знання співробітниками СІАЗ НБУВ інформаційних характеристик різних видань та вміння використовувати всю інфраструктуру наукової бібліотеки для пошуку потрібної інформації дає їм змогу успішно використовувати зазначені видання для підготовки матеріалів з економічної тематики відповідно до вимог замовників.

Якщо ж оцінювати можливості великих наукових бібліотек у створенні конкретних видів інформаційних і, особливо, інформаційно-аналітичних продуктів, то можна припустити, що найбільш конкурентоспроможними продуктами, які такі бібліотеки можуть запропонувати суб'єктам української економіки, є тематичні огляди, аналітичні оцінки та концептуальні пошукові прогнози розвитку української та світової економіки. Адже накопичені у великих наукових бібліотеках України бібліотечні фонди, включаючи оригінальні матеріали власних інформаційно-аналітичних та довідково-бібліографічних підрозділів бібліотек, у поєднанні з можливостями дистантного використання інформаційних продуктів, які надає Інтернет, дадуть змогу генерувати досить широкий спектр складних інформаційних продуктів: якісно нових ідей, сценаріїв поведінки суб'єктів економічної діяльності, концепцій економічного та соціального розвитку тощо.

Саме в цьому сегменті інформаційної продукції, що її можуть запропонувати великі наукові бібліотеки, знайде своє втілення розв'язання актуальної й сьогодні дилеми між достовірністю інформаційного продукту та своєчасністю його підготовки для споживачів, на якій давно наголошували фахівці з аналітичної роботи

[5, с. 60–61]. У здатності до створення згаданих вище інформаційних продуктів та задоволенні інформаційних потреб суб'єктів української економіки й полягають потенційні конкурентні переваги наукових бібліотек порівняно з іншими інформаційними центрами.

За умов великого й постійно зростаючого попиту на найновітнішу інформацію з боку замовників саме оперативне отримання потрібної їм інформації стає «вузьким місцем» у роботі аналітиків. Адже традиційні технології створення й доставки до споживачів наукової та аналітичної інформації у вигляді друкованих видань (від написання рукопису автором до використання видання читачем), що на сучасному етапі становлять «левову частку» бібліотечних фондів, потребують для своєї реалізації значного часу, тоді як потреба в оперативному використанні ідей, що містяться на тих чи інших носіях, постійно зростає. У такому випадку в нагоді стає мережа Інтернет, що поєднує в собі переваги оперативної доставки інформації до споживачів, притаманні сучасним системам зв'язку, з поданням значних обсягів різноманітної інформації, що є перевагою друкованих видань. Співробітники ж відповідних інформаційно-аналітичних структур наукових бібліотек повинні оперативно знайти інформацію, що стосується конкретного питання, оцінити її достовірність й створити новий інформаційний продукт відповідно до вимог замовника.

Список використаних джерел

1. *Доронин, А. И.* Бизнес-разведка [Текст] / А. И. Доронин. – М. : Ось-89, 2003. – 384 с.

2. *Лотман, Ю. М.* Внутри мыслящих миров [Текст] / Ю. М. Лотман // Лотман Ю. М. Семиосфера. – СПб.: Искусство, 2000. – С. 149–390.

3. *Ніколас, Д.* Оцінка інформаційних потреб: методи і технології [Текст] / Д. Ніколас. – [Б.м.]: Асоціація інформац. менеджменту «Асліб», 1996. – 76 с.

4. *Першиков, В. И., Савинков, В. М.* Толковый словарь по информатике [Текст] / В. И. Першиков, В. М. Савинков. – М. : Финансы и статистика, 1995. – 544 с.

5. *Плэтт, В.* Стратегическая разведка. Основные принципы [Текст] / В. Плэтт. – М. : Форум, 1997. – 376 с.

6. *Сморгунов, Л. В.* Электронное правительство в публичном пространстве Интернета [Электронный ресурс] / Л. В. Сморгун // IX Всероссийская объединённая конференция «Интернет и современное общество». – Режим доступа : <http://www.conf.infosoc.ru/2006/egov2.html>, свободный. Заглавие с экрана.

7. UN Global E-government Readiness Report 2004. Toward Access Opportunity [Text]. – N.Y. : UNPAN, 2004.

Наталія ВІТУШКО,

заввідділу НБУВ

Інтернет-інформація як джерело формування сучасного бібліотечного інформаційно-аналітичного продукту

У публікації аналізуються інформаційні можливості використання Інтернет у межах сучасної бібліотечної практики, зокрема для створення бібліотечного інформаційно-аналітичного продукту. Подається характеристика джерельної бази Інтернет як складової інформаційного виробництва бібліотек.

В умовах формування інформаційного суспільства роль бібліотечних установ як виробничої системи, що вирішує завдання аналітичної обробки інформаційних потоків, підвищення ефективності використання інформаційних ресурсів невинно зростає. У зв'язку з цим увагу дослідників у все більшій мірі привертають проблеми підвищення ефективності бібліотечного інформаційно-аналітичного виробництва, важливого засобу введення в суспільний обіг матеріалів бібліотечних фондів, розвитку інформатизації.

Питанням аналізу проблеми місця й ролі інформаційного виробництва в сучасному соціокультурному просторі присвячені роботи: А. Антопольського, Ю. Арського, В. Брижко, В. Іноземцева. Роль і місце сучасної бібліотеки в інформаційному суспільстві теоретично обґрунтував А. Чачко. Проблеми розвитку бібліотек в інформаційному середовищі розглядаються в працях Л. Амлінського, В. Ільганаєвої, І. Моргенштерн, Ю. Столярова, Я. Шрайберга.

Важливу роль у теоретичному осмисленні й узагальненні питань, пов'язаних з розкриттям функції бібліотеки, технології інформаційного виробництва відіграли праці О. Астапович, М. Слободяника, О. Кириленко.

Економічні аспекти функціонування бібліотек активно досліджувались у працях І. Джерелієвської, М. Карташова, В. Ключєва, Л. Петрової, І. Фруміна. Автори дають загальну економічну оцінку діяльності бібліотек і використовують методи економічного аналізу щодо комплектування та використання бібліотечних фондів, матеріально-технічної бази бібліотек.

Проблему інноваційної компоненти бібліотечного інформаційного виробництва розроблюють науковці НБУВ під керівництвом академіка О. Онищенко – В. Горовий, А. Чекмарьов, Л. Костенко, Т. Павлуша, О. Воскобойнікова, Т. Добко та ін.

Вирішенню завдання визначення специфіки бібліотечно-інформаційного виробництва в умовах формування інформаційного суспільства присвячені праці І. Давидової. Можливості використання інформаційного сервісу Інтернету в бібліотеках України досліджувалися Л. Філіпповою, А. Романовим, В. Матюхіним.

Сучасні дослідники відзначають, що ускладнення соціально-економічного й політичного життя, зміна динаміки процесів у різноманітних сферах діяльності людини призвели до розвитку інформаційної індустрії, пов'язаної з вдосконаленням технологій виробництва нових знань. Поряд із цим актуалізується питання вдосконалення методик розширення доступу всіх категорій користувачів до наявних інформаційних ресурсів.

Особливе місце в процесах інформатизації суспільства належить глобальній комп'ютерній мережі Інтернет – зручному, доступному джерелу інформації, який принципово змінив систему нагромадження, зберігання, поширення інформаційних ресурсів. «Інтернет перетворився на публічний ресурс глобального масштабу, і керування його використанням повинне стати одним з основних питань порядку денного інформаційного суспільства» [10].

Про роль інтернет-інформації в сучасному суспільстві, її вплив на суспільне, культурне, політичне й економічне життя свідчить опитування 71 лауреата Нобелівської премії (близько третини сучасних лауреатів), проведене у 2001 р. дослідницькою компанією

Princeton Survey Research Associates за замовленням Cisco Systems. 89 % з них постійно користуються послугами мережі Інтернет і вважають, що інформаційно-комунікаційні технології значним чином трансформували їхній спосіб життя. 92 % опитаних відзначили Інтернет як унікальний засіб підвищення освітнього рівня й рушій нових технологій, 83 % – як засіб підвищення продуктивності праці та економічного зростання [12].

Популярність Інтернету поступово зростає і в Україні. Якщо у 2000 р. його послугами користувалось орієнтовно 180–190 тис. громадян, у 2005 р. – понад 1 млн, то у 2006 р. ця кількість вже перевищила 4,5 млн осіб [6].

Процеси інформатизації діяльності людини, створення глобальної інформаційної мережі Інтернет істотно вплинули на діяльність бібліотек, яким в інформаційному суспільстві приділяється особлива роль. «Повсякчас стикаючись з актуалізацією інформаційних процесів, суспільство дедалі більше усвідомлює необхідність існування соціальних інформаційних центрів для концентрування, структурування і підготовки до використання інформації» [5]. Змість зберігання книжкової продукції бібліотеки трансформуються в сучасні науково-інформаційні центри й посідають одне з найважливіших місць у його соціокомунікативній діяльності. Вони спрямовують свої зусилля на структурування, використання й надання інтегрованих знань, створення інформаційних послуг і продуктів, що є результатом аналізу та впорядкування інформації.

За наявності Інтернету, глобальних комп'ютерних мереж, коли читач має можливість отримувати інформацію з будь-яких куточків світу, бібліотека стає необхідною для аналітичної обробки інформації. Маючи у своєму розпорядженні комунікаційні канали, автоматизовані інформаційно-бібліотечні системи, гармонійно поєднуючи традиційні й сучасні електронні ресурси, бібліотеки отримують можливість збагачувати асортимент інформаційних продуктів у системі сучасних соціальних комунікацій, у т. ч. науково-аналітичними матеріалами [7].

Можливості використання Інтернету у вітчизняних бібліотеках здебільшого поки що розглядаються в межах традиційно сформованої бібліотечно-бібліографічної практики, а саме в таких її напрямках, як одержання бібліографічної, повнотекстової чи довідкової інформації. При цьому Інтернет дає можливість виконувати цю роботу більш якісно.

Разом з тим, в інформаційній галузі розвиваються можливості для розширення діяльності сучасних бібліотек. По-перше, у суспільстві зростає попит на інформацію, орієнтовану на вирішення конкретних завдань, на тематичний відбір інформації з різних джерел з подальшим її аналізом і аналітичною обробкою. По-друге, Інтернет як децентралізований віртуальний простір дає змогу впроваджувати нові форми організації праці, відбувається стрімкий процес диверсифікації інформаційних продуктів і послуг, бібліотеки ініціюють нові види інформації – створюють у мережі веб-сайти, веб-портали.

При цьому бібліотеки розвивають нові виробничі функції, які їм раніше не були притаманні. Важливим етапом в їх роботі стає створення спеціальних підрозділів з виробництва власних інформаційно-аналітичних продуктів за технологією «інформація на базі інформації» [5]. Такий підрозділ – СІАЗ (Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади) – з 1992 р. існує в НБУВ.

Враховуючи сучасні запити на створювані бібліотеками інформаційно-аналітичні продукти та еволюцію потреб на них у зв'язку з розвитком суспільних інститутів, СІАЗ здійснює оперативну підготовку матеріалів на базі Інтернет і друкованих ЗМІ за визначеною тематикою, спеціальних аналітичних матеріалів на базі використання систематично й різнобічно поновлюваних фондів монографічної та довідкової літератури, готує довідково-інформаційні, оглядові матеріали [8]. Інформаційно-аналітична продукція СІАЗу характеризується багатоаспектною джерельною базою, оперативністю задоволення запитів замовників, надійністю вико-

ристаних джерел, а отже – високою якістю використаної інформації.

У процесі підготовки інформаційно-аналітичних продуктів, особливо вузькопрофільних, важливим джерелом у роботі СІАЗу залишається інформація на паперових носіях. Вона і сьогодні цінується як більш точна, логічно структурована і, що дуже важливо, виготовлена відповідно до багатовікових традицій фіксації інформації, об'єднана попередніми напрацюваннями у сфері накопичення інформації відповідною внутрішньою логікою.

Разом з тим джерельна база Інтернету дала можливість прискорити обробку і використання великих обсягів оперативних матеріалів; розширити географію використання джерел інформації і їх кількість; за рахунок розширення й урізноманітнення джерельної бази підвищити якість бібліотечної інформаційно-аналітичної продукції (БІАП).

Значну допомогу в збереженні необхідного рівня оперативності БІАП надає робота з інформацією офіційних сайтів центральних та регіональних органів державної влади. Зокрема, це сайти Президента України, Верховної Ради, Кабінету Міністрів, обласних держадміністрацій та ін. На сторінках цих інтернет-ресурсів розміщуються поточні новини, аналітичні матеріали, нормативно-правова база.

Важливою складовою в цій роботі є такий сегмент Інтернету, як електронні бібліотеки, неформальною датою народження яких вважається 1971 р. – рік утілення в життя Проекту Гутенберга (Project Gutenberg), та повнотекстові бази даних. З точки зору професійної інформаційної діяльності вони є однією з головних складових сукупного потенціалу мережі як впорядковані колекції різноманітних електронних документів, оснащені засобами навігації й пошуку. В електронних бібліотеках представлена значна кількість інформації. Зокрема, у бібліотеці конгресу США за останні 12 років оцифровано 10 % фондів (11 млн документів). У Національній бібліотеці Франції тільки в 2006 р. переведено в

цифровий формат і розміщено на веб-сайті 80 тис. текстових документів [11].

У процесі використання цього сегмента Інтернету для підготовки БІАП слід враховувати, що електронні бібліотеки можна розділити на дві основні категорії: безкоштовні (відкриті) електронні колекції текстів і комерційні повнотекстові бази даних. Безкоштовні електронні бібліотеки формуються, як правило, окремими ентузіастами або співтовариствами. Найвним є також такий їх різновид, що підтримується організаторами з метою отримання стійкого прибутку від розміщеної на сайті реклами.

Комплектування відкритих електронних бібліотек відбувається одним з таких шляхів:

- тексти копіюються з інших сайтів;
- скануються;
- тексти надходять безпосередньо з видавництва або від авторів.

Для безкоштовних електронних бібліотек характерною може бути невисока якість організації, невисока ефективність системи навігації й пошуку, граматичні помилки в текстах і т. п. Однак недоліки часто компенсуються великими обсягами й безкоштовними умовами користування.

З усього переліку представлених у мережі комерційних інформаційних продуктів для професійної інформаційної діяльності найбільший інтерес представляють повнотекстові бази даних. Одержання доступу до них для традиційних бібліотек значною мірою змінює підходи до інформаційної роботи в цілому.

Значне місце в джерельній базі, яку використовує в роботі СІАЗ (журнал «Україна: події, факти, коментарі», бюлетень «Резонанс», інформаційно-аналітичні випуски «Шляхи реформування української науки», «Прогнози», «Конфлікти в суспільному вимірі», «Безпека підприємництва», «Експертно-аналітичний висновок моніторингу ЗМІ з питань зайнятості населення та ринку праці» та ін.), належить українському сегменту Інтернету, наповненість якого можна охарактеризувати так:

- інформація про діяльність різних суб'єктів господарювання – 37 %;
- інформаційно-довідкові ресурси – 16,6 %;
- інформація та науково-технічні журнали – 6 %;
- інформація науково-дослідних та навчальних організацій – 4,4 %;
- інформація про діяльність органів державної влади – 1,3 % [7].

Серед них за своєю оперативністю вирізняються інтернет-ЗМІ. На будь-які події інтернет-видання реагують іноді навіть швидше, ніж інформаційні агентства (ІА), що пояснюється особливостями функціонування одиниці інформації в Мережі. Зокрема, ІА спочатку розміщує новину в закритій стрічці, після чого передплатники агентства вирішують, чи ставити її у свої новини. Тільки після цього запускається процес вторинної ретрансляції матеріалу. Через інтернет-ЗМІ інформація швидше надходить до масової аудиторії не тільки певного ЗМІ, але й пошукових систем, де його новини ретранслюються – МЕТА, Яндекс та ін. Через служби моніторингу друкованих засобів масової інформації вона потрапляє на їхні шпальти, оскільки новина вже стала частиною інформаційного простору, звичайно, якщо вона містить реальний інформаційний привід [13].

Ще одна важлива риса мережевих видань – їхня інтерактивність. Зворотній зв'язок з читачем проявляється в можливості негайно відгукнутися на будь-яку публікацію, розмістити статтю з резонансної проблеми, що перетворює інтернет-ЗМІ на цінне джерело дослідження, зокрема, інструментів піару, громадської думки, рівня громадської активності певних категорій населення.

Використовуючи інтернет-ЗМІ в аналітичні роботи, слід враховувати, що вони, як і друковані, бувають різних категорій. Є такі, що вмщують лише замовлену інформацію або відображають інтереси засновника. Є визнані лідери на ринку інтернет-ЗМІ – видання із серйозною репутацією, яким можна довіряти [ForUm (www.for-ua.com), MIGnews.com.ua (www.mignews.com.ua), proUA.com (<http://proua.com>), Корреспондент.net (www.korrespondent.net)],

Версии (www.versii.com.ua)]. Є сайти, які часто розміщують скандальні матеріали, але посилаються на анонімні джерела отримання інформації. При цьому вони можуть виступати як «посередники», що нав'язують певні ідеї суспільній свідомості. Роль співробітника інформаційної служби при підготовці інформаційно-аналітичного продукту полягає в тому, щоб у цьому потоці даних знайти надійну й точну інформацію і за її допомогою об'єктивно висвітлити найважливіші події і процеси в житті українського суспільства. За словами экс-президента відділу новин компанії Сі-Бі-Ес Е. Клаубера, «у демократичному суспільстві важливо, щоб люди не тільки знали, але й розуміли» [14].

Під час аналізу мережевої інформації необхідно брати до уваги й те, що всі інтернет-ЗМІ чимало дослідників розподіляє на дві зовні схожі, але відмінні за бізнес-схемами категорії: сателітні та автономні [15]. Кожна з категорій має свої характеристики, які впливають на якість інформації цих видань. Сателітні є додатковою формою відображення інформації традиційних ЗМІ, телеканалів, радіостанцій. У цьому випадку створення свого сайту в мережі може бути способом розширення аудиторії. Автономні – це ЗМІ, створені саме як ЗМІ, що працюють винятково в Інтернеті. Для деякого з авторів цих видань існують певні причини для вибору Інтернету як виняткового медіа-середовища – розмиті правила існування, що дають змогу вільно поводитися з інформацією на сайті, яку можна в будь-який час знищити, а отже – максимальна незалежність, можливість за допомогою «жовтої» інформації максимально підвищити рейтинг і швидко зробити прибуток на інтернет-рекламі.

Використовує у своїй роботі СІАЗ і регіональні мережеві видання (для підготовки бюлетеня «Регіони сьогодні», тематичних та аналітичних оглядів). В інформаційному полі українських регіонів Інтернет відіграє не таку велику роль, як у центрі, проте кількість користувачів мережі там поступово зростає. Отже, збільшуються їхні потреби в інтернет-послугах, що мають чітку тери-

торіальну прив'язку до місцевості, де вони мешкають. Це приводить до поступового формування ринків регіональних інтернет-ЗМІ. Чимало регіональних інтернет-видань віддають усю площу сайтів місцевій інформації, навіть якщо ця інформація оновлюється досить нерегулярно. На багатьох із них стрічка із загальноукраїнськими новинами є лише доповненням до неї і несе ще одне навантаження – підвищує рівень оперативності сайту в очах користувачів.

Кожен з більш-менш сформованого до сьогодні регіонального сегменту українського Інтернету має власну організаційну структуру, що виявляється в наявності в окремих регіонах власних регіональних порталів, інформаційних агентств, регіональних банерних мереж, що поєднують місцеві сайти. Це свідчить про досить високий рівень цього сегменту Інтернету, сукупність регіональних інтернет-проектів якого формує віртуальний інформаційний простір кожного регіону і дає можливість аналітику побачити події та процеси очима місцевої влади, місцевих журналістів, а не в сухому переказі центральних ЗМІ.

Стосовно сателітних і автономних інтернет-ЗМІ, про які йшлося вище, то перші в регіонах, як правило, представляють слабо фінансовані веб-відділення газет та телерадіокомпаній і не відіграють значної ролі в інформаційному середовищі. За винятком окремих із них, зокрема сайтів ТРК Вежа (<http://vezha.org>) (Івано-Франківська обл.), ТРК ЛЮТ (<http://www.lot.lg.ua>) (Луганська обл.), Кременчуцький Телеграф (<http://www.telegraf.in.ua>) (Полтавська обл.), вінницької газети «Місто» (<http://misto.vinnica.ua>), Запорізької регіональної радіокомпанії «Великий луг» (<http://www.vlug.zp.ua>) та ін.

Щодо автономних, то термін існування їх у регіонах невеликий – більшість не здатні за короткий термін самоокупитися. У результаті конкурентної боротьби в кожному регіоні виживає декілька успішних ЗМІ. Але навіть вони працюють у досить суворих фінансових межах, що змушує їх робити ставку не на якість матеріалів, а на популярність. Це підвищує рейтинг видання, але зву-

жує аудиторію, яка представлена лише однією категорією населення – молоддю.

Підсумовуючи сказане, треба відзначити, що за допомогою сучасних інформаційних технологій українські бібліотеки намагаються поєднувати традиційні і нові електронні ресурси, стають важливим суб'єктом світового інформаційного простору. У зв'язку з цим вони виконують дві основні функції: забезпечують інформаційну взаємодію між різними суб'єктами інформаційного простору та оберігають користувачів від масиву зайвої інформації, сприяючи ефективному використанню накопичених знань. Завдяки інформаційному інтернет-середовищу, проекти якого відкриті для вільного доступу, бібліотеки отримали можливість надавати свої матеріали одночасно тисячам дослідників у різних країнах світу. Разом з тим – розширили свої можливості у сфері якісного комплектування новими ресурсами.

Ефективне використання сучасними бібліотечними установами традиційних носіїв інформації в поєднанні з інтернет-ресурсами дає змогу повніше задовольняти інформаційні запити суспільства, використовувати актуальну інформацію в режимі онлайн, що підвищує її цінність для замовника.

Список використаних джерел

1. Библиотечно-информационное обеспечение в области социальных и гуманитарных наук на пороге XXI века [Текст]: материалы науч. конф., Москва 26 мая 1998 г. / РАН. ИНИОН. – М., 1999. – 180 с.

2. Волкова, К. Ю. Обзор современных направлений создания электронных библиотек [Текст] / К. Ю. Волкова // Электронные ресурсы и электронные библиотеки: ежегод. межвед. сб. науч. тр. – М. : ГПНТБ России, 2006. – С.16.

3. Галимова, Е. Я. Библиотечный сервис [Текст]: учеб.-метод. пос. – М. : ЛИБЕРЕЯ-БИБИНФОРМ, 2006. – 144 с.

4. *Гончаров, М. В., Шрайберг, Я. Л.* Введение в Интернет: В 9 ч. [Текст] / М. В. Гончаров, Я. Л. Шрайберг. – М. : ГПНТБ России, 2001 / Ч. 6: Интернет для средства массовой информации. – М. : ГПНТБ России, 2001. – 44 с.

5. *Горовий, В. М.* Оновлення бібліотек як фактор підвищення ефективності інформаційних ресурсів [Текст] / В. М. Горовий // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 21 / НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. АБУ. – К., 2008. – 324 с.

6. *Горовий, В. М.* Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства [Текст] / В. Горовий. – К. : НБУВ, 2006. – 300 с.

7. *Губерський, Л. В., Макаренко Є. А.* та ін. Інформаційна політика України: європейський контекст [Текст] : монографія / Л. В. Губерський, Є. А. Макаренко та ін. – К. : Либідь, 2007. – 360 с.

8. *Онищенко, А. С., Попроцкая, В. Г.* Национальная библиотека Украины им. В. И. Вернадского как многопрофильный научно-исследовательский центр [Текст] / А. С. Онищенко, В. Г. Попроцкая // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития: науч.-практ. и теорет. сб. – Вып. 2. – К. : НБУВ, 2003. – С.15–39.

9. *Онищенко, О.* Бібліотеки в мінливому світі [Електронний ресурс] / О. Онищенко / інтерв'ю Л. Таран // Дзеркало тижня. – 2001. – 10.11 – 16.11. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/3000/3300/32830>, вільний. Заголовок з екрана.

10. Построение информационного общества – глобальная задача в новом тысячелетии: Декларация принципов (Документ WSIS-03/GENEVA/DOC/4-R, 12 декабря 2003 года) [Электронный ресурс] / Всемирная встреча на высшем уровне по вопросам информационного общества (г. Женева, 2003 г.) // Организация Объединенных Наций ЮНЕСКО. – Режим доступа: <http://www.zntu.edu.ua/base/Lib/zakon/03declar.html>, свободный. Заглавие с экрана.

11. *Пелагеша, Н.* Цифровая библиотека для всей Европы [Текст] / Н. Пелагеша // Зеркало недели. – 2008. – № 6 (685). – 16–22 февраля.

12. Престиж и опыт – основы партнерства : Интернет-инициатива Nobel-Cisco [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.content.com.ua/3101>, свободный. Заглавие с экрана.

13. *Носик, А.* Кислород Рунета. Роль интернета в формировании «повестки дня» [Электронный ресурс] / А. Носик. – Режим доступа: <http://www.4p.ru/main/theory/2965>, свободный. Заглавие с экрана.

14. *Беглайтер, Ральф.* Поток данных: новая роль СМИ (Глобальные вопросы) [Электронный ресурс] / Ральф Беглайтер. – Режим доступа : <http://www.infousa.ru/information/gjcom3.htm>, свободный. Заглавие с экрана.

15. *Таевский, Д. А.* Региональные Интернет-СМИ как зеркало интеллектуальной элиты [Электронный ресурс] / Д. А. Таевский. – Режим доступа : http://www.otd.ru/geo/sem_ob.htm, свободный. Заглавие с экрана.

*Леонід ЧУПРИНА,
заввідділу НБУВ*

Проблема інформаційних шумів при використанні оперативної інтернет-інформації для підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів

Досліджуються деякі прийоми подачі інформаційних матеріалів виданнями, що призводять до насичення інтернет-простору інформаційним шумом, а також основні принципи захисту аналітика від маніпулятивних впливів при використанні оперативної інтернет-інформації. Розглянуто особливості роботи аналітика з такими інформаційними потоками при підготовці інформаційно-аналітичних матеріалів.

Оперативна інтернет-інформація (ОІ) широко використовується при підготовці інформаційно-аналітичних матеріалів. При цьому під підготовкою розуміється накопичення, обробка інформації і, звичайно ж, аналітичний процес, який перетворює розрізнені дані про факти, події в певні знання про тенденції в розвитку цих подій чи процесів.

Одна з проблем, що постає перед аналітиком під час відбору матеріалів, – отримання на свій запит з інформаційних систем Інтернету великої кількості інформації, непотрібної в цей час і стосовно цього запиту. Ідеться про так званий інформаційний шум (ІШ).

Тема ця стає дедалі актуальнішою, однак ґрунтовних її досліджень у науковій літературі знайти не вдалося. Здебільшого подаються окремі думки, оцінки без широкої доказової бази. У тій або іншій мірі тему ІШ досліджують Є. Сазонов, М. Кім, Д. Вишня, Ю. Ільїн, Р. Акопов, А. Миронов, А. Доронін та ін.

Хоча у сфері інформатики цей термін широко вживається, однозначного визначення поняття немає. Так, за словами Ю. Ільїна, інформаційний шум – це коли внаслідок надходження великого

обсягу інформації «більша її частина стає нерелевантною, тобто не корисним сигналом, а саме шумом, відфільтрувати який виявляється дуже важко» [1].

Спираючись на поняття релевантності (відповідності запиту), інформаційний шум визначають ще як невідповідність знайденої інформації запиту.

Під інформаційним шумом можна також розуміти непотрібну, невчасну інформацію, що заважає споживачу сприймати іншу – відповідну його запитам.

Можна погодитися з данцем Ларсом фон Трієром, який вивів одне з найчіткіших визначень інформаційного шуму: «Будь-яка надлишкова, непотрібна і несвоєчасна інформація має кваліфікуватись як інформаційний шум» [2].

Останнім часом проблема ІІІ, що певною мірою існувала завжди, значно актуалізувалась насамперед з ряду об'єктивних причин, пов'язаних з розвитком цивілізації (наприклад, у зв'язку з «інформаційним вибухом» як наслідком стрімкого розвитку інформаційних технологій, світовими глобалізаційними процесами, відставанням у розвитку технологій пошуку й аналізу інформації від технологій її виробництва та ін.).

Говорячи про суб'єктивні причини виникнення та зростання ІІІ, слід звернути увагу на те, що шум може бути ненавмисний (серед причин його виникнення – фактичні помилки, механічні, технічні, коректорські тощо) і навмисний (серед причин – політична пропаганда, PR-акції, маніпулятивні технології, комерціалізація, жовта преса тощо).

Розглянемо один з багатьох аспектів проблеми ІІІ – «зашумлення» інформаційних потоків унаслідок використання інтернет-виданнями деяких сучасних прийомів журналістики і особливості роботи аналітика з цими потоками.

Комерційний підхід ЗМІ до виробництва й розповсюдження інформації в умовах ринку диктує необхідність подачі матеріалу в такий спосіб, щоб за будь-яких умов продати продукт, отримати

прибуток. Видання прагнуть всіляко привернути увагу читача, тому готові подати навіть малозначущу новину так, щоб він її помітив. З потоку новин вибираються такі повідомлення, які викличуть яскраву емоційну реакцію в читачів. Усе це, як і популярна нині теза про те, що «новина має бути зі знаком мінус», яка особливо помітна в роботі інтернет-видань, значно ускладнює аналіз, оскільки доводиться витратити зусилля на відсіювання емоційної складової, перебільшень і неточностей, щоб одержати певну кількість інформації, наявної в публікаціях.

Тому, працюючи з джерелами, слід намагатися відрізнити події значущі від штучних мотивів, покликаних допомогти виданню виділитися з ряду собі подібних. Варто зважати на ті прийоми сучасної журналістики, до яких часто вдаються журналісти при висвітленні подій аби привернути увагу читача:

- переважно описувати події, що стосуються елітних прошарків суспільства;
- сенсаційні, кризові, екстремальні події – голод, війни, надзвичайно жорстокі злочини тощо домінують над явищами повсякденного життя, негативна подія швидше привертає увагу;
- у події повинен бути головний (позитивний) герой, в якому читачі могли б побачити себе;
- подія має однозначно розумітися читачами;
- подія повинна бути максимально узгодженою зі згадуваними темами новин.

Журналістські прийоми подачі новин потребують уважного підходу при аналізі текстів. Часто в тональності подачі інформації переважає сенсаційність, претензія на оригінальність, видимість корисності і документальності. Саме ці складові і треба знайти в матеріалі, проаналізувати, оцінити їхню дійсну значущість і взяти з тексту тільки те, що стосується досліджуваного питання, а не «привабливо-рекламної» оболонки. Емоції, що переповнюють деякі публікації, роблять описувані в них події тільки зовні правдоподібними. Розглянувши уважніше наведені факти, часто можна

побачити і тенденційність їх інтерпретації, і замовчування чи підтасовування.

Постійно винаходяться нові витончені способи подачі подій. Наприклад, один з них – так званий інфортейтмент. Суть його в тому, що обігруються новини нібито для того, щоб зробити їх зрозумілими читачеві.

У гонитві за розважальністю в матеріал вбудовується значна кількість додаткових, лише опосередковано пов'язаних сюжетів. Аналіз усієї цієї додаткової інформації в кращому разі малопродуктивний, а то й даремний.

Або інший спосіб, під назвою фінішинг – доведення новини і відгуків на неї до логічного кінця. Такий журналістський прийом дає можливість багато разів використовувати реакцію на публікацію, обговорюючи кожен тему в якомусь новому ракурсі, максимально довго привертати до неї увагу читача. Вставляються довільні коментарі, не дуже пов'язані з основною темою, допускаються і навіть вітаються повтори описів, які створюють значний інформаційний шум, що заважає при пошуку й аналізі інформації.

При очевидному «перевиробництві» різноманітних інформаційних «субпродуктів», де власне інформація й базована на ній аналітика постійно губляться, інформаційний шум іноді навіть набагато ефективніше, ніж цензура, видавлює суттєву інформацію з простору, досяжного пересічному споживачеві. Інформаційний сурогат у вигляді політтехнологічних штампів завуальовує інформацію.

При цьому немає доказових підстав назвати цей ефект наслідком спеціальних маніпулятивних технологій, запроваджуваних у ЗМІ. У всякому разі можна стверджувати, що «забалакування» корисної інформації є наслідком недосконалості інформаційного простору в цілому. І якщо навіть його свідомо «інфікують» псевдоінформаційними приводами або штучними сенсаціями тощо – то результат,

який маємо, стає можливим лише завдяки відсутності імунітету інформпростору від цих посягань.

Тож використовувати ОП для підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів можна тільки після детального аналізу.

Під час аналізу дослідник має намагатися впорядкувати дані за ознакою подібності або відмінності. Типологізація, тобто виявлення стійких поєднань властивостей ситуацій, процесів, подій, що досліджуються, дає змогу поєднати розрізнені факти, згідно з тією або іншою концепцією. Групувати матеріали можна за різними ознаками залежно від наявних завдань.

Інформацію також слід оцінити і відсортувати за достовірністю (підтверджувана, сумнівна, неправдоподібна тощо) і оперативністю (історія питання, стан на сьогодні, прогноз). Якщо немає можливості встановити достовірність інформації, то побічно про неї можна судити за надійністю її джерела (надійне, досить надійне тощо). Підвищенню рівня об'єктивності й ґрунтовності аналізу сприятиме наявність достатньо представницького підбору матеріалів з різних джерел. Проте надмірно критичний підхід до оцінки достовірності інформації не повинен призводити до іншої крайності, коли разом з інформаційним шумом відкидається і корисна інформація. Зібраної інформації має бути достатньо для якісного аналізу. Це також означає, що в підібраній інформації відображені всі істотні сторони проблеми і значущі факти. Вимоги до повноти джерела залежать від поставлених завдань.

Аналізуючи зібрані матеріали, важливо відсікти інформаційний шум, зосередитися на найголовніших питаннях, уникнути зайвої деталізації, не намагатися охопити абсолютно все, що стосується теми.

Науковий рівень аналітичної роботи зросте, а обсяг інформаційного шуму зменшиться, якщо аналітик зможе оцінити, наскільки наведені в матеріалі конкретні приклади проілюструють сказане автором. Які цифри, подробиці могли б підтвердити або спростувати його твердження. Де вони одержані, і чи вказані ці

джерела. Якщо це можливо, подати додаткові відомості про цей предмет.

Далі необхідно спробувати вичленувати основні думки автора статті. Для відносно невеликої статті можна провести аналіз кожного абзацу тексту. Виділити ключові фрази, основні думки й ідеї абзацу. У хорошому, інформаційно насиченому, аргументованому матеріалі не вдасться значно зменшити обсяг абзаців при такому реферуванні. У слабких, пропагандистських статтях буде багато «води», журналістських штампів, нескінченних повторів та різних маніпулятивних прийомів.

Аналітик має перевірити актуальність інформації, тобто наскільки дійсно важлива описувана подія, чи не «підігріваються» відомості про неї штучно. Це можна зробити проаналізувавши загальний обсяг повідомлень на дану тему, оскільки інтенсивність маніпулятивних публікацій дещо більша, ніж у звичайних подій (як правило, за рахунок запущених «інформаційних хвиль»). Тут добре б провести контент-аналіз, пошукати повтори в різних джерелах, подібності і збіги в наявних текстах.

Цей вид аналізу ґрунтується на цілком зрозумілих передумовах. Автори текстів підбирають аргументи, їх послідовність, мовні звороти і приклади. Це робиться для того, щоб краще донести (чи приховати) певні ідеї або в потрібному ключі впливати на аудиторію.

Тому можливий і зворотний процес – аналізуючи елементи тексту, можна визначити, про що дійсно хотів сказати або промовчати автор. Контент-аналіз – це метод, який зазвичай розуміється як переклад характеристик досліджуваних текстів у кількісні, числові показники. Одержані дані статистично опрацьовують, і результатам дається змістовна інтерпретація. Задум контент-аналізу полягає в тому, щоб систематизувати враження від читання документа, зробити їх наочними, такими, що перевіряються. Озброєний такою методикою дослідник зможе не просто впорядкувати свої відчуття, але навіть дізнатися з тексту більше, ніж хотів повідомити його

автор. Скажімо, настирне повторення якихось тем або вживання характерних формальних елементів чи конструкцій, навіть не усвідомлюване автором, виявляється при статистичній обробці і певним чином інтерпретується дослідником. Певним чином контент-аналіз – це науково обґрунтований метод читання між рядків.

Різні компоненти, образи, думки і стереотипи, представлені в публікаціях ЗМІ різної спрямованості, піддаються вимірюванню. Можна дослідити, яке місце вони посідають у загальному обсязі, їх послідовність і/або частоту, з якою вони трапляються. При уважному розборі можна усвідомити динаміку змісту – ті випадки, коли, наприклад, когось раптом перестають або починають ляяти або коли в текстах раптово з'являється нова тема.

Слід зазначити, що контент-аналіз бажано застосовувати не до окремого тексту, а до інформаційних масивів, а ще краще до інформаційних потоків, що складаються з великої кількості текстів, оскільки статистичні закономірності виявляються тим виразніше, чим більше обсяг вибірки.

Під час аналізу важливо з'ясувати причини і наслідки досліджуваних явищ і визначити напрям розвитку ситуації, іноді для цього достатньо навіть смислового збігу даних з об'єктивно незалежних джерел. У результаті нарощується певна інформаційна структура зв'язків об'єктів і може навіть виникнути «похідна» інформація, відсутня в явному вигляді в джерелах. При такому підході стає можливим простежити ланцюжки зв'язків об'єктів, що беруть участь у досліджуваній ситуації.

Коли виникає підозра, що йдеться про навмисно підготовлену дезінформацію, необхідно виявити мотиви, якими керувалися автори. Читаючи статтю, потрібно проаналізувати не тільки відображені в ній факти, а й зрозуміти особисте ставлення журналіста до обговорюваної проблеми. Особливу увагу слід звернути на особу журналіста, його зв'язки, контакти, репутацію в ділових і політичних колах. Багато в чому цьому допомагає хоча б при-

близне знання належності видання до конкретних фінансово-промислових груп, незважаючи на те, що ангажована лінія може проводитися достатньо тонко.

Смислові акценти, що розставляються в статтях, можуть бути довільними. Якщо вони відображають політичні пристрасті журналіста, на це завжди можна зробити якусь поправку, складніше, якщо стаття талановито сфабрикована «джинса», тоді важливість того або іншого фрагмента в статті, серед інших, може бути штучно завищена або занижена.

У будь-якому випадку слід проаналізувати значення подій, з'ясувати кому вони вигідні, визначити мотиви і коло зацікавлених осіб. Аналізуючи інформацію, не можна допускати недооцінку або переоцінку фактів, яку-небудь ухильність. Аналітик зобов'язаний врахувати і оцінити всі одержані дані, якими б суперечливими вони не були, а будь-яке його ставлення до інформації має бути аргументоване.

Аналітику також необхідно скласти уявлення про можливий об'єкт впливу (на яку саме аудиторію розраховував автор публікації). Звернути увагу, чи присутні у статті елементи прихованої реклами і якщо так, то кому вона вигідна і хто можливий замовник цієї «джинси». Проаналізувати стильові особливості написання статті, абстрагуючись від контенту. Такий аналіз деколи дає змогу зрозуміти істинні мотиви авторів.

Призначення замовних матеріалів, маніпулятивних прийомів, пропагандистських акцій можуть бути різними. Наприклад, створювати потрібну громадську думку, впливати на політику органів влади, зміцнювати авторитет і довіру серед партнерів і клієнтів, стратегічно і тактично дезінформувати (підірвати й ослабити позиції) конкурентів на ринку та ін.

Для таких матеріалів характерні як свідоме замовчування і перекручування фактів, які аналітик, розпізнавши й проаналізувавши, використовує для своїх висновків, так і перенасиченість ІШ, вплив якого аналітик повинен уміти якщо не нейтралізувати, то

максимально мінімізувати. Питанням захисту від маніпулятивних дій присвячено багато наукової літератури, але в контексті теми нас цікавлять найзагальніші принципи уникнення чи зменшення їх впливу на аналітика.

Більшість маніпулятивних інформаційних дій базується на емоційній дії. Маніпуляція досягає мети, якщо вона випереджає процес мобілізації психологічного захисту об'єкта враження. Тому таке велике значення в ЗМІ надається сенсаційності і терміновості «смажених фактів». Для аналітика важливо не піддаватися такому тиску, сформулювати свою думку з того або іншого питання лише добре все обдумавши. Легше всього маніпулювати людиною, яка мислить стереотипами, що за своєю суттю є певними алгоритмами поведінки і життя. Відхід від них може допомогти зруйнувати всю програму маніпуляції.

Під час аналізу тексту аналітик не повинен бути тільки споживачем готових ідей, рішень. Перш ніж сприйняти нав'язувану підказку, її слід усебічно проаналізувати. А важливі твердження, що можуть мати серйозні наслідки, обов'язково перевірити за іншими джерелами.

Російський політолог С. Кара-Мурза наголошує на тому, що маніпулювання свідомістю стає неможливим за наявності альтернативних джерел інформації. Отримуючи різну інтерпретацію тих чи інших подій у різних мас-медіа, людина може зробити свої власні висновки і мати свою точку зору – настільки, наскільки це можливо за умов інформаційного шуму [3].

Саме критичний підхід до запропонованих трактувань подій допоможе запобігти маніпулятивному впливу. Також важливо виявити глибинні причини подій, дійти до «коренів проблеми». Це можна здійснити, наприклад, якщо відкинути запропоноване трактування і почати ставити власні питання, заглиблюючись у предмет крок за кроком.

Вважається, що один з найефективніших способів захисту від маніпуляції – відмова від мови маніпулятора. Навіть якщо вдатися

до найпростішого способу – переказати матеріал «своїми словами», то це допоможе аналітику не тільки краще зрозуміти суть справи, а й уникнути маніпулятивного впливу. При цьому потрібно сприймати повідомлення по змозі неупереджено, уникати ідеологічних категорій, ярликів і штампів.

Дуже часто вигідне для когось рішення подається як таке, що не має альтернативи. Це вже, з огляду на багатоваріантність буття, є підставою для аналізу – можливо, такий текст несе в собі ознаки маніпуляції.

Щоденні новини інтернет-видань – це власне певна модель дійсності, і відображає вона тільки деякі її сторони. Тому якщо втиснути якусь проблему в штучно побудований контекст, то, «граючи» на недосконалоості або особливості моделі, можна підвести об'єкт (читача) до потрібних для маніпулятора висновків. Якщо в аналітика є такі підозри, то варто змінити постановку питання, замінити пропонований контекст іншим, побудованим або ним самим, або одержаним з незалежних джерел.

Узагальнюючи, зазначимо, що маніпулятивні впливи здебільшого є інформаційним шумом або супроводжуються ним. Очевидно, що технології маніпулятивного впливу на споживача інтернет-інформації будуть удосконалюватись, відповідно зростатиме й рівень шуму в інформаційних потоках мережі. З огляду на це знання прийомів подачі інформаційних матеріалів, що сприяють насиченню інтернет-простору інформаційним шумом, а також основних принципів захисту від маніпулятивних впливів, дасть змогу аналітику мінімізувати ці впливи, зробити процес аналізу інформації ефективнішим і якіснішим.

Список використаних джерел

1. *Ильин, Ю.* Маятник внимания [Электронный ресурс] / Ю. Ильин. – Режим доступа: [http:// www.computerra.ru/features/243301](http://www.computerra.ru/features/243301), свободный. Заглавие с экрана.

2. *Абзалова, Г.* Перед выборами: как управлять СМИ, чтобы они не управляли Вами [Электронный ресурс] / Г. Абзалова. – Режим доступа: <http://mediart.ru/blog/okazivai-vliyanie/742-1-pered-viborami-kak-pravlyat-smi-chtobi-oni-ne-upravlyali-vami.html>, свободный. Заглавие с экрана.

3. *Кара-Мурза, С.* Манипуляция сознанием [Текст] / С. Кара-Мурза. – М., 2003.

4. Интернет как инструмент бизнес-разведки [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dudikhin.narod.ru>, свободный. Заглавие с экрана.

*Андрій ПОТІХА,
наук. співроб.*

Удосконалення методів обробки інформації та використання ЗМІ з метою більш ефективного задоволення інформаційних потреб дистантних користувачів.

Стаття присвячена розгляду вдосконалення форм і методів діяльності ЗМІ, у тому числі партійних, у забезпеченні прав громадян на інформацію та формуванні громадської думки.

У постіндустріальному суспільстві влада інформації стає вирішальною в керуванні суспільством, оскільки переважна більшість громадян сприймає навколишній світ через і за допомогою ЗМІ. Таким чином, ЗМІ сьогодні перетворилися на один з найважливіших суспільних інститутів.

Хоча демократія неможлива без ЗМІ, їх свобода не повинна означати відірваності від суспільства і громади, інтереси і думки яких вони повинні висловлювати. В іншому випадку вони (ЗМІ) перетворюються на засіб політичного впливу їх власників і керівників, а всі інші громадяни позбавляються реальних можливостей публічного самовираження свободи слова.

Засоби масової інформації тлумачаться словниками як розгалужена мережа установ, які займаються збиранням, обробкою та поширенням інформації. У цю мережу входять теле-, радіопрограми, газети, журнали, інформаційні агентства, кінодокументалістика. Сьогодні в політичних процесах багатьох країн світу починає активно використовуватися також і Інтернет, особливість якого полягає в тому, що він дає змогу встановити зворотний зв'язок політиків зі своїми виборцями. Саме політика, як сфера суспільної

діяльності, найбільше потребує засобів масової інформації для встановлення і підтримки постійних зв'язків між її суб'єктами, оскільки вона неможлива без опосередкованих форм спілкування і спеціальних засобів зв'язку між різними носіями влади, а також між державою та громадянами. Тому ЗМІ дедалі більше виступають не лише необхідною ланкою передачі інформації у системі механізмів політики, але й нерідко її творцем.

Водночас для більшості громадян ЗМІ є найважливішим джерелом інформації про діяльність органів державної влади, події та процеси, що відбуваються в державі та у світі. Виходячи з цього, будь-яка інформація, незалежно від того, якої сфери вона стосується, спрямована не тільки на інформування аудиторії, але й на формування ціннісних орієнтацій особи і суспільства. Отже, ЗМІ виступають одночасно і продуктом громадської думки, і силою, що її формує. Саме в цьому полягає специфіка діяльності мас-медіа [1].

Серед засобів масової інформації вагоме місце відводиться партійним виданням. Вони є посередником між журналістом, дописувачем і аудиторією. У процесі функціонування засоби масової інформації здійснюють двобічний зв'язок між комунікатором (тим, хто надає інформацію) і реципієнтом (тим, хто її сприймає), іншими словами, відбувається своєрідне спілкування, але не особистісне, як у повсякденній практиці, а з допомогою масових форм зв'язку. Між комунікатором і реципієнтом існує технічний канал зв'язку.

Журналістика, як засіб масової інформації, разом з тим є виразником інтересів суспільства, його різних соціальних груп, категорій, окремих особистостей. Зрозуміло, що діяльність засобів масової інформації, зокрема партійних видань, має важливі суспільно-політичні наслідки, оскільки характер масової інформації, адресованої аудиторії, визначає значною мірою її ставлення до дійсності і напрям соціальних акцій.

Засоби масової інформації здійснюють серйозний вплив на суспільство, його стан і розвиток. Вони можуть сприяти прогресу або гальмувати його.

Звичайно, будь-яка свобода має свої береги. Своєрідним берегом свободи слова виступають об'єктивність, істинність, достовірність, доказовість інформації, які ґрунтуються на чесності, порядності, відповідальності перед законом. І ще гласність, свобода слова гарантують право на спростування брехливої інформації. Кожна демократична країна має певну систему законів, конституційних положень, які регулюють відносини між засобами масової інформації і суспільством, між журналістом і державою, між видавцем і аудиторією.

Партійні видання часто називають колективними пропагандистами та агітаторами. Інформація в тлумаченні партвидань набуває нерідко відчутно тенденційного забарвлення. Тому користувач такої продукції має ставитися до неї обережно. Але без партійних видань неможливе цілісне уявлення про ідеологію, програмні заходи та стратегію і тактику партій.

Вплив ЗМІ на масову свідомість учені визначають як «влада медіа» – «соціальні відносини між групами та інститутами, включаючи контроль більш могутньої групи або інституту над діями та розумом членів менш могутньої групи». У такому дискурсно орієнтованому визначенні спеціальний акцент робиться на можливостях медіа переконувати: «Тільки деяка частина слухацької і глядацької аудиторії зберігає мінімум автономії та незалежності в користуванні інформацією, яку вона одержує через ЗМІ» [2].

Поняття «позитивне – негативне», «брудне – чисте», «руйнівне – конструктивне» об'єктивно присутні в складі будь-якого політичного тексту, але коли протистояння понять стає більш інтенсивним та жорстким, а в суспільстві бракує інформаційних технологій, відбувається закономірне зміщення від методів переконання в бік впливу на емоції електорату. «Використання емо-

ційно забарвлених слів у пресі сприяє виникненню емоцій у читачів»[3].

Саме це при спеціальній подальшій розробці сприяє науковій організації агітаційно-пропагандистської роботи в плані впливу на аудиторію, коли активізація емоційного прошарку лексики тексту пробуджує в масах певні емоції. Таке явище в наукових колах називають «навіюванням або мовною сугестією» [4].

Партійна публіцистика в гострі, відповідальні моменти життя країни супроводжується неодмінною семантичною актуалізацією оцінності, а якість політичної оцінки залежить від позиції газети, точніше її партії-засновниці. Різні ідеологічні настанови газет диктують використання одних і тих самих слів у кардинально різних значеннях – то з позитивною, то з негативною оцінкою. Але пояснити це можна тільки тим, що там, де є інтерес, не може бути байдужості.

«Головна мета політдискурсу – вплив на суспільну думку і переконання, що влада повинна чи не повинна належати певному інституту. Аргументаційні стратегії дискурсу українських політиків відображають прагнення їхніх партій впливати на моральні та універсальні принципи. Критику своїх політичних супротивників вони обґрунтовують фактами порушення ними цих моральних цінностей», – наголошує К. Серажим [5].

У демократичній, правовій державі кожен громадянин має гарантоване законом право знати про все, що в ній відбувається. Як слушно підкреслюється в численних дослідженнях, як це впливає із повсякденної практики, без свободи слова немає демократії, без демократії немає свободи слова. У свою чергу, свобода слова і демократія неможливі в наш час без вільної, незалежної преси.

Засоби масової інформації в демократичному суспільстві виконують функцію діалектично протилежного стосовно «влади» полюса, а не тільки інструменту пропаганди. Це, як засвідчує досвід, далеко не просте завдання. Досить згадати гострі ремствування на

пресу з боку представників влади та й просто громадян. Причому влада міняється – на зміну призначеним зверху приходять обрані демократичним шляхом, а суть звинувачень залишається майже незмінною.

Політичні партії України разом з державними інститутами виступають головними складовими елементами політичної системи суспільства. Головна мета діяльності політичних партій сформульована в Конституції України: «Сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян» .

Особливе місце в цьому процесі відводиться партійним ЗМІ. «Уся історія вивчення масової комунікації ілюструє постановку дослідницького питання про ЗМІ як інструмент впливу на маси, бо то природна функція ЗМІ: забезпечити суб'єктно-об'єктні стосунки між мовцем та масовою аудиторією з метою впливу на об'єкт у контексті масової поведінки», – наголошує на природності сугестивної функції ЗМІ професор В. Різун [6].

Проте суть демократії не тільки в тому, що представники влади обираються демократичним шляхом, а й у тому, що вони підзвітні виборцям. Публічне обговорення дій, учинків, політики тих, у чиїх руках влада, – запорука того, що власть імуші не будуть цією владою зловживати. Жоден з диктаторів не допускає навіть думки, що його вчинки можуть бути піддані публічній критиці. Відчуття безкарності за свої вчинки – одне з найбільш згубних для суспільного організму. Воно призводить до застою, загнивання. Істотною ознакою тоталітаризму є відсутність опозиції, у тому числі вільної преси, яка за своєю природою, за призначенням протистоїть волюнтаризму, зухвальству влади.

Демократичне суспільство наділяє працівників засобів масової інформації великими правами, але останні несуть і велику відповідальність перед суспільством. Недопустиме зловживання свободою слова.

Інформаційна ефективність діяльності ЗМІ може бути вивчена й оцінена тільки в зіставленні з метою, яку ставить суспільство

перед цими засобами. Виконання цього завдання нерозривно пов'язане з більш точним обліком потреб людей, їх зростаючих соціальних, духовних і політичних запитів. Увага соціологів до цього аспекту ефективності останнім часом помітно зростає. Задоволення інформаційних потреб аудиторії необхідно включати до завдань комунікатора як метазасіб для досягнення інших, управлінських завдань масового впливу.

Дослідження інформаційних потреб виходить з їх типології: загально-психологічні, комунікативні, наукові, інформативні. Виявлення ступеня їх задоволення – першочергове завдання. Інформаційні потреби варто розглядати як потреби в повідомленнях визначеного змісту й форми, що потрібні людям для орієнтації в навколишній дійсності, уточнення сформованої в них картини світу, для вибору лінії поведінки і вирішення проблемних ситуацій, для досягнення внутрішньої рівноваги й гармонійності із соціальним середовищем. Без задоволення цих потреб неможлива цілеспрямована розумна діяльність людини. Тому ступінь розвитку інформаційних потреб і їх задоволення тісно пов'язані з соціальною активністю людини. Як показують дані соціологічних досліджень, найбільш інтенсивно розвинуті й усвідомлені інформаційні потреби в групах аудиторії з вищим ступенем соціальної активності: членів виборних органів, громадських організацій, позаштатних авторів ЗМІ тощо. Це ще раз підтверджує важливість включення до критеріїв ефективності ЗМІ їх ролі в задоволенні інформаційних потреб населення.

Як і будь-які інші потреби, інформаційні спонукають до активної діяльності. Якщо вони не задовольняються повідомленнями, що передають ЗМІ, то аудиторія або шукає потрібну інформацію з інших каналів, або зменшує потреби в такій інформації, а отже, і свою активність у цій сфері. Тому важливо знати, яким чином задоволення (чи незадоволення) визначених інформаційних потреб може вплинути на характер і ефективність повсякденної діяльності людей, на їхню активність у різних сферах громадського життя.

Адже вплив інформаційної діяльності ЗМІ за допомогою радіо, преси і телебачення на суспільну свідомість вимірюється не кількістю (чи навіть якістю) «дбайливо обрамлених» картинок, а здатністю цих засобів спонукати особистість, соціальну групу включитися в діяльність суспільства на різних рівнях – від безпосереднього, найближчого оточення, до суспільних рухів світового масштабу.

Найважливіший стратегічний ресурс сучасного світового розвитку – інформація. Як свідчить багатий досвід, виграє той, хто має найширший, найповніший, необмежений доступ до джерел інформації. Управління без інформації – безглуздя, бо всім і завжди потрібна найповніша, своєчасна та цілеспрямована інформація для прийняття термінових рішень з конкретної, а не будь-якої проблеми. Коли ж ці та інші вимоги не виконуються, рішення приймаються не найефективніші, з більшим ступенем ризику, що часто призводить до великих збитків.

Сучасний рівень складності завдань, що вирішуються за допомогою інформаційних систем, постійно зростає. Саме тому цілком логічно чекати подальшої оптимізації вже існуючих інформаційних систем соціально-політичного характеру, спрямованих на функціональне забезпечення вирішення різнобічних питань: від автоматизованого збирання й інтерпретації інформації до управління, проектування, моделювання й прогнозування різноманітних суспільних процесів.

Вивчення інформаційних потреб органів законодавчої та виконавчої влади свідчить, що в процесі прийняття рішень разом з використанням фактографічних матеріалів важливим стає залучення інформації про відображення взаємовідношень між різними фактами, подіями, особами тощо в засобах масової інформації.

Саме преса дає найповніший масив інформації про події в країні. За оперативністю подачі матеріалів та масштабністю впливу на населення газетним виданням немає рівних серед документальних засобів комунікації. Щоправда, останнім часом

кількість партійних друкованих видань скорочується. Використовуючи сучасні технології, партійні вожді намагаються за допомогою Інтернету впливати на суспільно-політичні процеси.

Бурхливий розвиток всесвітньої мережі Інтернет, свідками якого ми всі є, не міг оминати й Україну. Стрімкий розвиток цієї мережі в Українській державі та неухильне зростання кількості її користувачів дає можливість констатувати, що Інтернет поступово стає дедалі важливішим чинником гуманітарної безпеки українського суспільства.

Інтернет виводить на новий рівень можливості дистанційних форм користування інформацією. Ці форми набувають дедалі більшого поширення і в Україні. Вважається, що одержання інформації через Інтернет з поступовою трансформацією суспільства в інформаційне буде становити серйозну альтернативу традиційним методам користування інформацією.

Окремо слід відзначити фактор появи такого явища, як інтернет-ЗМІ. Активне використання традиційними ЗМІ інтернет-технологій для поширення своїх інформаційних матеріалів, а також бурхливий розвиток самостійних інтернет-видань уможливають безпрецедентний плюралізм думок та свободу слова. Для України з її неусталеними традиціями у сфері реального забезпечення свободи слова та наявним тиском з боку держави на традиційні засоби масової інформації Інтернет є серйозною альтернативою офіційним джерелам інформації. Саме це спонукало партійних лідерів поширювати інформацію про діяльність партій через Інтернет. Завдання електронних засобів масової комунікації, як і друкованих видань, – вплив на масову свідомість [2].

Узагальнюючи вищесказане, можна констатувати, що позитивні інформаційні впливи Інтернету на гуманітарну безпеку українського суспільства полягають, по-перше, у широких можливостях доступу до найрізноманітнішої інформації в різних формах представлення і, по-друге, у відносно рівних можливостях щодо поширення своєї інформації якнайширшій аудиторії.

Список використаної літератури

1. *Гриценко, О. М.* Шлях до демократії – через політичну культуру (проблеми формування її в процесах трансформації українського суспільства) [Текст] / О. М. Гриценко: // Трибуна. – 2003. – № 3–4. – С. 38.
2. *Зернецька, О.* Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини [Текст]: моногр. / О. Зернецька. – К., 1999.
3. *Гридин, В.* Психолінгвистические функции эмоционально-экспрессивной лексики [Текст] / В. Гридин. – М., 1976.
4. *Романов, А., Черепанова, И.* Суггестивный дискурс в библиотерапии [Текст] / А. Романов, И. Черепанова. – М., 1999.
5. *Серажим, К.* Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність [Текст] : моногр. / К. Серажим. – К., 2002.
6. *Різун, В.* Маси [Текст] / В. Різун. – К., 2003.

Валентина ПАЛЬЧУК,

мол. наук. співроб.

Бібліотека і влада: удосконалення співробітництва

У статті висвітлено значення сучасної загальнометодологічної, методичної і кадрової підтримки розвитку системи бібліотечного інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів державної влади.

На сьогодні система бібліотечного інформаційно-аналітичного забезпечення процесу вироблення управлінських рішень проходить новий організаційно-методичний розвиток.

На сьогодні до її головних пріоритетів відноситься:

– поліпшення ефективності роботи економіки країни (створення оптимальних умов для ефективного функціонування суб'єктів господарювання, поліпшення основних економічних показників, підтримка найбільш значущих інноваційних проектів, раціоналізація податкової системи, ефективне керування фінансовими потоками, розвиток інфраструктур тощо);

– розвиток зовнішньоекономічних відносин, двосторонніх відносин з країнами, що представляють економічний інтерес для України;

– формування іміджу України на світовому рівні;

– ефективне управління системами соціального забезпечення (питання охорони здоров'я, освіти, зайнятості населення, житлово-комунального господарства тощо);

– удосконалення суспільно-політичних відносин у країні;

– побудова правової держави (забезпечення правопорядку, боротьба зі злочинністю та ін.);

– вирішення проблем екології тощо.

При цьому з метою забезпечення якісного результату бібліотечної інформаційно-аналітичної роботи доцільно враховувати такі режими вироблення управлінських рішень:

- розв'язання управлінських завдань стратегічного характеру, пов'язаних, як правило, з перспективами розвитку;

- вирішення управлінських завдань оперативного, тактичного характеру, орієнтованих на поточне організаційне і фінансово-ресурсне забезпечення виконання планів і проектів;

- вирішення надзвичайних, екстремальних управлінських завдань, пов'язаних з необхідністю запобігання й усунення наслідків впливу руйнівних природних чи техногенних факторів, виникненням і неконтрольованим розвитком гострих соціально-політичних проблем і конфліктів [1].

Кожен із зазначених рівнів процесу управління потребує відповідної організації інформаційно-аналітичної підтримки, використання специфічних методик підготовки фактологічного матеріалу.

Так, стратегічний рівень вироблення управлінських рішень зумовлює виявлення основних тенденцій, досліджуваного суспільного процесу протягом тривалого часу, їх аналіз і прогноз. Обов'язковою умовою при цьому є розгляд і вироблення різних варіантів вирішення проблем, прогноз моделей та сценаріїв розвитку подій і т. п.

Оперативний рівень потребує проведення моніторингових досліджень поточного стану соціально-економічних та суспільно-політичних процесів, вирішення завдань оперативного впливу на ситуацію, проведення оперативного контролю заданого впливу і внесення відповідних корективів для успішного усунення проблем.

Вирішення надзвичайних, екстремальних управлінських завдань передбачає одночасне проведення постійного інформаційного моніторингу стану потенційно небезпечних природних, техногенних, соціально-політичних факторів, процесів, пов'язаних з організацією національної безпеки та ін., з'ясування зако-

номірностей цих тенденцій на рівні, що забезпечує достовірність, об'єктивність відображення суспільних процесів та прогнозування їх виникнення і розвитку, надання рекомендацій щодо усунення наявних небезпек або ж відповідного матеріалу для розробки таких рекомендацій спеціалістами-експертами.

Таким чином, одним із показників якісної роботи аналітиків в інформаційно-аналітичному супроводі всіх рівнів вироблення управлінських рішень є забезпечення органів влади такими інформаційно-аналітичними продуктами і рекомендаціями, які відображають повну картину розвитку ситуації в певній суспільній сфері та можливих варіантів керування нею. Зростання ефективності цієї роботи пов'язано із забезпеченням деяких вимог, які виходять із практичних міркувань стосовно постійного процесу вдосконалення результативності роботи державного апарату, підвищення її оперативності, дієвості, багатофакторного охоплення реальності з забезпеченням об'єктивності.

Для організації своєчасної підготовки таких продуктів необхідне налагодження процесу обробки інформаційних масивів, що відображають конкретні суспільні явища, організації оперативного, якісного пошуку за допомогою використання якомога більшої кількості інформаційних систем, відбору (селекції) відповідних матеріалів та їх аналізу.

При організації ефективного інформаційного супроводу управлінської діяльності актуальним є впровадження досвіду передових країн світу (США, країн Західної Європи та Японії). Він свідчить, що забезпечення якісних параметрів процесу управління (більш вищу організованість, безпеку, конкурентоспроможність виробництва тощо), стало можливим завдяки прискореному використанню інтелектуально-інформаційних ресурсів за одиницю часу. Особливо в державних структурах влади і бізнесу цих країн високо оцінюють знання як стратегічний ресурс (моделі, правила, ідеї, дії в конкретних ситуаціях і т. п.) [2]. Він містить інтелектуальне багатство суспільства, відображає досягнення науки, освіти,

культури й інших сфер людської діяльності і матеріалізується в науково-технічній літературі, науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробках, розпорядчих і нормативних документах, засобах масової інформації і т. п.

З іншого боку, якісний результат інформаційно-аналітичної діяльності в системі бібліотечно-інформаційного забезпечення суспільства сприятиме зменшенню обов'язкового інформаційного навантаження на всі ділові сфери, у тому числі й управлінську. У першу чергу це стосується подолання суперечності між наявністю величезних обсягів інтелектуально-інформаційних ресурсів, що циркулюють і зберігаються в інформаційних системах та можливостями переробки і використання знань. Подоланню такої суперечності сприятиме налагодження співробітництва управлінських структур з інформаційно-аналітичними підрозділами бібліотек, розподілом функцій, пов'язаних з обробкою інтелектуально-інформаційних ресурсів.

Перед бібліотечними закладами визріла об'єктивна необхідність створення сучасних інтелектуально-інформаційних продуктів, що мають відповідати потребам усіх сфер суспільства, у тому числі й управлінської, з урахуванням специфіки її поточної діяльності в умовах швидкого прийняття рішень при високих темпах сьогодення.

Необхідно спрямовувати вектор розвитку спеціалізованих інформаційно-аналітичних структур бібліотек таким чином, щоб вони стали своєрідним мостом між знанням і управлінською діяльністю. У зв'язку з цим, як показує практика організації роботи інформаційно-аналітичних структур, доцільним є налагодження замкнутого циклу відбору, накопичення, систематизації, зберігання, використання інформації, перетворення безсистемних даних, інших розпорошених знань на інформаційно-аналітичний матеріал для вироблення ефективних управлінських рішень, матеріал, що містить «осмислені відомості, що ґрунтуються на зібраних, оцінених і витлумачених фактах, викладених таким чином,

що виразно видно їх значення для вирішення будь-якого конкретного завдання» [3].

Таким чином здійснюється розвиток інформаційно-аналітичної функції бібліотек, формування інформаційно-аналітичних ресурсів (фактографічних, фрагментографічних, персональних, адресно-довідкових, оглядово-аналітичних, повнотекстових БД) з урахуванням специфіки аналітичних досліджень, освоєння аналітичних технологій продукування якісного інформаційно-аналітичного матеріалу, використання за призначенням комп'ютерних технологій опрацювання масивів інформації як власних, так і інших суб'єктів документальних комунікацій (центрів моніторингу, електронних ресурсів Інтернету, соціологічних служб і т. п.).

Отже, вектор організації інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек має бути спрямований на виробництво різноманітних, відповідно до запитів сучасних користувачів інтелектуально-інформаційних ресурсів (фактографічних, фрагментографічних, персональних, адресно-довідкових, оглядово-аналітичних, повнотекстових БД тощо) і водночас на забезпечення розвитку процесу вдосконалення рівня власних аналітичних матеріалів, як важливої форми розкриття знань, зосереджених в інформаційних ресурсах. Позитивним у цьому процесі є наявна можливість більш ефективно використовувати знання, перетікають з одного носія в інший, синтезуючись з іншими знаннями, набувають нового змісту, призначення і форм. Таким чином, збагачується можливість використання інтелектуально-інформаційних ресурсів, кінцевим результатом якого стає продукування нового знання.

Як свідчить практика інформаційно-аналітичний супровід процесу прийняття управлінських рішень підрозділяється на дві групи інформаційних завдань. Перша пов'язана зі збором і опрацюванням інформаційного матеріалу про стан об'єкту впливу.

Друга – з отриманням якісно нового знання про можливі шляхи, засоби та механізми досягнення певних (бажаних) результатів функціонування систем управління.

Якщо перша група завдань, як правило, вирішується за рахунок підвищення оперативності, достовірності і релевантності в інформаційному забезпеченні, то друга потребує проведення додаткових досліджень та розробок, пов'язаних з отриманням нового знання.

З цієї точки зору в рамках першої групи інформаційних завдань здійснюється аналітико-синтетична переробка зібраних вихідних даних для отримання опрацьованої інформації як основи прийняття управлінських рішень. Досягнення цієї мети складається зі збору первинної інформації, її збереження, структурування, власне опрацювання (аналіз) і надання придатної форми для користування.

Оскільки управлінську інформацію варто розглядати як відбиття суспільної дійсності (зовнішньополітичного, економічного, суспільно-політичного, соціокультурного, екологічного становища тощо) в інформаційних потоках, то створений інформаційний ресурс має містити сукупність різних зібраних, систематизованих, опрацьованих повідомлень, зведень, даних про відповідні суспільні предмети, явища, процеси, відносини, які набувають ознак інформаційно-аналітичного продукту.

Головним моментом у цьому процесі потрібно назвати виокремлення релевантної інформації з величезного інформаційного потоку, що є досить трудомістким завданням і потребує значних зусиль. Як правило, це вирішується за допомогою відбору (селекції) інформації за певними ознаками, що відповідають заданим цілям, напряму, виду діяльності органу управління чи поставленим завданням замовників.

Таким чином, власне, усі інформаційні завдання на цьому етапі складаються з пошуку, оцінки, відбору, аналізу, збереження і генерації інформаційно-аналітичного ресурсу, тобто інформації, що пов'язана з відображенням і вивченням різних процесів життєдіяльності суспільства.

Загалом цей рівень інформаційних завдань ставиться тоді, коли процес вироблення управлінського рішення потребує гранично точного, оперативного та повного аналізу первинної інформації. В інформаційному плані це пояснюється тим, що кожний наступний етап обробки інформації суб'єктивно змінює її і передає в більш узагальненому вигляді. У результаті сприйнята проблемна ситуація може не завжди відповідати дійсності. Вирішення цього завдання потребує об'єктивного підходу до виявлення, аналізу й оцінки інформації, уважного її вивчення з метою забезпечення більшої повноти і достовірності в її підготовці.

Інформаційні інтереси осіб, що приймають рішення в органах державного управління, визначаються колом питань їхньої компетенції, але практика свідчить, що для організації ефективного інформаційно-аналітичного обслуговування не можна обмежуватися лише запитами перших осіб на одержання інформації.

Збільшення обсягів різномірної інформації ставить перед інформаційними центрами, у тому числі і бібліотечними закладами, завдання активного включення в процес якнайшвидшого приросту «змістовного інформаційного ресурсу» [5], тобто не інформації взагалі (дані, повідомлення, довідково-бібліографічна інформація, реферативні матеріали тощо), а вироблення такого інтелектуально-інформаційного потенціалу, який має чітке функціональне призначення і швидке практичне використання в різних сферах життєдіяльності суспільства, у тому числі і в процесах управління.

Як справедливо зазначає академік О. Онищенко, «бібліотеки бачаться як досвідчений «посередник» між майже безмежним потоком інформації і користувачем. Особлива роль відводиться інформації про інформацію, і роль бібліотекаря в інформаційній революції невпинно зростає» [6]. Продовжуючи цю думку в контексті цього дослідження, можемо додати, що на сьогоднішньому етапі інформаційно-аналітичного супроводу процесу управління необхідно забезпечувати (продукувати) таким інтелектуально-ін-

формаційним ресурсом, який би максимально сприяв ефективному державному управлінню.

Для цього доцільно спрямовувати зусилля на вдосконалення, корекцію, стимулювання розвитку системи бібліотечного інформаційно-аналітичного обслуговування органів влади шляхом постійного контролю за станом інформаційних потоків, відстеження актуальності та якості інформації (знань) в них, здійснення її селекції. Тобто сприяти зменшенню навантаження сучасного інформаційного середовища на діяльність владних структур, які мають обмежені можливості (недостатній досвід, кваліфікованих працівників, брак часу тощо) та забезпеченню практично-цінною інформацією для стимулювання ефективного управління.

Сюди входить «творення власного інформаційно-аналітичного продукту, синтезованого на базі використання наявних інформаційних масивів за принципом “інформація – на базі інформації” інформаційно-аналітичних матеріалів» [7], що набувають функціональних якостей, які сприяють управлінському процесу.

Своє бачення у генерації такого продукту запропонувала відомий бібліотекознавець М. Акіліна. На її думку, робота полягає в більш ефективному впорядкуванні інформації, при цьому систематизації потребують не окремі документи, а сам їх зміст. Це пов'язано з аналізом інформації на смисловому рівні, з розумінням її змісту, зі створення такого інформаційного матеріалу, який зберігає семантику попередньої інформації. Тобто дії повною мірою визначені змістовністю і трансляцією інформації в іншому, сконцентрованому вигляді [8, 9].

Більш якісному вдосконаленню інформаційно-аналітичної діяльності сприяє застосування методик консолідації інформації. Суть цього процесу полягає в збільшенні цінності інформації для прийняття рішення і зменшенні її обсягу залежно від збільшення ступеня її консолідації. Мету цієї роботи розкриває саме визначення консолідованої інформації. Вона є «суспільним знанням, яке спеціально відібране, проаналізоване, просинтезоване, оцінене,

реструктуризоване і видозмінене (переупаковане) з метою придатності для безпосереднього вирішення проблем і задоволення інформаційних потреб користувачів, які не мали б прямого доступу до цих знань і не могли б їх ефективно використати, тому що вони розсіяні по багатьох документах і важкодоступні у своїй оригінальній формі» [10].

При цьому необхідно розуміти і об'єктивно сприймати зміст документів, уміти осмислити і побачити в перспективі вплив інформації (знань) на підвищення ефективності процесу управління. Важливого значення набувають змістовність і цінність інформації, розуміння її змісту, вилучення знань і їх використання. Постає завдання навчитися «фільтрувати інформацію, відрізнити дані від знання, робити свій індивідуальний критичний вибір» [11], шукати необхідний інформаційний матеріал незалежно від його функціонального призначення.

Процес екстракції інформації (знань) з текстів, їх аналіз зумовлює необхідність розробки спеціальних методів когнітивного характеру. Вони базуються на представленні знань, їх аналізі, що змінюють первинну структуру і форму інформації та включають синтез знань, виявлення їх якісних властивостей, що у своїй сукупності виконують прогресивну функцію в будь-якій сфері життєдіяльності суспільства, у тому числі і державному управлінні.

Широко використовують галузевий принцип відбору та обробки інформації, тобто у створеному інформаційному матеріалі збирається інформація з тієї галузі знань, яка відповідає управлінському завданню. На цьому етапі продукування інформаційно-аналітичного матеріалу може відбуватися за тематикою управлінського процесу (висвітлення впливу тих чи інших явищ на поточний стан економічної, суспільно-політичної, соціокультурної сфер, розгляд закономірностей резонансних подій у міжнародних відносинах на основі наукових теорій та пропозицій тощо).

Наукова інформація може стосуватися безпосередньо управлінського завдання, дає можливість розглядати його не лише за влас-

ними принципами вирішення (досягнення бажаної мети), але і з теоретичних позицій. У цьому випадку знання виступає механізмом діагностики суспільних процесів. Настільки ж актуальною для прийняття управлінських рішень є інформація про наявний світовий досвід подолання проблемних ситуацій у різних сферах.

Це приводить до усвідомлення необхідності аналізу інформаційних масивів бібліотек, інших документально-комунікативних систем з метою виявлення знань для створення інформаційно-аналітичного базису для прийняття управлінських рішень, забезпечення якнайшвидшого переведення продуктів інтелектуальної праці (теорій, концепцій, ідей, прогнозів) у норми практичної діяльності.

Прикладом створення таких інформаційно-аналітичних продуктів може бути серія аналітичних оглядів світової літератури «Екологія», яка з 1989 р. готується ГПНТБ СО РАН. Для підготовки оглядів створюються тимчасові авторські колективи, до яких входять спеціалісти СО РАН і СО РАМН, галузевих інститутів [12].

Таким чином, інформаційно-аналітичний супровід діяльності владних структур має супроводжуватися оперативним виявленням, вилученням та накопиченням інформації (знань) з інформаційних потоків, що створюються суб'єктами документальних комунікацій, їх класифікацією, систематизацією і структуризацією для подальшого зручного використання в процесі управління.

Більше того, сучасні учасники процесу управління не задовольняються просто наданням їм кваліфіковано опрацьованого інформаційного матеріалу з різних джерел про ті чи інші явища, події. Вони хочуть бачити в інформаційно-аналітичному супроводі їхньої діяльності «інтелектуального помічника», експерта, порадника.

На цьому етапі постає необхідність вирішення другої групи інформаційних завдань, які пропонує методика інформаційно-аналітичної діяльності. У зв'язку з цим робота зводиться до вироблення такого інтелектуально-інформаційного ресурсу, який

надає не опис подій у хронологічній послідовності (як створювалося, діяло), а інформацію у вивченні процесів функціонування в найширшому соціокультурному контексті. У результаті проводяться дослідження, отримуються нові знання про те, під впливом яких суспільних ідей, концепцій чи поглядів формувалося уявлення про об'єкт управління. Важливо правильно визначити зміст проблеми, обставини і причини, що її зумовлюють джерела позитивного розв'язання, прогресивне і суспільне значення набутих у процесі дослідження знань. Проведення глибокого аналізу ситуації в досліджуваній сфері, виявлення найбільш перспективних і стратегічних напрямів її розвитку – це саме ті факти, подальший аналіз яких дасть змогу вийти на інший рівень понять, спрогнозувати майбутнє.

На цьому рівні проведення аналітичних досліджень, які б характеризувалися високим ступенем значущості для оптимізації управлінського рішення, важливими елементами інформаційно-аналітичної роботи стали:

- цільовий системний аналіз суспільних процесів у режимі реального часу;
- прогноз динаміки впливу різних чинників на них;
- розробка механізмів і технологій впливу на зовнішні і внутрішні фактори;
- доведення розробок і проектів до суб'єктів управління та контроль за їхнім впровадженням і практичною значущістю і, у разі необхідності, визначення механізмів коректування методів досягнення конкретної мети тощо.

У цьому напрямі організацію інформаційно-аналітичного забезпечення в системі бібліотечного обслуговування необхідно пов'язувати з новим розумінням функцій і завдань аналітичної діяльності, а також зі зміною технологій її здійснення [13,14]. Універсальність провідної соціальної функції аналітики полягає в продукуванні нового знання на основі переробки інформації з метою оптимізації процесу прийняття рішень.

Аналітичні матеріали не тільки висвітлюють суспільно-політичні, економічні, соціокультурні процеси в країні та за її межами, події і факти, а й подають інтерпретацію їх змісту (смислу), пояснюють закономірності реалій. Вони мають популяризувати свіжі ідеї, утілені часто у форму різних варіантів доповідей і проектів реалізації політичних рішень, важливих для суспільного життя, пропозиції, довгострокові плани, попередження, припущення, статистичні викладення з різним рівнем аналітичного, теоретичного обґрунтування, алгоритмів конкретних дій і просто міркувань.

Вивчення стану соціально-економічної, політичної, культурної сфер здійснюється на основі регулярного спостереження за інформаційними потоками, що циркулюють у системі документальних комунікацій. У зв'язку з цим для підвищення якості аналітичних досліджень застосовують технології інформаційного моніторингу, який на сьогоднішній день став одним із найбільш важливих елементів інформаційно-аналітичної діяльності.

Організація моніторингу функціонування соціальних систем управління проводиться з метою дослідження дійсного стану справ, виявлення сприятливих перспектив їх розвитку, а також забезпечення глибокого аналізу ситуації в суспільній сфері, що перебуває в полі дослідження.

Необхідність впровадження моніторингу в системі бібліотечного інформаційно-аналітичного забезпечення владних структур зумовлена рядом принципово нових завдань перед системою державного управління, таких як:

- оперативний аналіз поточних суспільних процесів і прогноз майбутнього;
- підвищення гнучкості в діяльності органів державної влади в результаті розширення їх поінформованості;
- зростання швидкості реакції реагування на зміни, що відбуваються в суспільстві і світовому співтоваристві в цілому;

– необхідність продуманих системних дій щодо запобігання виникненню кризових ситуацій та забезпечення стабільності в державі [15].

Тому доцільно характеризувати інформаційний моніторинг як постійний процес періодичних і комплексних досліджень, а також контроль за станом соціальних систем з метою виявлення і запобігання небажаним факторам різних негативних проявів. Використання сучасних інформаційних технологій дає змогу подати інформаційний потік у вигляді цілісної картини і на цій основі розробити інструмент оцінки, сформувати інформаційну базу для прийняття управлінських рішень.

Структуровані дані, отримані під час моніторингу, використовують для підготовки аналітичних і оглядових матеріалів з актуальних питань для органів державного управління. Прикладом створення різноманітних інформаційно-аналітичних продуктів з використанням інформаційного моніторингу може слугувати організація роботи СІАЗ НБУВ, яка готує для владних структур ряд інформаційно-аналітичних матеріалів, в яких проаналізовано та висвітлено найактуальніші події суспільного життя в економічній, політичній, соціальній сферах, питання державотворчого процесу в Україні та ін.

У підвищенні якості інформаційно-аналітичного забезпечення вагоме значення приділяється інтеграції творчості й інтелекту людини з метою реалізації евристичних підходів для виробництва інтелектуально-інформаційних ресурсів. Інформація і знання в поєднанні з інтелектуальними здібностями людини виконують свою соціально прогресивну функцію, піддаються постійному вдосконаленню чи спрямовані на створення нового знання.

Таким чином, з метою забезпечення якості інформаційно-аналітичних досліджень для ефективності прийняття управлінських рішень важливе значення приділяють професіоналізму аналітика. Він включає «специфічну особистісну обдарованість, сукупність властивостей інтелекту, розвинуту інтуїцію, системне мислення,

психологічну стійкість до стресів інформаційного генезису (здатність продуктивно діяти в умовах невизначеності, неповноти, надлишку, дефіциту, суперечливості інформації і т. п.)» [14].

До цих внутрішніх факторів також варто віднести теоретичний і практичний досвід, що є специфічним способом людського пізнання дійсності. Симбіоз теоретичного знання і практичного досвіду важливий тим, що він дає фундаментальні орієнтири, необхідні для подальшого проведення аналітичних досліджень суспільних явищ та надання цим процесам ґрунтовного пояснення і рекомендацій щодо усунення небажаних проблем.

Мислення практиків пов'язують з їхніми здібностями до розуміння соціальних процесів у контексті складної системи суспільних відносин, з постійним переосмисленням існуючих у професійній свідомості уявленнях. У зв'язку з цим для підвищення рівня професіоналізму аналітиків необхідно розвивати природний інтелект, засвоювати нові прийоми мислення, не так твердо обмеженими нормами і стереотипами, розвивати творче, образне і модельне мислення [16]; виявляється перспективним використовувати інтуїцію, інтелект і кмітливість людини [17] та ін., незважаючи на те, що при сучасній комп'ютеризації зростає ступінь формалізації мислення. Шляхи реалізації цих вимог – займатися безперервною самоосвітою.

При розгляді багаторівневості організації інформаційно-аналітичної діяльності, впливає потреба у внутрішньофункціональному розподілі праці, чітко вибудованому технологічному ланцюгу. Він складається з таких складових:

- збору, опрацювання і пошуку інформації (цей етап може включати здійснення постійного різнобічного інформаційного моніторингу ситуацій, відстеження стану і виявлення нових проблем у всіх сферах життєдіяльності, формування інформаційного фонду з широким спектром матеріалів з різних проблем і т. п.);
- підготовки аналітичних продуктів;

– аналітичного супроводу тих чи інших проектів, управлінських рішень (оперативне надання альтернативних варіантів вирішення завдань управління, підготовлених з використанням методик, технологій, опосередкованим залученням як власних так і сторонніх незалежних експертів).

Організаційні засади інформаційно-аналітичних організацій структуруються таким чином, щоб забезпечити органам влади повну картину становища в сфері управлінського інтересу – від збору інформації для аналітичних досліджень до надання середньо- і довгострокових прогнозів, науково обґрунтованих рекомендацій тощо. Очевидним стає те, що інформаційно-аналітичне забезпечення є «зв’язну структуру інформаційних, аналітичних, прогнозних та експертних підрозділів» [18].

Найвища ефективність аналітичної роботи при цьому досягається там, де відбувається консолідація висококваліфікованих спеціалістів у спеціалізовані команди, що володіють цільовими, виробленими під визначений тип завдань інтелектуальними й інформаційними технологіями.

Таким чином, активізація відповідного розвитку і вдосконалення бібліотечної інформаційно-аналітичної діяльності на базі впровадження передових і вироблення нових прогресивних інформаційно-аналітичних методик генерації інтелектуально-інформаційних ресурсів, залучення в цей процес обдарованих фахівців сприятиме вдосконаленню якісно нового рівня співробітництва між органами державної влади і бібліотеками.

Список використаних джерел

1. Дегтяр, А. Удосконалення організаційного забезпечення інформаційно-аналітичної діяльності в системі державного управління [Текст] / А. Дегтяр // Державне управління в Україні: реалії та перспективи : зб. наук. пр; за заг. ред. В. Лугового, В. Князева. – К. : Вид-во НАДУ, 2005. – С . 67–68.

2. *Грановский, В.* Современные фабрики мысли [Текст] / В. Грановский. – К. : Агентство гуманитарных технологий, 1999;

3. *Шейдина, И. Л.* США: «Фабрики мысли» на службе стратегии [Текст] / И. Л. Шейдина. – М. : Наука, 1973.

4. *Баяндин, Н.* Конкурентная разведка: анализ делу венеч [Электронный ресурс] / Н. Баяндин. – Режим доступа: <http://www.it2b.ru/it2b2.view3.page8.html>, свободный. Заглавие с экрана.

5. *Соснін, О. В.* Проблеми державного управління системою національних ресурсів з наукового потенціалу України [Текст] / О. В. Соснін : монографія. – К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. – С. 8.

6. *Онищенко, А. С.* Библиотеки в меняющемся мире [Текст] / А. С. Онищенко / интервью Л. Таран // Зеркало недели. – 2001. – 10–16 ноября.

7. *Горовий, В. М.* Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства [Текст] / В. М. Горовий. – К. : НБУВ, 2005. – С. 158.

8. *Акилина, М. И.* Информационная функция как понятие [Текст] / М. И. Акилина // Библиотека. – 1999. – № 10. – С. 30–32.

9. *Акилина, М. И.* О критериях отнесения библиотеки к документным и информационным учреждениям [Текст] / М. И. Акилина // «Библиотечное дело на пороге XXI века» : тез. докл. и сообщений междунар. науч. конф. (Москва. 15–16 апр. 1998 г.). Ч. 1. – М., 1998. – С. 16.

10. *Калитич, Г. І.* Інформаційно-дослідницька діяльність як основа підготовки, прийняття та реалізації управлінських рішень [Текст] / Г. І. Калитич // Всеукраїнська науково-практична конференція «Інформація, аналіз, прогноз – стратегічні важелі ефективного державного управління». – К. : УкрІНТЕІ, 2000. – С. 82–83.

11. *Жабко, Е. Д.* Обучающая библиотека как прототип библиотеки будущего [Текст] / Е. Д. Жабко // Науч. и техн. б-ки. – 1997. – № 12. – С. 36–42.

12. *Лаврик, О. Л.* Информационное обеспечение региональных экологических программ [Текст] / О. Л. Лаврик // Библиоковедение. – 1998. – № 3. – С. 56–60.

13. Методология и практика информационно-аналитического обеспечения управления предпринимательскими рисками [Текст]. – М., 2003. – 184 с.

14. *Сляднева, Н. А.* Информационная аналитика – эзотерическое искусство или современная профессия? [Текст] / Н. А. Следняева // Информационно-аналитический журнал «Факт». – 2000. – № 7.

15. *Мартиненко, В. М.* Інноваційна стратегія демократичного розвитку України: від місцевої демократії до демократичної держави [моногр.][Текст] / В. М. Мартиненк. – Х. : Константа, 2004. – С. 76.

16. *Грановская, Р. М., Березня, И. Я.* Интуиция и искусственный интеллект [Текст] / Р. М. Грановская, И. Я. Березня. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1991. – С. 260.

17. *Балабанов, О.* Комп'ютерний інтелект: можливість і реальність [Текст] / О. Балабанов // Вісн. НАН України. – 1997. – № 9. – 10. – С. 16–21.

18. *Валевський, О.* Інформаційно-аналітичне забезпечення органів державної влади: актуальні питання методології та організації [Текст] / О. Валевський : зб. наук. праць Національної академії державного управління при Президентіві України; за заг. ред. В. Лугового, В. Князева. – К. : Вид-во НАДУ, 2004. – Вип.2. – С. 35.

Олена ПОРХУН,
мол. наук. співроб.

Перспективні шляхи розвитку програмного забезпечення в роботі з електронними документами

У статті розглядається питання розробки системи лінгвістичного аналізу, які використовуються для пошуку, класифікації, кластеризації, реферування та автоматичного перекладу текстових документів. Акцентується увага на використанні семантичного аналізу для забезпечення якості процесів обробки текстової інформації, дається характеристика модулів системи розуміння тексту для виконання семантичного аналізу. Розглядається питання автоматичного реферування та тематичної навігації в інформаційних масивах.

Сьогодні актуальність галузі ефективної обробки текстової інформації складно переоцінити. Це зумовлено в першу чергу тим, що експоненційне зростання обсягів текстової інформації потребує постійного вдосконалення технологій доступу до неї.

Галузь обробки текстової інформації (Information Retrieval) з кожним днем породжує нові та дедалі складніші завдання. Можна виокремити цілий ряд класичних проблем: пошук документів, маршрутизація запиту, фільтрація, класифікація, кластеризація текстових документів, реферування та автоматичний переклад текстів тощо.

У США та країнах Західної Європи протягом останніх 20 років активно виконуються науково-дослідницькі проекти, присвячені лінгвістичній тематиці та створенню систем інтелектуальної обробки текстів. Уряди та комерційні установи інвестують мільйони євро в проекти даного напрямку. В умовах швидкого зростання обсягів поточної інформації, яку необхідно щоденно обробляти, системи автоматичної обробки текстів стають необхідними для роботи в усіх галузях.

Ціни на розроблене лінгвістичне програмне забезпечення на софтверному ринку вимірюються десятками, а іноді й сотнями тисяч євро за одне робоче місце (Американська система аналізу текстів CONVERA коштує приблизно 100 тис. дол. за одне робоче місце). Саме тому актуальність створення вітчизняних систем інтелектуальної обробки текстів сьогодні неможливо переоцінити.

Центральну роль у системах лінгвістичного аналізу відіграють лінгвістичні глобальні бази знань, на основі яких функціонують алгоритмічні програмні модулі аналізу. Розробка цих баз є найбільш трудомісткою роботою та потребує тисячі людино-годин праці високо-кваліфікованих комп'ютерних лінгвістів. Треба зазначити, що підготовка фахівця такого рівня триває понад 15 років. Саме все це в сукупності обумовлює необхідність залучення великих коштів у процес розробки лінгвістичного програмного забезпечення та закладає, безумовно, недешеву ціну на лінгвістичне програмне забезпечення.

Сьогодні серед систем пошуку та аналізу текстів найбільш відомими є американська система CONVERA, російські інтелектуальні метапошукові системи «Сиріус», Solarix Intellectronix, Exactus.

Сьогодні в інформаційно-пошукових системах процес пошуку документів базується в основному на попередньому процесі автоматичної індексації за словами. Використання для пошуку документів інформаційнопошукових тезаурусів є недостатньо актуальним через велику трудомісткість та низьку швидкість ручного індексування. Альтернативою індексації за словами є автоматична концептуальна індексація за поняттями тезаурусів (дескрипторів), спеціально розроблених як інструмент для автоматичної обробки текстів. У результаті автоматичної концептуальної індексації для кожного тексту будується не послівний індекс, а індекс за дескрипторами тезауруса, можливе розширення запиту за синонімами.

При цьому необхідно вирішувати питання, пов'язані з представленням у тезаурусі багатозначних термінів, а саме: як та наскільки детально мають бути описані різні значення багатозначних термінів, щоб такий опис виявився базою для ефективного вирішення багатозначності термінів у процесі автоматичного індексування.

Треба зазначити, що основним недоліком сучасних пошукових систем і програм текстового моніторингу та аналізу є відсутність врахування семантичної структури текстів. Хоча навіть при поверхневому семантичному аналізі структур речень тексту якість пошуку стає набагато кращою при несуттєвих втратах часу.

Застосування семантичного аналізу обумовлено прагненням поліпшити якість процесів обробки текстової інформації. Оперуючи з формальним змістом текстів на природній мові, можна досягти більшої повноти та точності результатів при вирішенні завдань пошуку, класифікації, реферування, фільтрації текстових документів.

Семантичний аналіз полягає у визначенні інформативності текстової інформації та виділенні інформаційно-логічної основи тексту. Для виконання семантичного аналізу розробляється так звана Система розуміння текстів (СРТ).

Семантичний аналіз тексту припускає розробку та застосування основних процедур «розуміння» або «здобуття знань». Результат виконання цих процедур формалізується у вигляді деякої семантичної структури. Машинне розуміння тексту можна розглядати як процес формування семантичного образу для аналізованого тексту на природній мові, що виконується СРТ.

СРТ базується на спеціальних модулях, що реалізуються лінгвосемантичним та програмним забезпеченням. Перше використовується для опису моделі предметної області та представлено лінгвістичним та семантичним словниками, у термінах яких СРТ формує образ тексту. Програмне забезпечення реалізує методи семантичного аналізу. Роботу СРТ можна поділити на два етапи: лін-

гвістична обробка та семантична інтерпретація, що виконується, відповідно, лінгвістичним та семантичним модулями СРТ.

Лінгвістичний модуль поєднує етапи безпосередньої обробки текстів. На цих етапах відбувається первинна формалізація речень вхідного тексту. Кожен етап використовує словники лінгвістичного забезпечення. На етапі граматичного аналізу виділяються текстові одиниці: слова, речення та абзаци.

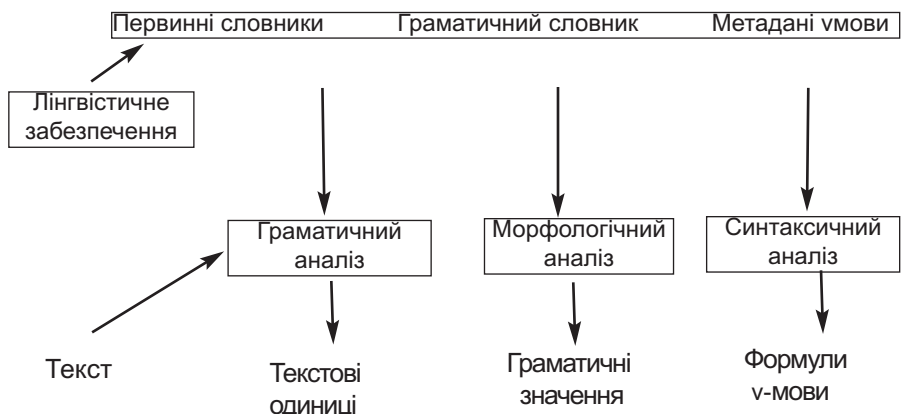

Схема 1.Схема лінгвістичного модуля СРТ

Крім того, на цьому етапі виконується виключення так званих stop-слів та більш складних конструкцій, таких як вступні речення.

На етапі морфологічного аналізу визначаються граматичні значення слів, такі як частина мови, рід, число, відмінок тощо. На етапі синтаксичного аналізу визначається синтаксична структура речення, що описується деякою формулою V-мови. Робота семантичного модуля наведена на рис. 2.

Семантичний модуль виконує смислову обробку тексту, вхідні дані представлені V-формулами, отриманими лінгвістичним модулем. Даний вид обробки називається інтерпретацією, оскільки відповідно до закладеної в словниках семантичного забезпечення моделі предметної області виконується визначення формального

змісту окремих формул V-мови. Ця процедура виконується на етапі семантичного аналізу. На етапі міжфразового семантичного аналізу виконується об'єднання семантичних представлень окремих речень у єдину семантичну мережу, що описує зміст усього тексту.

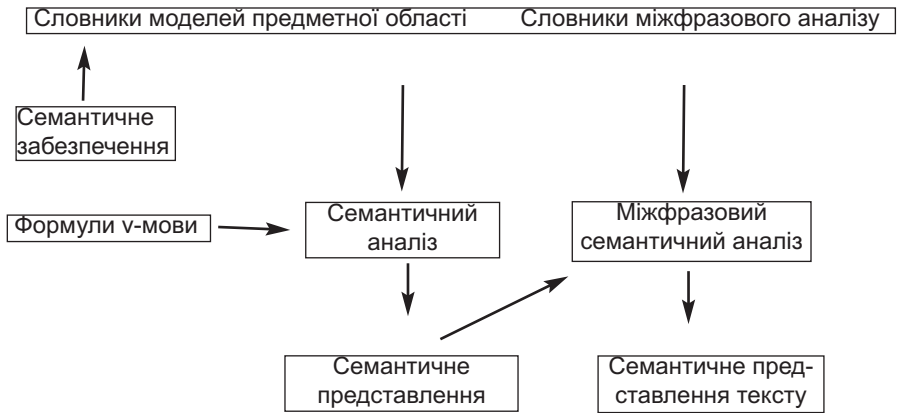

Схема 2. Схема семантичного модуля СРТ

Серед створених програм автоматичного реферування широко відомі такі сучасні системи, як Copernicus summariser, Viewsum summariser, Inxight Summarizer.

Більшість існуючих алгоритмів реферування базуються на виборі в тексті речень, які містять найбільшу кількість часто вживаних понять, іноді з врахуванням зв'язків між поняттями. Таким чином, інформаційний портрет документа відкривається у формі послідовності цитат, відібраних з оригіналу.

Основна проблема в забезпеченні якості роботи існуючих систем автоматичного реферування полягає у використанні виключно частотного аналізу для визначення найбільш важливих сегментів тексту. При цьому не враховується складна об'ємна багатовимірна структура тексту, що зумовлює перетворення вихід-

ного документа на набір невдало пов'язаних речень, який важко вважати текстом реферату.

Використання семантичної мережі понять, пов'язаних з дієсловами, дає змогу формувати основні ідеї тексту, відображені в часто жививаних поняттях та зв'язках, у вигляді простих речень. Окремою проблемою є вибір оптимального порядку фраз. Одним з варіантів її вирішення може бути визначення комунікативної структури тексту – ієрархії тем та рем, яка відображує логіку викладення автором матеріалу. Завдання-тема рематичного аналізу розв'язується у процесі синтаксичного аналізу фрази – поняття з групи підмета є теми, поняття-доповнення до дієслова-реми, які можуть стати темами наступних фраз. Знання синтаксичних ролей слів у реченні також дає змогу ранжувати їх з точки зору важливості для автора фрази. У комбінації з алгоритмами статистичного аналізу ці факти сприяють більш точному ранжуванню понять за їх важливістю в інформаційному портреті документа.

Унаслідок постійного зростання кількості повнотекстових документів в електронному вигляді з'являється дедалі більше нових методів навігації в інформаційних масивах. Сьогодні текстову інформацію звичайно представляють у формі гіпертексту, який надає можливість інтерактивної роботи з матеріалом та багатомірністю його представлення. При цьому конкретні реалізації гіпертексту відрізняються як способом встановлення зв'язків, так і формою візуального відображення, починаючи з простих систем типу веб-сторінок та довідкових систем, в яких використовується перехід по тексту за допомогою чітко заданих розробниками прийомів, та закінчуючи «інтелектуальними» електронними книгами, де кожне слово супроводжується рядом гіперпосилань, представлених поняттями, пов'язаними за змістом.

Створення пошукових машин в Інтернеті та збільшення обсягів інформації, що публікується, стимулювало розвиток гіпертекстових засобів нового покоління, що називаються тематичними навігаторами. Системи з подібними засобами дають змогу

перемішуватися зв'язаними тематичними категоріями (рубриками), до кожної з яких може належати множина текстів, близьких за змістом. За допомогою тематичних навігаторів можна визначити теми, що об'єднують потрібні тексти (наприклад, тексти, що містять певні слова), а потім перемішуватися цими темами.

Усі відомі тематичні навігатори поділяються на дві категорії. До першої відносяться навігатори, які мають чітко задану структуру з апріорі встановленими темами та зв'язками між ними. У таких навігаторах використовується наперед визначений рубрикатор з ієрархічною структурою категорій, що відображає загальноприйнятий набір галузей знань. Нижні гілки рубрикатора зазвичай містять у собі класи слів мови, що належать до певних тем. Подібні навігатори можуть автоматично розподіляти всі вхідні тексти за відповідними тематичними рубриками та підраховувати, на які з гілок припадає більше слів з тексту.

Для створення навігаторів другої категорії потрібна участь експертів для формування структури тем на основі аналізу змісту корпусу текстів. У цьому випадку гіпертекстова структура часто являє собою семантичну мережу, зв'язки якої зображують актуальну побудову текстів з семантичної точки зору. Такі навігатори через високі витрати на розробку, що потребує залучення «ручної» праці, як правило, призначаються для невеликих корпусів текстів у вузькій предметній галузі.

У рамках проекту «Образний комп'ютер», що реалізується в Міжнародному науково-навчальному центрі інформаційних технологій та систем, пропонується розробка та програмна реалізація нових ефективних лінгвістичних алгоритмів, які базуються на онтологічному аналізі текстів на природній мові з застосуванням семантичних онтологічних баз знань, та створення алгоритмів семантичного контекстного аналізу текстів на основі цих моделей та методів.

Розробляються системи смислової тематичної рубрикації, класифікації, якісного моніторингу та семантичного аналізу, які

дають змогу визначати тематику тексту та здійснювати пошук, впорядкування та смислової обробку документів, які належать до тих тем, що цікавлять користувача.

Система смислової тематичної рубрикації текстів дає можливість здійснювати семантичний аналіз текстів та визначати за смисловими структурами їх тематику з подальшим присвоєнням тематичних індексів, відповідним розміщенням, тематичним впорядкуванням, статистичною обробкою тощо.

За допомогою системи семантичної кластеризації з використанням функцій блоку семантичного контекстного аналізу текстів користувач може в автоматичному режимі здійснювати розбиття потоків текстових документів та текстових архівів на тематичні групи/підгрупи на основі глибинного аналізу смислових структур текстів.

Система якісного моніторингу текстових документів та потоків природномовних текстів дає змогу користувачу запитувати теми, які його найбільше цікавлять, та відповідно до цього здійснювати моніторинг текстових документів, які відповідають заданим тематикам та інформаційним об'єктам, а також обчислює негативні та позитивні якісні оцінки даних об'єктів у цих текстах.

При розробці комп'ютерно-лінгвістичних алгоритмів виникають складні наукові проблеми, які пов'язані з необхідністю формалізації нечітких механізмів природної мови. Для подолання цих проблем створюється концептуальна алгоритмічна модель функціонування природної мови, яка включає створення формальної моделі тексту, допоміжні бази даних, словники та евристичні алгоритми розбору слів та речень тексту, а також методи визначення семантичної міри близькості слів та концептів.

Як свідчить практика, статистичні методи аналізу тексту, на яких до цього часу були сконцентровані зусилля розробників інтелектуальних систем обробки текстів, досягли своєї межі. Подальше ускладнення математики без залучення серйозних

лінгвістичних досліджень не дасть змоги помітно поліпшити якість подібних систем.

Навіть при обмеженості більшості сучасних синтаксичних аналізаторів тексту, які працюють без залучення семантики, є всі підстави стверджувати, що їх включення спроможне підвищити точність роботи статистичних аналізаторів, а також відкрити якісно нові можливості, залишаючись у рамках розумних обмежень на обчислювальні ресурси.

Список використаної літератури

1. *Анисимов, А. В., Марченко, А. А.* Система обработки текстов на естественном языке [Текст] / А. В. Анисимов, А. А. Марченко // «Искусственный интеллект» НАНУ и ИПШ-2002. – Вып. 4.

2. *Анисимов, А. В., Марченко, А. А.* Алгоритмы ассоциативного реферирования естественно-языковых текстов [Текст] / А. В. Анисимов, А. А. Марченко // «Искусственный интеллект» НАНУ и ИПШ-2006. – Вып. 3.

3. *Ермаков, А. Е., Плешко, В. В.* Тематическая навигация в полнотекстовых базах данных [Текст] / А. Е. Ермаков, В. В. Плешко // Мир ПК. – 2001. – Вып. № 8.

4. *Леонтьева, Н. Н.* К теории автоматического понимания естественных текстов. Ч. 3 [Текст] / Н. Н. Леонтьева : Семантический компонент. Локальный семантический анализ. – М. : Изд-во МГУ, 2002.

5. *Тарануха, В. Ю., Анісімова, О. А., Романік, А. М.* Комп'ютерно-лінгвістичні технології обробки текстів на природній мові в заходах управління документообігом [Текст] / В. Ю. Тарануха, О. А. Анісімова, А. М. Романік : 11-та міжнар. конф. з автоматичного управління. – Київ, 2004.

*Вікторія БОНДАРЕНКО,
редактор I кат.*

Трансформація послуг та ресурсів бібліотеки в контексті підвищення ефективності її комунікативної функції

У статті проаналізовані процеси якісного перетворення зростаючих обсягів інформації, що обумовлено інформатизацією українського суспільства, інтеграцією у світову спільноту, сучасними потребами інформаційного ринку України. Розглянуто реакцію сучасних бібліотек на процеси інформатизації, їх діяльність щодо створення і удосконалення як нових видів інформаційно-аналітичної продукції, так і нових форм бібліотечного обслуговування.

З кожним днем процеси інтенсифікації науково-технічного прогресу стають більш помітними у суспільстві. Нові реалії вимагають нових рішень, зокрема, щодо засобів та методів обслуговування бібліотеками користувачів. Стрімкий розвиток електронних інформаційних технологій спричинив зростання потреби споживачів у розширенні можливостей оперативного отримання інформації. У цьому контексті актуальною стає діяльність бібліотек щодо вдосконалення дистантного інформаційно-аналітичного забезпечення користувачів.

Досвід сучасного бібліотечного обслуговування свідчить про об'єктивну необхідність трансформації бібліотечних закладів в інформаційні центри, сполучені засобами сучасного зв'язку і пошуковими системами з потужним інформаційним ресурсом.

Останнім часом інформація дедалі частіше визначається як основний ресурс майбутнього, який може ефективно використовуватися лише тими членами суспільства, які володіють необхідними знаннями і добре підготовлені до навігації в інформаційному просторі. Сьогодні зростання обсягів інформації обу-

мовлює процес якісного її перетворення. А розвиток обчислювальної техніки, всевітня мережа Інтернет привели до глобальних змін у процесах створення, розповсюдження та обміну інформації.

Варто зазначити, що глобальна інформатизація, спричинивши переоцінку важливості інформації в системі стратегічних ресурсів, які відображають рівень соціально-економічного розвитку країн, сприяла тому, що бібліотеки ввійшли в число найбільш вагомих, з точки зору задоволення соціальних потреб суспільства, інститутів формування і розповсюдження інформаційних ресурсів.

Сучасні бібліотеки реагують на процес інформатизації, використовуючи у своїй роботі нові джерела інформації, створюючи і вдосконалюючи як нові види інформаційно-аналітичної продукції, так і нові форми бібліотечного обслуговування.

Бібліотека нового типу – це бібліотека, де читач знаходить, безумовно, інформацію в фондах даного сховища, але, крім того, має змогу миттєво отримати будь-яку інформацію, що зберігається в будь-якій іншій бібліотеці. Таку можливість надає бібліотекам Інтернет. При цьому набуває додаткового значення міжбібліотечна кооперація. Показовим у цьому контексті є приклад бібліотеки Київського національного університету імені Т. Шевченка, де відкрито перший віртуальний науковий читальний зал Російської державної бібліотеки. В електронній бібліотеці в повному обсязі представлено усі дисертації колишнього СРСР, а також Росії за останні 10 років. На сьогодні це – 87 тис. наукових дисертацій, кількість яких щорічно зростає ще на 30 тис. Програма створення віртуальних читальних залів Російської державної бібліотеки стартувала у 2004 р., і сьогодні в країнах колишнього СРСР уже відкрито понад 120 тис. подібних читалень. Доступ до дисертацій для читачів безкоштовний, вони автоматично стають абонентами Російської державної бібліотеки.

Електронні технології, які використовують бібліотеки при створенні своїх веб-сайтів, істотно розширюють бібліотечний сервіс, поєднуючи пошук внутрішніми ресурсами бібліотек з відсиланням користувача до інформації, яка міститься безпосередньо в Інтернеті на сайтах інших бібліотек, громадських організацій, урядових структур, науково-дослідних інститутів тощо.

Сьогодні бібліотеки широко використовують основні режими Інтернету, до яких належать такі базові програмні засоби:

- електронна пошта (використовується бібліотеками для відсилення і отримання кореспонденції, доставки електронних видань в операціях МБА, в електронних конференціях);

- віддалений доступ, який дає змогу місцевому комп'ютеру підключатися до віддаленого комп'ютера, також підключеного до Інтернету як термінал (бібліотеки користуються ним для підключення до чужих каталогів, баз даних, університетських інформаційних і громадських мереж);

- передача файлів, або FTP (використовується бібліотеками для електронної доставки документів, анонімного розповсюдження інформації і передачі каталогізаційних записів) [1].

По суті, сучасна бібліотека починає функціонувати одночасно як зовнішня і внутрішня електронна бібліотека. При цьому зростає роль тих її підрозділів, що займаються продукуванням і розповсюдженням в електронному вигляді інформаційно-аналітичних матеріалів, створених на базі фондів бібліотеки з використанням новітніх технологій. Слід звернути увагу на те, що в процесі глобальної інформатизації та розвитку інформаційно-комунікаційних систем великі масиви інформації потребують якісної обробки. Аналіз інформації, зіставлення різних точок зору, висвітлення неординарних поглядів дає можливість споживачам інформації оволодіти нею у значно коротші терміни. Зацікавленість користувачів у здійсненні цих функцій спонукає бібліотеки створювати інформаційно-аналітичні структури, які покликані, аналізуючи по-

треби користувача, виробляти якісний синтезований інформаційний продукт.

Таким підрозділом є, зокрема, Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів держаної влади (СІАЗ) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, яка тісно співпрацює з державними структурами та громадськими організаціями в плані задоволення їх потреб у необхідній інформації.

Служба здійснює аналіз політичних, соціально-економічних процесів сьогодення Української держави, аналізує ставлення до суспільного життя в Україні державних структур, громадської думки країн СНД та далекого зарубіжжя, вивчає державотворчий, законодавчий процес у зарубіжних країнах і зіставляє його з практикою законотворення в Україні, налагоджує контакти з іншими інформаційно-аналітичними структурами для обміну продукцією, на основі широкого кола різноманітних за своїм характером джерел (починаючи з наукових монографій і закінчуючи матеріалами ЗМІ) готує відповідні інформаційно-аналітичні продукти, які можна кваліфікувати як вторинний науково обґрунтований бібліотечний ресурс.

Сучасні служби продукування і розповсюдження електронної інформації, які використовують новітню інформаційну техніку і технології, сьогодні існують у бібліотеках ряду зарубіжних країн (США, Великій Британії, Нідерландах та ін.). Доставка копій матеріалів замовнику здійснюється протягом незначного проміжку часу (від кількох хвилин до кількох годин), незалежно від місцезнаходження оригіналу. Таким чином, відбувається трансформація традиційних видів обслуговування користувачів бібліотек. Наприклад, такий вид обслуговування бібліотечних користувачів, як МБА набуває вигляду електронної доставки документів.

В Україні цей вид обслуговування також відіграє значну роль в активному просуванні документа до користувача, забезпеченні доступу до будь-якого видання в оригіналі чи копії, незалежно від місця його зберігання і часу публікації. Крім того, у бібліотеках

існує служба електронної доставки документів (ЕББ) для бібліотек – абонентів МБА. Бібліотеки України отримують електронною поштою статті з періодичних видань, автореферати, фрагменти з книг та документів, які містяться у фондах інших бібліотек країни.

Разом з трансформацією під впливом електронних технологій основних бібліотечних функцій спостерігаються відповідні зміни і в розвитку бібліотечних ресурсів, серед яких поряд з традиційними ресурсами бібліотек на паперових носіях (книжкові видання, газетна періодика, журнали тощо) пріоритетним стає розвиток електронних інформаційних ресурсів (електронні каталоги, електронні повнотекстові документи, компакт-диски, аналітична інформація тощо), що дає змогу забезпечити цілодобовий доступ до відомостей про бібліотечний фонд та самого фонду.

Наприклад, онлайнві ресурси НБУВ містять такі основні компоненти:

- електронний каталог, який містить український обов'язковий примірник документів, отриману бібліотекою іноземну літературу, а також бібліографічні картотеки, що розкривають світовий документальний потік. Каталог бібліотеки в перспективі має трансформуватися в інтегрований бібліографічний ресурс провідних вітчизняних книгозбірень;

- загальнодержавну реферативну базу даних, яка складається з вітчизняних наукових публікацій (монографії, енциклопедії, довідники, словники, періодичні видання, збірники наукових праць, матеріали конференцій, автореферати дисертацій, препринти тощо);

- фонд електронних документів (надані авторами комп'ютерні версії книг, отримані з ВАКу України автореферати дисертацій, передані редакціями журналів статті з періодичних видань, загальнодоступні публікації з бібліотечної справи та інформаційної діяльності, твори класиків української літератури, електронні копії раритетів).

- аналітичні матеріали [2].

Перенесена на електронні носії інформація стає більш доступною за допомогою комп'ютерних засобів і систем, мереж зв'язку загального користування, у першу чергу дистанційних. Доступна для оперативного відтворення засобами комп'ютерного опрацювання інформація перетворюється в найважливіший чинник соціального розвитку суспільства.

При цьому електронні ресурси не статичні, а перебувають у постійному розвитку. Так, під впливом інформаційних технологій розширюються межі традиційної системи видань, формуються різні типи електронних документів (мережеві версії друкованих видань, онлайнві газети та часописи, додатки до традиційної преси, колекції посилань, огляди, дайджести, альманахи тощо), постійно з'являються нові види електронних ресурсів (програмне забезпечення, бази даних, мультимедійні продукти тощо). Особливий інтерес викликають динамічні електронні документи, які змінюють інформаційний вміст за певних умов використання, або інтерактивні мультимедіа, своєрідність яких полягає у постійному оновленні їх вмісту [3].

Як синтез трансформованих послуг та ресурсів бібліотеки, підвищення ефективності її комунікативної функції можна розглядати створення протягом останніх років у багатьох країнах Європи і України такого якісно нового інформаційного ресурсу, як електронні бібліотеки.

Електронна бібліотека складається з найважливіших документів з різних тем, які включають тексти, статичні зображення, що рухаються, та звук. Доступ до такого виду інформаційного ресурсу може забезпечити будь-яка бібліотека, що має належне обладнання та дозвіл на використання інформаційного ресурсу. Зокрема, офіційний сайт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (www.nbuv.gov.ua) забезпечує доступ до електронних бібліотек нормативних актів України [«Законодавство України» та «Законопроекти» (сайт Верховної Ради України), «Нормативні акти України» (сайт ЗАТ «Інформтехнологія») та «Нормативні

акти України в бібліотечній і суміжних галузях» (тематична добірка)], наукових бібліотек [зокрема, бібліотеки Інституту філософії РАН, комп'ютерної бібліотеки «Русские документы», “Хаос.ru” (теорія хаоса, фракталі), «Хронос» (добірка історичних матеріалів), «arXiv.org» (500 тис. загальнодоступних публікацій з фізики, математики, комп'ютерних наук, біології) та ін.]

Також НБУВ через свій сайт забезпечує онлайнний доступ до мережових науково-інформаційних ресурсів, які містять у собі:

- наукову електронну бібліотеку на платформі ScienceDirect (передплачено доступ до текстів 2 тис. журналів за останні сім років);
- інформаційні продукти на платформі EBSCOhost (бази даних, передплачені для всіх установ НАН України);
- інформаційні продукти американських наукових товариств;
- повнотекстові бази даних компанії East View Information Services.

Крім того, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського бере участь у розробці технології формування та використання електронних інформаційних ресурсів Наукової електронної бібліотеки України.

Мета створення Наукової електронної бібліотеки України – сприяння сталому розвитку суспільства шляхом досягнення якісно нового рівня повноти та оперативності задоволення інформаційних потреб його членів у документованих знаннях, які кумульовані в книгозбірнях.

Основною технологією інформаційного обслуговування користувачів бібліотеки є онлайнний доступ до наявних ресурсів. Інформаційна технологія ресурсного наповнення Наукової електронної бібліотеки України має конвеєрний характер і включає таку послідовність процесів – формування ресурсів загальнодержавної реферативної бази даних шляхом доповнення записів електронного каталогу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського інформацією про зміст публікацій; повнотекстове розширення реферативної бази даних на основі вста-

новлення гіпертекстових посилань на матеріали електронного фонду, надані учасниками корпоративного проекту.

Значний інтерес становлять галузеві серії електронних видань на компакт-дисках, створення й поширення яких є напрямом використання ресурсів згаданої бібліотеки і має привести до започаткування нової складової системи розповсюдження документів.

Узагалі Державною програмою розвитку Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на 2005–2010 рр. передбачено здійснення ряду інноваційних проектів, що реалізуватимуться впродовж згаданого періоду для трансформації бібліотеки в головний науково-інформаційний комплекс держави (зокрема, створення веб-порталу для каталогізації й архівування значущих для України ресурсів глобальних інформаційних мереж, розробка методів і засобів інтелектуальної обробки інформації та творення нових знань тощо).

Таким чином, активне використання бібліотекою електронних технологій трансформує традиційні функції бібліотеки, видозмінює пропоновані нею послуги й ресурси та розширює їх спектр і, як наслідок, трансформує саму бібліотеку в центр наукових знань.

Список використаних джерел

1. *Величко, Т. В.* Використання Internet-технологій у роботі бібліотеки УДМТУ [Електронний ресурс] / Т. В. Величко. – Режим доступу: <http://www.library.tur.km.ua>, вільний. Заголовок з екрану.

2. *Костенко, Л. Й.* Онлайнові ресурси бібліотеки: створення, використання [Текст] / Л. Й. Костенко // Бібл. вісник. – 2003. – № 1. – С. 13–17.

3. *Баркова, О. В.* Електронні ресурси: аспекти типології [Текст] / О. В. Баркова // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: Проблеми науки, освіти, практики. – 2004. – С. 147–149.

Антон ВІТУШКО,

*провідний інженер відділу технологій електронної обробки
інформації НБУВ*

Прикладні інформаційно-аналітичні системи для автоматизації організаційно-управлінської діяльності бібліотек

Стаття присвячена аналізу існуючих прикладних систем автоматизації діяльності бібліотек. Досліджено доцільність упровадження інформаційно-аналітичних систем у бібліотечні процеси, конвертації старих систем у нові, перспективи подальшого розвитку в новій якості.

Рівень розвитку бібліотек набуває дедалі більшого значення як важливий індикатор стану розвитку інформатизації в Україні і позиціювання її в міжнародному інформаційному просторі. Оснащення бібліотек сучасними програмно-апаратними системами й засобами перетворює їх не тільки в необхідне і зручне джерело знань, але й в один з найважливіших елементів науково-технічного й соціального прогресу суспільства. Без автоматизації або при неправильному підході до неї бібліотека стає місцем збереження великої кількості джерел інформації, які не можуть ефективно використовуватись [1].

Основним проблемам і принципам розробки сучасних автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем присвячені роботи: Я. Шрайберга, Б. Бочарова. Було сформовано визначення таких понять, як автоматизація та інформатизація бібліотечного процесу, що полегшило розуміння етапів автоматизації бібліотечно-інформаційних систем. Описано бібліотеку як об'єкт автоматизації: представлена схема формального опису, структуризація і моделювання на етапі проектного дослідження інформаційно-аналітичної

системи. Автоматизацію бібліографічних баз даних теоретично обґрунтувала Л. Філіппова.

Економічні аспекти функціонування інформаційно-аналітичних систем поряд із Я. Шрайбергом досліджуються у работах Ф. Воройського, Л. Альошина. В цих работах дається економічна оцінка інтеграції, експлуатації та конвертації сучасних систем обробки електронної інформації.

Розробка принципів побудови ефективних автоматизованих бібліотек і бібліотечно-інформаційних систем базується на використанні оптимальних за складом програмно-апаратного й технологічного забезпечення і є важливим й актуальним завданням не тільки й не скільки для окремих бібліотек, систем бібліотек, відомств, скільки для держави й суспільства в цілому.

Створення автоматизованих систем керування бібліотеками дає змогу:

- підвищити ефективність роботи підрозділів;
- оперативно одержувати інформацію, необхідну для ефективного прийняття управлінських рішень;
- виключити дублювання інформації;
- зменшити вплив людського фактора на етапах електронної обробки інформації, пов'язані з виконанням значних обсягів однотипних операцій;
- створити технології інтелектуальної обробки інформаційних масивів тощо.

Упровадження автоматизованої системи дає можливість вирішити питання вдосконалення якості збирання інформації. Але досягти гармонійного функціонування єдиної автоматизованої системи керування бібліотекою з точним виконанням запитів користувачів досить складно. Тому в деяких випадках доцільно вирішити питання автоматизації окремих підрозділів бібліотеки, окремих напрямів адміністративної діяльності. Разом з тим упровадження навіть найпростіших елементів системи забезпечує можливість розвитку автоматизації – шляхом поступового переходу до

більш комплексних рішень або інтеграції впровадженого рішення з іншими програмами системи.

Який би підхід до автоматизації не був обраний – закупівля вже розробленої системи та її адаптація або розробка своєї власної, – при її впровадженні необхідно дотримуватися певних етапів .

При цьому нормування електронного каталогу – важливого елемента автоматизованої бібліотечної технології – не завжди може бути першим її етапом. Для вироблення оптимальної стратегії діяльності бібліотеки на перше місце може бути винесено запуск комп'ютерного обліку читачів або комп'ютерну диспетчеризацію запитів [1].

Порядок розробки і впровадження системи автоматизації визначається безпосередньо на місці, виходячи з першочергових завдань бібліотеки й інтересів читачів. Для інформаційного центру вихід у зовнішні мережі Інтернет через онлайнвий доступ може вважатися однієї з першочергових завдань, тоді як для бібліотеки поряд із вирішенням даного завдання дуже важливою є автоматизація власних технологій [2].

На початковому етапі автоматизації організаційно-управлінської діяльності постає питання вибору нового програмного забезпечення, вирішення якого залежить від певних потреб та обсягу бюджетних коштів, які виділяються на автоматизацію. При цьому слід мати на увазі, що, замовляючи зарубіжну систему, необхідно буде платити:

- за базову установку з урахуванням погоджених обсягів підтримуваних баз даних і кількості робочих станцій. Як правило, ціна прямо залежить від цих двох факторів і при їхньому збільшенні буде необхідна істотна доплата до базової ціни;

- за оновлювані версії;
- за технічну підтримку, консультації;
- за навчання;
- за внесення змін і проведення доробок відповідно до вимог замовника.

Разом з тим основні зарубіжні системи є продуктом, адже індустрія закордонного виробництва засобів бібліотечної автоматизації розробленим на належному рівні розвивається вже давно й опирається на розвинуту комп'ютерну базу, постійно вдосконалювані інформаційні технології прийому, зберігання, обробки й передачі інформації.

Крім фінансових питань, під час придбання зарубіжного продукту треба також чітко усвідомлювати, що стандарти, правила, кодування в цих системах відрізняються від вітчизняних і потребують адаптації до наших умов. І ця адаптація має включати не тільки конвертацію правил і кодувань, але й зміну вихідних форм, звітно-статистичних і управлінських схем і т. п.

З погляду основного сервісу для персоналу бібліотеки й користувачів кращі вітчизняні та російські розробки не поступаються західним. На жаль, кількість конкурентоспроможних вітчизняних та російських розробок останнім часом зменшилась. Однією з причин цього є або повне припинення, або нерегулярне відновлення фірмами-виробниками СУБД своїх систем, що є базовими платформами ряду систем: DBASE, Clipper, FOXBASE, PARADOX і ін [1]. До того ж ці СУБД ніколи й не були орієнтовані на роботу із структурами зі змінною довжиною запису, розгалуженим індексуванням і вимогою забезпечення багатоаспектного релевантного пошуку.

Інша проблема – спроможність систем забезпечити підтримку нових завдань, наприклад підтримку власного веб-сервера для Інтернету, роботу з повнотекстовими базами, створення й підтримку лінгвістичних трансляторів, тезаурусів, систем authority та ін. [3]. Бібліотеки, які вже працюють у раніше придбаній системі, мають проблеми з тим, що вона не тільки не підтримує (і, напевно, не зможе підтримувати) нові технологічні режими, але й починає «збоїти» при досягненні певного обсягу інформації (кількості записів). З іншого боку, у реалізації вітчизняних систем, які можуть

і підтримують «старі» і «нові» технологічні режими, можуть і вже починають конкурувати з західними продуктами.

Під час вибору вітчизняного продукту варто враховувати такі моменти, які мають забезпечувати системи автоматизації:

- підтримка баз даних з урахуванням розвитку й постійного збільшення кількості записів;
- підтримка декількох кодувань кирилиці й автоматичного перекодування;
- забезпечення роботи з повними текстами й графічними зображеннями;
- наявність засобів розробки й підтримки власного веб-сервера;
- наявність засобів створення й підтримки лінгвістичних і словарно-тезаурусних систем;
- наявність комплекту документації й інструкцій;
- забезпечення навчання на регулярній основі;
- регулярне відновлення, постачання нових версій і технічний супровід на прийнятних умовах;
- наявність «гарячої лінії» для консультацій і довідок.

Варто приділити уваги вибору платформи для системи автоматизації, яка становить той базовий набір програмних засобів, що був обраний розроблювачем для побудови своєї системи. Як правило, існують два види платформ:

– СУБД і прирівняні до них організовані програмні засоби зберігання й переробки інформації (DBASE, CLIPPER, CDS/ISIS, INFORMICS, ORACLE і ін.),

– мовні засоби, тобто, як правило, мови високого рівня, якими користуються для написання засобів підтримки баз даних, і комплекс додатків, що підтримує необхідні функції системи автоматизації (КОБОЛ, ФОРТРАН, ПАСКАЛЬ, С, С++ і ін.) [4].

Сьогодні друга – мовна платформа – як окремих клас не використовується, і фірми-виробники замінили свої системи, раніше написані на мовній платформі, на використання того або іншого типу СУБД. Мови залишилися для написання й модернізації як

самих СУБД-платформ, так і для розширення й розвитку їхніх функцій, які складно реалізувати на внутрішніх мовах СУБД.

Варто також мати на увазі той факт, що ряд «старих» платформ практично не розвивається й відмирає (DBASE, CLIPPER), хоча FOXBASE, FOXPRO і певною мірою PARADOX, які належать до того ж класу, продовжують підтримуватися фірмами-виробниками й усе ще використовуються розробниками систем бібліотечної автоматизації.

Сучасні СУБД мають трьох явно виражених лідерів світового класу: ORACLE, INFORMIX і SYBASE, що покривають собою понад 90 % світового ринку комерційних платформ підтримки баз даних, а також ряд інших СУБД «другого ешелону»: ADABAS, DB2, INTERBASE і ін., що відповідають сучасним вимогам організації й підтримки структурованих інформаційних масивів [1].

Найбільш широківідомі й розповсюджені західні системи бібліотечної автоматизації: DYNIX (HORIZON), VTLS, INNOPAC, ALEPH, GEAC і ін., як правило, використовують головні світові СУБД і мають спеціальні угоди з їхніми власниками про їх «пакетне» поширення. Це означає, що бібліотека-користувач системи автоматизації зобов'язана також купувати СУБД або у фірми-власника, або через будь-якого дилера, у тому числі – постачальника системи автоматизації [4].

СУБД теж оновлюється щороку й вимагає своєї актуалізації на місці. Це призводить до додаткових витрат, які становлять загрозу подальшій ефективності використання систем автоматизацій.

Звертає на себе увагу також те, що велика кількість функцій і можливостей сучасних СУБД не використовується та й не потрібна бібліотекам. Принаймні на перших етапах автоматизації (три-п'ять років як мінімум). До того ж, витрати на саму платформу та її актуалізацію для бібліотеки мають бути мінімальні або зведені до нуля. Це може бути вирішено тільки двома шляхами: шляхом використання спеціально розробленої сучасної платформи, безкоштовно розповсюджуваної для бібліотек, як напри-

клад CDS/ISIS, або шляхом централізованої державної закупівлі однієї із СУБД в однієї з фірм для великої кількості бібліотек. Системи автоматизації CDS/ISIS та існуючі додатки до бібліотек, зокрема ІРБІС, можуть бути одним з головних компонентів такої схеми.

CDS/ISIS є розвинутим інструментальним засобом створення й підтримки бібліотечно-інформаційних баз даних і технологій, що за допомогою розробки додаткових модулів дає змогу створювати сучасні інтегровані системи бібліотечної автоматизації. Головна особливість CDS/ISIS, – полягає в тому, що система (пакет) розроблялася ЮНЕСКО спеціально для бібліотек, архівів, музеїв і документально-інформаційних служб і, щоб забезпечити легальну дистриб'юторську підтримку в усьому світі безкоштовно, у тому числі й в усіх актуалізованих версіях. CDS/ISIS сьогодні використовується в 78 країнах світу. Великі дистриб'юторські центри, асоціації й групи існують у Великобританії, Франції, Німеччині, Іспанії, Італії, Аргентині, Бразилії, Росії, Україні, Білорусі, Мексиці й інших країнах (усього понад 50 офіційних дистриб'юторів) [1].

Існуючі версії системи придатні для IBM PC-платформ, машин середнього класу й для операційних систем MS DOS, UNIX, VAX/VMS, WINDOWS і NOVELL.

CDS/ISIS дає змогу створювати й обробляти структуровані бази даних, працювати з текстовими файлами, зображеннями. Специфічною особливістю системи є те, що вона була спроектована для маніпулювання з полями змінної довжини, що забезпечує оптимальне використання простору для зберігання даних і надає повну волю у визначенні кожного поля.

Серед зареєстрованих користувачів системи більше тисячі наукових установ, сотні національних бібліотек, міжнародні та вітчизняні культурні організації, архіви, музеї, лікарні в багатьох країнах світу.

У принципі, за допомогою CDS/ISIS можна побудувати будь-які сучасні автоматизовані бібліотечні й інформаційні системи, зважаючи на те, що, з одного боку, внутрішні механізми системи спеціальним способом сконструйовані для швидкого пошуку й підтримки структур зі змінними полями, а з іншого – відкритість і модульність програмних засобів дають змогу приймати додаткові модулі на будь-яких мовах. Крім того, ряд функцій легко й ефективно реалізуються за допомогою вбудованого ПАСКАЛЯ й мови форматування.

Пакети ІРБІС і CDS/ISIS забезпечують:

- повний комплекс автоматизованої бібліотечної технології;
- створення й ведення електронного каталогу й професійно-орієнтованих баз даних;
- ведення й удосконалювання зведеного каталогу;
- автоматична ідентифікація видань і читачів на базі штрихового кодування;
- розробку й підтримку веб-сервера в Інтернеті;
- настільні видавничі системи й підготовку оригінал-макетів видань;
- виробництво власних CD-ROM;
- створення й підтримку лінгвістичних засобів, словників, тезаріусів, схем класифікації й індексування;
- ведення адресно-довідкової інформації та ін.

Щоправда, залишаються невирішеними питання реалізації та інтеграції у платформу «клієнт-серверну архітектуру», протокол Z.39.50, електронні бібліотеки й інші важливі елементи системи автоматизації організаційно-управлінської діяльності бібліотек. Але на даному етапі автоматизації бібліотек України вони менш актуальні.

Більш актуальним є проблема інтеграції інтернет-технологій і створення веб-серверів. Інтеграція інтернет-технологій у бібліотечній сфері, у першу чергу, полягає в необхідності виставити свої каталоги в мережу й скористатися чужими каталогами для своїх

користувачів. Уся інша текстова інформація, що заповнює сервер, – вторинна. Первинні – каталоги й бази даних.

Сьогодні в країні створено кілька типових веб-серверів для автоматизованих бібліотечних систем. Цю обставину слід використовувати при розробці концепцій і планів автоматизації, причому ставити питання конкретно, із фіксацією варіантів операційного середовища. Тільки так може бути виконано завдання відкриття бібліотечних каталогів для користувачів усіх категорій і не тільки в окремій країні.

При цьому планування й оцінювання результативності роботи бібліотеки в Інтернет доцільно будувати за такою схемою:

- власний каталог і інші ресурси на власному веб-сервері;
- використання інтернет-технологій для завдань автоматизації;
- додаткова сервісна інформація й послуги для клієнтів веб-сервера;
- класи доступу користувачів до інших ресурсів Інтернету.

При такому підході бібліотека дійсно зможе одержати й оцінити переваги Інтернету для себе й своїх читачів.

На початковому етапі автоматизації організаційно-управлінської діяльності вирішується два питання: вимоги до системи й обсяг бюджетних засобів, які виділяються на автоматизацію. На основі цих рішень віддається перевага тій чи іншій програмній системі.

Сьогодні вже можна говорити про наявність певного вітчизняного досвіду у спробі автоматизації бібліотек, з урахуванням існуючих проектів і технологій міжбібліотечної кооперації. Однак стрімкий розвиток електронних інформаційних технологій обумовлює постійне вдосконалення роботи щодо впровадження автоматизації в бібліотечній справі, робить її постійною складовою сучасного технологічного процесу.

Список використаної літератури

1. *Шрайберг, Я. Л.* Библиотека как объект автоматизации : схема формального описания, структуризация и моделирование на этапе

предпроектного исследования [Текст] / Я. Л. Шрайберг ; Государственная публичная научно-техническая библиотека России. – Препр. – М. : Издательство ГПНТБ России, 1998. – 33 с.

2. *Алешин, Л. И.* Автоматизация в библиотеке [Текст] : учеб. пособие / Л. И. Алешин ; Московский гос. ун-т культуры и искусств. – М. : ИПО Профиздат, 2001. – 144 с.

3. *Филиппова, Л. Я.* Автоматизированные библиографические базы данных: пользовательский подход [Текст] : / Л. Я. Филиппова // Книга для работников электронных библиотек и информационных служб, имеющих гуманитарное образование. – К. : Интеграл Кин, 1998. – 191 с.

4. *Шрайберг, Я. Л.* Основные положения и принципы разработки автоматизированных библиотечно-информационных систем и сетей : главные тенденции окружения, основные положения и предпосылки, базовые принципы [Текст] : учеб.-практ. пособие. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Либерия, 2001. – 104 с.

5. *Бочаров, Б. П.* Модели и методы поддержки принятия решений в системах автоматизированного управления библиотекой вуза [Текст] : дис. ... канд. техн. наук / Б. П. Бочаров ; Харьковская национальная академия городского хозяйства. – Х. 2006. – 187 с.

6. *Шрайберг, Я. Л., Воройский, Ф. С.* Автоматизированные библиотечно-информационные системы России : состояние, выбор, внедрение, развитие [Текст] / Я. Л. Шрайберг, Ф. С. Воройский ; Государственная публичная научно-техническая библиотека России. – М. : Либерия, 1996. – 273 с.

ЗМІСТ

Розділ I. Посилення суспільної ролі наукових бібліотек як центрів зберігання, виробництва і поширення якісної наукової інформації

Горовий В. Соціальні інформаційні комунікації і розвиток бібліотечної діяльності	7
Хоперський С. Бібліотечні фонди як специфічний засіб зміни рівня управлінської культури, підвищення конкурентоспроможності сучасного бізнесу і суспільства в цілому	26
ДобкоТ., Моїсеєнко Н. Бібліографічні ресурси як джерела розкриття процесів демократичних перетворень в українському суспільстві	30
Дубас Т. Роль бібліотечних закладів у реалізації програми інформатизації українського суспільства	44
Половинчак Ю. Бібліотечні ресурси як фактор зміцнення національної самосвідомості суспільства.	53
Захарова Н. Роль виставкової роботи у виконанні Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського інформаційно-культурологічної функції в 1918–1964 рр.	58
Чернявська Л. Використання електронних інформаційних ресурсів у забезпеченні інформаційно-аналітичного супроводу демократичних перетворень	80
Булахова Г. Входження бібліотечних установ у сучасний ринок інформації	97
Ісаєнко О. Завдання, головні напрями та модель корпоративного бібліотечного інформаційного обслуговування	107
Натаров О. Удосконалення системи користування ресурсами сучасної бібліотеки в забезпеченні права на свободу світогляду й віросповідання	122
Медведєва В. Роль бібліотек як універсальних інформаційних центрів у процесі демократизації	129

Розділ II. Удосконалення інформаційно-аналітичного супроводу процесу суспільних перетворень

Гранчак Т. Інформаційно-аналітичний супровід управлінських рішень з реалізації державної етнонаціональної політики	139
---	-----

Ворошилов О. Діяльність інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотечних установ із забезпечення запитів користувачів	156
Іванова Н. Удосконалення експертно-правового супроводу демократичних трансформацій в умовах розвитку електронних технологій	164
Третяк Т., Федорчук А. Дослідження політичного впливу газетної періодики на суспільство	173
Желай О. Специфіка аналізу економічних трансформацій на базі матеріалів ЗМІ.	176
Чернявська Л. Відображення гендерної проблематики в українських ЗМІ	199
Присяжна Л. Удосконалення інформаційно-аналітичного супроводу діяльності органів місцевої влади як засіб сприяння ефективності регіональних перетворень	215
Автономова Н. Особливості редагування аналітичних матеріалів в умовах діяльності Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) НБУВ	220

Розділ III. Удосконалення дистантних форм використання інформаційних ресурсів у процесі інформаційно-аналітичної діяльності

Гранчак Т. Дистантні форми використання інформаційних ресурсів бібліотеки як фактор демократизації	233
Кулицький С. Дистантне використання бібліотечних ресурсів як чинник удосконалення інформаційно-аналітичного супроводу розвитку української економіки	246
Вітушко Н. Інтернет-інформація як джерело формування сучасного бібліотечного інформаційно-аналітичного продукту	257
Чуприна Л. Проблема інформаційних шумів при використанні оперативної інтернет-інформації для підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів	269
Потіха А. Удосконалення методів обробки інформації та використання ЗМІ з метою більш ефективного задоволення інформаційних потреб дистантних користувачів	280
Пальчук В. Бібліотека і влада: удосконалення співробітництва	289
Порхун О. Перспективні шляхи розвитку програмного забезпечення в роботі з електронними документами	306

Бондаренко В. Трансформація послуг та ресурсів бібліотеки в контексті підвищення ефективності її комунікативної функції	315
Вітушко А. Прикладні інформаційно-аналітичні системи для автоматизації організаційно-управлінської діяльності бібліотек	323

Наукове видання

НАУКОВІ
ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Випуск 23

Редактори *Н. Автономова, Т. Дубас, Ю. Шлапак*
Технічний редактор *Н. Маслакова*
Комп'ютерна верстка *Г. Булахова*

Підп. до друку 1.10.2009 р. Формат 60x84/16.
Папір офс. Друк. офс.
Обл.-вид. арк. 14,95. Ум. друк. арк. 18,77.
Тираж 300 прим. Зам. № 23.

Видруковано в науково-видавничому центрі НБУВ.
03039 Київ-39, просп. 40-річчя Жовтня, 3

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 1390 від 11.06.2003 р.